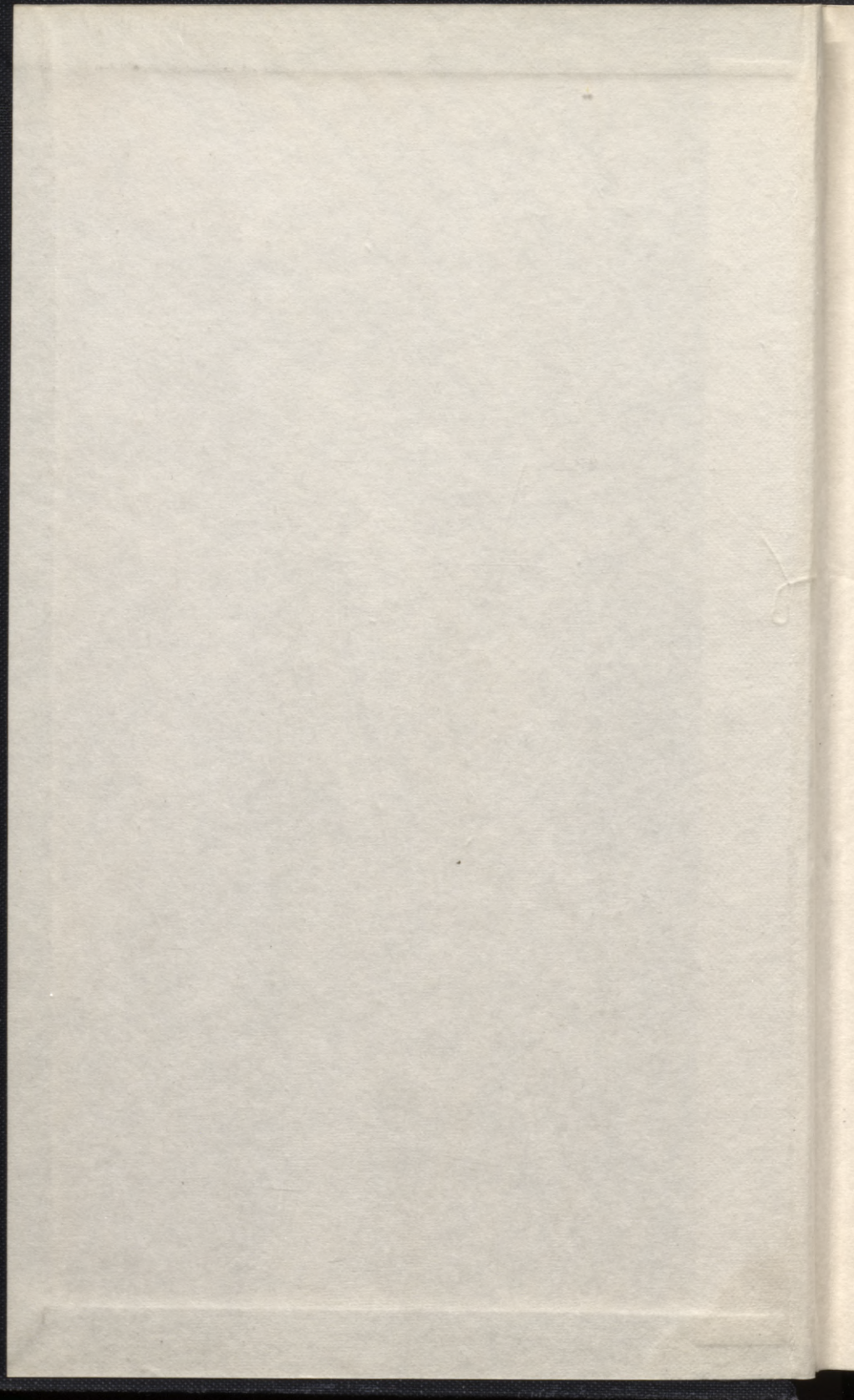
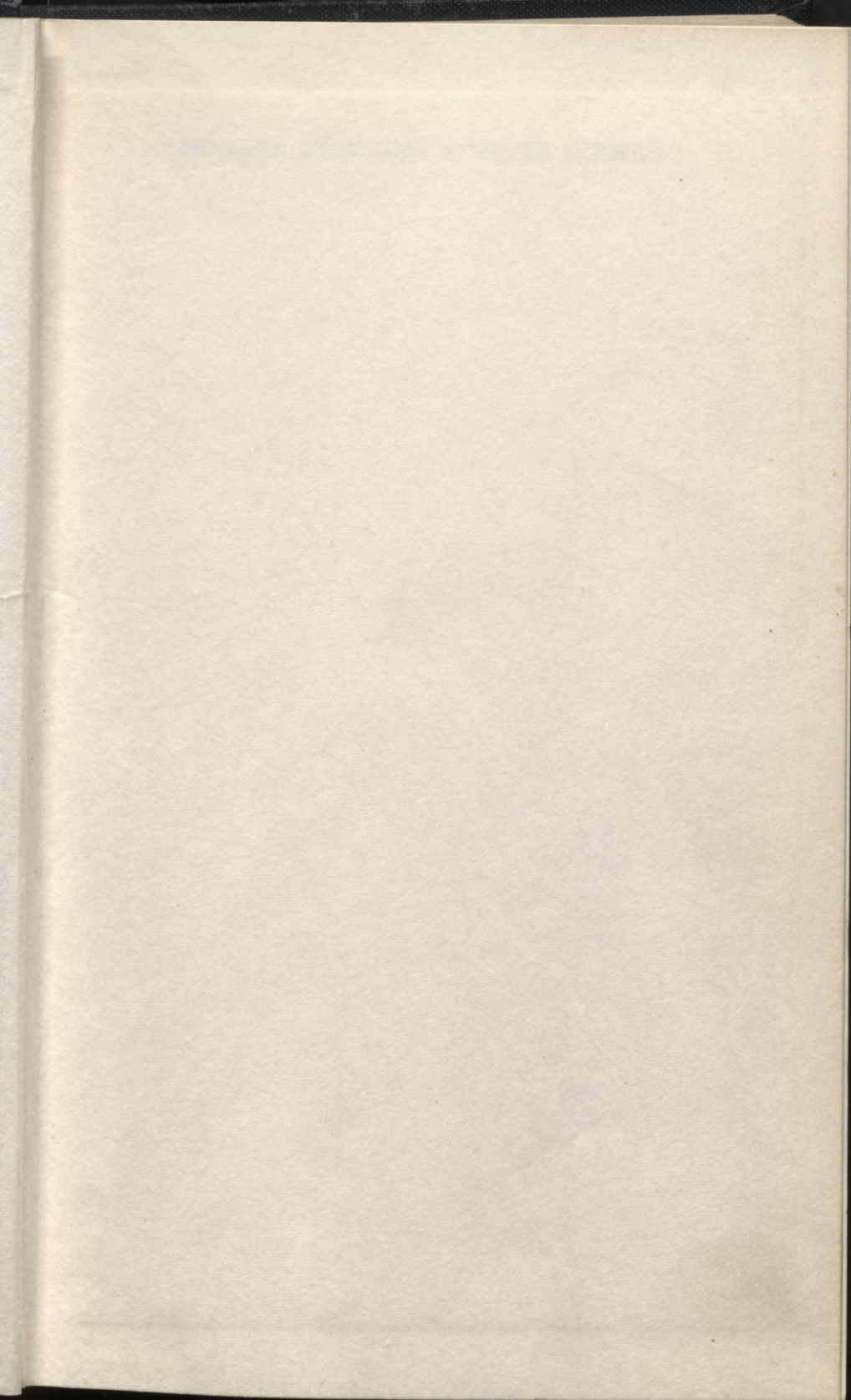
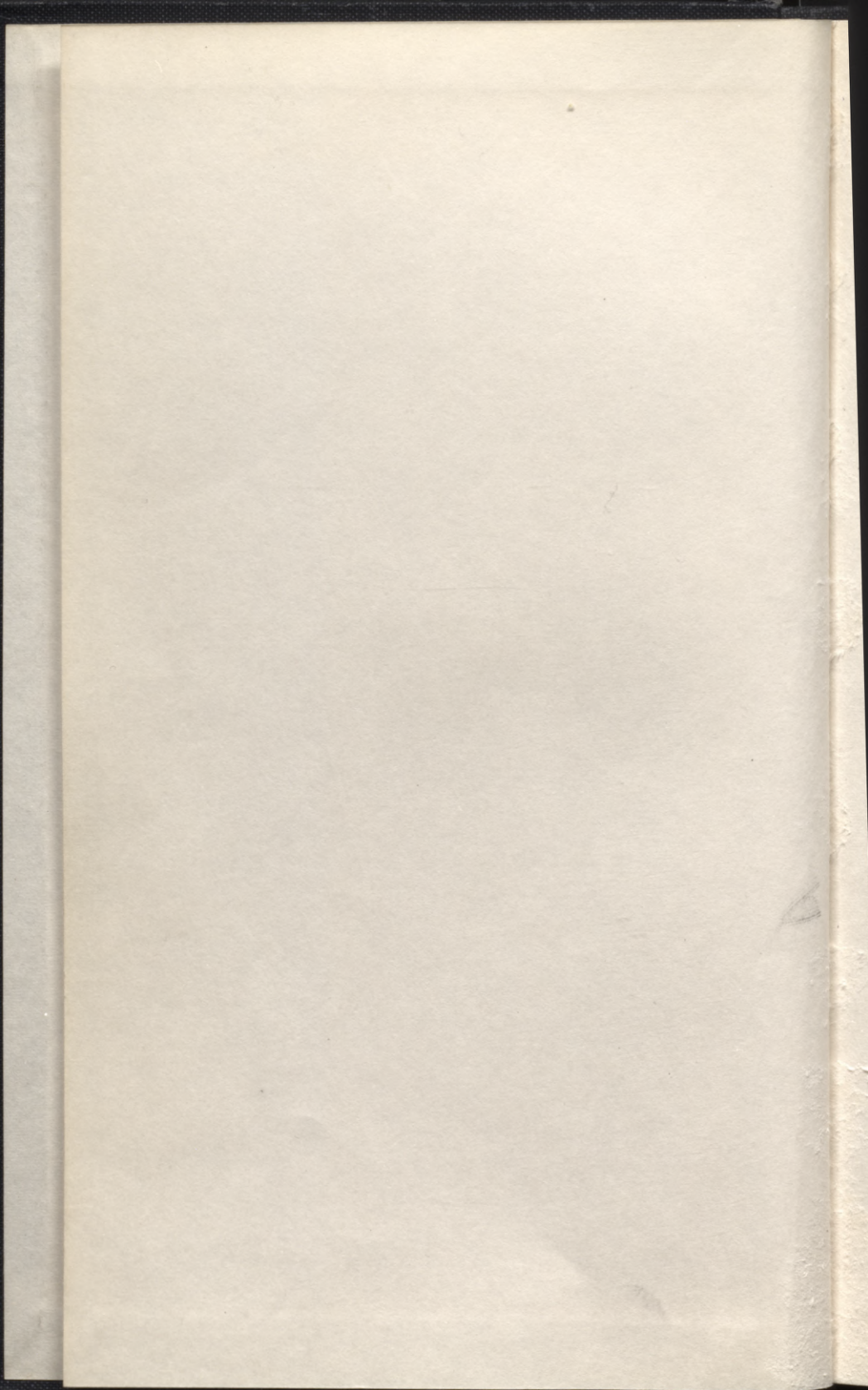

91-4
L 255

Dr. J. G. Greening

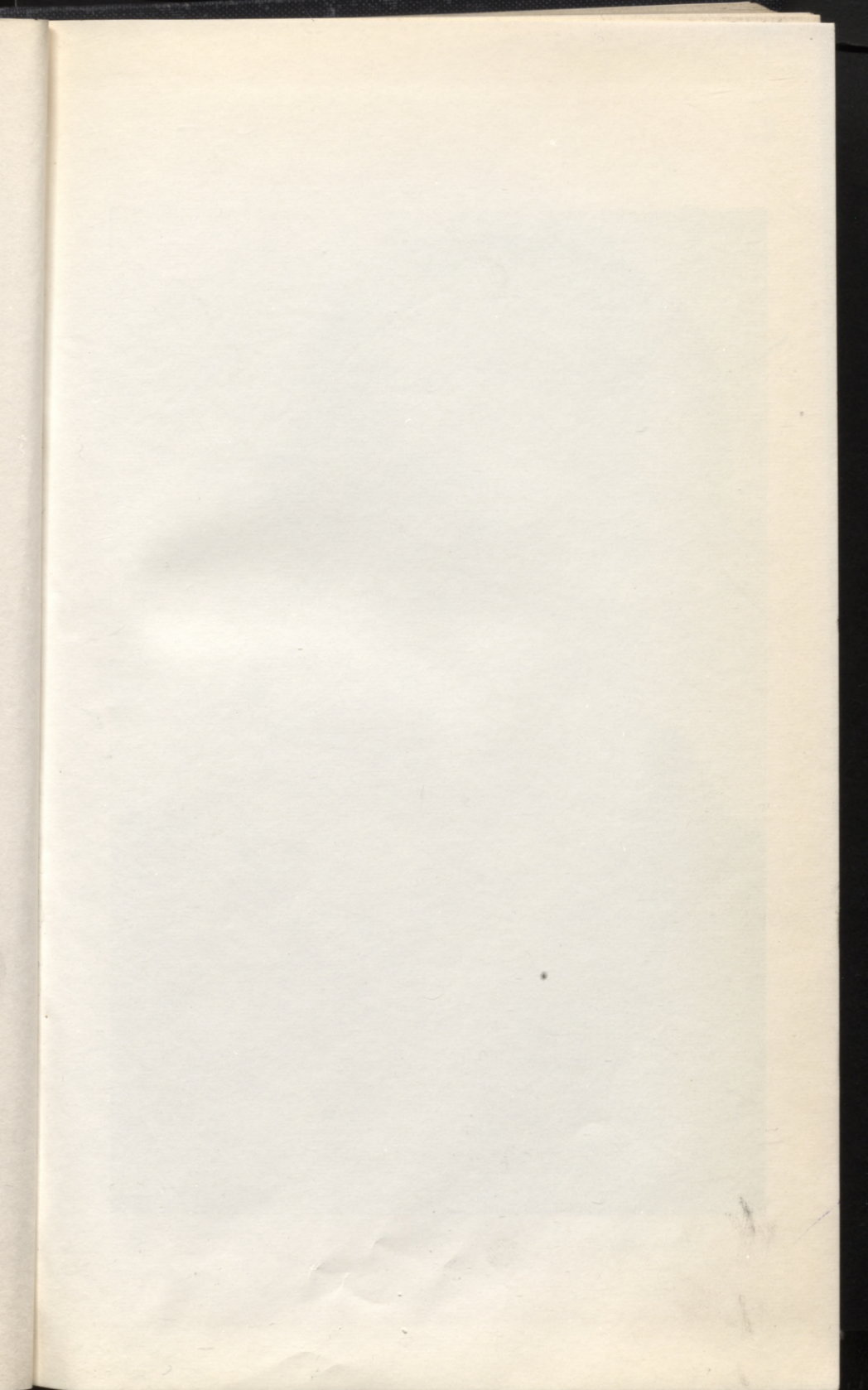

EDGARS KRIEVIŅŠ * VIŅĀS DIENĀS

RECEIVED BY THE SECRETARY OF THE ARMY

B, L

Au

91-4
255

0491
2
9

Dr. R. Kneewinch

VINĀS DIENĀS
atmiņas, apcerējumi un
laika biedru suminājumi

Austrālijas Latvietis

*

1966

*

Melburnā

122

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

92-~~24.093~~-18/p.

0305021372

S A T U R S

Priekšvārds	7
Ievada vietā	13
1. Skatiens Trikātas novada pagātnē	19
2. Trikātas draudzes garīgā aprūpe pagājušā gadsimtā	31
3. Dažas piezīmes pie iepriekšējā raksta	41
4. Manas skolas gaitas Pērnavā	43
5. Manu Lettoniā pavadīto gadu atmiņas	63
6. Latvieši — vācu valodas virsskolotāji cariskajā Krievijā	75
7. Manu Maskavas universitātē pavadīto gadu atmiņas	87
8. No Maskavas uz Berlīni	104
9. Mūsu Berlīnes sūtniecība Veimaras republikas laikā	113
10. Mag. oec. K. Kalniņa piezīmes iepriekšējai nodaļai	128
11. Veimaras republikas sabrukums	131
12. Hitlers nāk pie varas. Viņa pirmie izkārtojumi iekšpolitikas laukā	145
13. Hitlera aktivitāte ārpolitikā. Rēma pučs	162
14. Hindenburga nāve. Hitlers kļūst Vācijas valsts galva	172
15. No Berlīnes uz Tallinu un atpakaļ	183
16. Mana otrā misija Berlīnē. Baltijas valstu patstāvības noriets	200
17. Miklainais Berlīnes viesis un Dr. Kleista grāmata „Starp Hitleru un Staļinu 1939-1945”	217

18.	Dažas piezīmes pie 1953. g. Vācijas „Latvijā” iespiestās rakstu sērijas „Kas bija Munters?”	222
19.	Mūsu ārpolitikas orientācija beidzamajos neatkarības gados	244
20.	Neatlaidīgs meklētājs	257
21.	Sūtnis Dr. O. Voits — deviņdesmitgadnieks	259
22.	Teodoru Zvejnieku pieminot	265
23.	L.U. doc. Dr. N. Transehe—septiņdesmitgadnieks	269
24.	Mani vērojumi Ziemeļāfrikā (1950-1955)	273
25.	Arveds Schwabe — Histoire du peuple letton	290
26.	Sveiciens prof. A. Spekkem septiņdesmitajā dzimšanas dienā	294
27.	Felsbergs (1866-1928) un Endzelīns (1873-1961)	304
28.	Atbilde igauņu valodniekam mag. phil. Rajamā	316
29.	Mācītājs Dr. Augusts Bīlenšteins (1826-1907)	322
30.	Dr. phil. Edgara Krieviņa publikācijas	331

PRIEKŠVARDS

Kad es 1940. g. augusta mēneša pirmajās dienās piepiedu kārtā atstāju mūsu Berlīnes sūtniecību, man izdevās pārvest uz savu privāto dzīvokli personīgo arhīvu — vairākus saiņus dažādu dokumentu. Šie saiņi vispirms saturēja kādus četrus sējumus „dienas grāmatu”. Es tās biju sācis rakstīt jau 1920. g. Atzīmes attiecās uz manu darbību un novērojumiem ārlietu resora dažādos posteņos — Berlīnē, Londonā, Parīzē, Vīnē un Tallinā. Tanīs es biju atstāstījis nevien savas sarunas ar ārvalstu politiķiem, saimnieciskiem darbiniekiem, kolēģām un zinātniekiem, arī rakstnieki, mākslinieki un vairākas privātpersonas manās atzīmēs ieņēma redzamu vietu. Blakus dažādu notikumu analīzei, laika biedru raksturojumiem un plašai privātai korespondencei līdzpaņemtie saiņi saturēja bagātu fotografiju krājumu, galvenām kārtām kolēģu un draugu ģimenes ar pašrocīgiem veltījumiem. Visvērtīgākais saiņu saturs tomēr bija manu slepeno saimniecisko un politisko ziņojumu noraksti. Es tos biju sācis krāt ar 1924. g., uzņemdamies Berlīnes ģenerālkonsulāta vadību. Šie ziņojumi aptvēra nevien Berlīnē un Tallinā pavadītos gadus, es tanīs biju atstāstījis arī savus vērojumus un iespaidus Vīnē un Hāgā. Šinīs pilsētās es biju akreditēts tai pašā laikā kā Berlīnē un ierados tur pāris reizes gadā. Pie vērtīgākiem dokumentiem, kas atradās līdzpaņemtos saiņos, es bez tikko minētiem pieskaitīju arī ārlietu ministrijas konfidenciālo rīkojumu un apkārtrakstu kopijas. Visus šos materiālus es biju nodomājis izlietot sava atmiņu stāsta dokumentācijai, bez tam varbūt vēl dažiem atsevišķiem rakstiem par mani interesējošiem jautājumiem.

Bet pirms stāties pie šo nodomu īstenošanas man bija jā rūpējas par eksistences bāzes nodibināšanu. Ar dažu mūsu goda konsulu gādību tā radās ātrāk nekā es biju cerējis: es atradu nodarbošanos kā padomdevējs (Wirtschaftsberater) vairākos saimnieciskos uzņēmumos, kam nebija sakara ar bruņošanās rūpniecību. Man uzticētais darbs bija interesants, neprasīja no manis nedz sevišķas piepūles, nedz pastāvīgas klātbūtnes Berlīnē resp. Minchenē. Savus pārskatus un atzinumus uzņēmumu vadību interesējošos jautājumos es varēju iesniegt rakstiski. Pie

tam atalgojums tālu pārsniedza iztikas minimumu. Vietas, kuras es ieņēmu, bija gandrīz vai sinekūras. Šādos labvēlīgos apstākļos man drīz vien bija iespējams stāties pie savu papīru kārtošanas un sistematizēšanas. Darbs labi veicās un kad, sakarā ar sabiedroto uzlidojumiem, dzīve Berlīnē bija kļuvusi grūti panesama un nedroša, man jau bija pabeigti divu plašāku rakstu konspekti. Lai varētu netraucēti turpināt darbu, es nolēmu ar visu savu arhīvu pārcelties uz Dienvidvāciju. Vispirms es apmetos Īberlingenā, (Ueberlingen), kur nodzīvoju kādu gadu. Kad uz Īberlingenu pārnāca vairāki rūpniecības uzņēmumi, kas strādāja bruņošanās vajadzībām, un varēju sagaidīt sabiedroto uzlidojumus, es pārgāju dzīvot uz Valhauzenu (Wallhausen), klusu vientuļu sādžu Bodenas ezera krastā, kilometrus 12 no Konstances. Tur es varēju mierīgi strādāt gar saviem papīriem un jutos arī drošs no Gestapo — vācu slepenpolicijas, kas Berlīnē bija sākusi dzīvi interesēties par manām gaitām un nodarbību. Mani darba devēji it kā centās pārspēt viens otru manu interešu ievērošanā un pretimnākšanā manām ērtībām. Berlīnē un Mīnchenē man bija jāierodas tikai retumis. Viens no šiem uzņēmumiem, kas vairākkārt bija cietis uzlidojumos, uz manu ieteikumu pat pārcēla uz Konstanci savu valdi. Šādos apstākļos abi augšā minētie konspekti 1945. g. sākumā bija jau pārvērtušies diezgan iespaidīgos, gandrīz jau pabeigtos, manuskriptos. Plašākais bija veltīts Vācijas svārstīgās austrumpolitikas analīzei Veimaras republikas un Hitlera laikā, īsākais — Vācijas attiecībām ar Latviju. Pirmais no minētiem rakstiem bija vispārējas dabas un aptvēra Berlīnes attiecības ar Padomju savienību, Baltijas valstīm, Poliju un Čehoslovākiju. Tas piegāja jautājumam arī vēsturiskā skatījumā, sevišķi attiecībā uz Poliju un Padomju savienību. Otram darbam es biju nospraudis daudz šaurākas robežas. Šeit mana interese vispirms pievērsās mūsu Berlīnes sūtniecības darbībai. Neievērotas tomēr nepalika arī Vācijas attiecības ar Igauniju un Lietuvu. Abiem darbiem kopējs bija tas, ka tie saturēja daudz detaļu, personīgu vērojumu un secinājumu. Tie viscaur balstījās uz maniem ierakstiem „dienas grāmatā” un uz ziņojumiem no Berlīnes. Pie Londonā, Parīzē, Vīnē, Hāgā un Tallinā sakrāto materiālu apstrādāšanas es vēl nebiju ticis. Šis darbs bija jāatstāj nākotnei. Bet arī šini

virzienā man jau bija padomā vairāki interesanti temati.

Uz pavasara pusi jau visas zīmes norādīja uz to, ka Vācijas sabrukums vairs nebija tālu. Franču karaspēkam tuvojoties, es apsvēru jautājumu, vai palikt uz vietas jeb doties uz tuvo Konstanci. Es tur biju noirējis istabiņu, lai būtu kur pārnakšņot, gadījumos, kad atgriežoties vēlā vakarā no Berlīnes vai Minchenes, man nebija vairs iespējas nokļūt savā sādžā. Toreiz manā Konstances istabiņā dzīvoja tagadējais laikraksta „Austrālijas Latvietis” izdevējs un redaktors Emīls Dēliņš, kuru manai gādībai bija uzticējis sabiedrisko lietu ministrs Alfreds Bērziņš. Nevēlēdamies režīma maiņas laikā atrasties svešos ļaudīs, es nolēmu doties uz Konstanci pie Dēliņa. Uz šādu soli mani pamudināja arī baumas, ka Konstanci deklarēšot par lazaretis pilsētu: nekāda kara darbība, ielu cīņas vai spridzinājumi tur nesot paredzami. 27. aprīļa vakarā es ar beidzamo kuģīti ieradās Konstancē. Divatā ar Dēliņu mēs tur piedzīvojām pirmo — komunistiski inficēto — franču karaspēka daļu ierašanos. Kad pēc pirmām terora dienām iedzīvotāju prāti bija daudz maz nomierinājušies, es 5. maijā rītā, paklausīdams savādam nojautam, devos kājām uz Valhauzenu: citas iespējas turp nokļūt toreiz vairs — vai arī vēl — nebija. Sasniedzis pēc stundām trijām ceļa mērķi, es steidzos uz savu istabu. Jau uz slieģšņa es saļimu: aina, ko ieraudzīju, bija drausmīga. Istaba bija pilnīgi izvandīta, grāmatas izkaisītas uz grīdas, skapis atlauzts, tāpat arī rakstāmgalda atvilktnes, nozuduši mani manuskripti un visi pārējie papīri. Saimniece stāstīja, ka dienu iepriekš sādžā ieradusies franču patruļa kāda virsnieka vadībā. Kareivji dzinuši pēdas kādam augstam nacionālsociālistu varas vīram, iegriezušies viņas mājā, sākuši visu pārmeklēt un nonākuši arī manā istabā. Virsnieka uzmanību it īpaši saistījušas istabas stūrī novietotās kastes ar papīriem. Viņš uzdevis saimniecei atnest divus maisus. Kareivji tanīs iebāzuši tiklab no uzlauztām rakstāmgalda atvilktnēm izņemtos manuskriptus un gandrīz visas ģimetnes, kā arī visus papīrus no abām kastēm. Maisi novietoti smagā automašīnā. Saimnieces norādījumi, ka istabas iemītnieks ir ārvalsts diplomāts, nav atstājuši ne mazāko iespaidu uz franču virsnieku. Mani papīri esot aizvesti Konstances virzienā.

Mani pārņēma galīgs izmisums, man bija nolaupīta

dārgākā manta, vienīgā personīgā liecība par manu mūža darbu.

Jau nākamā dienā es aizgāju Konstancē uz franču militāro pārvaldi, lai mēģinātu noskaidrot, kur palicis mans īpašums. Mani tur saņēma ar jautājumu, vai es jau esot pieteicies Padomju savienības sakaru virsniekam nogādāšanai uz dzimteni. Man varot silti ieteikt vairāk rūpēties par repatriēšanos nekā par nozudušā archīva likteni. Šim padomam bija reāls pamats: Padomju savienības kareivji savās automašīnās toreiz netraucēti braukāja pa visu franču okupācijas joslu un ķēra bēgļus no Baltijas valstīm. Es tomēr nenorimu un apmērām reiz nedēļā apjautājos dēļ saviem papīriem. Tie nebija atrodam.

Tāpat manai vēstulei franču okupācijas armijas virspavēlniekam ģenerālim de Latram de Tasiņī (de Lattre de Tassigny), kuru Dēliņš laipnā kārtā nogādāja ģenerālim, nebija ne mazāko panākumu. Par mana archīva likteni dzīvi interesējās arī mans labs paziņa, bij. Francijas vēstniecības Berlīnē padomnieks Pjers Arnals (Pierre Arnal), kas pulkveža dienesta pakāpē Freiburgā vadīja militārās pārvaldes administratīvo daļu. Arī viņam neizdevās noskaidrot, vai mani papīri gremdēti Bodenas ezera dzelmē jeb mērojuši tālo ceļu uz Maskavu. Ticamāka viņam šķita pēdējā varbūtība.

Četrdesmito gadu beigās Francijas augstā komisāra amatu uzņēmās mans bijušais ilggadīgais Berlīnes kolēga, vēstnieks Fransuā-Ponsē (Francois-Poncet). Viņš veica radikālu pārvaldes aparāta tīrīšanu un komunistiskās padibenes no tā pazuda. Un tomēr — cerības, kādas es uz viņu liku, Fransuā-Ponsē neattaisnoja: viņa pūliņi sadzīt pēdas manam īpašumam bija veltīgi.

No visiem maniem daudzajiem papīriem es kā par brīnumu — pie tam gluži nejauši — biju izglābis kādas 9 lapas ar mana isākā darba konspektīvu satura rādītāju un nepabeigtu, nesakarīgi uzcestu apcerējumā minēto personu sarakstu. Ieradies 27. aprīļa vakarā no Valhauzenas Konstancē, es šīs vaļējās lapas atradu portfeli. Kopā ar pasi, uzturēšanās atļauju un darba līgumiem es tās, dodoties uz kuģa piestātni, steigā biju pakēris no galda. Bet ar šīm vaļējām lapām es nekā liela iesākt nevarēju, tās nenoderēja pat iesniegšanai franču militārām iestādēm: par archīva patieso saturu atzīmes izteica maz.

Ilgus gadus mana dzīve ritēja šī sāpīgā notikuma ēnā. Pat tad vēl, kad es piecdesmito gadu sākumā Ziemeļafrikā, kurp mani bija nosūtījuši ārsti veseļošanas nolūkā, biju daudz maz atguvis iekšējo līdzsvaru un nolēmis rakstīt savas atmiņas, es neatgriezpos pie ārlietu resora dienestā pavadītā laika, bet pievērsos daudz vieglākam darbam — bērņibai, skolas gaitām un jauneklā gadiem. Šādi radās stāsti par Trikātu, Pērnavu un Tērbatu. Tie balstās vienīgi uz to, kas par šo manas dzīves visumā mierīgo posmu man bija palicis atmiņā. Pagāja tālāki 3-4 gadi. Es sekoju māsas aicinājumam apmeklēt viņu Amerikas savienotās valstīs, Itakā, Ņujorkas pavalstī, netālu no Sirakuzām. Pateicoties rakstnieka Modra Zeberiņa laipnībai, man Itakā radās izdevība pamatīgi iepazīties ar neizsmēlamām bagātībām, kādas — dažādās valodās — par Vācijas ārpolitiku divdesmitajos un trīsdesmitajos gados slēpa turies Kornela universitātes grāmatu krātuve, kur Zeberinš bija bibliotekārs. Grāmatu un žurnālu kaudzes, kuras man piegādāja mājās, es varot paturēt cik ilgi man patīkot: tik un tā neviens šos darbus nelasot. Šo izdevību es tad arī plaši izmantoju, sevišķi ievērojot, ka atnesto grāmatu un žurnālu starpā bija raritātes, izdevumi, kādi kara izpostītās Vācijas bibliotēkās bija grūti sameklējami. Šo materiālu studijas, bet īpaši Sirakuzu draugu — korporāciju kopas locekļu lūgums, pastāstīt viņiem kaut ko no maniem piedzīvojumiem diplomātijas laukā, pamudināja mani mēģināt vispārējos vilcienos rekonstruēt Berlīnes sūtniecības darbību — vispirms divdesmitajos gados. Sirakuziešiem es tūlī aizrādīju, ka man pie vislabākās gribas nebūs iespējams sniegt pilnīgu pārskatu par šo manas dzīves nozīmīgo posmu, kas mani vedis tiešā saskarē ar vēsturi veidotājām personām un tikpat izšķirīgiem notikumiem. Es uzsvēru, ka mana dokumentācija ir visai trūcīga — nedaudzas atzīmes uz dažām nejauši izglābtām lapām — un ka citādi man jāpaļaujas vienīgi uz savu atmiņu. Tāpēc es nespēju klausītājiem dot vairāk kā eseju, atmiņu skicējumu. Atsaucība, ar kādu auditorija uzņēma manu priekšlasījumu, kas, kā jau teicu, galvenām kārtām bija veltīts mūsu Berlīnes sūtniecības darbībai Vēimāras republikas laikā, bija tik liela, ka es sajutu sevī pienākumu sakārtot pēc tiem pašiem principiem arī manas atmiņas par „Trešo valsti”. Es skaidri apzinājos, ka trūcīgās doku-

mentācijas dēļ šis pasākums prasīs no manis lielu piepūli, bet es sevi neuzskatīju par tiesīgu atrauties no tā, kaut jau tāpēc vien, ka izglābtās atzīmes par trīsdesmitajiem gadiem man deva iespēju skicēt lielos notikumus Hitlera laika manā personīgā skatījumā, kas ne retumis atšķiras no man pieejamās memuāru literatūras autoru paustā.

Labprāt es būtu kavējies arī pie savām gaitām Londonā, Parīzē, Vīnē, Hāgā un it īpaši Tallinā, bet pat pie-skārties tām bez dokumentācijas, kas man nolaupīta, no-zīmētu neattaisnojamu pārdrošību.

Es uzskatīju par nepieciešamu paskaidrot, kāpēc manām atmiņām piemīt fragmentāru skicējumu raksturs. — Viss izdevums domāts vispirms kā materiāls nākamam kulturvēsturniekam.

Tie no šeit sakopotiem rakstiem, kas agrāk iespiesti trimdas periodiskos izdevumos Vācijā, Austrālijā un Kanadā, vēlreiz pārbaudīti, izlaboti un vietām arī papildināti. Svešie īpašvārdi ne viscaur latviskoti un ne vienmēr blakus latviskotiem svešvārdiem atzīmēta arī šo vārdu pirmātnēja rakstība svešā valodā.

Visiem, kas veicinājuši šīs grāmatas tapšanu, bet it īpaši manam studiju biedram, Latvijas sūtnim Vašingtonā, prof. Dr. A. Spekkem, izdevējam E. Dēliņam un korporācijas Lettonias konventam es izsaku šeit savu izjustu paldies.

Konstancē, 1966. g. ziemā.

Edg. Krieviņš

IEVADA VIETA

Stāvoklim Austrumeiropā pēc 1. pasaules kara normalizējoties, bija nepieciešams atjaunot arī Latvijas attiecības ar Vāciju, kas bija pārtrauktas Bermota avantūras laikā.

Pirmais solis šinī virzienā bija 1920. g. 20 aprīļa vienošanās par civilo un kara gūstekņu savstarpēju apmaiņu. Toreiz Berlīnē ievadītās sarunas, kurās no mūsu puses piedalījās ārlietu ministrijas juriskonsults un vēlākais ilggadīgais ģenerālsekretārs Hermanis Albāts, Satversmes Sapulces ārlietu komisijas priekšsēdis Fricis Menders un vēlākais Latvijas Valsts prezidents Alberts Kviesis, 1920. g. 15. jūlijā beidzās ar pagaidu konvencijas parakstīšanu par sakaru atjaunošanu abu valstu starpā. Konvencijas ratifikācija ievilkās un tā stājās spēkā tikai 8. oktobrī. Ceļš diplomātisko sakaru uzsākšanai nu bija brīvs un bija jādomā, kam uzticēt mums tik svarīgās sūtniecības Berlīnē vadību.

Kā parasts, tā arī šoreiz mūsu lielajam ārlietu ministram Zigfridam Meierovicam izrādījās laimīga roka. Izraudzītais ansamblis — sūtnis Dr. Oskars Voits, ģenerālkonsuls Edgars Švēde un 1. sekretārs Dr. Edgars Krieviņš — bija vienreizīgs. Katram no viņiem bija jaunajiem uzdevumiem piemērota kvalifikācija un agrākā darbā iegūta pieredze. Voits bija viens no Latvijas neatkarības proklamēšanas akta dalībniekiem, un viņam no Pēterpilī pavadītiem gadiem bija bagātīga pieredze latviešu sabiedriskā darbā. Švēde, savukārt, bija specialists saimnieciskās lietās, bet Krieviņš — daudzpusīgs valodnieks. Bez tam visiem viņiem jau studiju laikos Tērbatā ar vāciešiem bija radušies sakari, kuri vēlāk darbam Berlīnē labi noderēja.

Pienākumi, kuri jaunos latviešu diplomātus sagaidīja Vācijā, nebija no vieglajiem. Bija jā rūpējas gan par vēl atlikušo gūstekņu drīzu nogādāšanu Latvijā, gan par norīķināšanos ar Vāciju agrārās reformas radīto prasību lietās, bija jāizgaisina Bermonta dēkas radītās nelabvēlīgās atskaņas, jāiedzīvina 15. jūlija nolīgums politiskā, saimnieciskā un kulturālā plāksnē u. t. t.

Dr. O. Voita vadītā trijotne to visu veica ar teicamām sekmēm. Pamazām apklusa mums nelabvēlīgās vācu pre-

ses balsis un mūsu attiecības ar Vāciju ar katru gadu paplašinājās un padziļinājās. Kad 1924. g. ģenerālkonsuls Švēde atgriezās Latvijā, Dr. E. Krieviņš pārņēma viņa funkcijas, savā personā apvienojot sūtniecības padomnieku un ģenerālkonsula pienākumus. 1932. g. Dr. O. Voitam aizejot pensijā, viņa vietā par Latvijas sūtni Vācijā, Austrijā un Holandē nāca Edgars Krieviņš, ar labām sekmēm turpinot priekšgājēja darbu.

Hitleram nākot pie varas 1933. g. 30 janvarī, sūtņa postenis Berlīnē kļuva vēl nozīmīgāks un darbs sarežģītāks. Bija jāpētī jaunā režima izvirzītās problēmas un jāseko to eventuālai iedarbībai attieksmēs ar mums. Nelūkojoties uz to, valdība iekšpolitisku apsvērumu dēļ pārcēla E. Krieviņu par sūtni Tallinā, lai Berlīnē atbrīvotu vietu personai, kura valdībai Rīgā bija kļuvusi neērta. Paruna saka, ka, atrodoties upē, zirgus nemaina un šai tautas gudrībai jo vairāk vietas diplomātijā, kur liela nozīme personīgiem sakariem un darbā iegūtai pieredzei. Kamēr jaunieceltais pēcnācējs šos priekšnoteikumus apgūst, paiet ilgāks laiks un cieš darbs. To beidzot ieskatīja arī Rīga un E. Krieviņu 1938. g. rudenī, pēc Igaunijā pavadītiem trim gadiem, pārcēla atpakaļ uz Berlīni, līdztekus viņu akreditējot arī Holandē.

Starplaikā no Eiropas kartes bija jau pazudusi Austrijas brīvvalsts, amputēta Čehoslovākija, atdalot no tās Sudetiju, un pasliktinājušās arī mūsu attiecības ar Vāciju sakarā ar Latvijas baltvācu jaunatnes daļas aizraušanos no nacionālsociālisma idejām. Būtu nepareizi pieņemt, ka tai gadījumā ja kolēga Krieviņš no Berlīnes nebūtu pārcelts uz Tallinu, mūsu liktenis šodien būtu citāds. Skaidrs tomēr ir tas, ka tādā gadījumā viens vai otrs asums mūsu attieksmēs ar Vāciju būtu izpalicis vai vismaz būtu bijis iespējams šiem asumiem vieglāk tikt pāri.

Man ar kolēgu Krieviņu Berlīnē iznāca tikties dažas dienas pirms 2. pasaules kara izcelšanās — 1939. g. 28. augustā, kad atrados atceļā no Bad Kisingenas, kur biju uzturējies veselības uzlabošanas nolūkā. Tiešā satiksme ar Latviju pa Dancigas koridoru toreiz jau bija pārtraukta, un vienīgo iespēju tikt atpakaļ uz mājām deva gaisa satiksme uz Stokholmu un no turienes tālāk uz Rīgu. No vācu-krievu neuzbrukšanas līguma un slepenā sadales protokola parakstīšanas Maskavā bija pagājušas tikai

dažas dienas, bet kolēgam Krieviņam jau bija informācija, ka Maskavā panākta neizpaužama blakus vienošanās attiecībā uz Baltijas valstīm. Par šo informāciju viņš bija tūlī ziņojis uz Rīgu, tā apliecinot savus teicamos personīgos sakarus toreiz vadītājās vācu aprindās. Berlīnē vairs nebija šaubu, ka atrodamies lielu notikumu priekšvakarā. Rīgā, turpretīm, valdīja ieskaits, ka vācu slepenās mobilizācijas un citu militāri-preventīvo soļu nolūks ir Poliju iebiedēt un to piespiest piekāpties koridora jautājumā.

Latvijas ārlietu ministrijas arhīvu krievi pārņēma savā rīcībā jau 1940. g. jūlijā un to nogādāja uz Maskavu, kur par tā tālāko likteni nekas nav zināms. Jāšaubās, vai šis arhīvs jebkad būs pieejams objektīvai zinātniskai pētišanai, pat tādā gadījumā, ja tas būtu saglabājies. Tādēļ kolēgas Krieviņa kauču fragmentāram atskatam uz mūsu attiecību veidošanos ar Vāciju, ievērojot to, ka viņš gadiem ilgi atradās sargpostenī Berlīnē, ir paliekama nozīme un viņa atmiņas lieti noderēs vēsturniekiem, kuri rakstīs Latvijas neatkarības laika vēsturi.

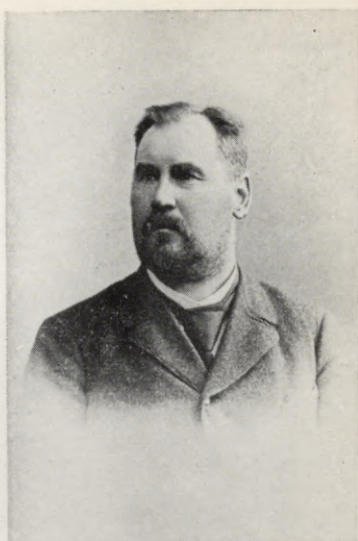
Atliek vēlēties, ka šīm atmiņu posmam sekos turpmākais par autora Odiseja gaitām trimdā, kurās iesaistīti veseli trīs kontinenti.

Ludvigsburgā, 1966. g. ziemā.

Roberts Liepiņš,
bij. finanšu ministrs,
sūtnis Lietuvā, Igaunijā un PSRS,
Rīgas pilsētas lielvecākais.

Autora māte Minna Krieviņa,
dzim. Šmit.

Autora tēvs Pēteris Krieviņš.

Vecbrenguļu muižas pārvaldnieka māja, kur autors dzimis
un pavadījis bērnību.

Trikātas baznīca.

Lettoniā 1905.g. No kr.: Pēteris Kūlis, Edg. Krieviņš, Francis Balodis.

Latvijas delegācija Vācijas-Latvijas pagaidlīguma ratifikācijas dokumentu apmaiņai Berlīnē 1920. gadā. No kr.: protokola šefs J. Lazdiņš, ārlietu ministrijas nodaļas vadītājs E. Krieviņš, Sātversmes sapulces loceklis Lībtais.

Latvijas sūtniecības nams Berlīnē Burggrafen ielā 13.

**Deutsche Diplomatische Vertretung
für Lettland.**

Nr. 44.

Riga, den 5. November 1920.

B e s c h e i n i g u n g .

Es wird hiermit bescheinigt, dass die bei der Deutschen Regierung errichtete Lettlandische Gesandtschaft ausfolgenden Personen besteht, die sich nunmehr auf ihren Posten in Berlin begeben:

der Lettische Gesandte, Herr Oskar W o i t ,
I. Gesandtschaftssekretär, Herr Edgar K r e e w i n ,
II. " " " Alfred G o l d e ,
die Gesandtschaftsbeamtin, Fräulein Elly W o i t ,
" " " " Elsbeth
" " " " Anatneek ,
" Dienerin Elsa L a m b e r t ,
" " Ernestine P e r n ,
der Diener Peter R u h z e i j s .

Ich ersuche ergebenst, die in den gesetzlichen Bestimmungen vorgesehenen Erleichterungen der genannten Diplomatischen Mission zu gewähren.

Der Gesandte des Deutschen Reiches.

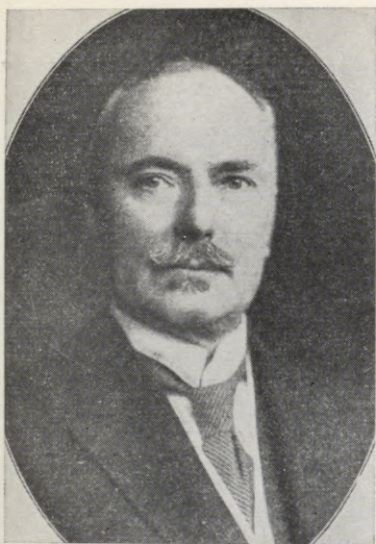

[Handwritten signature]

Latvijas sūtniecības Berlīnē pirmā personāla ceļa zīme.

E. Krieviņš, ģenerālkonsuls un legācijas padomnieks Berlīnē
(1924 — 1932).

Dr. O. Voits, Latvijas sūtnis
Vācijā (1920 — 1932).

Edg. Švēde, Latvijas ģenerāl-
konsuls Vācijā (1920 — 1923).

Latvijas sūtniecībā Parīzē 1923. g. No kr.: sūtnis O. Grosvalds,
padomnieks Pēteris Sēja, atašējs E. Krieviņš.

Baltijas valstu ārlietu ministru konference Rīgā, 1936. g. 1. rindā no kr.: ģen. K. Berķis, Lietuvas ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs J. Urbšis, finanšu ministrs L. Ēķis, Lietuvas sūtnis Latvijā Vileišis, Igaunijas ārlietu ministrs Dr. F. Akels, prezidents K. Ulmanis, Lietuvas ārlietu ministrs S. Lozoraitis, ārlietu ministrijas ģen. sekr. V. Munters, Igaunijas sūtnis Latvijā K. Mennings. Otrā rindā aiz prezidenta K. Ulmaņa sūtnis E. Krieviņš.

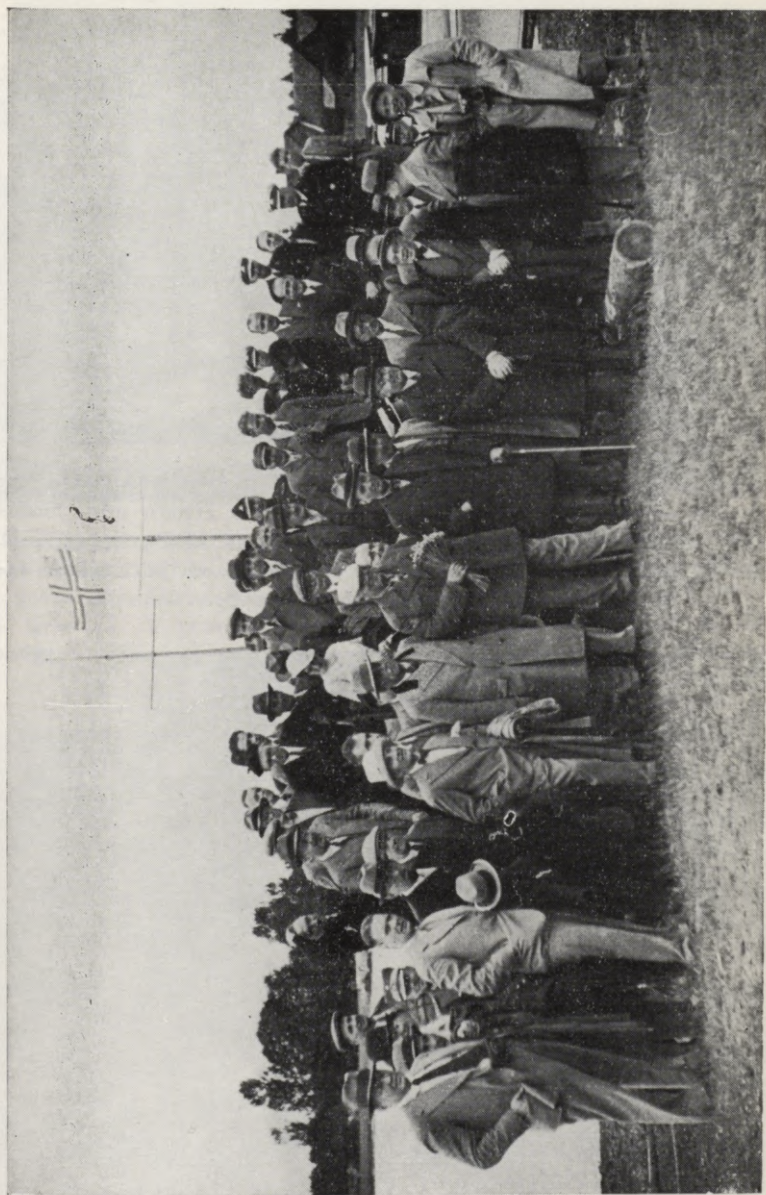
Latvijas preses darbinieki viesojas Tallinā 1936. gadā.

Igaunijas valsts vecākā mītne — Kadrioru pils Tallinā.

Igaunijas ārlietu ministrs Dr. F Akels ar dēlu viesos pie sūtņa E. Krieviņa vasarnīcā „Bentota” Igaunijas jūrmalā.

Izbraukumā ar prezidentu K. Ulmani 1935. g. vasarā
sūtņu konferences laikā.

Baltijas valstu ārlietu ministru konference Tallinā 1937. g. No kr.: Igaunijas sūtnis Latvijā H. Rebane, Igaunijas ārlietu min. biedrs Opiks, Latvijas sūtnis Lietuvā L. Sēja, Latvijas sūtnis Igaunijā E. Krieviņš, ārlietu ministrs V. Munters, ārlietu ministrijas nodaļu vadītāji E. Vīgrabs un A. Kampe.

Sūtņu konferences laikā 1935. g. jūnijā rīkotā izbraukumā ministru prezidents K. Ulmanis uzrunā ārlietu resora darbiniekus. Pašā priekšā sūtnis Dr. K. Valters, aiz viņa sūtnis K. Zariņš, aiz Zarina departamenta direktors A. Kampe. Beidzamajā rindā no labās sūtņi V. Šūmans, L. Sēja un E. Krieviņš.

Francijas vēstnieks R. Kulondrs (R. Coulondre) un Latvijas sūtnis E. Krieviņš 1938. g. 22 novembrī ierodas Berchtesgadenā, lai iesniegtu savus akreditīvus Hitleram viņa kalna mītnē. No kreisās 2. sūtnis E. Krieviņš, 3. protokola šefs f. Doernbergs, 4. vēstnieks R. Kulondrs, 5. valsts prezidenta kancelejas šefs ministrs Dr O. Meisners.

Valsts kanceleja Berlīnē.

à mon collègue Krieviņš,
avec ma pensée la plus cordiale
et la plus amicale.

André François-Poncé
Berlin, 18 sept. 35

Francijas vēstnieka Berlīnē Andrē Fransuā-Ponsē Latvijas
sūtnim E. Krieviņam dāvātais portrets ar veltījumu: „Manam
kolēgam Krieviņam ar patiesākajām sirsnības un draudzības
jūtām.”

Diplomātu loža reichstagā 1939. g. sākumā. 1. rindā no kr.: Japānas vēstnieks Ošima, Spānijas vēstnieks admirālis de Magas, Itālijas vēstnieks Attoliko, Attoliko dzīves biedre, ārlietu ministra Ribentropa dzīves biedre, Turcijas vēstnieks Arpags, Polijas vēstnieks Lipskis, Pad. savienības vēstnieks Merekalovs, 2. rindā no kr. sūtnis E. Krieviņš, aiz viņa protokola šefs f. Doernbergs.

Vācijas valsts prezidenta kancelejas vadītāja palīgs sūtnis V. Kīvics.

Vācijas-Latvijas un Vācijas Igaunijas neuzbrukšanas pakta parakstīšana Berlīnē 1939. g. 7. jūnijā. Sēž no kr.: Latvijas ārlietu ministrs V. Munters, Vācijas ārlietu ministrs Ribentrops, Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters, aiz Muntera sūtnis E. Krieviņš, aiz Seltera Igaunijas ārlietu ministrijas protokolšefs Kirovars.

Latvijas sabiedrisko lietu ministrs Alfreds Bērziņš pēc atbrīvošanas no vācu koncentrācijas nometnes 1943. gada novembrī.

Divi bij. Latvijas sūtņi Igaunijā viesos pie trešā (Rīgas pilsētas lielvecākā R. Liepiņa) Sabiedriskā klubā Rīgā 1940. g. februārī. No kr.: sūtņi K. Zariņš, Rīgas pils. lielvecākais R. Liepiņš, sūtņi E. Krieviņš, ārlietu min. protokola šefs V. Olavs, Rīgas pils. sekretariata inspektors V. Kalējs, zvēr. adv. B. Krieviņš.

Sirakuzu korporāciju kopas locekļu vidū 1957. g. oktobrī. No kr.: K. Zvejnieks Tal., Aug. Ozols Latv., J. Blumbergs Lettg, E. Krieviņš Lett, H, Mielēns Sel.

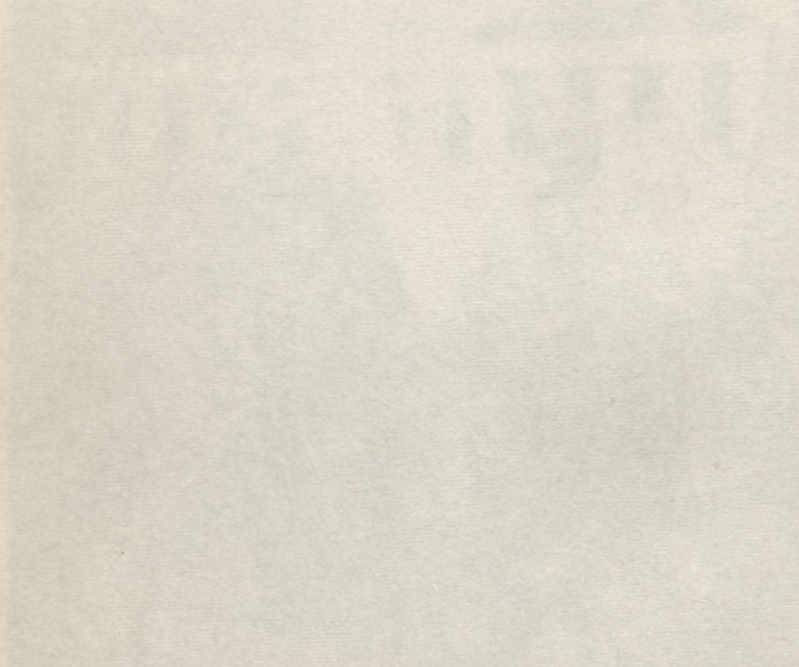
Tunīzijā 1954. g. No kr.: E. Krieviņš, pa labi Latvijas pilsoņu b-bas
Vācijā priekšsēdis barons f. d. Ropps.

Pateicībā pieminu šeit draugus un bij. kolēģus, no kuriem saņē-
mu daļu grāmatā ievietoto attēlu. E. K.

Sirds jauna kļūst,
Pa pagājības lauku staigājot,
Šo sapni sapņojot,
Tik saldi top,
Kā sēdot baznīcā
Ar dievkociņa zaru mātes grāmatā.
K. Skalbe.

Šinīs dzejnieka vārdos ietverta dziļa psiholoģiska patiesība. Tie izskaidro, kāpēc, tuvojoties mūža rietam, mēs ar sevišķu patiku arvien biežāk mēdzam domās atgriezties sen pagājušās dienās. Brīnīšķā kārtā no tām atmiņā palikušas gandrīz vai vienīgi baltās dienas, nebaltās un rūpju pilnās bieži vien nogrimušas kaut kur aizmirstībā.

These figures show
the results of the
the survey conducted
the year 1900
the results of the
the survey conducted
the year 1900

These figures show the results of the survey conducted the year 1900. The results of the survey conducted the year 1900 are shown in the following table.

These figures show the results of the survey conducted the year 1900. The results of the survey conducted the year 1900 are shown in the following table.

SKATIENS TRIKĀTAS NOVADA PAGĀTNĒ

Tēvzemes balvas laureāts Hermanis Enzeliņš Trikātas novadam veltījis īpašu vēsturisku pētījumu, kas, ja nemaldos, sniedzas senatnē līdz pat Trikātas Tālivalda laikiem. Vēlāko gadsimtu aprakstam autors izmantojis trīsdesmitajos gados vēl pieejamo dokumentāciju, piemēram, ierakstus baznīcas grāmatās un taml. Man nav vairs atmiņā, cik tālu Enzeliņš pieskāries arī „nesenai” pagātnei — pagājušā gadsimta beigām, pie kurām gribu šeit pakavēties, īpaši pie Trikātas novada kultūras dzīves manos zēna un jaunekļa gados. Enzeliņa darbā es, diemžēl, paguvu tikai īsi ieskatīties 1940. g. pavasarī, kad par mūsu valsti jau savilkās draudīgi mākoņi. Tāpēc viegli var gadīties, ka es šeit pieminu arī to, kas jau pārrunāts Enzeliņa brošūrā. Tā piederēja manam ilggadējam līdzgaitniekam Berlīnes sūtniecībā — lauksaimniecības atašejam Bricim, kas — tāpat kā es — reizē bija tiklab trikātietis kā valmierietis. Pašos vīra gados Bricis mira traģiskā nāvē vācu okupācijas laikā Latvijā. Šaubos, vai Enzeliņa nozīmīgais darbs brīvajā pasaulē būs sameklējams kaut vienā vienīgā eksemplārā¹).

Daži astoņdesmito un deviņdesmito gadu sabiedriskie darbinieki pašreizējā darbā sagatavojuši ceļus nākošām intelīgenes paaudzēm. Viņu vārdi neizdzēšamiem burtiem ierakstīti latviešu kultūras vēsturē, turpretim otru — to vidū klusus ikdienas dzīves varoņus — šodien reti kāds vēl atceras.

Neatkarīgai Latvijai Trikātas novads devis vairākus augstākus armijas virsniekus — ģen. Gopperu un ģen. Balodi, pulkvedi Laimiņu u. c., tas devis juristus Sīmani, Purgali, Kalacu, Hugo Lazdiņu, Plauku, ārstus Krujēli, Kaķi, Jāni Lībieti, Alfrēdu Lazdiņu, brāļus Pēteri un Kārli Apini, Vanadziņu, Mežciemū u. c., vēsturnieku Ābolu, kultūrtechniķus Laursonu un Veģeri, pedagogus Mežuli, kooperātorus — tēvu un dēlu Sieceniekus, inženieri Ķerpi, dabaszinātnieci Annu Dauvarti, ornitologu Tranzēju (Transehe), agronomus Brici un Knapi — pazīstamo selekcijas sēklu audzētāju Vecvālē, geodēzu Vanagu, mūziķus Vanadziņu un Ķepīti, dzejnieku Ērmani, tautsaimnieku Muški:

ne mazums arī vienīgi dzīves skolu izgājušu ievērojamu praktisku lauksaimnieku, piemēram, Vecbrenguļu Stores māju Stokinu un Saulītes Purgali. Trikātietis bija arī Rīgas biržas komitejas loceklis Osvalds Andersons, plaša vēriena tirgotājs. Neaizmirsīsim beidzot mūsu pazīstamo sportistu jaunbrengulieti Daliņu. Šis uzskaitījums, ar ļoti nedaudziem izņēmumiem, satur vienīgi to trikātiņu vārdus, ar kuriem manā garajā mūžā agri vai vēlu krustojušies ceļi, un no mūsu „veterāniem” tikai tos, kam vēl bija lemts piedzīvot brīvo Latviju, kā senātoru Sīmani un Kalacu, notāru Purgali un vēsturnieku Abulu.

Šis bagātīgais intelīgences plūdums neradās nejauši, bet vairāku labvēlīgu priekšnoteikumu rezultātā. Te vispirms minama Smiltenes un Valmieras labvēlīga ietekme. Smilteneši un valmierieši sevišķi izglītības ziņā bija aizsteigušies priekšā trikātiņiem. Bet ne mazāk svarīga loma kā tautiskās apziņas nodibinātājiem un jaunatnes audzinātājiem piekrita dažiem vietējiem sabiedriskiem darbiniekiem. Viņi vienmēr un visur apliecināja savu ticību latviešu tautas nākotnei. Pateicoties viņiem, radās atziņa, ka zināšanas ir spēks un jaunatnē ausa dziņa pēc izglītības. Ja nebūtu bijis šo iedvesmotāju, Trikātas novads latviešu kultūras dzīvē nebūtu izcīnījis savu redzamo vietu.

Trikātiņiem nācās liet ne mazums sviedru, lai varētu savus bērnus sūtīt pilsētas skolās. Laicīgām bagātībām viņi nebija svētīti, sevišķi tie vecbrengulieši, kuru mājas atradās uz Abula krasta vai Gaujas malā. Zemīte viņiem bija smilšaināka nekā smiltenešiem, un maizes rieciens plānāks nekā plānēniešiem. Bet tieši trikātiņu vidū netrūka piemēru, ka turība var būt ne vien par svētību, bet arī par lāstu. To pāris turīgo vecāku bērni (vārdi lai paliek neminēti), kuru tēvi manā jaunībā brauca divjūgā un atsperu ratos, augstskolu durvis nav virinājuši.

Administratīvi Trikāta tai laikā piederēja pie Valkas apriņķa, bet satiksmi ar atstāto apriņķa pilsētu apgrūtināja Lielmežs un Kauču sils, kur toreiz lielā skaitā mita stirnas un brieži. Tilta pāri Gaujai nebija, bija vienīgi prāmis, ko pārzināja „vecais Ramītis”, Brenguļu Ramīša mājas nomnieks Lībietis, Ķemeru sēravotu iestādes direktora Dr. Lībieša tēvs.

Šādos apstākļos ne vien saimnieciski, bet arī kulturāli Trikātas apvidus nosvērās uz tuvo, viegli sasniedzamo un

garīgi rosīgo Valmieru. Tur toreiz darbojās vīri, kā: Vilips Švēde, Jānis Enkmanis, Valdemārs Balodis, Jānis Sietiņsons u. c. Kuram valmierietim gan šie vārdi būtu sveši? Bet maz vairs mūsu vidū palicis to, kam bijis lemts — kā šo rindiņu rakstītājam — Valmieras kurlmēmo skolā baudīt vispusīgi izglītotā Vilipa Švēdes un viņa dzīves biedres viesmīlību, vai draudzes skolā klausīties Valdemāra Baloža saistīgos, gleznainos nostāstus par mūsu vecajiem pilskalniem. Lai pavadītu dzimtajā pusē brīvdienas, vasarā tur parasti ieradās daži slaveni valmierieši: no Pēterpils prof. E. Zemmers, daudzu ārzemju zinātnisku apvienību goda biedrs, un no Maskavas — vēsturnieks J. Krīgers-Krodziņieks. — Neaizmirstami paliks izrikojumi Valmieras latviešu sabiedrībā, teātra izrādes, koncerti, priekšlasījumi.

Smiltēnē sabiedriskā dzīve tolaik ritēja tādu pārliecinātu latvietības aizstāvju, kā prāvesta K. Kundziņa sen. un ārstu Dr. K. Lībieša un Dr. A. Brašnēvica ietekmē. Gadus piecus Smiltēnē dzīvoja Vensku Eduards, Mārgēra Skujenieka tēvs, īsta tautiska gara apdvests dzejnieks un publicists. Prāvests K. Kundziņš un Dr. Lībietis Trikātas novadā bija ne mazāk iecienīts, kā savā Smiltēnē. Ikreiz, kad prāv. Kundziņš viesojās bībeles svētkos Trikātā, baznīca bija pārpildīta, un pie vienmēr sirsnīgi atsaucīgā Lībiešu daktera — viņš bija dzimis trikātietis un, ja nemaldos, pirmais akadēmiski izglītais trikātietis vispār — uz Smiltēni brauca slimnieki pat no attālākiem Trikātas nostūriem. Ne vien smiltēniešu, bet arī trikātēšu kultūras dzīves veidošanās vienmēr palika saistīta ar šo spilgto personību vārdiem.

Manu vecāku mājas Trikātas Vecbrenguļu muižā atradās kilometrus astoņus no Valmieras, Smiltēnes lielceļa malā, tur, kur nozarojas ceļš uz Trikātu. Ar Valmieras latviešu biedrības darbiniekiem un viņu ģimenēm mans tēvs gadu desmitiem uzturēja draudzīgas attiecības. Švēdes, Ekmaņi un Baloži bieži viesojās Brenguļos. Devīpdesmitajos gados viņiem piebiedrojās Valmieras tirgotājs, vēlākais Cēsu Jāpmuižas īpašnieks Andrejs Kampe. Ja vien mani neaizturēja skolas darbi, es drīkstēju pavadīt savus vecākus viņu apciemojumos Valmierā. Mīļi viesi Brenguļos bija arī minētie smiltēnieši.

Tuvākās un tālākās apkaimes saimnieki veci un jauni, nāca un gāja. Muižā atradās dzirnavas, koku zāgētava un

ķieģelnīca, kur viņiem vienmēr kaut kas bija kārojams. Divas reizes nedēļā viņi ieradās mana tēva birojā, lai saņemtu no Valmieras pienākušo pastu. Visus viņus es vēl ļoti labi atceros un varētu vārdā saukt. Minēšu kaut divus ievēribas cienīgākos: kooperātoru Pēteri Siecenieku un Laužu mājas saimnieku Eliasu, vienu no nedaudziem draudzes priekšniekiem — latviešiem.

Gadus divdesmitpiecus vēlāk man ar Pēteri Siecenieku, kas tai laikā bija jau Saeimas loceklis un Konsuma galvenais direktors, nācās ne vienu reizi vien Berlīnē kārtot visādus saimnieciskus jautājumus.

Bet atgriezīsimies pie trikātiem pag. gadsimta beigās. Ja gadījās, ka pie mana tēva bija atbraucis kāds valmierietis vai smiltenietis, tad viņu sarunas ar mājas kaimiņiem sniedzās tālāk par saimniecisko interešu loku. Dzīvi ritēja sarunas par visādām sabiedriskām lietām, par ts. „jautājumu izskaidrošanas vakaru” sarīkošanu (šādiem vakariem toreiz bija liela piekrišana), par kādu tikko Austrumā iespiesto rakstu vai nākošo kora mēģinājumu.

Sevišķs notikums man vienmēr bija rakstnieka Apsīšu Jēkaba apciemojums Brenguļos. Apsīšu Jēkabs toreiz darbojās par skolotāju Valmieras Kokmuižas skolā un bija mums tuvs radnieks: viņa dzīves biedre bija mana tēva māsa. Jau savos vīra gados viņš bija tāds pats, kādu to mūža vakarā pazina rīdzinieki. Sirdī šķīsts kā viņa stāstu varoņi, klusas maigas dabas, viņš izstaroja īstu latviskumu. Ienaidnieku vai nelabvēļu viņam nebija un būt nevarēja. Ja viņš arī atturējās no aktīvākas līdzdalības Valmieras latviešu biedrībā, tad viņam tomēr bija liels morāls svars visā apkārtņē nevien kā rakstniekam, bet arī kā dziļi ētiskai personībai. Viesodamies manu vecāku mājās, viņš mēdza pārbaudīt manas zināšanas lasīšanā un rakstīšanā. Es ar tām tiešām lepoties nevarēju, bet nevienu skarbāku vārdu vai pārmetumu no viņa nekad dzirdējis netiku.

Apsīšu Jēkaba Pie pagasta tiesas un Bagāti radi bija pirmā latviskā proza, ar ko iepazinos tēva priekšnesumā. Kad grāmatas bija izlasītas, tās — līdzīgi daudz citām no tēva bibliotēkas — apstaigāja mūsu kaimiņus.

Arī ar pirmām latviešu oriģināllugām mani iepazīstināja tēvs. Bet toreiz es dabūju dzirdēt tikai izvilkumus no tām, jo šīs lugas, kaut gan abas godalgotas, saturēja vie-

tas, kas tēva izpratnē bija ne visai piemērotas maniem gadiem. Tās bija — Antona Benjamiņa Migla un Zeiboltu Jēkaba Mājas naidi. Abi autori bija smiltenieši. Antons Benjamiņš bija rados ar manu māti un ceļā no dzimtās Smiltenes uz Rūjieni, kur viņš tolaik bija skolotājs, nekad nepabrauca garām mūsu mājām. Arī viņš interesējās par manām sekmēm „zinātnēs”, bet būdams straujākas dabas nekā Apsīšu Jēkabs, bija pret mani mazāk saudzīgs, kam, protams, bija arī sava labā puse.

Arī Zeiboltu Jēkabu mani vecāki pazina ļoti labi. Viņi to turēja par apdāvinātu rakstnieku, bet līdz ar to par pavieglu bohēmieti. Cik pamatots bija šāds uzskats, neņemot spriest. Nevaru arī vairs pateikt, vai A. Benjamiņa un J. Zeibolta lugas parādījās uz kādas no apkārtējām skatuvēm. Lasītāju tām katrā ziņā netrūka, jo mana tēva eksemplāri gāja no rokās rokā. Ar vācu rakstniekiem klasiķiem un romantiķiem, Kottas (Cotta) apgāda izdevumā, es iepazinos agri — ģimnazists būdams, vasaras un Ziemsvētku brīvdienās. Tie glabājās mātes bibliotēkā. Vēl šodien atceros šīs parocīgās, neliela formāta, neiesietās grāmatas.

Par klusu un vienmuļu tā tad toreizējo dzīvi Brenguļos nekādi nevar apzīmēt. Patīkamu pārmaiņu tanī ienesa arī mana tēvoča, stud. theol. Anša Krieva²⁾, apciemojumi, sevišķi, ja viņš ieradās savu studiju biedru — lettonu, kā matēmātiķa Jāņa Goldberga, mediķa Oskara Voita u. c. pavadībā. Studentu karstās debates par visādiem jautājumiem, gan sabiedriskās, gan akadēmiskās dabas reizēm ievilkās līdz vēlam vakaram. Es no tām sapratu labi ja pusi, bet mani saistīja spars un aizrautība, ar kādu katrs aizstāvēja savus uzskatus. Vēl stundām ilgi es būtu varējis klausīties, bet man bija jāsagatavo rītdienai tēvoča uzdotsais latīņu tulkojums — viņš bija uzņēmies nepateicīgo pienākumu atvieglot man pirmos soļus šīs svešvalodas džungļos.

No jaunākiem lettoniem, kas vairākkārt apmeklēja manus vecākus tēvoča Anša sabiedrībā tad, kad tēvocis studijas jau bija beidzis, labi atceros juristu Valdemāru Teikmani. Viņš bija ieguvis mūsu kaimiņu simpatijas kā ļoti noderīgs padomdevējs juridiskos jautājumos. Jaunatnei tērbatnieki jau paši par sevi bija pamudinošs piemērs. Ja brengulieši bija pateicību parādā Teikmanim par viņa

padomiem tiesiskās lietās, tad daudz lielāka pateicība no manas puses pienākas Dr. Voitam par neskaitāmiem vērtīgiem norādījumiem, ko gadus divdesmit piecus vēlāk saņēmu no viņa kā sava šefa Latvijas sūtniecībā Berlīnē.

Viena no pirmajām grāmatām, ja ne pati pirmā, ar ko iepazinos bez vecāku palīdzības, bija Baltijas Vēstneša 25 gadu pastāvēšanas atcerei veltītais izdevums. Tanī bija aprakstītas šī laikraksta līdzstrādnieku dzīves gaitas un sakopotas viņu ģimenes. Ne vien mani valdzināja šī grāmata, kas savā ziņā bija iepriekšējo gadu desmitu latvju kultūrvēstures īss kopsavilkums, bet tā izsauca saviļņojumu visā apkārtnē. Sirdis pukstēja straujāk, iepazīstoties ar tādiem vīriem kā Kronvaldu Ati, Zariņu Kārli, Bernhardu Dīriķi vai Richardu Tomsonu. Šeit bija neizsmejams ierosmes avots jaunatnei. Patīkams bija pārsteigums, kad ieraudzīju, ka blakus tikko minēto vīru dzīves aprakstiem grāmatā bija uzņemtas dažu maniem vecākiem labi pazīstamu valmieriešu un smilteniešu, kā V. Švēdes un K. Kundziņa biografijas. Cieņa pret viņiem auga. Toreizējos apstākļos šī grāmata bija kas gluži jauns un neparasts. Kur tad vēl varēja atrast tik saistīgu lasāmvielu, kā nostāstus par šo ideālistu cīnītāju dzīvi? Varbūt vienīgi vēl Dravnieka konversācijas vārdnīcā, kas arī atradās tēva grāmatu skapī.

Apvienoto Jaunbrenģuļu un Jaunvāles pagastu Cempu skola atradās tikai kilometrus piecus no manu vecāku mājām. Tur veselus 35 gadus darbojās apdāvināts pēdējais — Jānis Austrīņš no Vecpiebalgas Austrīņu dzimtas. Skolotāju semināru viņš nebija apmeklējis un savas daudzpusīgās zināšanas ieguvis pašmācības ceļā. Pateicoties Austrīņa spējām un pūliņiem, Cempu skola bija nostādīta priekšzīmīgi tiklab telpu, kā mācības līdzekļu ziņā.

Jau vidusskolas audzēknis būdams, es bieži mēroju ceļu uz Cempiem, lai izlūgtos no vienmēr atsaucīgā Austrīņa padomu jautājumos, ar kuriem paša spēkiem netiku galā, vai patapinātu no viņa bibliotēkas kādu grāmatu. Un tādu apmeklētāju kā es Austrīnam bija daudz. Viņš mīlēja grāmatas, pats bija cītīgs lasītājs un neatlaidīgi pamudināja citus uz lasīšanu. Viņa bibliotēka saturēja nevien latviešu daīlliterātūru, bet arī vācu un krievu rakstnieku darbus. Abas svešvalodas Austrīņš pārvaldīja pilnīgi. Viņa bibliotēkā varēja arī atrast ne mazumu populār-

zinātnisku darbu ārzemju izdevumos. Visa šī bagātība bija pieejama plašākai apkārtnē. Austrīņš daudz laika veltīja sabiedriskai un saviesīgai dzīvei. Un viņš to darīja ar visu sirdi, sevišķi kā kora diriģents un priekšlasījumu rīkotājs. Pēc dabas labsirdīgs, viņš varēja būt ciets un nelokams tur, kur viņam nācās aizstāvēt savu pārliecību.

Pāri pusmūžam manās bērnības dienās bija arī mūsu otrs kaimiņš — jaunatnes audzinātājs, Vecbrenguļu Dzērvītes skolas skolotājs Draulis. Arī viņš, tāpat kā Austrīņš, bija autodidakts. Savos jaunības gados viņš bija izgājis bargu dzīves skolu, staigādams ar savu vijoli no vienas mājas uz otru, mācīdams bērniem ābeci un „ziņģes”, gan laicīga, gan garīga satura, un retos vaļas brīžos papildinādam ar grāmatu palīdzību savas zināšanas. Beidzot viņš bija atradis patvērumu Dzērvītes skolā. Tā nevarēja lepoties nedz ar savu ārieni, nedz iekārtu. Telpas bija drūmas un savam uzdevumam maz piemērotas: skolas uzkopšanai ne visai pārtikušie vecbrengulieši spēja atlicināt tikai aprobežotus līdzekļus. Algas, ko viņi maksāja savam skolotājam, nepietika pat visnepieciešamākām dzīves vajadzībām. Laicīgu mantu Draulim nebija. Viņa vienīgā bagātība bija bērniem svētīta ģimene.

Visām ikdienas rūpēm un raizēm par spīti, Draulis bija pratis saglabāt līdz vecuma dienām savu ideālismu. Dzīves priecīgs un nenoguris viņš nodevās audzināšanas darbam, vadīja kori, rīkoja koncertus, sanāksmes, sacīja runas. Neizsmeļama bija viņa praktisko zināšanu bagātība: viņš potēja bērnus pret bakām, dēstīja augļu kokus un deva derīgus padomus visādos dzīves jautājumos tiem, kas pie viņa griezās. Nebija lietas, kurai pieķeroties, viņam neveiktos. Ar dziļu pateicību veco Drauli atcerēsies ikkurš vecbrengulietis, kam bija lemts vēl piedzīvot šo laipno, vienmēr izpalīdzīgo sirmgalvi ar jauneklā sirdi.

Latvijas neatkarības laikā bieži minēts ģen. Baloža pirmā audzinātāja, Trikātas draudzes skolas priekšnieka Mūrnieka vārds. Aizmirsts, turpretim, Mūrnieka līdzgaitnieks Trikātas draudzes skolā skolotājs un ērgelnieks Pēteris Apinis, Zāģeru mājas saimnieks. Arī šis nosvērtais, vienmēr nopietnais vīrs, ziedojis daudz pūļu Trikātas novada kultūras dzīves veicināšanai.

Ļoti labi vēl atceros Trikātas pagastnamu, divstāvu ķieģeļu celtni uz Abula labā krasta, tūlīn aiz kapsētas. Kad

pirmo reiz ar vecākiem tur iegriezos, mūs ar lielu sirsnību saņēma simpatisks, aristokratiska izskata vīrs, Trikātas rakstvedis H. Johansons, ja nemaldos — bijis skolotājs. Trikātas sabiedriskā dzīvē viņš ieņēma redzamu vietu — bija turienes nozīmīgāko kultūrālo pasākumu dvēsele, apdāvināts runātājs un attapīgs debatētājs, turklāt, kā mans tēvs liecināja, caur un caur goda vīrs.

Dažus kilometrus no Trikātas, Vijciema virzienā, sākās jau Tiepeles pagasts. Ar to maniem vecākiem bija nodibinājušās tuvas saites iepriekšējos gados: mans mātes brālis bija kādu laiku nomājis Tiepeles muižu.

Jaungada vakarā vai Sveču dienā Tiepeles skolotājs un vietējā kora diriģents Berkavs mēdza dedzināt savā skolā eglīti ar mūzikas priekšnesumiem un deklamācijām. Šie sarikojumi parasti pulcēja prāvu skaitu apmeklētāju, vecu un jaunu. Pie pēdējiem piederēju arī es, kad mātes daudzie pienākumi tai atļāva sekot Berkava tēva ielūgumam. Viņa to darija labprāt, jo, pati mūzikāla būdama, atsaucās par priekšnesumiem Tiepeles skolā visai atzinīgi. — Berkavs dzīvi interesējās arī par vietējās bibliotēkas paplašināšanu un vienmēr prata atrast līdzekļus šim mērķim.

Tiepeliešu tuvākie kaimiņi bija plānenieši. Plāņu Sarķaņu skolas skolotāja Veinblūma tēls manā atmiņā mazliet nobālis, jo Plānos es tiku gan bijis vairākas reizes, bet vienīgi agrā jaunībā. Prāvais „augstskolas izgājušo” plāneniešu saimniekdēlu skaits, šķiet, liecina par Veinblūma audzinātāja spējām. Vēlākie Plāņu skolas skolotāji, kā Zeiboltu Jēkabs un Kristaps Irbe, bija Veinblūma nodibināto tradīciju turpinātāji. Saviem bērniem Veinblūms centās dot labu izglītību. Viņa dēli Kārlis un Pauls savas gaitas Pērnavas ģimnazijā bija jau beiguši, kad es tur uzsāku savējās. No Veinblūma ģimenes nāca Jaunvāles Siecenieku mājas darbīgā, priekšzīmīgā saimniece, kooperatora Pētera Siecenieka dzīves biedre.

Toreizējos apstākļos jaunatnes audzinātāji bija „zemes sāls”. Lai pienācīgi novērtētu viņu darbības nozīmi, jāatceras, ka tieši tai laikā pārkrievošanas politika Latvijā bija sasniegusi savu augstāko pakāpi. Katrai tautiskās domas izpausmei no krievu administrācijas puses bija viltas robežas, kuru pārkāpšana viegli vien varēja kļūt kaitīga visai latviešu lietai. Sabiedriskais darbs prasīja

ne mazumu personīgas drosmes. Materiālā ziņā šie idealisti nebija nodrošināti, algas, ko viņi saņēma, bija niecīgas. Vārda pilnā nozīmē viņi nesa upurus tautas labā. Bet tie nebija velti: garīgā rosība strauji auga. Par to liecina kaut tas, ka ap gadsimtu miju brengulieši isā laikā bija kļuvuši cītīgi laikrakstu lasītāji. Izniedzot vairākas vasaras no vietas mūsu kaimiņiem viņu pastu, es vēroju, ka pāris gadus Baltijas Vēstneša, Mājas Viesa, Balss, Austruma u. c. izdevumu abonētu skaits bija turpat vai divkārtšojies. Pārējos Trikātas pagastos aina nebūs bijusi citāda. Līdztekus tam, jaunatnē spēji bija pieņēmusies tieksme pēc augstākas izglītības.

Tikpat kā aizmirsts ir dedzīgs tā laika patriots Jānis Sietiņsons, Andreja Pumpura līdzgaitnieks krievu-turku karā, vīrs kā ozols, ko dzīves vētras nebija varējušas salauzt. Sietiņsons gan uzturēja ciešākus sakarus ar Valmieru — viņa dzīvesbiedre bija prof. E. Zemmera māsa — bet arī Trikātas novadā viņš bija bieži un labprāt redzēts viesis. Brenguļos arī pirmo reizi krustojās mūsu ceļi. Tuvāk pazīt un cienīt mācījos Sietiņsonu tikai gadus piecpadsmit vēlāk šī gadsimta sākumā, jau students būdams. Tas bija Igaunijā, Tamistes muižā, Pērnavas tuvumā, ko Sietiņsons tai laikā nomāja. Trijātā mēs sekojām Sietiņsona uzaicinājumam viņu tur apciemot: Malvīne Vignere, Alfreds Kalniņš un es. Malvīne Vignere bija ieradusies Pērnāvā, lai rīkotu latvju kompozīcijām veltītu koncertu Alfreda Kalniņa, toreizējā Pērnavas vācu draudzes ērģelnieka, pavadījumā. Sietiņsons, cik vien spēdams, veicināja koncerta izdošanos.

Pēc tam Kalniņš un es vēl vairākkārt baudījām Sietiņsona un viņa dzīvesbiedres viesmīlību. Parasti sevišķi ziemā — Sietiņsons izsūtīja uz Pērnavu savu divjūgu, kas mūs lepnī aizvizināja uz Tamisti. Pie dzīvojamās ēkas piebrauktuves mūs sagaidīja gara auguma plecīgs vīrs, pāri pusmūžam, krievu virsnieka tērpā un gaiši pelēkā „Nikolaja” mētelī ar lielu bebra apkakli — pats Sietiņsons. Par kaujas nopelniem viņam bija piešķirta tiesība šo uniformu valkāt. Sietiņsons bija patīkams sarunu biedrs un labs stāstītājs, kas personīgu šarmu savienoja ar retu domu spraigumu. Kalniņš un es drīz vien pārliecinājāmies, ka šī „krievu virsnieka” krūtīs pukst īsta latviska sirds. Savās atmiņās Sietiņsons ar redzamu patiku kavējās pie

savām piedzīvojumiem bagātām jaunības dienām, izceļot savas tuvās attiecības ar daudziem tautiskās atmodas agrā posma darbiniekiem. Mēs, protams, pieminējām arī mūsu kopējos draugus valmieriešus un trikātiēšus. Alfreds Kalniņš lepojās ar saviem sasniegumiem latvju mūzikas populārizēšanā Pērnavas vācu aprindās. Viņš bija arī vietējās vācu biedrības kora vadonis un stāstīja par grūtībām sakarā ar latviešu dziesmu iestudēšanu, piemēram, Beverīnas dziedoni.

Kalniņš Pērnāvā nodibināja arī nelielu latviešu kori, kas uz mēģinājumiem sanāca viņa dzīvoklī. Kamēr mazais Jānis šūpulī dūšīgi vilka savu pirmo dziesmu, mēs skandinājām Stādiju ieviņu un Ar laiviņu ielaidosi irbes šauti jūrīnā.

„Kas tās tādas par irbēm, kas mīt jūrā?” droši vien būtu protestējis mans bērnības draugs „Putnu-Tranzējs”, ja viņš būtu dzirdējis mūs dziedam. Klejodami kā zēni pa Abula līčiem, Brenguļu Bajāra, Spindes un Smikona plavām, mēs redzējām gan šādus un tādus putnus, bet jūras irbju te nebija.

Dzimis trikātietis, Jaunbrenguļu muižas īpašnieka dēls, Tranzējs (von Transehe)²⁾ jau 1920 g. ar lielu sirsnību pievērsās audzinātāja darbam Latvijas universitātē. Kā zooloģijas katedras docents viņš ziedoja tam visus savus spēkus un savas plašās zināšanas ornitoloģijā, iegūdam divdesmit gados savu latviešu kolēgu un klausītāju nedalītu cieņu un mīlestību. Universitātes zaļās saimes locekļi viņam to apliecināja, ievēlējami viņu par savas biedrības Šalkone goda biedri. Blakus darbam augstskolā Tranzējs daudz pūlējies, lai padziļinātu mūsu mežkopju, lauksaimnieku un skolotāju interesi par dzīvo dabu, sevišķi putnu dzīvi. Dibinādam 1925. g. Latvijas ornitoloģijas centrāli, kuras darbībai dzīvi sekoja citu valstu iestādes, Tranzējs palīdzējis popularizēt Latviju ārzemēs. „Latvijas universitātei veltītie gadi man ir vismīļākie manā mūžā... Kad man 1939. g. decembrī bija jāatstāj dzimtene un daba, ar ko biju saaudzis, kā arī iemīlotais darbs, es pārdzīvoju savas dzīves visgrūtāko dienu”, Tranzējs atzīmē savā tuvākiem draugiem domātā dzīves aprakstā. Šie vārdi pauž istu, dziļu dzimtenes mīlestību.

Jau šī baltvācu muižnieka vecāku ģimenē valdīja liberāls gars. Viņa pirmie skolotāji bija brāļi Irbes, mūsu pir-

mā bīskapa brāļa dēli. Tranzēja māte nāca no demokratis-
kās Šveices. Viņa pielika pati roku virtuvē, pati ķērās pie
kaitekļu apkarošanas ābeļu un sakņu dārzā. Šinī — un ne
tikai šinī ziņā vien no viņas daudz ko varēja mācīties daža
laba apkārtnes saimniece. Arī mūsu Tranzēja tēvam kār-
tas aizspriedumi bija sveši. Satiksmē ar pagasta saimnie-
kiem, mežsargiem un skolotājiem viņš bija vienkāršs un
laipns. Neatlaidīgi viņš rūpējās par piemērotiem dzīvok-
ļiem un labāku uzturu muižas ļaudīm. Viņa izpalīdzīgā
roka sniedzās tālāk par Trikātas novadu. Prāvais aizde-
vums, ko Brenguļu Tranzējs ap gadsimtu miju piešķīra
Valmieras tirgotājam Andrejam Kampem, deva tam ies-
pēju likt pamatus vēlākai turībai. Būdams jau Cēsu Jaņu-
muižas īpašnieks, Kampe pēc Latvijas valsts neatkarības
proklamēšanas pirmais iemaksāja Pagaidu valdībai lielāku
ziedojumu no personīgiem un savāktiem līdzekļiem.

Andrejam Kampem, šim dedzīgajam latvju patriotam,
un viņa labvēlim, vecam Brenguļu Tranzējam bija lemts
vienāds liktenis: abi mira mocekļu nāvē okupācijas laikā
1919. g.

Un mans bērnības draugs „jaunais” Brenguļu Tran-
zējs? Viņš šodien jau ir vecs vīrs ap mūža astotā gadu-
desmita sliksni. Tāpat kā mēs trimdinieki, viņš svešumā
sēro par mūsu dārgo dzimteni Latviju.

1954. g.

PIEZĪMES

1) Viens Enzeliņa grāmatas „Atskats Trikātas novada vēsturē”
eksemplārs, kā man laipnā kārtā raksta V. Klētnieka kungs no Ili-
noisas, ASV, apzināts Ņujorkas publiskajā bibliotēkā. — 2) Pagājušā
gadsimta sākumā Lodes pagasta Kopās (izrunāt ar nemikstinātu „k”
un skaidru igaunņu īsu „o”, kā vārdā Kolka rags!) — ziemeļos no
Rūjienas, pie igaunņu etniskās robežas — saimniekoja mūsu ģimenes
ciltstēvs uzvārdā Krievs. Līdz šai dienai mūsu ģimenē saglabāties
nostāsts, ka Lodes muižas īpašnieks, kam uz „krievu robežām” —
Latgalē un Augškurzemē — piederējuši plaši īpašumi, no turienes kā
mazu zēnu pārvedis uz Lodi vēlāko Koņu mājas saimnieku. Zēnam
tāpēc arī dots vārds Krievs. Viņš audzis muižas īpašnieka tiešā
uzraudzībā, izrādījies acīgs un apķērīgs, ātri iemācījies lasīt un
rakstīt. Kad muižas īpašnieks guvis pārliecību, ka viņa audzēknis ir

spējīgs droši nostāties pats uz savām kājām, viņš tam uzticējies ap-saimniekošanai Kopa mājas. „Vecais Kopa”, kā mans vectēvs sauca savu tēvu, neesot bijis dzimtilvēks, bet brīvs pilsonis un baudījis apkārtnes iedzīvotāju cieņu un uzticību. Precējies viņš bijis divas reizes. No pirmās laulības cēlies mans vectēvs Adams Krievs, Lo-diešu Pestes (izrunāt ar platu „e”) mājas īpašnieks, no otrās — vēlākais Braslaviešu Skultes mājas īpašnieks Ijabs Krievs. Mūsu ģimenes Braslavas zars neatkarīgai Latvijai devis satiksmes minis-tru inž. Kārli Krievu, Rīgas pilsētas 2. slimnīcas administratīvo direktoru inž.-technologu Edgaru Krievu un architektu Dr. Bern-hardu Paulu Krievu, kas tagad dzīvo Bostonā un saucas savas vectēva dzimtās mājas vārdā — Skulte. No Adama Krieva pēctečiem vispirms minams mans tēvs Pēteris. Pārnācis pag. gadsimta sep-tiņdesmitajos gados uz Smiltenes Bānūžu muižu, kuru tolaik nomāja Eduards Benjamiņš, „Jaunāko Ziņu” Antona Benjamiņa pusbrālis, mans tēvs, sava maizes tēva un vēlākā svaiņa Eduarda Benjamiņa (E. B. bija apprecējis manas mātes māsu) pamudināts, sāka sauk-ties Krieviņš. Šādi es un mans jaunākais brālis, lielnieku deportā-cijā mocekļa nāvē mirušais zvēr. advokāts un Profesiņu kameras vicepriekšsēdis Bruno, no Krieviem kļuvām Krieviņi — vienīgie mūsu ģimenē. Mūsu tēva brāļi un viņu pēcteči paturēja veco uzvārdu. No tiem būtu minami Zlatoustas mācītājs Ansis Krievs un viņa dēls, Latvijas armijas atv. kapteinis L.k.o.k., arī vārdā Ansis, tad armijas bruņošanās daļas priekšnieks inž.-mehaniķis L.k.o.k. pulkvedis Rū-dolfs Krievs un Cēsu zemes grāmatu nodaļas priekšnieks tiesībnieks Kārlis Krievs. Viņi visi jau noslēguši savas šīs zemes gaitas. —

3) Album Liv. 1348.

TRIKĀTAS DRAUDZES GARIGĀ APRŪPE PAGĀJUŠĀ GADSIMTĀ

No manas mātes Valmieras vācu draugiem man labi atmiņā palikusi Frīdenšteinu (Fridenstein) ģimene. Pareizāk gan būtu teikt — no mātes vācu draudzenēm, jo Valmierā dzīvoja vienīgi Frīdenšteinu ģimenes sievietes kārtas piederīgie: vecā māmiņa — toreiz, pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados, jau labi nosirmojusi — ar savām trim neprecētām meitām, vecākais dēls pārvaldīja Burtniekus, jaunākais — vecpuisis — Ungurpili. Ja biju izpelnījies mātes sevišķu labvēlību, drīkstēju viņu pavadīt apciemojumos pie Frīdenšteiniem Valmierā. Reiz, atceļā no turienes, es ievaicājos mātei par Frīdenšteinu ģimenes galvu.

„Žēl, ka tu nepazini šo dievbijīgo sirdsšķīsto vīru”, māte man atbildēja. „Visa viņa dzīve bija sevī noslēgta liela vienība. Vienmēr viņš centās īstenot labo, cēlo un paticies. Viņš bija hernhutiešu tētiņš Trikatā un, dievvārdus sludinādams brāļu draudzes saiešanas namā „Daudžos” tā sauktajos „laulāto svētkos”, pēkšņi saļimis pie galda un aizsaukts Dieva priekšā”.

Šādi es pirmo reizi no mātes dzirdēju par hernhutiešiem un viņu centieniem. Daudzu saiešanas nams man pēc ārējā izskata jau bija labi zināms: lielceļa malā, uz Abula krasta, kilometrus trīs no Trikatas, apaļu balķu celtnē ar maziem lodziņiem un zemu salmu jumtu, uz zemi noliekusies un it kā pie zemes pielipusi. Bet mātes stāsts par Frīdenšteinu manī bija modinājis vēlēšanos iepazīties arī ar šīs noslēpumainās celtnes iekšieni.

Ap Jāņiem, kādas sestdienas pievakarē, māte mani aizveda uz „Daudžiem”. Plašais, zemais kambaris bija izgreznots ar meijām un vainagiem. Griesti balstījās uz apaļiem, divās rindās novietotiem stabiem. Pretīm ieejai stāvēja sacītāja galdiņš, netālu no tā sols sludinātājiem — kopējiem, tad draudzes locekļu soli — vīriešiem vienā, sievietēm otrā pusē. Viss bija vienkāršs, bet tīrs un glīts. Mums ieejot, telpā valdīja puskrēsla un svinīgs klusums. Dievkalpojums vēl nebija sācies.

Māte pusbalsī sasveicinājās ar viņai pazīstamiem slu-

dinātājiem: Daudžu saimnieku Dāvi Dauvartu, Pēteri Mūrnieku no tuvās Trikātas Mūrniekiem, Ložas tēvu Brenguļu Ložām un Kaņepes tēvu no Brenguļu Kaņepēm. Tie visi bija vīri, kas apkārtnē baudīja lielu cieņu. Viens otrs no viņiem ieņēma kādu goda amatu, bija sava pagasta vecākais, tiesnesis vai draudzes pērminderis.

Klausoties dievvārdos un klātesošo dziedāšanā, man tomēr visu laiku bija jādomā par šepat, pie šī galdiņa, mūžībā aizgājušo Frīdenšteinu un viņa likteni. Daudžu saiešanas kambaris skaidri stāvēja man acu priekšā arī vēl tad, kad 1905. gada beigās vai 1906. gada sākumā Tērbatā saņēmu vēsti par mana studiju biedra Kurta Frīdenšteina, Burtnieku Frīdenšteina dēla un Trikātas hernhūtiešu tētiņa mazdēla, traģisko nāvi.

Bez Daudžu saiešanas nama Trikātas novadā bija arī vēl citi. No tiem labi atceros saiešanas kambari Jaunvāles Daudziešos, arī lielceļa malā, kādus kilometrus no muižas. Tur par sludinātājiem darbojās šo māju saimnieks Jānis Eliāss un viņa radinieki, divi Pēteri Eliāsi — viens no Inčiem, otrs no Laužiem, pēdējais viens no nedaudziem tā laika draudzes priekšniekiem — latviešiem. Iznesīgais Laužu Eliāss ar savu tumši sarkano bārdu, inteligēntajiem sejas vaibstiem un sirsnīgo skatu man palicis labi atmiņā. Viņam vienmēr bija priekš manis, maza zēna, kāds mīļš vārds vai glāsts.

No Daudziešu sludinātājiem vēl minami Pēteris Birzgailis no Cempu Biruļiem un Pēteris Lapiņš no Lepeķiem. Turīgais Plāņu Knapes māju īpašnieks Dāvis Knape uz savas zemes bija uzcēlis daudz maz staltāku saiešanas namu. Bez Dāvja Knapes sludinātājs tur bija Jānis Mežulis no Plāņu Zviedriem. Citu sludinātāju vārdi man vairs nav atmiņā. Plāņi atradās kilometrus divdesmit no Brenguļiem un tikai retumis man bija izdevība turp nokļūt. Par Dāvi Knapi vēl būtu sakāms, ka viņš bija iecerējis redzēt savu dēlu Pēteri par mācītāju un jau kristībās viņam devis otru vārdu — Teofils — Dieva mīlulis. Bet tēvam par lielu apbēdinājumu, šīs cerības nepiepildījās: īsi pirms teoloģijas studiju nobeigšanas Pēteris Knape pievērsās dabas zinātnēm un studēja šo priekšmetu Parīzē. Vēlāk viņš nomāja kroņa muižu Vecvāli un bija visā apkārtnē pazīstams selekcionārs, kas izaudzēja vairākas jaunas kartupeļu šķirnes.

Spriežot jau pēc prāvā sludinātāju skaita vien, var teikt, ka manos zēna gados brāļu draudzes nozīme trikātiēšu sadzīvē bija vēl ļoti liela. Vēl bija dzīvs gars, kas bija mudinājis pirmos hernihūtiešus uz pulcēšanos saiešanas namos. Dzīvi bija brāļu draudzēs saglabājušies kristīgās ticības un audzināšanas ideāli, godīguma un tikumības jēdzienu pareizā izpratne.

Tas izskaidrojams ar to, ka brāļu draudzes idejas bija dziļi iesakņojušās trikātiēšu reliģiskajā apziņā un vispār dzīves jēgas uztverē jau iepriekšējos gadu desmitos, sevišķi trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados, laikā, kad luterāņu baznīca visā Vidzemē pārdzīvoja smagu krīzi, kas satricināja draudžu dzīvi pašos pamatos.

Agoniju, kādā toreiz bija nonākusi baznīca, raksturo Igaunijas garīdznieku 1846. g. vēstījums amata brāļiem Vidzemē (tulkoju brīvi pēc domu satura):

„Mēs gribam būt garīdznieki, bet neprotam būt taisnīgi, mēs esam nonāvējuši vienības garu, esam grēkojuši pret tuvākā mīlestības pienākumiem, patmīlībā mēs uzskatām savas šķiras piederīgos par vienīgi īstiem Pestītāja miesas locekļiem, godkāres pārņemti, mēs esam paši sevi paaugstinājuši un kājām minuši pazemību. Bet Dievs lepnību neieredz. Mēs esam iedomājušies, ka esam vienīgā pareizā baznīca. Mūsu pašu labā Dievs mūs tagad soda, lai mūs labotu un lai mums neklātos tāpat kā Efēzas bīskapam, kas novērsās no savas pirmās mīlestības, un kura svečturi apgāza. Mūsu stāvokļa nostiprināšanai mēs esam saukuši palīgā laicīgo varu un ar šādu rīcību paši sevi pārvērtuši par šīs varas policistiem savās draudzēs. Tagad baznīcai smagi jācieš no šīs pašas laicīgas varas.”¹⁾

Citējis Igaunijas garīdznieku 1846. g. vēstījumu, vācu baznīcas vēsturnieks šo krīzes gadu raksturojumam atzīmē, ka saites starp mācītāju un draudzi bijušas galīgi izirušas, baznīcas stāvējušas tukšas, tauta smakusi tumsībā, jo skolas, par kurām saskaņā ar 1819. g. zemnieku likumiem muižniekiem bija jā rūpējas, vai nu nemaz netikušas atvērtas, vai arī neesot darbojušās²⁾.

Par pozitīviem soļiem no konsistorijas puses šo nebūšanu novēršanai viņš nekā nevarot vēstīt³⁾.

Noskaņojums sinodēs bijis svārstīgs: reizēm pārsvarā bijuši liberāļi, reizēm konzervatīvā ortodoksisma piekritēji. Abi novirzieni viens otru apkarējuši. Tā tad arī no šīs

puses neesot bijis iespējams sagaidīt noderīgus norādījumus garīgās dzīves veidošanai⁴).

Pat pieļaujot, ka vēsturnieki notēlojuši apstākļus pārlietu tumšās krāsās un viņu bargais spriedums tikai daļēji dibināts, aina tomēr ir visai drūma un nav nekāds brīnums, ka — sevišķi dienvidu Vidzemē un Igaunijā — ļaudis drūzmējās bariem, lai pārietu „ķeizara ticībā”, kuras pārstāvji mulsināja cilvēku prātus, solidami konvertītiem visādus materiālus labumus. Neaizmirsīsim arī, ka zemnieki nesa pārmērīgu kļaušu nastu un bija pārcietuši vairākus bada gadus (1844-1845.).

Manu Trikātas draugu senčiem par godu jāsaka, ka viņu vidū nebija daudz tādu, kas būtu padevušies pareizticīgās baznīcas emisāru viņinājumiem, konvertītu trikātiešos bija ļoti maz. Toties lielāks bija to skaits, kuru sirdis alka pēc dārgākām mantām, garīgām vērtībām. Viņi pievērsās brāļu draudzei, atrazdami tur to, ko velti bija meklējuši tā laika luterāņu baznīcā. Vārdi, ko uz viņiem runāja hernhūtiešu sludinātāji, bija saprotami, izjusti un nāca no sirds. Hernhūtieši prata spēcināt savus brāļus šaubās, iepriecināt bēdās un atveldzēt dvēseles slāpes.

Šādu masu kustību lielā mērā veicināja Trikātas draudzes īpatnējie apstākļi. Turpat vai veselus 50 gadus (1832.-1879.), tā tad arī iepriekš raksturotajā baznīcas krīzes laikmetā Trikātā par mācītāju darbojās Alvils Hermanis Ports (Pohrt)⁵). Mācītāja amatā viņš bija sekojis savam tēvam, par kuru man gan tuvāku ziņu nav. Tāpat nekā nevaru pateikt par Porta tēva priekšgājēju, māc. Zalcmani (Salzmann), ienācēju no Vācijas. Dzimis 1806. g., Ports tikai trīs gadus (1827.-1830.g.) bija studējis Tērbatā teoloģiju. Viņa studiju laikā fakultātes līmenis nebija nekāds augstais. Jaunās, 1802. g. dibinātās, resp. toreiz atjaunotās universitātes kurators (1817.-1828.) firsts Līvens, vēlākais Krievijas izglītības ministrs (1828.—1833.) gan visādi centās izskaust no fakultātes seklo racionālismu, kas tur tolaiku valdīja kā atlieka no t. s. apgaismības laikmeta, bet mācības spēku izlasē viņam ne vienmēr bija laimīga roka. Orientālists Kleinerts bija Hēgeļa filozofijas ietekmē un pievērsās spekulatīvai teoloģijai. Tas pats sakāms par praktiskās teoloģijas profesoru Gotlību Lencu (1823.-1829.) un dogmātiķi Ernestu Sarto-riusu. Spilgtāku personību vai patstāvīgu pētnieku, kas

būtu spējuši izaudzināt no studentiem istus draudžu ganus, viņu vidū nebija. Izņemot Lencu, visi bija ārzemnieki — valsts vācieši, vietējo valodu nepratēji, kam sveši bija mūsu apstākļi. Kad 1830. g. akadēmisko darbību Tērbatā uzsāka Šleiermachera skolēns Dr. Jūlijs Valters (Walter), apdāvināts zinātnieks un spējīgs runātājs, kas bez tam 13 gadus (1817.-1829.) bija darbojies par draudžu ganu Ropažos, Allažos un Valmierā, Alvils Ports Tērbatu bija jau atstājis.

Šādos nelabvēlīgos apstākļos teoloģisko izglītību baudījušais Ports varbūt būtu pastāvējis vētrās, kas piemeklēja luterāņu baznīcu, viņam pirmos gadu desmitus Trikātā mācītāja amatu pildot, ja viņš būtu bijis no dabas apveltīts ar daudz maz izcilākām personīgām īpašībām, būtu bijis iejūtīgāks, iecietīgāks un piekāpīgāks, izrādījis vairāk izpratnes par viņam uzticētā ganāmpulka garīgajām vajadzībām un prasībām. Bet tās rakstura īpašības, kas, pēc daudzām rakstiskām un mutiskām liecībām Portam piemita, varēja vienīgi radīt plaisu, kas to šķīra no draudzes, un šādi, pašam negribot, sekmēt ļaužu pievēršanos brāļu draudzei.

Gadu tecējumā — un šo gadu, kā jau minējām, nebija mazums, turpat pieci gadu desmiti — šī plaisa plētās platumā un padziļinājās, mazpamazām pārvērzdams bezdibeni, radās nesaskaņas un septiņdesmitajos gados pat atklātas sadursmes starp mācītāju un draudzi.

Katru ceturto svētdienu Trikātas mācītājs noturēja dievvārdus Vijciemā. Šais svētdienās un citos mācītāja prombūtnes gadījumos sprediķi Trikātas baznīcā teica draudzes skolas skolotājs Jūlijs Johansons. Ērģeles tad spēlēja viņa brālis Hermanis.

Mācītājam sprediķojot, baznīca parasti bija tukša, bet svētdienās, kad to atvietoja Johansons, baznīcēnu netrūka un dievnāmā valdīja pacilātība. Šāda dievkalpojuma aprakstu kāda veca trikātiete man adresētā vēstulē nobeidz ar sekojošiem vārdiem:

„Kad pēc sprediķa nolasīšanas ērģeļu pavadījumā atskanēja dziesma „Veci, jauni, brāļi, māsas, mīlestībā paliksim”, neviena acs — un draudzes locekļi bija pulcējušies kuplā skaitā — nepalika sausa”.

Mācītājs Ports te saskatīja pret viņu vērstu demonstrāciju un pēc viņa ierosinājuma Johansonu, kas bija ieguvis

vispārēju mīlestību, atlaida no vietas, nelūkojoties uz draudzes iebildumiem. Ja nemaldos, tas notika 1876. g.

Neņemos pateikt, vai „baznīcas dumpis”, ko savā „Atmiņu vijā” piemin Pēteris Ērmanis, Trikātā izcēlās, Johansonam pēcnācēju izraugot, vai arī sakarā ar kādu citu gadījumu, kad mācītājs Ports gribēja uzspiest draudzei nepieņemamu, bet pašam vēlamu draudzes skolotāju. Par šo notikumu man tika stāstījusi arī mana vecmāmiņa, septiņdesmitajos gados viņa dzīvoja Trikātas tuvumā — Tiepelē.

Pagājušā gadsimta vidū pazīstamais celtnieks, priekulietis Mārcis Sārums ar labu gaumi un tehnikas izpratni veica Trikātas baznīcas kapitālu pārbūvi un uzcēla tai arī torni. Atzinība par šo pasākumu nepienākas māc. Portam, bet gan toreizējam, gādīgam baznīcas priekšniekam, Jaunbrenguļu un Jaunvāles muižu īpašniekam Viktoram Tranzējam (von Transehe), kas veicināja dievnama pārbūvi gan noderīgiem padomiem, gan personīgiem līdzekļiem. Sešdesmito gadu sākumā viņš uz savas zemes uzcēla un iekārtoja skolu, kurā par mācību pasniedzēju 1863. gadā aicināja tautas atmodas darbinieku Jāni Austriņu. — Ilgus gadus skola saucās viņa vārdā — Tranzēja skola. Vēlāk, vairākiem pagastiem apvienojoties, to pārdēvēja par Cempu skolu.

Pēc Viktora Tranzēja nāves (1870. g.) baznīcas priekšnieka vietā nāca viņa dēls Nikolajs, dziļi humāna, plaša vēriena personība, kas šo amatu pildīja vairāk kā 40 gadus. Lielinieku okupācijas laikā (1919. gada 22. maijā) sirmais baznīcas priekšnieks mira mocekļa nāvē savā 77. mūža gadā. Ar savu vienkāršību un dvēseles skaidrību viņš bija iemantojis visas draudzes mīlestību. Tēvišķi viņš rūpējās par novada garīgās un sabiedriskās dzīves attīstību, viņa ierosmē Trikātā dibinātas vairākas biedrības.

Latvijas neatkarības laikā arī Tranzēju ģimenes „jau-nā” paaudze nepārtrauca saites ar dzimto Trikātas baznīcu: tur pirms 27 gadiem salaulāts beidzamā baznīcas priekšnieka dēls, L. U. docents ornitologs Dr. Nikolajs Tranzējs, kam nesen palika 70 gadi.

Spilgts pierādījums tam, ka arī vācu mācītāju saimē bija patiesi draudzes gani, kas prata atrast ceļu uz sava ganāmpulka sirdīm, ir Porta pēcnācējs Hugo fon Keislers (von Keussler)⁶⁾, kas tikai 25 gadus vecs būdams, uzņēmās mācītāja amatu Trikātā 1879. gadā. Viņa studiju gados

(1873.-1877.) Tērbatas universitātes teoloģijas fakultātē valdīja jau cits gars, nekā Porta laikā: par zinātņu pasnie-dzējiem darbojās vispār atzītas autoritātes, piemēram daudzpusīgi izglītotais dogmatiķis Aleksandrs fon Etingens (von Oettingen), kas bez savas šaurākās specialitātes la-sija arī sistemātisko teoloģiju. Izcils mācības spēks bija arī baznīcas vēstures profesors M. fon Engelharts (von Engelhardt). Šo vīru vadībā Keislers bija ieguvis solidas zināšanas un to ietekmē bija veidojies viņa raksturs.

Jau paši pirmie soļi Trikātā skaidri liecināja, ka viņš bijis cildena personība, — iejūtīgs un garīgi vijīgs. Tūlīt pēc Keislera ievešanas amatā pērminderi, starp kuriem bijuši arī hernhūtiešu sludinātāji, veci, nosirmojuši vīri, noprasījuši jaunajam mācītājam, kā viņš izturēšoties pret brāļu draudzi.

„Ja brāļu draudze nostāsies pret baznīcu”, pērminde-riem drošsirdīgi atbildējis mācītājs, „es būšu tās ienaid-nieks, bet ja tā ies roku rokā ar baznīcu, es būšu tās draugs”.

Šāda vīrišķīga atbilde ļoti patikusi klātesošajiem. Visi piecēlušies un snieguši mācītājam roku. Mācītāja Keislera attiecības ar draudzi bijušas sirsnīgi atklātas arī turpmāk un, kad pēc sešiem darba un panākumu pilniem gadiem Trikātas iemīļoto mācītāju aicināja uz Gulbeni, neesot bi-jis draudzes locekļa, kas no viņa nebūtu šķīries ar skumju sirdi. Ar Gulbeni Keisleram bija senas ģimenes saites, kādas isti, nevaru pateikt, bet arī viņa priekšgājējs tur bijis kāds Keislers.

Keisleram mācītāja amatā Trikātā sekoja Kārlis Ši-lings (Schilling)⁷⁾ arī vācietis, gadus desmit vecāks par Keisleru. Pirms pārnākšanas uz Trikātu Šilings jau gadus piecpadsmit bija darbojies par mācītāju Gulbenē un Rīgā. Šī pieredze viņam atviegloja draudzes cieņas un uzticības iegūšanu, kaut arī Šilings nebija tik spilgta personība kā viņa priekšgājējs. Šilinga amata brāļi labi ieredzēja kluso un nosvērto Trikātas mācītāju: ilgus gadus viņš bija arī Valkas iecirkņa prāvests. Atceros viņu kā lielu bērnu drau-gu, vienmēr vienkāršu, tēvišķi laipnu un atsaucīgu.

Trikātas novada skolotāju darbība garīgās aprūpes laukā manas bērniības dienās bija ne mazāk nozīmīga un svētīga par brāļu draudzes tautas reliģiskās dzīves pacel-šanai veltītiem pūliņiem.

Visi tā laika skolotāji — Dzērvītes skolas Kārlis Draulis, Tiepeles skolas Kārlis Berkavs, Abulskolas Mārtiņš Ķepītis (komponista tēvs) u. c. bija lieli mūziķi — koru vadītāji, tiklab garīgās kā laicīgās dzīvēdāšanas dedzīgi sekmētāji. Sevišķi viņu vidū izcēlās Jānis Austrīņš no Cempiem un Pēteris Apinis no Trikātas draudzes skolas. Mana vecā, cienījamā kaimiņiene — cempniete A. Mūrniece no Fareles veco ļaužu mītnes abiem veltī sekojošus izjustus vārdus:

„Manas skolas gaitas sākās pie Austrīņa Cempos un beidzās pie Apiņa draudzes skolā. Pateicība viņiem, jo tie dēstīja savos audzēkņos tikai labāko, cēlāko un daiļāko. Apinis, kā liels mūzikas draugs, nenoguris rūpējās par savu audzēkņu balsu izkopšanu. Viņš mums mācīja brīnumskaistas dziesmas. No tām man vēl šodien dažas palikušas atmiņā, kā „Mātes sirds” un „Mīlestības stars”. Tās man bija jādzied sevišķi svinīgos gadījumos.

No savas nelielās skolotāja algas Apinis nevarēja viņiem saviem bērniem dot augstskolas izglītību. Divi dēli, Kārlis un Paulis, beidza universitāti kā ārsti, Fridis uzņēmās dzimtās Zāģeru mājas apsaimniekošanu.

Pats Pēteris Apinis mira 1919. g. kā Kristus asinsliecinieks mocekļa nāvē, lieliniekiem Latvijā iebrūkot. Viņš guldīts Trikātas kapos uz Abula upes krasta, kur pretīm raugās Trikātas baznīca, kurā viņš locījis ceļus Visuvarenā priekšā, Dieva vārdus sludinājis un svētku dievkalpojumus ar jaukām kora dziesmām kuplinājis. Tagad viņš atdusas tai pašā klusā miera vietā, kurp viņš savā mūža izvadījis draudzes aizgājējus, tiem aizkustinošus atvārdus teikdams”⁸⁾.

Man personīgi tuvāks bija tēva draugs Cempu Jānis Austrīņš, no Vecpiebalgas Austrīņu dzimtas. Viņš bija dziļi dievbijīgs vīrs un izcils audzinātājs. Austrīņš mani arī kristījis, kā mazu zēnu bieži uz ceļiem šūpojis un man tēvreizi mācījis.

Austrīņš vēl nebija sasniedzis piecdesmito mūža gadu, kad visuvarenais likteņu Lēmējs viņam uzlika smagu pārbaudījumu, ko viņš kā dievbijīgs vīrs nesa ar pazemību, bez kurnēšanas: astoņdesmito gadu beigās viņš zaudēja vienīgo bērnu — dēlu Aleksandru, kas jau bija izgājis ģimnaziju un, tēva pamudināts, studēja Tērbatā teoloģiju.

Manas attieksmes ar Jāni Austrīņu palika tuvas un

draudzīgas arī šī gadsimta sākumā, kad viņš jau bija aizgājis atpūtā un savu mūža vakaru vadīja Valmierā. Es toreiz jau staigāju skolotāja gaitas un mūsu intereses tuvu saskārās. Vasaras brīvdienās es uzturējos Kauguriešu Paukās, Valmieras tuvumā. Mēs bieži viens otru apmeklējām. Man bija viņam jāstāsta par saviem pirmiem soļiem pedagogijas laukā un mans piedzīvojušais draugs neskojās ar noderīgiem aizrādījumiem un padomiem. Vairāk es toreiz klausījos viņa saistošos nostāstus par „veciem laikiem”. Viņa atmiņas sniedzās atpakaļ līdz tautiskās atmodas pirmsākumiem.

Tāds, kādu redzēju Austriņu pēdējo reizi pirms gadiem četrdesmit pieciem, viņš man arī iespiedies atmiņā: redzu sirmgalvi ar dzīves gudrības noskaidrotiem vaibstiem, augstu domātāja pieri, kuplu baltu patriarcha bārdu. Citkārt staltais stāvs salicis zem gadu nastas, bet gars vienmēr vēl možs un valoda vecā: tā plūst gludi, kā dziesma.

Godam man šeit vēl jāmin mūsu otrs kaimiņš — jaunatnes audzinātājs — Vecbrenguļu Dzērvītes skolas skolotājs Kārlis Draulis. Viņam nepiemita Austriņa inteliģence, plašais, visu aptverējs skats un dzīvi un tās dažādām problēmām, bet gan tā pati dziļā reliģiozitāte un vienkārša sirsnība, kas raksturoja viņa Cempu skolas kolēģu.

Ja vēršu skatu atpakaļ uz saviem jaunības gadiem, tad tie man atmiņā tēlojas kā visai saturīgs dzīves posms. Domas kavējas pie visiem tā laikmeta gaišajiem, sirsnīgajiem, lielāko tiesu vienkāršiem lauku ļaudīm, kurus Dievs savā žēlastībā bija apveltījis ar tik lielām bagātībām, ka no tām tie spēja devīgu roku dot citiem un atveldzēt savu tuvāko gara slāpes.

1957. g.

PIEZĪMES

1) Dr. G.C. Adolf von Harless, *Geschichtsbilder aus der lutherischen Kirche Livlands*, Leipzig, 1869, 81. lpp. — 2) Harless, op. cit., 132. lpp. — 3) Harless, op. cit. 100. lpp. — 4) Dr. R. von Engelhardt, *Die deutsche Universitaet Dorpat in ihrer Geistesgeschichtlichen Bedeutung*, 1933. — 5) *Album Frat. Rig.* 126. — 6) *Album Frat. Rig.* 737. — 7) *Album Liv.* 1341. — 8) Ne visas atsauksmes par Apini ir tik atzinīgas kā šī. Augšā minētā Cempu skolas skolotāja

Jāņa Austriņa 1928. g. izdotā „Laiku grāmatā” (sk. 39. lpp.) Apinis tēlots nepievilcīgām krāsām: kā muižnieku ieliktenim viņam sveši bijuši tautiskie centieni un viņš neesot pratis iegūt draudzes locekļu uzticību un simpatijas. Apini ērgelnieka amatā ievēdot, baznīcā sacēlies tāds trācis, ka mācītāja un baznīcas priekšnieka pavadībā viņam bijis steigšus jāatstāj baznīca, lai glābtos no saniknotiem baznīcēniem. Latvijas universitātes ģeodēzijas prof. Jānis Balodis ģen. Goppera piemiņai veltītā rakstā atzīst, ka Apinis bijis labs ērgelnieks un kora vadonis, bet pēdīgā gada dāvanas viņam neesot piemītušas. Pie viņa audzināšanas metodēm piederējis miesas sods, ko viņš arī bieži izmantojis.

3.

DAŽAS PIEZĪMES PIE IEPRIEKŠĒJĀ RAKSTA

Apcerējumu par Trikātas draudzes garīgo aprūpi pagājušā gadsimtā kāds Trikātas pagātnes pētnieks, kas tur darbojies veselus divdesmit gadus (1915.-1935.), man adresētā vēstulē papildina dažiem visai interesantiem datiem. Tā viņš, piem., aizrāda, ka neesot pieminējis māc. Pezaroviusu (Pesarovius), kurš kā Zalcmaņa pēcnācējs ap 1805. g. ieradies Trikātā un apkopis draudzi līdz 1818. g. Viņa darbība noritējusi Napoleona kara ēnā. Baznīcas archīvā glabāties sīks uzvaras svinību apraksts (1814. g.). Altāra priekšā bijis novietots ķeizara Aleksandra I krūšu tēls un baltās drānās tērptas jaunavas pušķojušas to vainagiem un ziediem.

Alvilu Portu es esot pareizi raksturojis. Nekāds liels gars viņš neesot bijis. Kā cilvēkam un dvēseļu ganam viņam nepiemitušas pievilcīgas īpašības. Attieksmes ar draudzi bijušas vēsas, ja, pat naidīgas. Toties ieraksti baznīcas grāmatās un draudzes locekļu saraksti viņa laikā bijuši priekšzīmīgā kārtībā. Baznīcas archīvā atradušies veseli četri bieži Porta pašrocīgi rakstīti sējumi.

Sevišķi vēstulē pieminēti nemieri, kas Porta laikā izcēlušies Vijciemā un noveduši pie turienes dievnama slēgšanas. Iesvētot no jauna Vijciema baznīcu, prāvests Kupfers no Valkas teicis sprediķi, ņemdams pamatā 80. psalma 14. panta tekstu par meža cūkām, kas savandījušas Dieva viņa dārzu. Šis sprediķis, acīm redzot, atstājis dziļu iespaidu uz baznīcēniem, jo vēl nesen vecākie pērminderi atcerējušies, ka „prāvests Kapars dumpiniekus nosaucis par meža cūkām”.

Arī hernhūtiešu tētiņu Frīdenšteinu vecie ļaudis vēl bieži vien pieminējuši, sevišķi Daudžos. Par Trikātas draudzes hernhūtiešiem mans paziņa atsaucas visai atzinīgi. Skolotāju un ērgelnieku Pēteri Apini, vai vienkārši Zāgeru tēvu viņš apzīmē par savu tēvišķu draugu, kuram viņš esot daudz pateicības parādā. Apinis bijis dziļi ticīgs, ētiski augsti stāvošs vīrs.

Pilnīgs pretstats māc. Portam bijis māc. fon Keislers. Viņš bijis vīrs ar dievišķu dzirksti, apveltīts neikdienišķām spējām un daudzpusīgi izglītota personība. Nedaudzos

Trikātā pavadītos gados viņš pratis iemantot draudzes nedalītu cienu un mīlestību. 1918. g. viņš kā viesis, sprediķojis Trikātā — pēc 33 gadiem. Baznīca bijusi pārpildīta.

(Šeit jāatzīmē, ka Keislers jau 1896. g. bija atstājis dzimteni un pieņēmis mācītāja vietu Freiburgā, Bādenē. Ja viņš, jau labi gados būdams, kara laikā uzņēmās tālo ceļu no Freiburgas uz Trikātu, tad tas nodod nepārprotamu liecību par to, cik dziļa bijusi šī īstā Dieva kalpa mīlestība uz savu pirmo draudzi, ar kuru viņš bija ar sirdi un dvēseli. E. K.)

Prāvestu Kārli Šilingu mans korespondents raksturo kā vienmēr atsaucīgu, reti sirsnīgu, vienkāršu un pieticīgu cilvēku.

Smiltenes prāvests Kārlis Kundziņš reiz teicis Trikātas pērminderiem: „Jūs nemaz nezināt, kas jums dots Šilinga tēva personā”. Šilinga laipnā daba atvērusi viņam draudzes locekļu sirdis.

1927. g. ziemā prāvests Šilings slēdzis acis uz mūžu. Guldot viņu Rīgā zemes klēpī, bīskaps Irbe teicis kapa runu, likdams tai pamatā Bībeles vārdus: „Lūk tas ir īsts izraēlietis, kurā nav viltus”.

Ar smeldzi mans paziņa savā vēstulē atceras, ka viņa apcerējumi par Trikātas draudzi gājuši zudumā, viņam 1939. g. uz Vāciju pārceļoties. To starpā bijusi sīka Trikātas draudzes skolas vēsture, sākot ar tās dibināšanu zviedru laikos un beidzot ar 20. gadsimtu. — Dažām Trikātas ģimenēm viņš sastādījis radu rakstus, ejot atpakaļ līdz 17. gadsimtam. Saskaņā ar ierakstiem baznīcas grāmatās, kopēja celma atvases bijušas Vecbrenguļu Veiberģa, Saulītes, Stanges, Dauvarta un Cempu skolas skolotāja Polikarpa ģimenes. Baznīcas grāmatas arī liecinājušas, ka dažas no šīm ģimenēm mitušas savās dzimtās mājās jau kādus 300 gadus.

1957. g.

MANAS SKOLAS GAITAS PĒRNAVĀ

1895.-96. gada ziema bija neparasti barga. Ap Ziemsvētkiem bieža ledus kārtā klāja Gauju un tās pieteku Abulu, kuru tuvumā — Trikātas Vecbrenguļos — atradās manu vecāku mājas. 5. janvāra rītā mani modināja agrāk kā parasts, jo man bija jāgatavojas tālam ceļam — uz Pērnavu skolā. Tēvs bija saaicinājis istabā, kur vēlreiz aizdedzināja Ziemsvētku eglīti, visu saimi, lai izlūgtos manam skolas gaitām Dieva svētību, kā tas bija paradums mūsu ģimenē, ikkuru nozīmīgāku izdarību uzsākot. Kad tēvs pie sveču gaismas bija no lūgšanas grāmatas nolasījis attiecīgo nodaļu un visi kopīgi nodziedājuši gadījumam piemērotu dziesmu, es atvadījos no mājiniekiem, nobirdināju pāris asaru un mēs ar māti, kas pati bija apmeklējusi vācu skolu Pērnavā, sēdāmies kamanās. Divjūgs mūs īsā laikā noveda Gaujas malā. Gaismai austot, mēs šķērsojām Gauju pie valmieriešu Šīmanēniem, saīsinot šādi par kādām divām trešdaļām ceļu, kas citādi veda caur Valmieru. Vēl tikai kāds kilometrs un mēs bijām sasnieguši pirmo ceļa mērķi — valmieriešu Melupes, kur mūs sagaidīja ceļa biedri, brāļi Alberts un Hermanis Ziediņi, kas jau apmeklēja Pērnavas ģimnaziju. Abi arī vēlāk bija mani līdzgaitnieki Tērbatas universitatē un Lettoniā. Ar abiem es turpmāk dzīvē uzturēju tuvus, draudzīgus sakarus. Latvijas neatkarības laikā Dr. Alberts Ziediņš bija Valmieras pilsētas vecākais un slimnīcas direktors, matemātiķis Hermanis — Latvijas bankas pilnvarotais un Rīgas latviešu biedrības runas vīrs.

No Melupēm mēs caur Rencēniem devāmies uz Rūjienu, kur pārnakšņojām gleznotāja Ādama Alkšņa viesmīlīgajā ģimenē, ar ko maniem vecākiem, dzimtiem rūjeniešiem, bija senas, draudzīgas attiecsmes. Mākslinieka māsa mani guldīja savā „svētnīcā”, istabā, kuras sienas greznoja vairākas viņu brāļa gleznas. Alkšņa darbu vienkāršie tautiskie motīvi atstāja un mani, vienpadsmit gadus vecu zēnu, dziļu iespaidu. Tā bija mana pirmā saskare ar tīri latvisku mākslu.

Sveču dienas rītā mēs atstājām Rūjienu un pievakarē ieobraucām Pērnavā, kur man bija lemts palikt vairāk kā

astonus gadus, beidzamo no tiem — jau pēc ģimnazijas beigšanas — par mājskolotāju kādā turienes tirgoņa ģimenē.

Kādi gan apsvērumi pamudināja manus vecākus izraudzīt man skolu Pērnāvā un ne Rīgā, ar ko kopš Rīgas-Pleskavas dzelzceļa atklāšanas 1889. g. satiksme bija kļuvusi visai ērta?

Atbilde nav ilgi jāmeklē: Ziemeļlatvijai tolaik jau gadu desmitiem ilgi pastāvēja cieši sakari ar Pērnavu. Vēl šī gadsimta sākumā Valmieras Gaujas tilta ziemeļu galā bija lasāms vecs, izbālējis uzraksts ne visai priekšzīmīgā igauņu valodā: „Ūle silla sammo!” — pareizā „sammu” vietā — „Pa tiltu soļos”. Šis uzraksts toreiz jau bija zaudējis ikkuru praktisku nozīmi, jo kuram igauņim gan būtu ienācis prātā mērot ceļu līdz Valmierai pajūgā? Daudz vieglāk viņš taču turp varēja nokļūt pa dzelzceļu caur Valku. Uzraksts bija skaidrs anachronisms, atlieka no tiem laikiem, kad Valmierai vēl nebija dzelzceļa satiksmes ar Rīgu un nevien Rūjienas un Mazsalacas, bet arī Valmieras un pat Trikātas un Smiltenes novadi saimnieciski pa daļai orientējās uz ziemeļiem — Pērnavu. Pērnavas lielo tirdzniecības namu uzņēmīgie linu uzpircēji mēroja ceļu uz dienvidiem, krustām un šķērsām izbraukāja visu Ziemeļlatviju un, maksādami labas cenas, sekmīgi sacentās ar vietējiem tirgoņiem un Rīgas firmu pārstāvjiem. Tēvs man stāstīja par veselām linu „karavanēm”, kas vēl pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados virzījušās uz Pērnavu. Apmeklējot gadu no gada Ziemeļlatvijas saimniekus, Pērnavas linu uzpircēji neretumis nodibināja ar viņiem draudzīgas personīgas attiecības. No otras puses Rūjienas un Mazsalacas, Rencēnu un Valmieras tirgotāji savas koloniālpreces — cukuru, tēju u. c. pa daļai iepirka Pērnāvā. Ar laiku šiem tirdznieciskiem sakariem sekoja kulturālas dabas saites, un šīs saites dienvidus virzienā sniedzās taisni tikpat tālu, kā Pērnavas saimnieciskais iespaids, t. i. līdz Salacgrīvai un Limbažiem rietumos un Smiltenei austrumos.

Kā zināms, rūjenieši bija pirmie Vidzemes zemnieki, kas uz Rūjienas Lielās muižas īpašnieka, Vidzemes landmaršala Hamilkara Felkerzama (von Foelkersahm) ierosinātā 1849. gada likuma pamata no māju rentniekiem kļuva par gruntniekiem. To zemnieku vidū, kas pirmajos gados pēc

likuma pieņemšanas, ieguva mājas dzimtā īpašumā, bija arī mans vectēvs no mātes puses, Ķonu Unguriņu rentnieks Pēteris Šmits, no Vācijas ienākušā kalēja atvase trešā paaudzē. Viņš nopirka Rūjienas Lielās muižas Kārķēnus.

Zeme Kārķēnos nebija sevišķi auglīga, vietām purvaina, bet čakli un lietprātīgi kopdams savus laukus, mans vectēvs īsā laikā pacēla to ienesību. Viņa vecākais dēls un Kārķēnu mantinieks, arī Pēteris vārdā, bija nenoguris zemkopis un staigāja sava tēva pēdās. Manos zēna gadus, pagājušā gadsimta beigās, viņš jau bija paguvis izkopt Kārķēnus par visā Rūjienas novadā pazīstamu priekšzīmīgu saimniecību ar zirgu audzētavu, lielu augļu dārzu, zivju dīķi, dzirnavām un sugas lopu ganāmpulku pēc ārzemju parauga. Savās zināšanās lauksaimniecībā mans mātes brālis bija papildinājies Dānijā.

Hamilkara Felkerzama, pagājušā gadsimta agrāro reformu ievērojamākā darbinieka piemiņu mūsu ģimenē vienmēr turēja lielā cieņā. Mana mātes māte, kas savā mūžā bija daudz ko pieredzējusi, jaunībā izbaudījusi arī kļūstu laikus un tad kļuvusi par Kārķēnu saimnieci, bieži pieminēja dziļā patiesībā un godbijībā šo lielo ideālistu, latviešu zemnieku dedzīgo aizstāvi un labvēli. Viņa man atkārtoti lika pie sirds Felkerzama atziņu, ko tā bija dzirdējusi no viņa paša mātes, proti, ka cilvēka morālo vērtību nenoteic vis tiesības, kas tam piešķirtas, bet vienīgi pienākumi, ko tas pats sev uzlicis. Ciņu par liberālās agrārās programmas izvešanu Felkerzams uzskatīja par savas dzīves mērķi. Lai kļūtu par Vidzemes landrātu kolēģijas locekli un varētu stāties pie savu ideju īstenošanas. Felkerzamam kā kurzemniekam vispirms vajadzēja iegūt muižnieka tiesības Vidzemē. Tas viņam bija iespējams vienīgi nesot personīgus upurus. Ar savu politisko draugu palīdzību viņš gan nopirka Rūjienas Lielo muižu, bet savus īpašumus apgrūtināja parādiem.

Felkerzamu atceroties, manas mātes māsa, vecā Kārķēna meita, kas bija apprecējusies ar Smiltenes Bānūža nomnieku Eduardu Benjamiņu, savam pirmdzimtam dēlam deva latviešu sabiedrībā gluži neparastu vārdu — Hamilkars. Mans brālēns Hamilkars Benjamins, Pērnavas ģimnazijas audzēknis astoņdesmito gadu beigās un Tāran-tes mežu akadēmijas absolvents, bija mežzinis Krievijā —

Mūromā — un mira, vēl jauns gados, ap gadsimtu maiņu.

Tieši ap to pašu laiku — piecdesmit gadi vēl nebija pagājuši kopš Felkerzama nāves — Rūjienas Lielā muiža jau pārgāja latviešu rokās: to nopirka Rencēnu tirgonis Cīrulis. Būs jāpiekrist asprātīgam francūzim, kas teicis, ka šinī pasaulē nekas nav paliekams, tikai mainīgais un pārējošais ir pastāvīgs...

Nedaudz vēlāk par Unguriņu rentnieku Pēteri Šmitu arī mans otrais vectēvs, Lodes Laņģišu rentnieks Ādams Krievs kļuva par gruntnieku, iegūdamas dzimtā īpašumā Lodes muižas Pestes mājas.

Jūtot materiālu pamatu zem kājām un turībai pamazām pieaugot, tiklab vecais Kārķēns kā arī Pestes tēvs sāka domāt par savu bērnu skološanu. Kad bērni bija izgājuši pagastskolu, viņi, tāpat kā daudzi citi rūjeniešu saimnieki, tos nodeva Rūjienas draudzes skolā „pie Švecha”. Skolas vadītājs Švechs bija plaša vēriena audzinātājs, kas uzmanīgi sekoja katra skolēna spējām un sekmēm. Centīgu un apdāvinātu audzēkņu vecākiem viņš lika pie sirds rūpēties par bērnu tālāku izglītību. Rūjenieši šim padomam labprāt sekoja, ja vien tas bija saskaņojams ar viņu saimnieciskiem apsvērumiem, t.i. neattiecās uz dēlu, kam vajadzēja uzņemties dzimtās mājas apsaimniekošanu. Bet arī šiem nākamajiem „zemes rūķiem” Švecha skola bija paliekams ieguvums visai dzīvei. Par garu, kāds valdīja Rūjienas draudzes skolā, liecina arī tas apstāklis, ka tur kādu laiku par skolotāju darbojās Apsīšu Jēkabs.

To dēlu tālākai skološanai, kas „nepalika pie zemes”, rūjeniešu skats dabīgā kārtā vērsās uz samērā ērti sasniedzamo Pērnavu, kur viņiem, pateicoties veikala sakariem, bija nodibinājušās personīgas pazīšanās un pastāvēja mācības iestādes — ģimnazija zēniem un vidusskola meitenēm — par kurām bija dzirdētas vislabākās atsauksmes.

Un tā, pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados, mana māte un viņas jaunākais brālis Krišjānis Šmits, vēlākais Rīgas Politehniskā institūta absolvents, cand. com., iesāka savas skolas gaitas Pērnavā. Pēc dažiem gadiem viņiem sekoja „Pestes dēls”, mans tēvocis Ansis Krievs, vēlākais mācītājs Zlatoustā, Urāla kalnos. Es tā tad patiesībā tikai turpināju ceļu, ko pirms manis bija jau staigājusi ģimenes vecākā paaudze.

No rūjeniešiem un mazsalaciešiem, kas, tāpat kā mani

radi, sūtīja savus bērnus Pērnavā, varētu minēt Paukšēnus, Apsīšus, Priedišus, Dauguļus, Stieres. Ne jau vienmēr vecāku un tuvinieku piemērs bija izšķirīgs skolas izvēlē. Bieži vien to ietekmēja arī kaimiņu un draugu pieredze. Bez tam Pērnavā kā skolu pilsēta pati par sevi varēja lepoties ar iespaidīgām tradīcijām, kas sniedzās atpakaļ līdz astoņpadsmitam gadsimtam: Ziemeļu karam sākoties, uz Pērnavu pārcēlās Tērbatas universitāte.

Atgriežoties no Pētera Lielā un Kārļa II laikiem atpakaļ tuvākā pagātnē, pie maniem soļiem Pērnavā 1896. gada pavasara semestra sākumā, man jāsaka, ka es, lauku zēns, būtu juties gluži pazudis neparastajā vidē, ja mans brālēns Valters Benjamiņš, augšā minētā Hamilkara jaunākais brālis un ģimnazijas beidzamās klases audzēknis, nebūtu man visādi palīdzējis pārvarēt grūtības, tiklab skolā, kā ārpus skolas.

Valtera Benjamiņa pavadībā es 7. janvāra rītā devos uz ģimnaziju, kur mans brālēns mani uzticēja pirmās klases audzinātājam. No iestāšanās pārbaudes man nebija sevišķi ko baidīties, jo mani bija sagatavojuši labi mājskolotāji, vispirms brāļi Kristaps un Žanis Irbes, vēlākā bīskapa brāļa dēli, tad rakstnieks Diženajo Bernhards. Manas zināšanas latīņu valodā pārbaudīja veco valodu virsskolotājs Ernests Briedis. Vēl šodien, pēc turpat 60 gadiem, labi atceros, ka ne uz vienu jautājumu es viņam atbildi parādā nepaliku. Vienīgi mani uzsvāri heksametrā „Laiki mainās un mēs maināmies ar tiem” bija tik drausmīgi, ka no heksametra tur nekas vairs pāri palicis nebija. Briedis gardi nosmējās un man jautāja: „Kas tad tev to tā mācīja?” Kad es viņam atbildēju, ka latīņu valodā mani pārbaudei sagatavojis tēvocis Ansis Krievs, viņa paša bijušais audzēknis, viņš man pateica: „To nu gan es neticu, ka viņš tevi tā būtu mācījis! Bet nekas, gan jau mēs visu to izlabosim. Kad tu raksti savam tēvocim, pasveicini viņu no manis”. Briedis, toreiz vīrs jau tuvu pusmūžam, bija pārdabīgs šī vārda tiešā nozīmē. Vecās valodas viņš bija jau mācījis daudzām paaudzēm. Pie šīs izcilās personības es vēl atgriezīšos.

Pārbaude, atskaitot starpgadījumu ar latīņu valodu, izgāja gludi, un nākamā dienā es varēju uzsākt regulārās skolas gaitas. Jaunajos apstākļos ģimnazijā es iedzīvojos drīz vien. Ne tik viegli man tas padevās ģimenē, kur bez

manis un mana brālēna Valtera, bija „nodoti kostē” vēl kādi 6 dažāda vecuma un dažādu tautību zēni. Man kā jaunākam bez kurnēšanas bija jāizpilda katra vecāko skolēnu griba. Draudīgos konfliktus ar diplomātisku veiklību ne vienu vien reizi vien novērsa mans brālēns.

No Valtera Benjāmiņa skolas biedriem, kas viņu bieži apmeklēja, es labi atceros visai iznesīgo mazsamacieti Alfredu Riekstiņu un dzīves priecīgo loberģieti Jāni Kerpi. Abi vēlāk bija Selonijas krāsneši un kā inženieri beidza Rīgas politechnisko institūtu. Riekstiņš Latvijas neatkarības laikā vadīja Liepājā pats savu uzņēmumu. Dinamiskajam Ķerpem bija lieli nopelni mūsu rūpniecības izveidošanā, vispirms kā Liepājas kara ostas darbnīcu vadītājam, tad kā akc. sab. Vairogs ģenerāldirektoram. Ķerpes dzīves ceļš bieži vien krustojies ar manējo. Kopējās bēgļu gaitās Maskavā, pirmajā boļševiku revolūcijas gadā, es Ķerpes dzīvokli ne vienu reizi vien sildījos pie milzīgas krāsns, ko viņš pašrocīgi bija cēlis pēc visiem termodinamikas likumiem. Tā nekad neizdzisa. Jau par šo meistardarbu vien Ķerpem būtu pienācies Dr. ing. h. c., ko viņam vēlāk piešķīra Latvijas universitāte. Tad mēs tikāmies gan Rīgā, gan Tallinā un beidzot arī trimdā Vācijā, kur Ķerpe arī aizgāja aizsaulē...

1896. g. maijā es saņēmu aplieciņu, ka esmu pārcelts uz ģimnazijas otro klasi — sekstu. Vasaras brīvdienas es pavadīju Lodes Ķelastēs, sava vectēva Krieva ģimenē uz pašas igauņu-latviešu etniskās robežas. Pestes tēvs nomāja muižas māju Ķelastes, jo ienākumi no dzimtās mājas vien bērniem svētītai ģimenei — to bija veseli deviņi — nepietika. Tās nebija brīvdienas vārda pilnā nozīmē, jo man bija jāmacās franču valoda, lai arī šinī priekšmetā varētu sekot mācībām nākamā gadā. Mans franču valodas skolotājs tais vasaros mēnešos bija mans otrs tēvocis Krišjānis Krievs, Rīgas politehniskā institūta students un korporācijas Selonijas krāsnesis. Manu tēvoci reizēm apciemoja viņa komilitonis un tuvs kaimiņš ģonietis Spricis Paegle. Viņiem, protams, netrūka vielas pārrunām, gan par kopējām studijām, gan par korporācijas internām lietām. Kopš tās vasaras pagājis garš laika spridis. Krišjānis Krievs jau sen atdusas Rūjienas kapos, bet viņa studiju biedrs Spricis Paegle, mūsu nopelniem bagātais tautas darbinieks, pirmais Latvijas tirdzniecības un rūp-

niecības ministrs un Sarkanā krusta viceprezidents vada trimdas gaitas Vācijā.

Kad es 1896. gada rudenī atgriezos Pērnavā, es uz viena no blakus soļiem ieraudzīju nopietnu, domās nogrimušu zēnu — jaunu skolēnu. Sārtie vaigi un biezais pelēkais pašaustais uzvalks nepārprotami liecināja, ka viņš nāca no lauku sētas. Tas bija Ansis Rebane, vēlākais Igaunijas sūtnis Rīgā. Veselus septiņus gadus mēs sabijām klases biedri un arī reizē beidzām ģimnaziju. Rīdzinieki atcerēsies Rebanī kā pārliecinātu klusētāju. Runīgs mans draugs Ansis nebija arī jau kā skolēns, un tāpēc es pie vislabākās gribas nevaru viņam apliecināt, ka viņš būtu sekmējis manas zināšanas igauņu valodā. Lai tanī daudz- maz ielauzītos, man bija jāmeklē citi ceļi un līdzekļi. Vairāk kā trīsdesmit gadi bija aiztecējuši, kad es atkal satikos ar savu Pērnavas draugu, šoreiz Tallinā, un šie trīsdesmit gadi mums abiem izlikās kā trīsdesmit dienas. Mēs atkal bijām kolēģas un kalpojām kopējai lietai.

Šādi var teikt, ka liktenim bija labpaticies, lai es no mazām dienām nāktu tiešā saskarsmē nevien ar mūsu, bet arī ar mūsu ziemeļu kaimiņu sabiedriskiem un valsts darbiniekiem.

Pērnavas ģimnazijā pavadītie gadi man pagāja ne-manot. Manā laikā mūsu ģimnazija bija vēl zināmā mērā paglābusies no pārkrievošanas. Tas varbūt izskaidrojams ar to, ka Pērnavā bija klusa apriņķa pilsēta, kas neatradās „lielceļa malā” un tapēc nedūrās acīs krievu administrācijai. Veco valodu, matemātikas, fizikas, kosmografijas un zīmēšanas skolotāji bija vai nu vācieši, vai arī — latvieši. Vienīgi krievu valodu un literātūru, vēsturi un ģeografiju pasniedza krievi, bet par ultranacionālistiem vai šovinistiem es viņus apzīmēt nevaru. Man jāliecina, ka mūsu mācību pasniedzēji, ar nedaudz izņēmumiem, bija nevien skolotāji, bet arī audzinātāji. Viņi centās dot mums solidas zināšanas, pieradināt mūs pie sistēmatiska darba, ieaudzēt mūsos pienākuma apziņu un goda sajūtu—ar vārdu sakot, rūpējās arī par skolēnu rakstura veidošanu. Kopēja rītlūgšana bija obligāta.

Par mūsu pedagogu saimes centrālo figūru, bez šaubām, jāuzskata jau pieminētais kurzemnieks — ārlavietis Ernests Briedis. Viņš bija mācīts vīrs, īsts humānists ar

plašām intelektuālām interesēm. Jau kā students viņš bija sarakstījis dažus zinātniskus pētījumus savā speciālitātē — klasiskā filoloģijā, ko viņš pārvaldīja suverēni. Būdams Kronvalda Ata atjaunoto Tērbatas latviešu studentu vakaru dalībnieks un J. Lautenbacha-Jūsmaņa, J. Pārstraута, K. Kundziņa sen., Dr. K. Lībieša un c. līdzgaitnieks, Briedis ar pseudonimu Bojenieks bija publicējis vairākus literārus darbus, kā lugu Nedz pa labo, nedz pa kreiso, Trīs dziedājumi no Bojenieka un biedriem u. c. Viņa viņa personība izstaroja tādu autoritāti, ka par kārtību klasē viņam nebija jārūpējās, tā radās pati no sevis. Iegūt no viņa atzinīgu atsauksmi nenācās viegli. Mums viņš pasniedza latīņu valodu četrās zemākās klasēs. Iepriekšējos gados Briedim bija uzticētas vecās valodas arī augstākās klasēs, bet sakarā ar ievadīto rusifikāciju viņam bija daļēji jāatsakās no savas šaurākās speciālitātes un jāpāriet uz vācu literatūru, ko viņš mums pasniedza četrus gadus, sākot ar piekto klasi. Mums tas, bez šaubām, bija liels ieguvums, jo arī šinī disciplīnā viņam Pērnāvā neviens nevarēja nostāties blakus, arī vietējo vācu literātu aprindu pārstāvji ne. Brieža kompetence bija neapstrīdēta. Viņa vācu klasiku interpretāciju es varu apzīmēt par priekšzīmīgu. Mēs iepazināmies oriģinālos nevien ar Lesinga, Vīlanda, Herdera, Ģētes un Šillera darbiem, bet daudzas no abu pēdēji minēto rakstnieku balādēm mums bija jāprot no galvas. Diezi, vai šodien kāds ģimnazijas sestās vai septītās klases audzēknis varēs ko prātīgu pateikt par drāmatiskās mākslas trijām vienībām Aristotela izpratnē vai arī par Lesinga Laokonu resp. tēlotājas mākslas un dzejas atšķirību. Briedis šīs un līdzīgas vielas pamatīgu pārzināšanu uzskatīja par vispārējās izglītības nepieciešamu sastāvdaļu. Viņa priekšnesumi bija vienmēr rūpīgi sagatavoti, valoda izkopta, gleznaina un vijīga. Komentējot ar sevišķu patiku Ģētes un Šillera brīvības idejai veltītās drāmas, Briedis no mums neslēpa, ka viņa dzēlīgās piezīmes vērsās mazāk pret tautu verdzinātājiem pagātnē, kā pret moderniem nacionālās domas nicinātājiem un apspiedējiem pārkrievotajiem.

Brieža personība un viņa humanitāro zinātņu kults zināmā mērā noteica manu dzīves gaitu: kad man, sakarā ar nenormāliem apstākļiem, kas 1905.-6. gadā valdīja augstskolās, nebija iespējams turpināt iesāktās lauksaim-

niecības studijas, es pievērsos valodniecībai un literātūrai.

Trīsdesmit divus gadus pēc ģimnazijas beigšanas, būdams jau sūtnis Igaunijā, es atkal apmeklēju Pērnavu un uzskatīju par savu pienākumu noiet pie sava vecā skolotāja, kas tad bija jau pārkāpis mūža devītā desmitā sliegsni. Manas uzmanības redzami aizkustināts, viņš mani apsveica vardiem: „Priecājos, ka tu esi mani atcerējies un atnācis. Es tevi gaidīju, jo lasīju avīzēs par tavu iecelšanu.—Un es? Ko es tev lai saku par sevi? Saskaņā ar kristāmzīmi man pēc labas tiesas jau sen vajadzētu atdusēties zem velēnām, bet šādas lietas jau nestāv mūsu ziņā...” Tad mēs vēl ilgi kavējāmies atmiņās pie „veciem” laikiem. Pēc gadiem diviem Briedis beidza savas šīs zemes gaitas. Nāves ziņu es par nožēlošanu saņēmu tik vēlu, ka nevarēju viņu izvadīt uz pēdējo dusu.

Mēdz runāt par gadījumu duplicitāti. Zīmējoties uz mūsu veco valodu skolotājiem varētu gandrīz vai runāt par triplicitāti, jo patīkamā kārtā arī divi pārējie klasiskās filoloģijas pārstāvji, kas augstākās klasēs apzinīgi turpināja paidaģoģisko darbu uz Brieža liktiem drošiem pamatiem, bija latvieši un arī viņi kurzemnieki. Abi augstskolas izglītību bija baudījuši Krievijā.

Jānis Švānbergs, Austrumietis, valsts prezidenta Čakstes laika biedrs Maskavā, bija apdāvināts, jau piedzīvojis paidaģogs un viņa vadībā mēs pamazām iejutāmies grieķu un romiešu rakstnieku darbu garā. Dažas Horācija odas un grieķu traģēdiju raksturīgākās vietas mēs mācījāmies no galvas. Vēl līdz šai dienai fragmenti no tām man palikuši atmiņā. Ja nemaldos, Švānbergs Latvijas neatkarības laikā darbojās par skolotāju vai ģimnazijas vadītāju Liepajā.

Mūsu trešais „klasīkis” Eduards Bištēviņš bija tikko augstskolu beidzis iesācējs. Savu speciālitāti viņš pārvaldīja pilnīgi, bet viņam trūka paidaģoģiskās pieredzes. Astotā klasē viņš mums pasniedza latīņu valodu. Viņam ar mums nebija vieglas dienas: mēs pārmērīgi izmantojām viņa labirdību un iecietību. No senām Pērnavas dienām Bištēviņš man palicis atmiņā kā sirdī šķīsts ideālists, kas vairāk dzīvoja seno grieķu un romiešu pasaulē, nekā šinī bēdu ielejā. Savus audzēkņus viņš uzskatīja par eņģeļiem, kas tie nebūt nebija.

Arī Bištēviņš skolotāja gaitas turpināja neatkarīgā

Latvijā — Jelgavā. Mans nodoms viņu tur apciemot trīsdesmitājo gadu sākumā beidzās ar neveiksmi: es savu bijušo skolotāju nesatiku mājās. Bištēviņš mira traģiskā nāvē pirmajos trimdas gados Vācijā.

Ja es šeit pieminu mūsu franču valodas skolotāju Trebū, tad daru to vispirms tāpēc, ka viņš bija pirmklasīgs botaniķis, speciālists augu sistēmatikā, dienvidnieks, kam mūsu ziemeļu daba bija kļuvusi tuva un mīļa. Dabas zinātnēm toreiz ģimnazijas programmā bija ierādīta pabērna vieta, un tāpēc es labprāt izlietoju izdevību iegūt kaut fragmentāras zināšanas šinī nozarē. Vecā Trebū vadībā es botanizēdams izstaigāju Pērnavas apkaimes mežus un plašas. Mana skolotāja dēls, septiņdesmitajos gados dzimušais „jaunais” Trebū, kā botaniķis staigāja tēva pēdās. Es viņu atceros kā Maskavas universitātes studentu pavadām brīvdienas pie tēva Pērnavā. Pēc studiju beigšanas viņš bija docents Rīgas politehniskā institūtā un vēlāk — līdz 1933. gadam — augu fizioloģijas profesors Latvijas universitātē.

Arī mūsu vēstures skolotājs Luņins bija paidagogs ar plašu skatu. Gadskaitļiem un sausiem faktiem viņš piegrieza maz vērības, toties vienmēr aizrādīja un notikumu cēloniskiem sakariem un izcēla sociālo, ekonomisko un kultūras faktoru ietekmes nozīmi vēstures procesa norisē. Šodien neviens neapstrīdēs šādas metodes pareizību, tais laikos tas nozīmēja staigāt jaunas, neizmītas tekas.—

Krievu valodai un literatūrai ģimnazijas programā, saprotams, piederēja izcila vieta. Runājot par krievu literatūras pasniegšanu, es nevaru paiet garām gadījumam, kas liecina par liberālo garu, kas manā laikā vadīja ģimnazijā. Astotā klases programma paredzēja iepazīšanos ar dažādiem rakstniecības žanriem, to atšķirībām, īpatnībām u. t. t. Kad bijām nonākuši līdz epam, skolotājs izņēma no sava portfeļa F. R. Kreicvalda Kalevipoega krievu tulkojumu 4 vai 5 eksemplāros un pateica: „Šeit jums būs šī literārā veida paraugs! Iepazīstieties ar to!” Manus skolas biedrus igaunus šis draudzīgais žests patīkami pārsteidza un nākamā dienā viņi ieradās klasē ar vairākiem sava nacionālā epa eksemplāriem igaunu valodā! Mēs to pamatīgi izstudējām, kā nu kurais, viens oriģinālā, otrs tulkojumā un atzīmējām interesantākās vietas, ar sevišķu patiku, saprotams, kavēdamies pie sulīgām epizodēm, kādu Kalevi-

poegā, kā zināms, netrūkst. Mani klases biedri — igauņi aizrādīja pat uz dažām paviršībām tulkojumā. Es šeit daudz līdzī runāt nevarēju, jo manas igauņu valodas zināšanas bija visai trūcīgas. Un tomēr — arī priekš manis šim gadījumam bija sava nozīme: atzinu ka šis robs jāaizpilda un turpmāk jāpiegriež nopietna vērība igauņu valodai. Praktiska izdevība man šinī ziņā radās jau drīz vien. Kā students es pāris vasaras no vietas pavadīju pie saviem radiem Beldaviem ipekšēšos. Beldavu tuvākie kaimiņi bija inteligēti igauņi, kas labprāt atbalstīja manu dziņu iepazīties pamatīgāk ar viņu valodu.

Jau toreiz, bet it īpaši vēlāk Tallinā, manu izmanību saistīja viss tas, kas igauņu un latviešu valodām kopējs. Mazāk mani interesēja atsevišķi vārdi, kurus mēs esam patapinājuši no igauņiem un otrādi, kā viena otra struktūrālas dabas līdzība un vesela rinda idiomatismu, t.i. īpatnu izteicienu, kas sastopami vienīgi mūsu un mūsu ziemeļu kaimiņu valodās un nevienā citā, nedz pie ģermāņiem nedz pie slaviem. Šādu idiomatismu, kas norāda uz radniecību abu tautu psihē ir daudz vairāk nekā to atrodam atzīmētu mūsu valodnieku pētījumos. Bet tas jau atkal ir stāsts par sevi, pie kā būtu vērts kādreiz pakavēties.

Turpinot manu skolas gaitu aprakstu, jāatzīmē, ka mēs turējām cienā principu „Mens sana in corpore sano”. Vingrošana ģimnazijā bija obligāta. Bez tam mēs — izvairoties no galējībām — nodarbojāmies ar sportu: pavasara un vasaras mēnešos airējām un spēlējām tenisu, ziemā — slidojām. Kādu pēcpusdienu veco valodu skolotājs Švānbergs ilgāku laiku noskatījās manā slidošanā. Savu spriedumu viņš — domājams ne gluži nepamatoti — formulēja šādi: „Uz slidām tu esi tiešām liels meistars. Kaut tu tikpat labi pārzinātu savus grieķu darbības vārdus...”

Garos ziemas vakarus mēs aizpildījām ar lasīšanu. Ģimnazijas bibliotēkā varēja atrast nevien daiļliterātūru vairākās valodās, bet arī populāri zinātniskus darbus. Oficiāli pastāvēja divas bibliotēkas, viena skolēniem, otra skolotājiem, bet faktiski augstāko klašu audzēkņiem pieejamas bija abas.

Skolēniem bija savs koris un orķestris, kas regulāri

sanāca uz mēģinājumiem un reiz gadā — parasti decembra mēneša sākumā — deva savu koncertu ģimnazijas aulā. Tikai retumis Pērnavā viesojās kāds ceļojošs teātra ansamblis, ieradās kāds dziedonis vai klavieru virtuozs, bet skolēnu naudas makam šie izrikojumi ne vienmēr bija pieejami. Lai gan izklaidēšanās vai pat izpriecas iespējas bija aprobežotas pilsētā, kur dzīves iekārtai daudzā ziņā vēl piemita patriarchāla nokrāsa un kopš paaudzēm viss bija palicis pa vecam, par vienmuļu es mūsu toreizējo dzīvi tomēr apzīmēt nevaru: mēs savās prasībās, acīm redzot, bijām pieticīgāki nekā tagadējā jaunatne. Tiesa, ap gadsimtu maiņu, līdz ar Valkas-Pērnavas šaursliežu dzelzceļa atklāšanu dzīves ritms Pērnavā kļuva straujāks, sevišķi vasarā, kad ieradās lielākā skaitā peldviesi, pat no Pēterpils un Maskavas, bet mēs, skolēni, no visa tā maz ko redzējām — mēs bijām vasaras brīvdienās.

Man šķiet, ka zaudējuši mēs nekā netikām, jo uz laukiem, Brenguļos, pavadītās brīvdienas man palikušas vispatīkamākā atmiņā, sevišķi 1902. gada vasara. Valmieras apkārtnes vidusskolu jaunatne tai vasarā laiku pa laikam pulcējās vai nu Melupēs pie Ziedīņiem vai arī manu vecāku mājās. Jāņu vakarā mēs kuplā skaitā bijām ieradušies Sīmanēnos pie maniemi radiem Jaunzemiem, kas tur pavadīja vasaras mēnešus, lai aplīgotu divus Jāņus, tēvu (Apsīšu Jēkabu) un dēlu, vēlāko ārstu-chirurgu. Es biju atnācis sava Pērnavas skolas biedra — igauņa Valdemāra Normaņa pavadībā. Viņš viesojās pie mums Brenguļos. Sarunā ar mājas tēvu mans draugs jūsmoja par Latvijas dabu un nožēloja, ka viņš tik maz no tās redzējis. „Šis robs taču ir viegli aizpildāms,” teica Apsīšu Jēkabs, „mūsu jaunieši savu dzimto zemi nepazīst labāk par jums. Kāpēc jūs nesataisāties vienkopus un nedodaties kāju ceļojumā?” Mēs, saprotams, ar prieku sekojām šim mudinājumam. Turpat Jāņu vakarā maršruts bija izstrādāts un pieņemts. Pārnakšpošana un atpūta, ieskaitot „brīvu uz-turu”, bija paredzēta pie radiem, draugiem un pazīstamiem. Citu izrīcību skolēnu budžets nemaz nepieļāva. Pēc kādas nedēļas pieci jaunekļi — Hermanis Ziedīņš, Ernests Švēde, tautas atmodas darbinieka dēls, mans brālēns Jānis Jaunzems un mēs divi „pērnavnieki” devamies ceļā. Vispirms tas mūs veda gar Zilo kalnu uz Matīšiem, tad

tālāk uz Braslavu un no turienes atkal dienvidus virzienā caur Dikļiem, Augstrozi un Straupi uz Turaidu, Krimuldu un Siguldu. Pēc trim nedēļām mēs, mazliet noguruši, bijām atkal Sīmanēnos un stāstījām Apsīšu Jēkabam par redzēto un piedzīvoto. Iespaidi no šī ceļojuma man nav izgaisuši līdz šai dienai, pat sikumi un atsevišķie piedzīvojumi palikuši atmiņā. Ko es gan nedotu, ja man būtu lemts vēlreiz dzīvē redzēt Zilo kalnu...

Mans stāsts par Pērnavu būtu nepilnīgs, ja es šeit neatcerētos tādu izcilu personību, kāds bija komponists Alfrēds Kalniņš, kas 1903. gadā, kad es jau beidzu ģimnāziju, pārnāca uz Pērnavu par ērģelnieku. Kalniņš bija gadus piecus vecāks par mani, bet mēs drīz vien sadraudzējāmies. Pateicoties viņam, Pērnavas mazās latviešu saimes dzīve kļuva straujāka un saturīgāka. Viņš prata pulcēt ap sevi jaunatni un iemantot tās sirdis. Kalniņa bibliotēka bija vienmēr mūsu rīcībā. Tā saturēja galvenām kārtām latviešu dzejnieku darbus, un Kalniņš mums tos bieži deklamēja. Viņš tanīs bija iejuties un tos pārzināja pilnīgāk nekā dažs labs literārais kritiķis, jo no šī avota viņš smēla tekstus savām dziesmām. — Alfrēda Kalniņa kāzas Siguldā man bija notikums tai ziņā, ka tās man deva izdevību pavadīt dažas dienas mākslinieku vidū. No kāzu viesiem atceros Jūliju Madernieku, tālavieti Pauli Saksu, Ati Ķeniņu ar kundzi un seloni Arvēdu Smilgu, manu vēlāko līdzgaitnieku Berlīnes sūtniecībā, kur viņš bija preses atašējs.

Šī mākslinieku sabiedrība man toreiz bija pilnīgi jauna, sveša pasaule. Prieks bija noklausīties asprātībās, vērot bezbēdīgo jautrību...

No mūsu akadēmiskās saimes locekļiem, kas nākuši no Pērnavas ģimnāzijas, man ne visi ir zināmi. Citādi tas arī būt nevar, jo man pieejamā dokumentācija ir trūcīga.

Man bija gadi seši, ne vairāk, kad es ar vecākiem pirmo reizi biju Rīgā. Viņi tur apmeklēja arī kādu bankas ierēdni Bošvechteru, rūjenieti, kas bija studējis Rīgas politehniskā institūtā tirdzniecības zinātnes. Tēvs un māte sarunās pieminēja arī kādu mātes brāļa Krišjāņa studiju biedri Arnoldu Priedīti. Ļoti var būt, ka Bošvechters un Priedītis bija „pērnavnieki”, bet drošs es neesmu.

To Pērnavas ģimnāzijas bijušo audzēkņu vidū, kas

laika plūdumā man palikuši atmiņā, Jēkabs Velme,¹⁾ mu-
su izcilais valodnieks un tautas atmodas laikmeta darbi-
nieks, tur ieņem pirmo vietu, nevien kā vecākais gados,
bet arī kā pati spilgtākā personība.

Velme, dzimis rūjienietis, Pērnavas ģimnaziju beidza
pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados, apmeklējis
pirms tam Ternejas pagastskolu un Rūjienas draudzes
skolu. Viņš studēja Tērbatā salīdzināmo valodniecību.
Pēc studiju beigšanas viņš īsu laiku bija skolas vadītājs
Rūjienā un tad pārgāja uz Maskavu par universitātes
vācu valodas lektoru. Maskavā tolaik vēl darbojās tādi
latviešu patrioti kā Krišjānis Barons un Krišjānis Valde-
mārs, kas Velme veltījis īpašu darbu Krišjāņa Valdemāra
spēka avots. No pārējiem Velmes rakstiem ievēribu pelna
viņa Vēstules par valodu un valodniecību, Par latviešu
tautas dvēseli u. c. Velmem ir neatsverami nopelni kā ilg-
gadīgam mēnešraksta Austrums izdevējam un redakto-
ram. Turpat 20 gadus Austrums, ap kuru Velme bija pul-
cējis tā laika labākos rakstniekus un publicistus, kā Apsī-
šu Jēkabu, Aronu Matisu, Teodoru Zeifertu, Jēkabu Gūbi
u. c., bija nacionālās idejas un tautas ilgu un cerību pau-
dējs. Austrumam Velme pašai izlēdzīgi ziedoja nevien visus
savus spēkus un savas plašas zināšanas, bet arī savus per-
sonīgus līdzekļus. 1903. gadā Austrums pārgāja Cēsu
grāmatu izdevēja J. Ozola un vēlāk Andrieva Niedras īpa-
šumā.

Saites ar Pērnavu Velme nebija pārtraucis līdz pat
pirmajam pasaules karam. Viņa dzīves biedre bija pērna-
viete — dzimusi Lementij — un Pērnavā viņam piederēja
vasarnīca, kur viņš mēdza pavadīt vasaras brīvdienas.
Izdevība personīgi iepazīties ar šo vienmēr tēvišķi laipno
rūjienieti man tomēr radās tikai 1910. gadā Maskavā, kad
es pats turp pārgāju. Es uzskatīju par savu pienākumu
apmeklēt gados vecāko Velmi. Viņš mani pieņēma savā
darba istabā. Visas četras sienas līdz pašiem griestiem
bija aizņemtas grāmatu plauktiem un rakstāmgalds ap-
krauts rokrakstiem. Es atrados īsta zinātnieka darba
kabinetā. Sarunās mēs, saprotams, kavējāmies nevien pie
kopējiem paziņām — rūjieniešiem, bet arī pie mūsu kopē-
jās ģimnazijas. Velme bija visai atklātas un taisnas dabas
cilvēks, kas neprata laipot, vīrs ar sirdi īstā vietā. Neskai-

tāmiem latvju jaunekļiem, kas bieži bez pazīšanās, saka-riem un līdzekļiem ieradās Maskavā, viņš bija izpalīdzējis cik vien spēdams. Velme mira kā Latvijas universitātes mācības spēks 1928. gadā. Savu Rūjienas izlokšni, sevišķi turienes īpatnās intonācijas, viņš paturēja līdz mūža ga-lam. — Es vienmēr uzskatīju par savu sevišķu likteņa labvēlību, ka Maskavas universitātes filoloģijas fakultāte 1915. gadā uzticēja man lektorātu, ko tāds vīrs kā Velme bija ieņēmis veselus 30 gadus.

1903. gada pavasarī, vienā laikā ar mani, Pērnavas ģimnaziju beidza kāds cits mūsu ievērojams valodnieks — Dr. phil. Jānis Zēvers. Viņš bija īsts censonis, kas jau 15 g. bija staigājis skolotāja gaitās, iekams varēja domāt par vidusskolas apliecības iegūšanu. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Zēverts publicējis varākus patstāvi-gus pētījumus par filoloģijas jautājumiem, kā Vācu pa-tapinātie vārdi latviešu valodā, Ko patapinātie vārdi lie-cina par latviešu aizvēsturisko senatni u. c.

Man bija liels prieks, ka pirmajā pasaules karā, bū-dams mobilizēts Maskavā kā kara cenzors, es varēju būt izpalīdzīgs savam draugam no Pērnavas laikiem. Cenzūrā bija ienācis garš Cīriches universitātei adresēts rokraksts — Zēversa doktora disertācija. Garuma zīmes uz latviešu vārdu patskaņiem un līdzskaņu mīkstinājumi cara augsta-jiem kara kungiem izlikās visai aizdomīgi, un viņi nolēma sūtījumu aizturēt. Man izdevās glābt manuskriptu, jo mierīgu sirdi es varēju apliecināt, ka tas nesatur ne mazā-ko norādījumu uz krievu karaspēku daļu pārgrupējumiem vai ko tamlīdzīgu. Tā atjaunojās mani sakari ar Jāni Zē-versu.

No Pērnavas ģimnazijas audzēkņiem, vēlākiem mācī-tājiem, es jau minēju savu tēvoci Ansi Krievu. Bez viņa es vēl labi atceros mācītājus Alfredu Ģīmi un Jāni Meirē-nu. — Anša Krieva studiju gadi Tērbatā sakrita ar to pos-mu Lettonijas vēsturē, kad tā oficiāli gan jau bija ap-stiprināta, bet faktiski vēl neieņēma pilntiesīgu stāvokli 5 vācu studentu korporāciju saimē. Vienlīdzīgo stāvokli lettoņi bija spiesti iekarot ar ieroci rokā. Šinī neatlaidīgā cīņā par lettoņu tiesībām Ansis Krievs bija viens no de-dzīgākiem cīnītājiem. Kādā no savām ļoti daudzajām div-kaujām viņš nelaimīgā kārtā ļoti smagi ievainoja savu

pretinieku baronu Maidelu. (Lettonijas albumā (XIV lpp.) A. Krieva menzūra ar baronu E. Maidelu 1887. g. 30. aprīlī aprakstīta šādi: „Maidels dabūja kvartu pirmajā gājienā, asiņainu kvartu otrajā gājienā un kvartu piektajā gājienā, kas pārcirta „mammariu”, trešajā gājienā Maidela sekundants izcēla vairākus legālus sitienus, kādēļ to apmainīja ar citu.”) Vispirms manam tēvocim bija jāizcieš ilgāks cietokšņa sods Varšavā. Pēc studiju beigšanas viņš gan sprediķoja Rūjienā, Smiltē un Trikātā, bet patstāvīgu mācītāja vietu konsistorija viņam dzimtenē nedeķa. Mans tēvocis bija spiests doties un Krieviju, vispirms uz Benderiem Besarabijā, tad uz Zlatoustu Urala kalnos. Tā bija trimda. Nedz Besarabijas auglīgie kļajumi, nedz Urala dabas krāšņumi nespēja remdēt viņa ilgas pēc dzimtenes. Viņš mira, kad es vēl ģimnāziju nebiju beidzis. 1908. gada vasarā mans Tērbatas studiju biedrs Pēteris Kūlis vēlākais izglītības ministrijas vidusskolu direktors, un es apmeklējām Zlatoustu. Savās vēstulēs mans tēvocis man bija daudz par to stāstījis. Viņa pēcnācējs tur bija mācītājs A. Simsonis, arī Lettonijas filistrs. Vairākas dienas mēs baudījām māc. Simsonta viesmīlību. Viņš mums izrādīja pilsētu, baznīcu un skolu, kur bija darbojies viņa priekšgājējs. Mēs iepazīnāmies arī ar baznīcas priekšnieku, kas man pastāstīja vienu otru interesantu gadījumu no viņu mūžībā aizgājušā draudzes gana gaitām Zlatoustā u.t.t.

Ar mācītāja Alfreda Ģimja ģimeni maniem mātes radiem no senām dienām pastāvēja draudzīgas attiecības. Ģimja senči bija dzirnavnieki un, ja nemaldos, ieceļojuši no Vācijas. Savu vārdu viņi rakstīja Giem. Bet mācītājs, audzis latviskā vidē, bija studiju gados visai iecienīts Lettonias krāsnesis. Kā tāds viņš pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados dzīvi piedalījās Rūjienā periodiski sarīkoto lauksaimniecības izstāžu organizācijas darbā.

1906. gada vasarā es dažas nedēļas uzturējos pie radiem Dikļos un tur apmekēju arī māc. Ģimi. Dikļi bija viņa pirmā patstāvīgā mācītāja vieta. Kā labs sprediķotājs un apzinīgs draudzes gans, viņš īsā laikā bija iemantojis dikleniešu sirdis. Kad ierados mācītāja mājā, viņš gatavoja sprediķi nākamam dievkalpojumam. „Pie šī paša vecā rakstāmgalda,” viņš teica, „pie kura es šeit sēzu,

pirms gadiem četrdesmit sēdēja Juris Neikens un sacerēja savus stāstus no laucinieku dzīves, pirmos oriģināl-stāstus mūsu rakstniecībā. Jūs saprotiet, apziņa, ka esmu Neikena pēcnācējs, man uzliek pienākumus.”

Pirmā pasaules kara laikā māc. Ģimīs ar visu sirdi pievērsās bēgļu garīgai un materiālai aprūpei. Vēlāk, līdz savai nāvei 1933. gadā, viņš ieņēma Rīgas Jāņa 2. draudzes virsmācītāja vietu.

Arī Rīgas Jāņa 1. draudzes gans un pilsētas ģimnazijas ticības mācības skolotājs, burtniecietis Jānis Meirēns bija Pērnavas ģimnazijas absolvents. Es ar viņu vairākkārt tikos Rīgā Apsīšu Jēkaba ģimenē. Par nopelniem tautas garīgās audzināšanas laukā virsmācītāju Meirēnu apbalvoja ar zelta amata krustu.

No mūsu vecās paaudzes teologiem vēl mācītājs Konstantīns Ūdris, gleznotāja Teodora Ūdra brālis, beidza Pērnavas ģimnaziiju. Valmierieši, kas māc. Ūdri tuvāk pazinusi, par viņu atsaucās kā par izcilu pianistu. Matīšu draudzes mācītājs Latvijas neatkarības laikā Kārlis Vinters vairākus gadus bija Pērnavas ģimnazijas audzēknis.

Vesela rinda Pērnavas ģimnazijas absolventu par savu speciālitāti izraudzīja ārstniecību, to vidū arī mans brālēns Valters Benjamiņš. Lettonijā viņš ieņēma visus augstākos amatus. Pēc Tērbatas universitātes beigšanas viņš vispirms bija ārsta v. i. Kazdangā, tad ārsts Līvānos un Kalsnavā. Visur viņš iemantoja savu pacientu cieņu un mīlestību, nevien kā apzinīgs ārsts, bet arī kā vienmēr izpalīdzīgs cilvēks. Pirmā pasaules kara sākumā kāds 1905. emigrants no Kazdangas apkārtnes, ar ko es nejauši iepazinos Maskavā, ar dziļu pateicību atcerējās Dr. Benjamiņu. Mans paziņa, brīvības kustības dalībnieks, toreiz ticis ievainots. Dr. Benjamiņš viņam sniedzis ārsta palīdzību. No vecākās paaudzes mediķiem — pērnavniekiem vēlākiem lettoņiem man palikuši atmiņā rūjenietis Dr. Arnolds Volfs, ārsts Rūjienā, jaunburtniecietis Dr. Eduards Berģs, ārsts Nīcā, tad Jaungulbenē, Smiltenes draudzes ārsts ēvelietis Dr. Roberts Kreišmanis, Dr. Frīdrihs Rulle, ārsts Rencēnos, vēlāk dzimtā Pālē, tiepelietis Dr. Pēteris Krujēlis, ārsts Trikātā, mazsalacietis Dr. Antons Ore — Valmierā un arakstietis, Fraternitas Academica loceklis Dr. Oskars Vacs — Rīgā. Šis iespaidīgais saraksts man jāpapildina ar divu „jaunākās” paaudzes ārstu vārdiem,

tādu, kas vidusskolas izglītību Pērnāvā baudījuši pēc manis. Atsevišķi es viņus minu arī tāpēc, ka viņu darbība bija saistīta ar Latvijas universitāti. Tie ir — ipiķietis Dr. Ādams Lūss un Dr. med. Jānis Alfreds Kaktiņš, no vecas mazsalacietu dzimtas, tās pašas, kas mums pagājušā gadsimtā devusi tiesību cīnītāju Kristapu Kaktiņu un šīnī — dziedoni Ādolfu Kaktiņu. Dr. Lūss ģimnaziju beidza 1911. gadā, imatrikulējās Pēterpils kara medicīniskajā akadēmijā un studijas beidza Tērbatā, kur bija Lettonias krāsnesis. Būdams jau Latvijas universitātes asistents iekšējās slimībās, viņš vairākus vasaras semestrus papildināja Berlīnes universitātē pie prof. Leškes un tad ieņēma Latvijas universitātes studentu un Rīgas kara slimnīcas ārsta vietu. Speciālos izdevumos parādījušies vairāki Dr. Lūsa zinātniski darbi.

Dr. Lūsa laika biedrs Jānis Alfreds Kaktiņš studēja medicīnu Tērbatas universitātē. Vēl studijas galīgi nebeigušu viņu pirmajā pasaules karā iesauca kā ārsta v. i. krievu armijā. Pēc lielinieku revolūcijas viņš caur Salonikiem un Eģipti atgriezās Latvijā. Izturējies Latvijas universitātē ārsta pārbaudījumus, Dr. Kaktiņš vispirms darbojās par asistentu, tad par privātdocentu pie medicīniskās fakultātes pataloģiskās anatomijas katedras. Papildinājis baktērioloģijas un immunitātes jautājumos Pastēra institūtā Parīzē, viņš 1934. gadā ieguva Latvijas universitātē medicīnas doktora gradu un vācu okupācijas laikā kļuva par L.U. profesoru. Dr. Kaktiņš bija Latvijā labākais speciālists trakuma sērgas pētīšanas laukā. Viņš publicējis veselu virkni zinātnisku darbu, arī ārzemju medicīnas žurnālos.

Pērnavas ģimnazijas absolventu — juristu skaits ir daudz mazāks nekā mediķu. Es atceros tikai divus — Arvedu Veichmani, zvērinātu advokātu Rīgā un Pēteri Eglīti, Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvaldes locekli. Tālāk būtu atzīmējams matēmātiķis, burtniecietis Jānis Goldbergs, vēlākais Pēterpils mēru un svaru palātas inspektors, tad bankas direktors Rīgā. Jau agrāk minēju inženierus Alfredu Riekstiņu un Jāni Ķerpi. Arī daži mūsu farmaceiti, kā Rulle, — ārsta brālis, — mazsalacietis Fr. Tīliks un plānenietis Veinblūms ir bijuši Pērnavas ģimnazijas audzēkņi. Krievu-japāņu karā Portarturas aizstāvju pirmajās rindās kopš cietokšņa ielenkšanas cīnījās jauns virs-

nieks — limbažnieks — Harijs Kaupiņš. Par drošsirdību viņu apbalvoja ar Jura krustu un zelta zobenu. Pērnavas ģimnazijas kursu Harijs Kaupiņš beidza pāris gadus pirms manis. Viņš bija ļoti apdāvināts, bet mazliet straujas dabas jauneklis. Īsu laiku viņš studēja Tērbatā ķīmiju un tad iestājās armijā, lai nodienētu brīvprātīgā gadu. Viņu pārsteidza karš. No Portarturas viņš vairs neatgriezās...

Manā uzskaitē nekādi nedrīkst trūkt 1909. vai 1910. gada abiturients, žurnālists un rakstnieks Richards Bērziņš-Valdess, brīvības cīņu dalībnieks un Latvijas telegrafa aģenturas izveidotājs un direktors. Bez romāniem Devītais vilnis, Cābuļa precības, stāstu krājuma Tragēdija uz jūras u. c. viņš sarakstījis Jūras vilkus un tulkojis latviski igauņu rakstnieku darbus. Viņš bija dzimis un audzis Hāādemeeste's Kabli ciemā un es vienmēr apbrīnoju viņa perfekto igauņu valodu. Jūras vilku pirmizrāde Tallinā 1935. gada decembra mēneša sākumā izvērtās par iespaidīgu autora suminājumu. Izrādei sekojošā banketā piedalījās Igaunijas valdības locekļi ar ministru prezidentu priekšgalā.

Droši vien Pērnavas klusajās ielās un jūrmalā nekad vēl nebija tik bieži atskanējušas latviešu dziesmas kā 1903. gada pavasara mēnešos. Dziedātāji bija īsts sekstets, veseļi seši dzīves priecīgi latvju jaunekļi. Vissirsnīgāk vilka meldiju pats „dirigents”, Kārlis Deiders, Emīļa Dārziņa svainis, tā tad mūziķis, tā sacīt, ex officio. Viņš un viņa „koris” — Kūla, Tullijs — Drustu skolotāja dēls —, Roberts Feldmanis, Jānis Melkus un Fricis Zommers bija ieradusies Pērnavā, lai izmēģinātu laimi kā eksterni. Un tā viņiem tiešām arī smaidīja: visi izturēja pārbaudi un trīs pēdēji minētie ar pašu „dirigentu” priekšgalā, rudenī bija Rīgas politehniskā institūta studenti un gadu vēlāk braši Selonijas krāsneši. Latvijas neatkarības laikā Kārlis Deiders ieņēma atbildīgu vietu Vispārējā apdrošināšanas biedrībā pret nelaimes gadījumiem, inženieris-technologs Jānis Melkus bija muitas departamenta eksperts un tirdzniecības zinību kandidāts Roberts Feldmanis vadīja Rīgā pats savu uzņēmumu. Par cīņām pret Bermontu ar Lāčplēša ordeni apbalvotais Fricis Zommers 1925. gadā bija tirdzniecības un rūpniecības ministrs. — Arī pirms 1903. gada daži latviešu jaunekļi kā eksterni beidza Pērnavas ģimnaziju, bet es viņu vārdus vairs neatceros. Vēl

atmiņā pavīd kāds Āboliņš, bet nekā tuvāka es par viņu pateikt nevaru.

Līdz ar 1. pasaules karu Ziemeļlatvijas garīgās saites ar Pērnavu, kas jau iepriekšējos desmit gados nebija vairs diezin cik ciešas, galīgi pārtrūkst. Gandrīz ar visiem manā uzskaitē minētiem „pērnavniekiem”, sākot ar Jēkabu Velmi un beidzot ar Richardu Bērziņu, es savā garajā mūžā esmu nācis personīgā saskarē. Viņi visi labprāt atcerējās Pērnāvā pavadītos gadus un viņu pieredze līdzinājās manējai. Ar dziļu cieņu viņi pieminēja savus audzinātājus un savu „pirmo alma mater”. Līdzīgas bija arī manu igauņu draugu, kolēģu un studiju biedru, Pērnavas ģimnazijas absolventu atsauksmes.

Droši var teikt, ka veselīgais, možais gars, kas Pērnavas ģimnazijā valdīja manā laikā, valdīja tur arī tiklab pirms, kā pēc manis. Ja manas atmiņas tieši aptver arī tikai septiņus-astoņus gadus, pēc būtības tās attiecināmas uz visu pagājušā gadsimta beidzamo ceturksni un uz mūsu gadsimta pirmajiem desmit gadiem, ja, varbūt, pat uz vēl garāku laikmetu, jo 1955. g. 25. novembrī pagāja 100 gadi, kopš Ternejas Kalnaņos piedzima „pērnavnieku” vete-rans Jēkabs Velme. Vide, kurā šais gadu desmitos nepār-trauktā maiņā augušas un veidojušās daudzas mūsu zie-meļu kaimiņu akadēmiski izglītotās intelligences paaudzes, savos pamatos visu šo laiku bija viena un tā pati. Par šīs kontinuitātes simbolu man gribētos uzskatīt manu sko-lotāju Ernestu Briedi, kas visu savu mūžu bija veltījis Pērnavas ģimnazijai un tās audzēkņiem.

Mūsu nākamajā kultūras vēsturē Pērnavas ģimnazija nekādā ziņā nevar palikt neminēta, jo tā pašķīrusi ceļu uz augstskolu veselai rindai krietnu jaunekļu. Tā mums devusi gan visādā ziņā cienījamus,klusus ikdienas dzīves darbiniekus, gan drošsirdīgus cīnītājus, kas vienmēr likuši visu savu personību ķīlā kādas augstākas idejas īste-nošanai.

1955. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Album Lett. 58.

MANU LETTONIĀ PAVADĪTO GADU ATMIŅAS (1903. — 1906.)

Pie manām gaišākajām jaunības atmiņām pieder tās, kas saistītas ar Lettoniā pavadītiem gadiem.

Es imatrikulējos Tērbatas universitātes fizikas un matēmatikas fakultātē 1903. gada rudenī un tad pat iestājos kā zēns Lettoniā. Reizē ar mani vispārējā konventā uzņēma 14 jaunus biedrus. Jau gadiem Lettonija nebija piedzīvojusi šādu pieaugumu. Vispārējā konventa biedru skaits pat nedaudz pārsniedza toreizējo krāsnešu skaitu.

Materiālie apstākļi mani spieda pieņemt mājskolotāja vietu, tā ka es 1903. gada rudens un 1904. gada pavasara semestrus faktiski Lettoniā līdz nedzīvoju, kaut gan bieži biju Tērbatā un apmeklēju konventa dzīvokli. Šinīs abos pusgados lielākajai daļai 1903. gada zēnu piešķīra krāsas, un kad es 1904. gada rudenī galīgi atgriezos Tērbatā, viņi jau bija paguvuši iedzīvoties speciālā konventā. 1904. gada augustā jauno biedru pieplūdums nebija mazāks kā gadu iepriekš. Jau pirmajā uzņemšanā, novembra mēnesī, prāvs skaits jauno zēnu — tai pat laikā arī es — saņēma krāsas: divos gados speciālā konventa sastāvs bija apmēram divkārtšojies.

Ideoloģiski jauno elementu ieplūdums konventā, sa-protams, nekādi negrozīja tā vispārējo seju. To negrozīja arī tas apstāklis, ka jau 1905. gada rudens semestrī konventa vadību uzņēmās „jaunie”, Eduards Veispāls, hist., Pēteris Kūlis, jur. un es. Man šo amatu konvents, droši vien, uzticēja manas vācu valodas prašanas dēļ, jo trešā šaržētā pienākumos ietilpa sarakste ar šaržēto konventu. Tad pat es kopā ar Eriku Feldmani, vēlāko aizsardzības ministru, sūtni Maskavā un Jelgavas apgabaltiesas priekšsēdi uzņemtos arī buršu tiesneša amatu. Notikumu norisē izrādījās, ka mēs abi bijām beidzamie Lettonias buršu tiesneši Tērbatā.

Raksturojot pāris vārdiem lettoņu toreizējo dzīvi, droši var teikt, ka tā bija visai saturīga un ierosmēm bagāta. Konventā pastāvēja vairāki nogrupējumi ar speciālām interesēm, un no jaunajiem biedriem ikkurš, saskaņā ar savu gaumi un dāvanām, varēja pievienoties vienam vai otram no tiem. Tā vieni pievērsās literāro vakaru iespaidi-

go tradīciju turpināšanai un izveidošanai. Es atceros augsta līmeņa referātus ar visai interesantām sekojošām pārrunām. Toreizējos apstākļos, kur vidusskolās valdīja krievu gars, ko Rīgā un Jelgavā pa daļai kompensēja vidusskolu audzēkņu pulciņu darbība, literārie vakari bija sevišķi nozīmīgi tiem komilitoniem, kas bija auguši un skolu beiguši svešā vidē, Krievijā vai — kā es — Igaunijā. Mūsu vakari viņiem deva iespēju pirmo reizi dzīvē vingrināties literāras mātes valodas lietošanā resp. izkopšanā, šeit viņi varbūt pirmo reizi iepazinās ar latviešu sadzīves problēmām un garīgās kultūras jautājumiem.

Mūsu bibliotēka slēpa neizsmejamas bagātības, gan vecas, gan jaunas. Nemanot tur pagāja klusās pēcpusdienas stundas, šķirstot nodzeltējušos „Sēta, Daba, Pasaule” sējumus vai citus vecus izdevumus. No lasīšanai izliktiem žurnāliem manu uzmanību it īpaši saistīja Leipcigas izdevums „Das literarische Echo”. Tas sniedza ne vien drošas ziņas par jaunākām parādībām cittautu rakstniecībā, bet tur iespīestās Teodora Zeiferta „vēstules” par latviešu garīgās dzīves notikumiem arī liecināja, ka mēs esam ielēgušies Rietumeiropas kultūras plašajā lokā.

No mūzikas istabas nereti atskanēja klavieru improvizācijas par mūsu tautas dziesmu tēmām vai kāda cittautu komponista darba atskaņojums. Mūsu vidū bija tautieši ar skaistām, rūpīgi izkoptām balsīm. Mūzikas cienītāji pa laikam sanāca viesmīlīgajā Indriķa Zīles ģimenē, tuvējā Karlovas muižā. Turpat Karlovā mūsu rīcībā bija vairāki tenisa laukumi.

Netrūka starp tautiešiem arī tīru aistētu, kas abonēja ārzemju mākslas žurnālus, uzmanīgi sekoja glezniecības attīstībai Rietumeiropā, sevišķi tās modernām strāvām, mīlēja ar gaumi iesietas grāmatas — ar vārdu sakot, sajūsminājās par visu to, kas padara pelēko ikdienu gaišāku un daiļāku. Starp 1904. gada zēniem bija arī apdāvināts gleznotājs ar izkoptu māksliniecisku kultūru. Viņa darbi vēlāk bija redzami Valsts un Rīgas mākslas muzejos, kā arī Valsts prezidenta pilī.

Ar to manu komilitonu daudzpusīgo interešu loks vēl nebūt nebija izsmelts. Pilnīgi to raksturot īsā apcerējumā nemaz nav iespējams. Es aprobežošos ar kādu spilgtu piemēru. Tolaik Rietumeiropas inteliģences aprindās lielā godā turēja dāni Sorenu Kirkegārdi (Soren Kierke-

gaard) un amerikāni Viljemu Džemu (William James) „pragmatisma” nodibinātāju. Abu šo filozofu darbus varēja atrast dažu manu komilitoņu — lettoņu grāmatu plauktos. Nebūtu bijis nekas ārkārtējs, ja šo oriģinālo domātāju rakstu studijām būtu pievērsušies teoloģijas vai filozofijas studenti, kuru disciplinās tie ietilpa, bet zīmīgā kārtā tie bija juristi un mediķi, kas par tiem tik dzīvi interesējās....

Daži no vecākajiem tautiešiem piegriezta lielu vērību satiksmei ar studentiem-cittautiešiem. Viņi tos bieži ielūdza konventa namā. Ja manu komilitoņu viesmīlība reizēm varbūt arī pārsniedza attaisnojamās robežas, tā toties lielā mērā veicināja mūsu attiecību izveidošanu ar citu tautību — ne vien vācu, bet arī poļu, igauņu un krievu — studentiem.

Arī ar buru sportu uz Mētras upes nodarbojās daži no maniem laika biedriem.

Mans toreizējo apstākļu raksturojums būtu vienpusīgs, ja es nepieminētu tos tautiešus, kas savu laiku pilnīgi veltīja studijām un konventa namā ieradās vienīgi uz konventiem un zēnu vakariem. Ar to vēl nebūtu teikts, ka viņi nebūtu iespaidīgi veicinājuši konventa mērķus. Jau viņu piemērs vien pamudināja vienu otru no jaunajiem uz nopietnāku darbu. Un tas bija ļoti vajadzīgs, jo man jāatzīstas, ka mani laika biedri — to starpā, saprotams, arī es — visumā nevarēja lepoties ar citīgu lekciju apmeklēšanu. Mūsu profesori, droši vien, bija pelnījuši lielāku uzmanību no mūsu puses, jo daudzi no viņiem bija tiešām atzītas autoritātes savā nozarē, kā zoologs fon Kennels (viņš lasīja lekcijas vāciski), botaniķis Kuzņecovs, ģeologs Andrusovs, ķimikis Landēzens — pazīstamā prof. Tamaņa skolēns, ekonomists Miklaševskis, mākslas vēsturnieks Malmbergs, Lettonias filistrs filozofs Osis, chirurģs fon Manteifels (Szoegē von Manteuffel) u. c.

Es neatklāšu nekādu neslēpumu, ja teikšu, ka mūsu vidū bija arī uzdzīvotāji, „plostotāji”, — lietojot studentu žargonu — bet to nebija daudz, pāris „veco” un ne vairāk „jauno”. Bet kur tad viņu nebija? Mēs viņus sastopam arī studentu nekorporantu vidū. Zīmīgi, ka daži no maniem komilitoņiem, uzdzīvotājiem, vēlākajā dzīvē izvērtās par īstiem puritāņiem, simtprocentīgiem atturībniekiem, kas neņēma mutē ne lāsītes alkohola.

No maniem Tērbatas laika biedriem-lettoņiem daudzi savas zināšanas un spējas ziedojuši neatkarīgai Latvijai. Es minēšu teologu prof. Ludi Adamoviču, armijas mācītāju Pēteri Apkalnu, vēsturnieku Franci Balodi, zoologu Jāni Bērziņu, ārstu un ģenerāli Brambātu, sūtņus Eriku Feldmani un Oļģertu Grosvaldu, juristu Jakstiņu, oftalmologu prof. Ernestu Jansonu, chirurģu Jāni Jaunzemu, pēdāgogu Pēteri Kūli, Valsts prezidentu Albertu Kviesi, meteorologu un agronomu Ernestu Loski, ārstu Augustu Petersonu, juristu Heinrichu Rūsi, Saeimas deputātu prāvestu Visvaldu Sanderu, Valmieras pilsētas galvu Dr. Albertu Ziediņu, juristu Teodoru Zvejnieku u. c. Šī fragmentārā uzskaitē vien jau liecina, ka Lettonia arī tanīs nedaudzos gados, ko aptver šīs atmiņas, ir godam veikusi savus pienākumus pret tautu un tēvzemi. Neaizmirsīsim, ka daudziem no maniem Tērbatas komilitoņiem 1905. gada rudens un 1906. gada pavasara semestri, kad universitāte faktiski bija slēgta, nozīmēja nopietnu pārbaudījuma laiku. Viņiem gribot negribot bija jāpārtrauc studijas un jāapsver, kā nopelnīt dienišķo maizi. Par studiju turpināšanu ārzemēs varēja domāt tikai pārtikušu vecāku dēli, un to bija ļoti maz. Vairums uzsāka kādu praktisku darbu, ko nu kurais. Viens uzņēmās dzimtās mājas apsaimniekošanu, otrs pieņēma skolotāja vai rakstveža vietu, trešais pievērsās avižniecībai u. t. t.

Akadēmiskās dzīves normālai gaitai atjaunojoties, dažs labs gan bija zudis universitātei un zinātniskam darbam, bet tie, kas atgriezās augstskolās, atgriezās dzīves rūdīti, ar stingru apņemšanos sekmīgi beigt studijas. Un šos savus nodomus viņi arī izveda. Bija norisinājies savā ziņā izlases process.

Smagu iespaidu uz visiem konventa locekļiem atstāja traģisks notikums, kas mūs piemeklēja 1904. gada rudenī: pēc ilgas slimības no mums šķīrās viens no iemīļotākajiem un apdāvinātākajiem tautiešiem, teologs Jānis Pētersons, bij. seniors un šaržēto konventa priekšsēdis. Par viņu sēroja ne vien visa lettoņu saime, bet arī vācu komilitoņi, kas viņu pazina. Postumī Pētersenam par kādu zinātnisku darbu piešķīra zelta medaļu¹). Šo izcilo, vispusīgi izglīto un dziļi morālo personību vēl gadus trīsdesmit vēlāk lielā godbijībā man Berlīnē pieminēja kāds baltvācu mācītājs, Jāņa Pētersona studiju biedrs.

Kā III šaržētam man ne vienu reizi vien nācās apmeklēt Tērbatā dzīvojošos filistrus, lai informētos par viņu ieskatiem dažādos delikātos jautājumos, kas sakarā ar studentu nemieriem un vispārējo politisko stāvokli nodarbināja mūsu prātus. Izpildīdams šos uzdevumus, es iepazinot tuvāk ar mūsu filistriem, profesoriem Jēkabu Osi un Ludvigu Kundziņu. Tērbatas akadēmiskās aprindās viņi abi baudīja nedalītu cieņu, ne vien kā ievērojami zinātnieki, bet arī kā cilvēki ar attīstītu pienākuma sajūtu un goda prātu. Osis visos savos spriedumos bija noteikts un lietišķs. Tie vienmēr liecināja par retu domu spriegumu. Sarunās viņš nekad nelietoja lieku vārdu. Prof. Ludvigs Kundziņš bija mīkstākas dabas nekā Osis. Grūtās situācijās viņš vienmēr mēģināja atrast izlīdzinātāju vidusceļu. Kritiskajā 1905. gadā universitātes un veterinārinstitūta vadība atradās šo abu Lettonias filistru pārbaudītās rokās: prof. Osis veica vēstures un filoloģijas fakultātes dekānu un universitātes rektora pienākumus, prof. Kundziņš ieņēma veterinārinstitūta direktora posteni. Ja studentu nemieri Tērbatā, salīdzinot ar citām Krievijas universitātes pilsētām, noritēja relatīvi mērenās formās, tad tas pirmām kārtām, ir profesoru Oša un Kundziņa nopelns. Ar savu nosvērto, sapratīgo rīcību viņi prata remdēt kaislības un ievirzīt kustību mierīgākā gultnē. Sevišķi prof. Oša uzdevums nebija vienkāršs. Tērbatas universitāte piederēja pie tām nedaudzām Krievijas augstskolām, kas uz izglītības ministrijas rīkojumu bija atvērušas durvis garīgo semināru absolventiem. Miermīlīgs un disciplinēts šis elements nekādā ziņā nebija, un iztikt ar to nenācās viegli.

Atbildīgās un sarežģītās pārvaldes funkcijas, blakus kārtējam zinātniskam darbam un lekcijām, prasīja no abiem filistriem tik daudz laika un enerģijas, ka konventa namā tie ieradās tikai retumis, vienīgi svētku konventos un komeršos.

Biezāk konventa namā bija sastopams mūsu vecākais Tērbatas filistrs, prof. Jēkabs Lautenbachs-Jūsminš, universitātes latviešu valodas lektors. Mīļi, labprāt redzēti viesi bija arī literārā vakara filistri — paidagogi Jānis Dirīķis un Kārlis Lauge, bet it īpaši Indriķis Zīle, 1. 2. un 3. dziesmu svētku virsdiriģents. Sarunas ar šiem četriem filistriem vienmēr ierosināja un deva krietni daudz: jau paši par sevi viņi bija konventa vēstures dzīva, integrāla

daļa, un viņu atmiņas sniedzās atpakaļ līdz Lettonias pirmsākumam, līdz Kronvaldu Ata, Zariņu Kārļa, Pārstrautu Jāņa un citu tautiskās atmodas laikmeta darbinieku Tērbatā pavadītiem gadiem.

Savas zinātniskās gaitas Tērbatas universitātē manā laikā bija uzsākuši arī divi jaunāki Lettonias filistri — vēlākais Latvijas universitātes pirmais rektors prof. Ernests Felsbergs un mūsu valodnieks prof. Jānis Endzelīns. Abi bija jau publicējuši nozīmīgus zinātniskus darbus un lasīja universitātē savas pirmās lekcijas. Gados vecākais Felsbergs bija nevien antikās, bet arī modernās kultūras piesātināta personība. Vienmēr laipns un sirsnīgs, viņš nekad neliedza padomu jaunājiem kommlitoņiem, kas tāda dēļ pie viņa griezās. Un viņa padoms vienmēr bija apsvērts un noderīgs. Viņš to smēla no savas bagātās dzīves pieredzes, jo jau pirms iestāšanās augstskolā bija piedzīvojis gan baltas, gan nebaltas dienas. Es personīgi Felsbergam esmu daudz pateicības parādā par vērtīgajiem norādījumiem, ko vairākkārt no viņa esmu saņēmis.

Citādas dabas bija Jānis Endzelīns. Nodibināt ar viņu tuvākas personīgas attiecības nenācās viegli. Viņš bija vienmēr lietišķs, sevī noslēgts, savos uzskatos nelokāms un satiksmē mazliet atturīgs. Ka laika biedri respektēja Endzelīna rakstura īpašību, par to liecina tas fakts, ka viņam vairākkārt uzticēja seniora un šaržēto konventa priekšsēža amatu. Ar laiku Endzelīns bija ieguvis plašu pieredzi konventa internās un eksternās lietās. Izšķirīgos brīžos konvents manā laikā bieži vien griezās pie Endzelīna padoma dēļ un viņa ieskatiem piegrieza vērību. Es personīgi Endzelīnu tuvāk iepazīnu gadus astoņus vēlāk Vidzemes jūrmalā, Saulkrastos, kur mēs kopēji pavadījām vasaras brīvdienas.

Zēnu sevišķs mīlulis manā laikā — un droši vien, arī tiklab pirms kā pēc manis — bija filistrs Dr. Jānis Ozoliņš, ilggadīgais universitātes acu klīnikas asistents. Arī pēc savu studiju beigšanas viņš bieži ieradās konventos un zēnu vakaros. Ar savu sirsnību un neizsmeļamo humoru viņš ikgadus no jauna prata iegūt vispārēju mīlestību un cieņu. Reiz iemantotās simpatijas Dr. Ozoliņam bija drošas arī vēl tad, kad kādreizējie zēni beidza savas gaitas Tērbatā un stājās praktiskajā dzīvē. Populārs tautiešos un zēnos bija arī mūsu Tērbatas filistrs Dr. Kengseps,

visai iecienīts ārsts ar plašu praksi. Svētkos un komeršos viņš regulāri apmeklēja konventa dzīvokli. Kā jau viņa vārds liecina, Dr. Kengseps pēc izcelsmes bija igaunis, bet vāciski audzināts. Kaut gan Dr. Kengseps latviski nerunāja ne vārda, viņš, pateicoties savām rakstura īpašībām, baudīja vispārējas simpatijas.

1905. rudenī man bija lemts būt tiešam lieciniekam notikumam, kas ievadīja jaunu posmu Lettonias vēsturē. Šis nozīmīgais notikums bija mūsu atdalīšanās no Šaržēto konventa.

Kad es iestājos Lettoniā, mūsu attieksmes ar vācu korporācijām visumā bija normālas. Eksternas menzūras manā laikā bija tikai divas. No tām sevišķi viena man palikusi labi atmiņā, kā sava ziņā vienreizēja: tanī ieročus krustoja kāds no mūsu vecākajiem tautiešiem ar savu tuvu radnieku, Estonias vispārējā konventa biedru. Šī menzūra mūsu tautietim nesa vairākas asiņainas skrambas, bet viņa radniekam — sen iecerētās Estonias krāsas. Estonias konventam tagad nevarēja vairs būt šaubu par šī sava biedra stāju. Latvijas neatkarības laikā mūsu tautieša brālēns un parts bija visai rosīgs vācu politisks līderis Rīgā un Saeimas deputāts.

Konfliktu ar vācu korporācijām un tai sekojošo Lettonias izslēgšanu no Šaržēto konventa radija gadījums, kur Šaržēto konventa priekšsēdis bija rīkojies patvarīgi. Nesazinājies ar mūsu konventu, viņš visu korporāciju vārdā bija iesniedzis studentu padomei rakstu, kurā mēģināja attaisnot korporāciju locekļu piedalīšanos Selbstschutz'ā, kas revolucionārās kustības apspiešanā sadarbojās ar policijas varu. Par Šaržēto konventa priekšsēža neapsvērto soli mūs gluži nejauši informēja kāds studentu padomes loceklis, kas bija draudzīgās attieksmēs ar vairākiem mūsu tautiešiem. Konvents nolēma nekavējoties griezties no savas puses ar rakstu pie studentu padomes norobežojoties tanī no Šaržēto konventa iesnieguma un aizrādot, ka neviens lettonis nekad nav ņēmis dalību Selbstschutz'ā. Pēc abu rakstu nolasīšanas studentu sanāksmē iestājās dramatisks moments, atskanēja sauciens: „Kā Šaržēto konventa priekšsēdis uzdrošinās runāt visu korporāciju vārdā, ja Lettonia distancējas no viņa deklarācijas? Viņš melo!” Sacēlās neaprakstāms troksnis. Sapulce piebalsoja saucējam. Mūsu iesniegums radija dziļu

neapmierinātību vācu korporantu aprindās, un Šaržēto konvents resp. 5 vācu korporācijas mūs oficiāli uzaicināja izstāties no Šaržēto konventa. Sazinājušies ar saviem Tērbatas un dažiem Rīgas filistriem, mēs aiz principiāliem iemesliem atteicāmies no šāda soļa un izvēlējāmies izslēgšanu. No vācu korporāciju Tērbatas filistru puses vēl sekoja mēģinājums likvidēt starpgadījumu izlīgšanas ceļā. Atceros, ka šinī filistru sanāksmē no mums piedalījās prof. Endzelīns, vai arī prof. Osis, nevaru pateikt. Sarunu iznākums nespēja grozīt mūsu lēmumu: gandarījums, ko vāci solīja, mums šķita nepietiekams, un 1905. gada 25. oktobrī mūsu izslēgšana bija noticis fakts.

Cik man zināms, tad visi rakstveida dokumenti par šo konfliktu gājuši zudumā. Droši vien nebūs vairs arī atrodama brošūra, kurā mēs filistru informācijai toreiz sakoņojām visu saraksti šinī lietā, līdz ar paskaidrojumiem un konventā apmainīto domu kopsavilkumu. Bet tā kā no mūsu puses saraksti veicu es un biju arī klāt liktenīgajā studentu sapulcē, man gribētos cerēt, ka augšējais notikumu tēlojums, kas balstās vienīgi uz manu atmiņu, visumā saskan ar patiesību.

Būtu gluži nepareizi konstruēt cēlonisku sakaru starp 1905. gada politiskiem notikumiem un mūsu aiziešanu no Šaržēto konventa. Tiesa, 1905. gada kustība mums nepagāja secen, mūs neskārusi. Tā mūs dziļi saviļņoja, sevišķi pāris straujāku komilitoņu-kurzemnieku ietekmē. Divi mūsu filistri-mācītāji — vīri jau labi gados — pat uzstājās strādnieku mītiņos, ja arī ne gluži vienādos nolūkos un ne ar vienādiem panākumiem. Tā vienu no šiem mītiņu runātājiem, kas dedzīgi pievērsās revolūcionārai kustībai, strādnieki nesa vai uz rokām. Reakcijai uzvarot, viņam izdevās emigrēt uz Savienotām valstīm. Viņa amata brālis, apdāvināts, spēcīgs runātājs, kas sākumā simpatizēja kustībai, bet visumā ieņēma mērenāku viedokli un centās nomierināt sakarsētos prātus, saprotams, nekādu piekrišanu neguva. Atceros, kā kāds strādnieku laikraksts savu referātu par viņa uzstāšanos ievadīja šādiem kodīgiem vārdiem: „Un tad nāca tas vīrs ar to Niedras bārdū”. Mācītājam pietika. Viņš mītiņos vairs nerādījās.

Arī daži tautieši — un ne vien no jaunajiem — teoretiski apliecināja savas simpatijas kustībai. Bet mūsu konfliktā ar Šaržēto konventu šīm noskaņām, ka jau teicu,

nekādas nozīmes nebija.

Drīz vien arī šie karstgalvji noskārta, ka revolucionārā kustība vērsās nevien pret vāciešiem, bet arī pret viņu tēviem „pelēkiem baroniem” un „melnsvārciem”, Lettonias filistriem-mācītājiem. Viņi kļuva domīgi. Galīgi viņi atjēdzās, kad no kāda meža brāļa lodes krita vispār cienīta tautieša tēvs.

Ja pēc šī incidenta mūsu konventa vairākums nāca pie pārliecības, ka mums nav pa ceļam ar vācu korporācijām, tad šīs atziņas saknes meklējamas dziļāk, principālā plāksnē, proti, mūsu un vācu komilitoņu atšķirīgā buršu dzīves ideoloģijas izpratnē. Ja vācu konventi ar savu rīcību grāva korporāciju idejiskos pamatus — honoritāti un patiesību — tad tā bija viņa lieta. Mēs šādā destruktīvā pasākumā dalību ņemt nevēlējāmies. Un kapitulējot vācu konventu priekšā, mēs to būtu darījuši. Ka šāds tiešām bija tautiešu un filistru vairākuma ieskats, to apstiprina tas apstāklis, ka sakarā ar mūsu aiziešanu no Šaržēto konventa, no Lettonia's izstājās tikai divi filistri.

Bet kādus tad apsvērumus mazākums mīnēja par labu izlīgšanai ar Šaržēto konventu? Vieni pasvītvoja, ka, izolējoties no vācu komilitoņiem, mēs paši atsakoties no visai nozīmīgas dzīves skolas. Tiklab Šaržēto konventā un buršu tiesā, kā arī vispār satiksmē ar vācu studiju biedriem debatēs ar tiem, mēs mācoties pazīt viņu stiprās un vājās puses. Šādi mēs kaldinot nepieciešamos ieročus cīņai par mūsu nacionālo centienu realizēšanu. Citi atkal aizrādīja, ka Tērbatā nodibinātais personīgais kontakts zināmā mērā garantējot mūsu nākošajiem mācītājiem, ārstiem un juristiem labāku saprašanos ar vācu kolēģām turpmākās dzīves gaitās. Gribot negribot mums taču ne vienu vien reizi dzīvē nāksoties atrisināt kopējas problēmas, ja, varbūt pat cīnīties plecu pie pleca ar kopēju ienaidnieku.—

Kāds personīgais piedzīvojums gadus trīsdesmit piecus vēlāk Berlīnē man atgādināja šo 1905. gada oponentu argumentāciju, un es nodomāju sevī, ka viņiem būs bijusi taisnība. 1940. gada sākumā man nācās kārtot dažus svarīgus jautājumus ar kādu mūsu Saeimas bij. vācu deputātu, livoņu filistru²⁾, ar kuru es nekad agrāk nebiju ticies. „Kādos gados jūs studējāt Tērbatā?” bija viņa pirmais jautājums. Kad es viņam biju pateicis savus studiju gadus, mūsu saruna tūlīt ņēma draudzīgu virzienu. „Tad taču

mēs esam laika biedri un varam viens otru uzrunāt ar „tu”. Drīz vien mani jautājumi bija nokārtoti un, proti, tā, kā es to vēlējos. Pēc šīs pirmās sarunas es vēl vairāk kārt tikos ar savu simpatisko studiju biedru livoni.

Varbūt šim manam piedzīvojumam, kas man patika mi atgādināja vecos Tērbatas laikus, bija gadījuma raksturs, jo, ja es atskatos uz gadiem, kas tieši sekoja Lettonias izslēgšanai no Šaržēto konventa, tad man jāsaka, ka mūsu un vācu akadēmiskās saimes starpā tomēr bija radusies plaša.

Viesodamies 1906. gada pavasarī Rubenē pie turienes mācītāja, mūsu filistra Edgara Berga es nejauši biju iekļuvis sinodē, kurā piedalījās arī vairāki vācu mācītāji. Veselu pēcpusdienu un visu nākošo nakti līdz rīta gaismai mēs lietišķi un draudzīgi debatējām par Lettonias un Šaržēto konventa konfliktu un nekādu vienošanos nepanācām. Lettonias viedokli bez manis ar lielu sparību aizstāvēja mūsu filistrs, Straupes mācītājs Pēteris Rozenbergs. No vācu puses debatēs dzīvi piedalījās Salacas prāvests Šlaus, divu livoņu tēvs, un Liepupes mācītājs Šeinpflug, Fraternitas Rigensis filistrs. Abi nožēloja, ka mēs neesot piekāpušies un konflikts neesot beidzies ar izlīgumu.

Bija jāpaiet gadiem iekams šī plaša izlīdzinājās. — „Zīmīgi”, man nesen raksta kāds visai iecienīts baltvācu sabiedriska darbinieks³⁾, „cik lielā mērā piederība pie Lettonias veicināja Latvijas neatkarības laikā saprašanos latviešu un baltvācu politiķu starpā”.

Kādu mēnesi pēc „garās nakts” Rubenē man par Lettonias atdalīšanos no Šaržēto konventa bija saruna ar kādu no mūsu vecākajiem tautiešiem, mediķi, kas bija piedalījies krievu un japāņu karā un tikko atgriezies no Mandžūrijas. Viņa argumenti par labu izlīgšanai ar Šaržēto konventu bija tīri utilitāras dabas. Es taču esot novērojis, cik trūcīgas beidzamajos gados sakarā ar vidusskolu rusifikāciju esot kļuvušas jauno komilitoņu vācu valodas zināšanas un ar kādām grūtībām šinī ziņā nākoties cīnīties sevišķi mūsu teoloģijas studentiem. 4-5 gadi esot pietiekams laiks, lai piesavinātos kādu svešvalodu, sevišķi vēl, ja esot izdevība tanī praktiski vingrināties. Un šādu izdevību mums esot devusi piederība pie Šaržēto konventa un vispār satiksme ar vācu komilitoņiem. Aiziedami no Šaržēto konventa, mēs esot vairāk zaudējuši

nekā ieguvuši. Kas gan ņemšoties apstrīdēt, ka mēs kultūrāli piederot pie Rietumeiropas. Tāpēc no mūsu akadēmiskā izglītības inteliģences gan laikiem varēšot prasīt kaut vienas Rietumeiropas valodas prašanu. Mūsu apstākļos tā neesot nedz franču, nedz angļu valoda, vēl mazāk itaļu vai spāņu, bet gan vienīgi vācu.

Ko teikt tiklab par šiem kā par agrāk minētiem mūsu „minoritātes” iebildumiem pret aiziešanu no Šaržēto konventa? No tīri praktiskā viedokļa lūkojoties, tiem, saprotams, bija savs pamats. Bet visiem šiem apsvērumiem piemita oportunitātes piegarša. Mūsu konfliktā ar Šaržēto konventu lieta nebūt negrozījās ap kādiem tur labumiem, ne ap to, kāds lēmums mums būtu bijis izdevīgāks, kāds neizdevīgāks, bet gan vienīgi ap idejiskām vērtībām, ap korporāciju dzīves pamatprincipiem, par kuriem mēs vēl šodien pēc piecdesmit gadiem stāvam un krītam.⁴⁾

Kavējoties atmiņās pie seniem Tērbatas laikiem, es nevaru paiet garām tiem gadiem, kurus man daudz vēlāk bija lemts pavadīt Igaunijā, Fraternitas Estica paspārnē.

Kopš vēsturiskā 1905. gada 25. oktobra bija pagājuši taisni trīsdesmit gadi, kad es kā Latvijas sūtnis pie Igaunijas valdības ieradās Tallinā. Šis pats par sevi varbūt nenozīmīgs gadījums nemaz neiederētos šais atmiņās, jo es nākošos trijos gados uz ikkatra soļa nebūtu izjutis, cik augstu cieņu igauņu noteicošās aprindās baudīja Lettonia un cik lielu nozīmi šīs aprindas piešķīra manai piederībai pie lettonu saimes. Lettonias konventam vēl no Tērbatas laikiem pastāvēja draudzības līgums ar igauņu studentu korporāciju Fraternitas Estica, kas 1907. gada 9. maijā bija konstituējusies pa daļai no igauņu studentu biedrības Fraternitas Viliensis locekļiem.

Daudziem Esticas filistriem jau Tērbatā bija nodibinājušās tuvas personīgas attiecības ar Lettonias tautiešiem. Šīs draudzīgās attiecības ar regulāriem savstarpējiem apciemojumiem bija vēl padziļinājušās mūsu neatkarības laikā. Dažas dienas pēc manu pilnvaru iesniegšanas Igaunijas valsts vecākam pie manis ieradās, lai mani apsveiktu, Fraternitas Estica filistru biedrības prezidijs pilnā sastāvā. Uz mūsu igauņu draugu uzrunu es atbildēju, ka man personīgi nepienākas šī godināšana, bet ļoti labprāt to pieņemu kā Lettoniai domātu. Šādi ar estīkiem nodibināti sakari pamazām izveidojās un kļuva arvien ciešāki.

Tie pieturējās nevien pa manas misijas laiku Igaunijā, bet arī vēlāk, kad es no Tallinas biju atgriezies Berlīnē. Estiķu svars Igaunijas valsts pārvaldē nebija mazais: valsts vecākais, ārlietu un izglītības ministrs, Sarkanā krusta prezidents, valsts padomes priekšsēdis, iekšlietu ministra biedrs un liels skaits atbildīgu valsts ierēdņu bija Fr. Estica filistri. Jau tā pārlicība vien, ka mums ir vienāda mentālitate, lielā mērā atviegloja manu uzdevumu veikšanu. Dienas desmit pēc sūtniecības vadības pārņemšanas, 1935. gada 18. novembrī, mani sagaidīja sevišķs pārsteigums: valsts vecākais Konstantins Petss (Pats) ieradās personīgi sūtniecībā, lai nodotu savu laimes vēlējumu Latvijas svētkos, ko viņš iepriekšējos gados nebija darījis. Nākošā gada maija mēnesī es biju viesis Fraternitas Estica internā komeršā Tērbatā. Pie šī gadījuma es izstaigāju vecās mīlas vietas, kā universitāti, Domkalnu, saprotams, arī Dzirnau un Filozofu ielu, kur atradās Lettonias bij. konventa nami. Turpmāk es neiztrūku nevienā Fr. Estica saviesīgā sanāksmē Tallinā. Estiķu saime man visu laiku izrādīja tik daudz uzmanības un sirsnības, ka es Igaunijā jutos kā mājās un grūtu sirdi šķiros no Tallinas. Es tur biju ieguvis daudz patiesu draugu. Tie bija vīri ar raksturu un cieti kā klints, uz kuriem varēja paļauties katrā dzīves situācijā. Pirms šķiršanās no Igaunijas es vēl sarīkoju pirmā maijā sagaidīšanu, kurā bez estiķiem piedalījās arī pārējo četru vecāko igauņu korporāciju filistri, kādas 60-70 personas. Netrūka arī ugunsкура sūtniecības darzā. Par to rūpējās Fraternitas Estica jaunākā paaudze.

1955. g.

PIEZĪMES

1) Iesniegšanai fakultātei Pētersona darbu pārrakstīja viņa draugs stud. theol. W. Brusdeylins, Album Neobalt. 197. — 2) Lothar Schoeller, Album Liv. 1139. — 3) Dr. Wolfgang Wachtsmuth, Album Frat. Balt. 315. — 4) No šeit tēloto notikumu tiešiem lieciniekiem baltvāciem tikai pāris vēl nav noslēguši šīs zemes gaitas, no letņiem — prāvests Dr. V. Sanders un es. Arī tikko minēto baltvācu rīcībā nav nekādu rakstisku materiālu par tām liktenīgajām 1905. g. oktobra dienām, un, palaižoties vienīgi uz atmiņu, nav iespējams sniegt visos sīkumos īstenībai atbilstošu ainu. Livonijas filistri Dr. Šlaus un Dr. Lencs atrod, ka mans toreizējo notikumu tēlojums atbilst patiesībai, turpretim Fraternitas Rigensis filistrs Dr. Hellmans ceļ pret to iebildumus.

6. LATVIEŠI — VĀCU VALODAS VIRSSKOLOTĀJI CARISKAJĀ KRIEVIJĀ

Pagājušā gadsimta beidzamajā ceturksnī Krievijas mācības iestāžu vācu valodas skolotāju un lektoru vidū sastopama vesela rinda nopelniem bagātu latviešu, kas neatņemami no mūsu kultūras vēstures.

Aristokratiskajā Smoļnas institūtā Pēterpilī par vācu valodas lektoru darbojās mūsu valsts himnas autors Bauņa Kārlis. Viņa laika biedrs, Latvju Dainu sakopotājs Krišjānis Barons veselus trīspadsmit gadus (no 1880. līdz 1893. gadam) tādā pašā vietā bija Marijas institūtā Maskavā. Tieši tikpat ilgi Maskavā vācu valodu mācīja tautiskā atmodas laikmeta darbinieks un latviešu folkloras vācējs Frīcis Brīvzemnieks-Treilands. Viņš nebija vēl pārnācis uz Kurzemi kā tautskolu inspektors, kad Maskavā atgriezās turienes universitātes absolventi, vēsturnieks Janis Krīgers-Krodznieks, kas, darbodamies 2. Maskavas ģimnazijā kādus trīsdesmit gadus par vācu valodas skolotāju, devis mums lielu skaitu pētījumu par Latvijas vēsturi. Savu mūža vakaru Krīgers pavadīja Rīgā, būdams Valsts vēsturiskā archīva pārzinis un Latvijas universitātes privatdocents.

Tautas atmodas laikmeta darbinieks un Baltijas Vēstneša, Balss un Austruma centīgais līdzstrādnieks Miķelis Klusiņš¹⁾ savas vācu valodas skolotāja gaitas beidza Pleskavā, kur bija lektors kadetu korpusā. Dažus gadus par Klusiņu jaunākais Kažoku Dāvis (Pelcs), kuru es vēl labi atceros no saviem zēna gadiem, bija vācu valodas skolotājs Pēterpilī. Viņš sakopojis Ausekļa rakstu pirmo izdevumu, un viņa darbi par valodniecības jautājumiem iespiesti Zinību komisijas rakstu krājumā. Tālāk minami divi augstskolu mācības spēki, kas darbojās arī vidusskolās: mūsu pazīstamais valodnieks Jēkabs Velme, Maskavas universitātes ilggadīgais lektors, un viņa kolēģis Kījevas universitātē Mārtiņš Bruņenieks. Velme bija beidzis filoloģijas fakultātes salīdzināmās valodniecības nodaļu Tērbatā, Bruņenieks — šo pašu priekšmetu Maskavā. Teoloģijas doktors, Saeimas loceklis un izglītības ministrs

Kārlis Beldavs²⁾ no 1901. līdz 1907. gadam darbojās par vācu valodas virsskolotāju vidusskolās un lektoru meža institūtā Pēterpilī.

Mēs varam būt lepni uz šiem kultūras darbiniekiem, ka viņi godam ir veikuši savu misiju Krievijā — tuvinājuši jaunatni Rietumeiropas gara pasaulei. Viņu personība tam ir par ķilu.

Bet šai amatā darbojās ievērojami latvieši ne vien Iekšskrievijā. Jau pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados latviešu valodas dedzīgais aizstāvis un mūsu pareizrakstības reformators Kaspars Biezbārdis³⁾ bija vācu valodas skolotājs Rīgā. Šī gadsimta sākumā vācu valodu Tērbatas meiteņu ģimnazijas klasēs mācīja privatdocents Ernests Felsbergs⁴⁾, vēlākais Latvijas universitātes pirmais rektors. Tāpat arī mūsu izcilais valodnieks Kārlis Mīlenbachs⁵⁾ bija šī priekšmeta skolotājs Jelgavā, vēlāk Rīgā. Tērbatas universitātes teoloģijas fakultātes absolvents Edgars Baumanis⁶⁾ vairāku etnografisku apcerējumu („Leiši” un „Senie prūši”) un grāmatas „Im Gotteslaendchen, Aufzeichnungen eines wandernden Studenten” autors, no 1896. līdz 1909. gadam pasniedza vācu valodu vidusskolā Tallinā un Rīgā. Biskaps Kārlis Irbe⁷⁾ 1902. gadā Pēterpilī nolika vācu valodas virsskolotāja eksamenus un no 1905. līdz 1917. gadam pasniedza vācu valodu un literatūru Maldona ģimnazijā Rīgā.

Liktos, ka jau šo vīru vārdiem vien vajadzēja nodrošināt vācu valodas skolotājiem redzamu vietu mūsu inteliģences aprindās. Un tomēr viscaur tas tā nebūt nebija. Tā, piem., manos studiju gados Tērbatā šī gadsimta sākumā šis darba lauks netika diez cik augsti vērtēts. Vācu valodas skolotāju reputācija bija cietusi no tā, ka viņu saimē, tieši beidzamajā laikā, bija iekļuvis diezgan prāvs skaits „mūžīgo” studentu. Arī daži bij. Rīgas politehniķi bija izraudzījušies šo profesiju. Taisnības labā šeit tūlīt jāsaka, ka attiecībā uz daudziem no šiem augstskolu nebeigušiem veciem studentiem aizspriedumi izrādījās nevietā: kā skolotāji tie ne vien apzinīgi veica savus pienākumus, bet viņu vidū bija arī izcili pedagogi.

1905. gada rudenī sakarā ar revolūciju Tērbatas universitāti slēdza, un nebija paredzams, kad lekcijas atjaunosies. Ko tagad iesākt? Tā sev jautāja tie komilitoni, kas nebija svētīti laicīgām mantām.

Francis Balodis, vēlākais archailogs un. L. U. profesors, Pēteris Kūlis, Latvijas neatkarības laika L. U. lektors un Izglītības ministrijas vidusskolu direktors, un šo rindīņu rakstītājs nolēmām palikt Tērbatā un kopīši gatavoties vācu valodas ģimnazijas virsskolotāja pārbaudei. Man šī lēmuma pieņemšanu atvieglāja manas vāciski audzinātās mātes kulturālais mantojums un filistra Ernesta Felsberga padoms. Kad mēs savu nodomu paziņojām citiem konventa locekļiem, daži to uzņēma ar puslīdzjūtīgu, pusironisku smaidu un paraustīja plecus, citi pat atmeta vienkārši ar roku, it kā gribēdami teikt: „Tie augstskolas durvis vairs nevirinās!”

Kāpēc gan mūsu pasākumam bija nozīmēt kādu noslēgumu? Mēs to drīzāk ieskatījām kā etapu pa ceļam uz kādu tālāku mērķi. Vecākajam no mums bija 23 gadi, jaunākajam, man, 21 gads.

Trijatā mēs jau 1905. gada beigās novietojāmies konventa namā, jo visi komilitoņi no Tērbatas bija izbraukuši. Mēneši pieci pagāja nepārtrauktā darbā. Kad mēs ap aprīļa vidu bijām piesavinājušies pārbaudei paredzēto programmu, eksāmenu termiņi Pēterpilī un Maskavā bija jau nokavēti. No Kijevas pienāca ziņa, ka līdz mēneša beigām mēs vēl varēšot eksāminēties, lai steigšus dodoties turp. Mēs nekavējoties posāmies ceļā. Valmieras dzelzceļa stacijā filistrs mācītājs Edgars Bergs mūsu gādībai uzticēja ceturto vācu valodas skolotāja amata kandidātu, kādu bij. lettoni un krievu armijas atvaļinātu seržantu. Viņam uz kamiešiem semestru bija apm. divreiz tik daudz kā mums pārējiem trijiem kopā. Mācītājs Bergs viņu kādu gadu bija noturējis pie grāmatām savā Rubenes mācītāja muižā.

Pārbaudi mēs visi četri izturējām labāk, nekā bijām sagaidījuši. Ķīevā mēs pavadījām trīs neaizmirstamas nedēļas un paņēmām līdz daudz patīkamu atmiņu, gan no krāšņās dienvidus dabas un grandiozās Dņeprās, gan no 1. maija brīnišķīgā saules lēkta u. c. Bet līdz ar to mūsos bija aususi nojauta, ka mūsu nākamie pienākumi, kurus mēs bijām apņēmušies apzinīgi veikt, prasīs no mums nopietnu darbu. Šo pārliecību mēs guvām no sarunām ar vairākiem izciliem Ķijevas paidagogiem-latviešiem, pareizāki būtu teikt, no viņu nostāstiem, jo mēs vienīgi jautājām un klausījāmies.

Kā pirmo mēs apmeklējām Lettonias filistru Ramatu, Tērbatas universitātes filoloģijas fakultātes salīdzināmās valodniecības nodaļas absolventu. Kā vietējās vācu vidusskolas inspektors, Ramats ieņēma redzamu vietu Ķījevas skolotāju saimē. Viņš augstākās klasēs mācīja franču valodu un literātūru. Spriežot pēc atsauksmēm, viņš savā nozarē bija atzīta autoritāte. Mūs ļoti laipni apsveica vidēja auguma plecīgs vīrs, inteligentu seju. Katrs viņa teikums, katra kustība un ārejo formu stingra ievērošana liecināja, ka mūsu priekšā bija īsts rietumnieks, vīrs, kas apzinājās savu svaru un nozīmi. Pie glāzes viņa viņš mums stāstīja par saviem tāliem ceļojumiem un piedalīšanos ārzemju kongresos, sevišķi par beidzamo vācu jauno valodu filologu sanākumi. Viņš mums silti ieteica iestāties šinī apvienībā. Tā periodiski izdodot rakstu krājumus, kas mūs iepazīstināšot ar jaunām idejām mācību metodēs tieši mūsu nākamajā specialitātē.

Mazāk ceremoniāli mūs uzņēma filistrs J. Zariņš. Mēs viņu apmeklējām vairākkārt. Arī viņš bija Tērbatā beidzis salīdzināmo valodniecību un bez tam Nežinas filoloģijas institūta slāvu nodaļu. Par savu speciālitāti viņš tomēr bija izraudzījis vācu valodu un literātūru un izdevis arī mācības grāmatas šinī nozarē. Jau ilgu gadu viņš bija nostrādājis par skolotāju, un mēs no viņa saņēmām daudz vērtīgu norādījumu mūsu nākamajam darbam.

Īstu latvisku sirsnību mēs baudījām filistra Luža Bērziņa vecākā brāļa Roberta Bērziņa ģimenē. Ludis Bērziņš tanī laikā no Ķījevas jau bija pārgājis uz Jēkabpili. Sirsnīgi atklātais Roberts Bērziņš izglītību bija baudījis Iriavas seminārā un tad ieguvis vācu valodas ģimnazijas skolotāja tiesības. Viņš bija vīrs ar reliģiski-ētisku dzīves uztveri. Paīdagoģijas darba jautājumus un jauno valodu metodiku Roberts Bērziņš bija izstudējis visos sīkumos. Viņš bija labs stāstītājs un labprāt dalījās ar mums savās zināšanās un piedzīvojumos. Fr. Balodis, P. Kūlis un es uzturējām ar viņu draudzīgas koleģiālas attiecības arī Latvijas neatkarības laikā, kad Roberts Bērziņš bija Rīgas pilsētas izglītības nodaļas vadītājs. Kopējās pārrunās gan Rīgā, gan Berlīnē, mēs vienmēr labprāt atcerējāmies Ķījevas laikus. Roberts Bērziņš pēdējos dzīves gados bija vācu valodas skolotājs Rīgas pilsētas komercskolā. Viņš mira

1935. gadā.

Visu atceļu no Ķījevas mums trijiem pietika ko pār-runāt un kārtot iespaidus, kurus bijām guvuši sarunās ar R. Bērziņu un Ramatu. Mūsu ceturtais biedrs bija aizstei-dzies jau pirms mums uz Latviju. Mūsu pārdomu un pār-runu rezultāts bija atziņa, ka starpība mūsu un Ķījevas sarunu biedru zināšanās pīdagogijas un metodikas laukā bija milzīga. Ja mēs gribējām pastāvēt mūsu nākamo ko-lēģu priekšā, mums nekavējoties bija jāstājas pie šī roba aizpildīšanas. Šķīroties, mēs solījāmies uzturēt savā star-pā sakarus arī turpmāk.

Nākamos divpadsmit gados manas gaitas bija cieši savijušās ar P. Kūļa un arī Fr. Baloža gaitām. Mūs izšķīra tikai boļševiku apvērsums.

1906. gada rudenī Balodis pieņēma vietu Klinčos, Čer-nigovas guberņā, bet pēc gada pārgāja uz Maskavu par skolotāju Alekseja komercskolā, kur darbojās jau divi lettoņi — Jānis Puidags un Kristaps Ozoliņš. Kūlis un es devāmies un Nižņij-Novgorodu, kur bija vairākas vakan-ces. Kūļa pirmā vieta bija otrā meiteņu ģimnazijā, mana realskolā un kadetu korpusā. Mēs, protams, noīrējām ko-pēju dzīvokli. Pēc gada es par savu pastāvīgo darba lauku izvēlējos kadetu korpusu. Darbs tur bija interesantāks un disciplīna priekšzīmīga. Tā es iekļuvu tādā cienījamā sa-biedrībā, kā vēlākais universitātes profesors J. Kauliņš, tanī laikā vācu valodas skolotājs Pleskavas kadetu kor-pusā un komponists E. Melngailis, kas šo pašu priekšmetu mācīja Taškentas kadetu korpusā.

Četrus gadus, kad es biju par skolotāju Nižņij-Nov-gorodas kadetu korpusā, mans direktors bija ģenerālis Murdass-Voišin-Žilinskis, plaša vēriena pīdagogs ar iz-koptu gara kultūru un literārām interesēm. Viņa uzvārds — tā ģenerālis man stāstīja — norādot, kā viņš esot cēlies no Lietuvas tatariem. Pirms pārnākšanas uz Nižņij-Novgo-rodu viņš bijis Viļņas kara skolas priekšnieks un labprāt atcerējās savus turienes audzēkņus — igauņus un latvie-šus, vēlākos ģenerāļus — Laidoneru un Radziņu. Visus manus reformatoriskos centienus mācību metodēs viņš vispāri atbalstīja un sekmēja.

Man šeit tūlīņ jāsaaka, ka, Balodim, Kūlim un man skolotāju gaitas uzsākot, pīdagogijas jautājumi dzīvi

nodarbināja ne vien profesionālu, bet visas sabiedrības prātus. No rietumiem nāca jauni strāvojumi. Vācijā bija vesels tikls visādu biedrību un apvienību, kas intensīvi nodarbojās ar šiem jautājumiem. Sanāksme sekoja sanāksmei. Speciālā literatūra bija tik plaša, ka ar to varēja iepazīties tikai pa daļai.

Cik dažādi šie paidagoģijas novirzieni pēc būtības arī būtu bijuši, kopēja tiem bija prasība izskaust no skolas katru rutīnu, visu sastingušo un šablonisko, atrast ceļu uz audzēkņu dvēseli, tuvināt skolu dzīvei, nostādīt audzināšanu uz pamatiem, kas atbilstu jaunatnes mentālītai.

Visas šīs jaunās idejas bija atradušas ļoti iejūtīgu sistematizētāju un dedzīgu aizstāvi mūsu vēlākā izglītības ministra Aleksandra Dauges personā. Vesela virkne aizrautīgā plūdumā uzrakstītu apcerējumu mēnešrakstos un atsevišķu grāmatu īsā laikā nodrošināja Dauges vārdam pelnītu popularitāti skolotāju un vecāku aprindās. Sevišķu ievērību izpelnījās viņa grāmata „Māksla un radošs darbs audzināšanā”. Tā iznāca vairākos izdevumos.

Kaut gan A. Dauge pēc savas izglītības bija vēsturnieks, Tērbatas universitātes absolvents, viņš mācīja vācu valodu vienā no vecākajām Maskavas komercskolām. Viņš nebūt nenorobežojās savā speciālītātē. Viņa rakstos, kas viscaur izstrāvoja lielas, apskaidrotas personības garu, ne vien jauno valodu, bet arī ģeografijas un vēstures, zīmēšanas un mātes valodas skolotāji smēla bagātīgu ierosmi. Vārdi un darbi A. Daugem bija viens. Pēc jaunajiem principiem viņš audzināja ne vien savus skolēnus, bet arī savus dēlus, vēlāko pianistu Nikolaju un architektu Georgu, kas Latvijas neatkarības laikā ieguva pirmo godalgu Uzvaras laukuma izbūves projektu sacensībā. Simpatiskais „jaunais” Dauge, kas tagad jau sen stājies piecdesmitgadnieku rindās, mani vairākkārt apmeklēja Berlīnē, kur viņš papildinājās arhitektūrā. Es varēju viņam pastāstīt dažus interesantus epizodus no viņa zēna gadiem. Tos gadījumus viņš pats jau bija aizmirsis, bet man tie palikuši atmiņā, jo spilgti raksturo manu cienījamo Maskavas kolēgu kā audzinātāju.

Pārtraucot savu vēstījumu no Maskavas un Berlīnes, man atkal jāatgriežas Nižņij-Novgorodā.

Mēs jaunie iesācēji, Kūlis un es, protams, ar visu sirdi

pieslējāties reformatoriskam novirzienam paidašogijā. Bija tikai jāatrod ceļi, kā to iedzīvināt praksē, pielāgot mūsu speciālajam darbības laukam. Vispirms vajadzēja izņemt no apgrozības jaunajām prasībām neatbilstošās, garlaicīgās, gadu desmitiem lietotās skolēniem apnikušās lasāmgrāmatas ar sekliem anekdotiem un salkaniem, moralizejošiem stāstiem. Tās bija jāatstāj ar jaunatnes gumei piemērotu, satura ziņā interesantu lasāmvielu no modernās rakstniecības. Mechaniskā vokabuļu „kalšana” bija jāaizstāj ar saprātīgu vārdu piesavināšanos veselā teikumā. Eksperimentāli bija pierādīts, ka šāds mācīšanas paņēmiens stipri atvieglo vārdu piesavināšanās procesu un šādi iegūtās zināšanas ir paliekamas. Jau laikus audzēkņi bija jāpieradina pie patstāvīgās lasīšanas, vārdnīcas lietošana u. tml. Bet par visām lietām vajadzēja izskaust no klases visu pelēko, bezkrāsaino un rūpēties, lai tur parastās vienmuļības un smacīgās atmosfairas vietā valdītu liksms noskaņojums.

Ja mums darbā stājoties, mūsu rīcībā jau no pašas pirmās dienas bija lasāmviela, kas pilnā mērā atbilda tikko atzīmētām prasībām, tad par to pateicība pienācās divām paidagogu kopām: vienā no tām ietilpa tikai latvieši, otrā viņi bija pārsvarā. Ķījevā Ludis Bērziņš bija pulcējis ap sevi citus turienes vācu valodas skolotājus latviešus — savu brāli Robertu Bērziņu, Mārtiņu Bruņenieku un Pēteri Neiļu. Visi četri bija izdevuši veselu virkni lasāmgrāmatu vidusskolām, tiklab modernu vācu autoru isāku darbu kopojumus, kā arī atsevišķus stāstus glītā apdarē.

Maskavā līdzīgā nolūkā F. Baloža kolēga Kristaps Ozoliņš bija organizējis grupu, kurā ietilpa vēlākais Izglītības ministrijas skolu virsvaldes vicedirektors Pēteris Zālīte, Jūlijs Gobziņš un divi baltvācu skolotāji. Visa pasākuma iniciātors un dvēsele bija K. Ozoliņš.

Atšķirībā no ķīeviešiem, maskavieši izdeva vienīgi stāstus nelielos sējumos. Kā vieni, tā otri piegāja darbam, kas, protams, prasīja erudīciju un ļoti pamatīgu literatūras pārzināšanu, ar lielu rūpību, izraudzīdami vienīgi literāri vērtīgu prozu. Viņu darbiem vēl šodien netrūkst lasītāju.

Plašajā Krievijā, visi vācu valodas skolotāji, kas nestaigāja izmītās tekas, bet centās mācības pamatot un jauniem atzinumiem, zināja, kas ir Ludis Bērziņš un Kristaps

Ozoliņš. Arī Mārtiņš Bruņenieks bija plaši pazīstams.

Sazinājušies ar Fr. Balodi, Kūlis un es sākām lietot mūsu skolās šos ķījeviešu un maskaviēšu izdevumus. Tie mums noderēja par drošu pamatu mūsu darbā.

Vācijā ap gadsimta miju sabiedrībā bija pamodusies dzīva interese par aistētisku izglītību. Jaunos impulsus tai bija devušas īpašas sanāksmes Drezdenē, Veimārā un Hamburgā. Šinīs tā sauktajās „Kunsterzierungstage” paustās idejas bija atradušas dedzīgus atbalstītājus progresīvo pedagogu aprindās, kas audzēkņu „vizuālās enerģijas” atraisīšanu atzina par katras izglītības nepieciešamu sastāvdaļu.

Ja vācu pedagogi bija to atzinuši, tad kāpēc arī man nemēģināt iet šo pašu ceļu? — tā es sev vaicāju. Savu tiešo mērķu sasniegšanai es nolēmu izmantot par palīglīdzekli audzēkņu iedzimto skaistuma sajūtu. Samērā lēti Vācijā varēja iegūt veselās kolekcijas liela formata tehniski teicami izgatavotu gleznu reprodukciju. Es tās novietoju klasē pie sienas. Lasāmvielai mainoties, es nomainīju arī reprodukcijas, ko audzēkņi vienmēr uzņēma ar lielu pacilātību un sajūsmu. Viņi bija atsaucīgi visam, kas viņu vienmuļo pelēko ikdienu padarīja patīkamāku un gaišāku. Šeit lieku reizi varēja pārliccināties, kāds dzīvinātājs spēks piemīt skaistumam.

Mūsu zīmēšanas slotētājs, kas pats bija apdāvināts mākslinieks un ar savām gleznām piedalījās izstādēs, cik vien spēdams veicināja manus pasākumus.

Mans kompetentākais padomdevējs un palīgs šinīs meklējumos tomēr bija mans uzticamais līdzgaitnieks Kūlis. Viņš bija skaistuma entuziasts. Jau Tērbatā viņš dzīvi interesējās par mūziku un glezniecību, un uz viņa spriedumiem mākslas jautājumos varēja droši paļauties. Veselus trīs gadus mēs gandrīz vai ik dienas apmainījāmies saviem piedzīvojumiem klasē pārbaudījām savas mācīšanas paņēmienus un atzīmējām tiklab kļūdas ka sasniegumus.

Mēs vienmēr centāmies ieturēt saprātīgu samēru starp darbu un atpūtu. Teātris Nižņijā stāvēja uz augsta līmeņa, skatuves spēki bija pirmklasīgi un repertuārs ar gaumi sastādīts. Mums bija abonements uz pirmizrādēm. Diezgan bieži mums bija izdevība noklausīties labus koncertus. Ar aizrautību mēs piekopām ziemas sportu. Volgas upes nogāzes bija labi piemērotas slēpošanai. Labprāt redzēti vie-

si mēs bijām 2. meiteņu ģimnazijas slidotavā. Sabiedrības mums tur netrūka, mēs taču bijām gandrīz vai vienos gados ar augstāko klašu audzēkņiem un audzēknēm. Kadetu korpusam bija pašam sava manēža, kur mēs sestdienu pēcpusdienās varējām piekopt jāšanas sportu. Pavasara un rudens mēnešos vilināt vilināja Volga. Svētdienas un svētku dienas mēs ne retumis pavadījām uz kāda no gaumīgi ierīkotiem Volgas tvaikoņiem, kas mūs aizvizināja līdz kādai piestātnei, kur netraucēti varējām klejot stundām ilgi. Ar citiem vācu valodas skolotājiem mēs uzturējām koleģiāli draudzīgas attiecības. Viņu vidū bija vairāki bijušie tērbatnieki-baltvāci⁸). Mēs visi viens otru uzrunājām ar „tu”, kaut gan laika biedri nebijām. Kūlis un es bijām vienīgie „vecpuiši” un tāpēc „rotācijas kārtībā” 2-3 reizes mācības pusgadā paredzētās sanāksmes bieži vien tika noturētas mūsu dzīvoklī. Pa laikam mūs apciemoja daži latviešu un igauņu jaunekļi, komercskolas beidzamās klases audzēkņi. Gadu tecējumā viņu vārdi man aizmirsušies, izņemot igauņi Oskaru Kersonu no Valkas apkārtnes. Viņš beidza Rīgas politehniskā institūta lauksaimniecības fakultāti un bija Vironias krāsnesis. Pēc 25. gadiem, būdams sūtnis Igaunijā, es bieži viesojos pie Kersona Tallinā, kur viņš vadīja pats savu plašo uzņēmumu un bija Grieķijas ģeneralkonsuls.

1909. gada rudenī es skumju sirdi izvadīju Kūli uz Maskavu, kur viņš sekmīgi turpināja skolotāja gaitas un līdztekus studēja komercinstitūtā. Vēl vienu gadu es nostrādāju savā kadetu korpusā, tad arī es šķiros no Nižņijas. Šos abus beidzamos semestrus es biju sevišķi iemīlojis korpusa bibliotēku, kas aptvēra kopš Aleksandra I laikiem krātās bagātības, gan vecas, gan jaunas un pašas jaunākās, dažādās valodās.

Ja es šodien atskatos uz šīm sen aiztecējušām jaunības dienām, tad visbrīnīgākais un neizprotamais man šķiet tas, ka visam mums atlika laiks. Mēs nepazinām modernās cilveces lāsta — garu nāvētājas steigas. Varbūt tieši tāpēc tas bija saturīgs, skaists, degsmes pilns posms manā dzīvē. Visi šīsdienu elki, kā tālrunis, radio, televīzija un kinemotografs mums bija vēl sveši.

Vēlēdamies dot saviem kolēģām iespēju iepazīties ar maniem meklējumiem aistētiskās audzināšanas laukā, kur līdz šim daudzas iespējas bija palikušas neizmantotas, es

1910. gada vasarā ievietoju kādā Maskavas žurnālā plašu pārskatu par savu pieredzi šīnī nozarē. „Vai nav cēls uzdevums atraisīt audzēkņu dvēselēs skaistuma sajūtu, iedzīvināt viņos dzirksti, kas neizdziest, bet iet viņiem līdzī visu mūžu?” apmēram šādiem vārdiem es beidzu savu rakstu.

No vēstulēm, kas man sakarā ar šo apcerējumu bija adresētas uz redakciju, mani sevišķi iepriecināja viena: tās rakstītājs bija Aleksandrs Dauge. Viņš mani lūdza pie gadījuma viņu apmeklēt Maskavā, lai pārrunātu manā rakstā ierosinātos jautājumus. Ļoti labprāt es sekoju Dauges aicinājumam un apciemoju viņu tā paša gada rudenī.

Ne mazāk gandarījumu man sagādāja apstākļi, ka manu audzēkņu zināšanas līmenis četros gados pamazām bija cēlies: sētā sēkla bija kritusi auglīgā zemē. Iestājoties kara skolā, kadetu korpusa absolventus īpaša neitrāla komisija pārbaudīja jaunajās valodās. 1910. gada rudenī mani bijušie skolēni ieņēma otro vietu no visiem 25 Krievijas kadetu korpusu audzēkņiem. Militāro mācības iestāžu galvenās pārvaldes priekšnieka palīgam Laimiņam es jau vairākkārt biju izteicis vēlēšanos turpināt darbu kādā universitātes pilsētā, lai līdztekus varētu iegūt augstskolas izglītību. Laimiņš ar uzslavu bija beidzis ģenerālštāba akadēmiju un tad taisījis spožu karjēru. Vēl samērā jauns gados viņš bija jau „pilns” ģenerālis un galvenās pārvaldes faktiskais vadītājs, jo lielkņazs Konstantīns priekšnieka vietu ieņēma tikai vārda pēc. Būdams augusta mēnesī Nižnijā, Laimiņš atcerējās manu lūgumu un noprasīja man, vai es vēlētos pāriet uz Kijevu, Pēterpili vai Maskavu. Visās trijās pilsētās esot vakances kara skolās. Piecus mēnešus gadā es būšot pats savs kungs, jo tad nākamie virsnieki esot aizņemti praktiskos darbos nometnēs. Arī atalgojuma ziņā kara skolas esot izdevīgākas nekā kadetu korpusi. Bez sevišķām raizēm es varēšot nodoties studijām. Es izvēlējos Maskavu un jau pēc pāris nedēļām biju mācības spēks abās — Alekseja un Aleksandra — kara skolās, vēlāk arī 1. kadetu korpusā, un Maskavas universitātes filoloģijas fakultātes pirmā kursa students.

Nākamie gadi pagāja intensīvā darbā. Sakarā ar garo brīvlaiku es divus vasaras semestrus varēju imatrikulēties pat ārzemju augstskolās — 1912. gadā Grenoblē un 1914. gadā Leipcigā. Kad biju beidzis universitāti, atzinu par

savu pienākumu pateikties ģenerālim Laimiņam par man izdarīto labvēlību. Viņa atbilde bija vizitkarte ar uzrakstu „Apsveicu”.

Vai Laimiņš bija saglabājis savu tautību, es pateikt nevaru. Cik atceros, tad viņam bija vēl brālis, arī ģenerāļa pakāpē. Nezinu arī, vai vienam no viņiem piedēvētais izteiciens: „Mēs Laimiņi esam laimīgi”, kas toreiz cirkulēja, ir autentisks.

Man uz Maskavu pārnākot, atjaunojās draudzīgie sakari ar Kūli un Balodi. Kūlis bija jau paguvis noklausīties pirmo kursu. Valsts eksāmenus mēs likām apmērām vienā laikā. Balodis, kas bija nopietni nodevies archaioloģijas un egiptoloģijas studijām, tad jau bija Maskavas universitātes privātdocents. Viņš tomēr turpināja paidagoga darbu komercskolā. Tā Balodim bija sirds lieta. Viņš bija izcils skolotājs un audzinātājs. Ar viņa vitālītāti un daudzpusību tas citādi ar nemaz nevarēja būt.

Mazliet citādi uz mūsu profesiju skatījās mans prominentais Taškentas kollēga Emīls Melngailis, ar ko mani ceļi dzīvē vairākkārt krustojušies. 1908. vai 1909. gada vasarā es palīdzēju Melngailim uzrakstīt pārskatu par viņa paidagoģisko darbību. Šāda pārskata iesniegšana galvenai pārvaldei bija obligāta visiem kadetu korpusa skolotājiem pirms galīgas apstiprināšanas amatā. Tam bija jābūt mācības līdzekļu kritiskam vērtējumam un izlieto to paņēmienu teorētiskam pamatojumam. Lai dotu šādu pamatojumu, protams, bija labi jāpārzina metodikas literatūra, sevišķi jaunākā. Es savu pārskatu biju jau iesniedzis gadu iepriekš. Visu šo procedūru Melngailis sajuta par lieku apgrūtinājumu. Viņa darbs Taškentā, tā viņš teica, esot maizes darbs, ko viņš pieņēmis, lai nesamaitātu dzirdi ar mūzikas stundām. Ko gan es lielu varēju iebilst pret šādu mana kolēģas stāju? Es biju desmit gadus jaunāks par viņu, divu konservatoriju absolventu. Es to vienkārši ņemu ad notam, un kopējiem spēkiem mēs pāris dienās pārskatu kaut kā sastādījām. Jau toreiz E. Melngaila devums mūzikas laukā bija nozīmīgs un dažā ziņā vienreizējs. Par Melngaili kā cilvēku un viņa īpatnībām es biju jau agrāk dzirdējis no Alfreda Kalniņa. A. Kalniņš viņu raksturoja kā savdabi, ko vajagot ņemt tādu, kāds viņš nu reiz esot. Ka Kalniņam bija taisnība, to pilnīgi apstiprina sekojošais gadījums.

Divdesmito gadu beigās Melngailis ieradās mūsu sūt-

niecībā Berlīnē. Viņš sūtnim Dr. Voitam izteica vēlēšanos iepazīstināt berlīniešus ar savām tautas dziesmu harmonizācijām un tautas dejām. Ne vien klavieru pavadījumu, bet arī vokālo daļu veikšot viņš — Melngailis. Balss viņam esot gluži pieņemama, ar dejošanu gan tā neveicoties. Vai sūtnis nebūšot ar mieru sarīkot mūzikālu pēcpusdienu sūtniecībā? Vienmēr laipns un izpalīdzīgs Dr. Voits bija ar mieru un pieaicināja mani, lai trijatā apspriestos, kā vislabāk īstenot Melngaiļa nodomu. „Iepazīstināt jūs ar manu tuvāko līdzstrādnieku gan būs lieki. Jūs esat kolēģas no seniem laikiem”, pateica Dr. Voits. Mans bijušais darba biedrs mazliet apjuka un vārdu pa vārdam atbildēja: „Varbūt gandrīz kādreiz”. — Katrs viņa pādagogiskās pagātnes atgādinājums Melngailim, acīm redzot, bija nepatīkams. — Pēc dienām desmit mēs Jaunākās Ziņas lasījām apmēram šāda satura atsauksmi par mūzikālo pēcpusdienu sūtniecībā: „Ap launaglaiku sūtnis Voits bija sasaucis diplomātisko korpusu un savus vācu draugus. Priekšā nestās tautas dziesmu harmonizācijas un tautas dejas guva nedalītu piekrišanu. Aplausi negribēja rīties,” u.t.t. Parakstījis šo literāro ziedu bija — Emīls Melngailis.

Pirms gada mans bijušais Taškentas kolēģa aizgāja aizsaulē, tāpat kā gandrīz visi šai stāstā minētie, manai sirdij tuvie cilvēki. Tos pāris, kas savas šīs zemes gaitas vēl nav noslēguši, likteņa viesuļa brāzma izsvaidījusi pa vairākiem kontinentiem. Pēteris Kūlis savu mocekļa nastu nes kādā padomju vergu nometnē vai mitinās Sibīrijas taigā, Ludis Bērziņš vada savu dzīves vakaru Savienotajās valstīs. Bet viņi visi nav veltī dzīvojuši. Viņu sētie zelta graudi nebūt nav gājuši zudumā, tie dīguši un nesuši augļus, un nevis pagātnē un tagadnē vien, arī nākamās paaudzes saņems savu mantojumu: gara vērtības nav padotas iznīcībai, tās ir mūžīgas.

1956. g.

PIEZĪMES

- 1) Album Lett. 47. — 2) Album Lett. 222. — 3) Album Lett. 35.
- 4) Album Lett. 270. — 5) Album Lett. 56. — 6) Album Lett. 258.
- 7) Album Lett. 94. — 8) Estonias filistrs Hermanis Asmuts (Assmuth), divi neobalti — Artūrs Gēbels (Goebel) un Georgs Rīders (von Rieder), kā arī viens pēterburdznieks—Heinrichs Šulcs (Schultz).

MANU MASKAVAS UNIVERSITĀTĒ PAVADĪTO GADU ATMIŅAS (1910.-1920.)

Nevien vācu un franču, bet arī mūsu pašu aprindās ne retumis nācies — un vēl šobrīd nākas — dzirdēt gluži nepareizus spriedumus par apstākļiem un garu, kas valdīja Krievijas augstskolās beidzamo gadu desmitu pirms lielinieku apvērsuma. Tā vieni ir tanīs domās, ka Krievijas augstskolas toreiz neesot bijušas nekas cits, kā ekstrēmu kreisu, revolūcionāru ideju perekļis, kas raidījuši tautās ceļa līdzinātājus lieliniekiem, otri izteic diametrāli pretējus uzskatus: viņi toreizējās Krievijas augstskolās neredz nekā vairāk ka kroņa mācības iestādes, kurās pēc 1905.-1905. gadu nemieriem administrācija rigoroziem līdzekļiem esot apslāpējusi ikkuru brīvu domu, ikkuru neatkarīgas pētniecības garu. Tās esot audzinājušas patvaldības balstus, padevīgus cara kalpus.

Uz personīgu piedzīvojumu un vērojumu pamata vecākā un nozīmīgākā Krievijas augstskolā, Maskavas universitātē, man tiklab viens kā otrs uzskats jāapzīmē par maldīgu un īstenībai neatbilstošu. Desmit gadus, no 1910. līdz 1920. gadam, es aktīvi piedalījos Maskavas akadēmiskajā dzīvē, vispirms kā vēstures un filoloģijas fakultātes romāņu-ģermanu nodaļas students, tad tūlīt pēc kursa beigšanas — kā vācu valodas lektors. Līdztekus fakultāte mani bija izraudzījusi zinātniska darba turpināšanai un man uzticējusi dažus patstāvīgus kursus manā speciālītātē — ģermāņu filoloģijā — kā sensakšu valodu u. c. Veicot šos uzdevumus, es nācu tuvā saskarē nevien ar filoloģijas fakultātes profesoriem, bet arī ar juristiem, matemātiķiem u. c. Nedz universitātes docentos nedz studentos es neesmu vērojis politisku radikālismu. Arī reakcionāru, šovīnistu vai pārliecinātu monarchistu viņu vidū nebija. Es teiktu, ka viņi bija liberāli šī vārda labākā un plašākā nozīmē.

Man 1910. gadā uz Maskavu pārnākot, 1905.-1906. gadu nemieru atskaņas bija jau izgaisušas un akadēmiskā dzīve paspējusi ieiet normālā gultnē.

Manā laikā universitātē valdīja domu un vārdu brīvība, plašas tolerances un īstas humanitātes gaisotne,

akadēmiska brīvība zinātņu pasniegšanā un pētniecībā, kā tās atziņas izpausme, ka vienīgi neaprobežotā neatkarībā gara kultūra var attīstīties un plaukt. Visi mūsu fakultātes profesori, varbūt pāris izņemot, bija patiesas personības, zinātnieki ar vārdu, kas suverēni pārvaldīja savu priekšmetu, īsteni humānisti, kuru ideālistiskais pamatnoskaņojums izpaudās nevien viņu akadēmiskajā darbībā, bet arī pieejā visiem dzīves jautājumiem. Universitātes iespaidīgas tradīcijas viņiem, saprotams, bija svētas, bet līdz ar to viņi nebūt nenoslēdzās no Rietumeiropas kultūras strāvojumiem. Tikko teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz studentiem. Zīmējoties uz manu speciālo nozari — romāņu un ģermāņu filoloģiju — tas nebūtu bijis nekas ārkārtējs vai pārsteidzējs, jo šāda stāja atbilda mūsu disciplīnas pamata prasībām. Bet arī pie studentiem vēsturniekiem, filozofiem, juristiem un pat slavistiem varēja vērot interesi par visu, kas nāca no vakariem. Viņi plašos apmēros konsultēja vācu, franču un angļu avotus un bieži vien man nācās viņiem palīdzēt pārvarēt vienu otru grūtību vai neskaidrību, uz ko viņi bija atdūrušies iedziļinoties ārzemju izdevumos.

Ja es sekojošās rindīnās atļaujos ilgāk kavēties gar savām Maskavas atmiņām, tad daru to aiz vairākiem iemesliem. Pirmkārt, tās skar akadēmiskā darba — zinātņu pasniegšanas un pētniecības — pamatprincipus, jautājumus, kas vēl šodien ir aktuāli. Vienā otrā gadījumā pieeja šīm problēmām atšķīrās no tā, ko es vēlāk vēroju Leipcīgā un Berlīnē. Bet tas vēl nebūtu bijis galvenais iemesls.

Līdz šī gadsimta sākumam mēs Maskavas universitātes absolventu-latviešu vidū redzam gandrīz vai vienīgi juristus, mūsu vēlākos valsts darbiniekus, kā abus pirmos valsts prezidentus J. Čaksti un G. Zemgali, senatorus A. Gubeni un Kr. Valteru, tieslietu ministru K. Pauļuku, Rīgas latviešu sabiedrības priekšnieku A. Krastkalnu, tiesu palātas priekšsēdētāju H. Lazdiņu, kara un tieslietu ministru A. Ozolu, ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru H. Albatu, zvērināto advokātu J. Strausmani u. c. No pārējām fakultātēm visā tanī laika posmā, kas aptver vairāk kā 30 gadus, nācis tikai neliels skaits plašākām aprindām pazīstamu zinātnieku vai kultūras darbinieku. Man zināmi vēsturnieks J. Krodznieks-Krīgers, dabaszinātnieks

J. Vinklers un mediķi prof. R. Krimbergs un Dr. A. Zandbergs, Kr. Valdemāra līdzgaitnieks Maskavā.

Manā laikā, kas aptver nepilnus 10 gadus, aina radikāli mainās: blakus vēlākam Latvijas universitātes profesoram, matemātiķim Edg. Lejniekam un pāris ievērojamiem juristiem, kā sūtnim J. Feldmanim un senātoram M. Čakstem, manu laiku biedru vidū izceļas vesela rinda humanitāro zinātņu pārstāvju, kas vēlāk dzīvē noteicēji piedalījušies neatkarīgas Latvijas politiskās un akadēmiskās dzīves veidošanā. Es minēšu šeit sūtni A. Bīlmani un ģenerālkonsulu A. Birznieku, profesoru Fr. Balodi, A. Spekki, K. Straubergu, P. Dāli un P. Lejiņu sen., papildinot šo uzskaiti ar iejūtīgo Pušina pazinēju, rakstnieku E. Mēkleri¹⁾. Pāris no šeit runātājiem beiguši vēstures un filoloģijas fakultātes kursu gan gadu vai vairāk pirms manas imatrikulēšanās, bet arī viņi izgājuši to pašu skolu un to pašu profesoru vadībā kā mēs pārējie.

Kādu tiešu apstākļu ietekmē isā laikā radās šāds kupls skaits izcilu zinātnieku un valsts darbinieku, kuru vārdi ieies Latvijas vēsturē?

Kā tā laika pārdzīvojumu, centienu un meklējumu tiešs liecinieks, es mēģināšu dot atbildi uz šo jautājumu. Es nemaldīšos, teikdams, ka šeit blakus tīri subjektīvas dabas faktoriem, kā centībai, spējām u. tml., svarīga loma piekrita daudzpusīgām ierosmēm, ko toreiz tik izšķērdīgi izstaroja nevien universitāte, bet arī visas apkārtnes intensīvā gara dzīve. Šīs domas pamatošanai veltīts mans tālākais stāsts.

Pirms to turpinu, lai man būtu atļauts teikt pāris vārdus pro domo mea. — Pirms iestāšanās Maskavas universitātē, es biju sešus semestrus studējis Tērbatā, tad izturējis divas pārbaudes — Ķījevā un Pēterpilī, — kas man deva tiesību pasniegt vācu valodu ģimnazijās un militārās mācības iestādēs. Četrus gadus es biju nostrādājis par skolotāju un vispār pazīstamā krievu pedagogoģiskā mēnešrakstā publicējis savu pirmo apcerējumu par kādu metodikas jautājumu. Personīgi es šiem apstākļiem nekādu vērību nepiešķīru, drīzāk es tos sajutu par apgrūtinājumu, jo tiklab profesoru kā komilitoņu acīs tie man uzlika zināmus pienākumus. Un tomēr — seši-septiņi gadu dzīves pieredzes bija daudz maz asinājuši manu skatu un pasar-

gāja mani no viena otra pārsteidzīga vai nepareiza sprieduma, bet galvenais — tā atviegloja man universitātes zinātniskā līmeņa un atsevišķo docentu individuālo īpašību novērtēšanu.

Vēstures un filoloģijas fakultātē ietilpa sešas nodaļas. Klausītāju vairums par savu speciālitāti bij izraudzījies vēsturi un slāvu filoloģiju. Filozofijas un filoloģijas nodaļas saistīja jau daudz mazāku skaitu studentu. Ar lielu atstarpi sekoja salīdzināmās valodniecības un romāņu un ģermāņu nodaļās imatrikulētie klausītāji. Tos varēja gandrīz vai saskaitīt uz pirkstiem.

1910. gada rudens pusgadā romāņu un ģermāņu nodaļā stājās spēkā jauns, ļoti plašs studiju plāns. Tas paredzēja astoņus semestrus un aptvēra tiklab obligātos kā fakultatīvos priekšmetus un seminārus. Kā propaedeutiskie priekšmeti mācības plānā bija uzņemti: ievads filozofijā, loģika, psiholoģija, ievads valodniecībā un divas jaunas valodas. Tad sekoja vispārizglītootājas disciplīnas: salīdzināmā gramatika, četri kursi Rietumeiropas literatūras vēsturē, krievu literatūras vēsture, jaunākās filozofijas vēsture, latīņu un grieķu autors, romiešu un grieķu literatūras vēsture, Krievijas un vispārējā vēsture. Noslēgumā nāca speciālie priekšmeti: ievads romāņu resp. ģermāņu valodu vēsturiskā gramatikā. Bez tam bija jāpiedalās ar referātiem četros literāros un divos lingvistiskos semināros. Visos priekšmetos pārbaudes bija obligātas.

Pārejām mūsu fakultātes nodaļām bija tikpat rūpīgi izstrādāti mācību plāni, saprotams, ar attiecīgām variācijām.

Šāds studiju plāns bija visai noderīgs vadonis, sevišķi iesācējam un atviegloja orientēšanos tiklab attiecībā uz lekciju un docentu izvēli, kā uz laika iedalījumu. Turpinot vēlāk studijas Leipcigas un Berlīnes universitātēs, es tur veltī aptaujājos pēc šāda mācību plāna. Šo trūkumu es izjutu kā zināmu robu.

Mūsu nodaļas jaunā studiju plāna iniciators un sastādītājs bija Rietumeiropas literatūras vēstures kārtējais profesors M. Rozanovs, nodaļas centrālā figūra un balsts, vīrs, kas sevī savienoja aptvērējas zināšanas ar izkoptu gara kultūru un personīgu šarmu, vienkāršību un sirsnību. Dante un Šēkspīrs, Ģēte un Balzaks viņam bija vienādi

tuvi. Savu maģistra disertāciju Rozanovs bija veltījis vācu vētras un dziņu laikmeta dzejnieka, Cesvaines mācītāja dēla Jēkaba Reinholda Lenca (Lenz) dzīvei un literāram darbam. Šeit plaši izmantoti daudzi iepriekš nepublicēti materiāli. Sevišķu vērību Rozanovs veltījis gadiem, kurus Lencs pavadījis Maskavā, kur viņš 1792. gadā arī noslēdza savas dēkainās dzīves gaitas. Rozanova kapitālais darbs drīz vien parādījās arī vācu tulkojumā.

Ne mazāk ievēribas cienīga ir arī Rozanova doktora disertācija, kādas 700 lpp. bieza grāmata par franču rakstnieku, revolūcijas ceļa sagatavotāju Ž. Ž. Ruso (J. J. Rousseau).

Rozanova lekcijas bija vienmēr rūpīgi sagatavotas un saistīgas ar savu saturu un domu dziļumu. Viņš bija uzmanīgs literatūras parādību vērotājs un atjautīgs vērotā analizētājs. Viņa priekšnesumā nebija nekā teātrāla, ārišķīgā. Patosu viņš neatzina. Mīļā atmiņā man palikušas tās daudzās svētdienas, kuras man bija lemts pavadīt profesora Rozanova ģimenē pie tējas galda, ap kuru pulcējās viņa tiešie skolēni — studenti un pie universitātes atstātie jaunie zinātnieki. Šeit Rozanovs bija nevien mūsu profesors, bet arī tēvišķs draugs, iemīļots un cienīts audzinātājs un padomdevējs.

Pretstats Rozanovam daudzā ziņā bija mūsu otrs literatūrvēsturnieks, Ferdinands grafs de la Barts, arī viņš viens no ļoti nedaudziem Krievijas doktoriem mūsu speciālitātē. Izņemot mediķus, maģistrs bija pirmais zinātniskais grāds Krievijā. Pirms tā iegūšanas parasti pagāja gadi pēc universitātes beigšanas, bija jāiztur īpaša nopietna pārbaude un publiski jāaizstāv disertācija — patstāvīgs, plašāka apjoma zinātnisks darbs. Maģistrs bija tiesīgs ieņemt ārkārtēju profesūru un manā laikā, izņemot pāris universitātes, Rietumeiropas literatūras vēsturi visur arī lasīja ārkārtējie profesori-maģistri. Nākamam zinātniskam grādam, Krievijas doktoram, nebija nekā kopēja ar to, ko piešķir Vācijas un Šveices augstskolas. Krievijā šī grāda iegūšanas priekšnoteikums bija plaša un visai nopietna zinātniska erudīcija. Arī doktora disertācijas aizstāvēšana bija publiska. Doktora darbam vajadzēja būt augstvērtīgam zinātniskam pētījumam, kas ienesa skaidrību vai nāca pie īpatnām atziņām kādā vēl maz ap-

strādātā jautājumā. Starp maģistra un doktora disertācijas aizstāvēšanu parasti atkal pagāja gadi. Vienīgi doktors varēja ieņemt kārtēju profesūru. Ar diviem doktoriem mūsu speciālitātē Maskavas universitāte atradās priviliģētā stāvoklī.

Grafs de la Barts bija dzimis, audzis un izglītību baudījis Krievijā, bet visas viņa būtiskās īpašības, viņa temperāments un emocionālā daba nodeva nepārprotamu liecību par to, ka viņa dzislās tecēja latīņu rāsas asinis. Viņš bija kāda iekšēja nemiera pārņemts, viņa krūtīs dega savāda uguns. Slaidais stāvs, bālā seja, augstā inteligenta piere, nervozās kustības un asais skats — viss tas piešķīra viņam kautko dienvidniecisku un viņu varēja noturēt par kāda viņa tāla senča provansāliešu dziesminieka reinkarnāciju. Viņa valoda bija krāsaina un mirdzoša, reizēm dzelīga. Sausu vielu, lingvistiskus sīkumus viņš nīda un pie detaļām nekad neuzkavējās. Viņa lekcijas bija spīdošas improvizācijas, kas bieži lielos vilcienos aptvēra vairākus laikmetus. Cik saistīgs un apžilbinātājs mūsu grafs arī nebūtu bijis, viņam tomēr nepiemita viengabalainība un dziļums, kas raksturoja profesoru Rozanovu. Savu doktora disertāciju, plašu, interesantu darbu, kas vietām lasās kā romāns, grafs de la Barts bija veltījis franču rakstniekam Šatobrianam (Chateaubriand). Ka mazliet labilais grafs bija pievērsies šim legitimistam un dedzīgam baznīcas aizstāvim, bet nosvērtais Rozanovs nemiera gariem Lencam un Russo, liecina par abu zinātnieku interešu daudzpusību un iejūtīgu pieeju arī vielai, kas neatbilda viņu pašu dabai un raksturam.

Rozanova un de la Barta polaritāte mums, nākamiem romanistiem un ģermanistiem, saprotams, nāca tikai par labu: ko mēs neatradām vai domājām neatraduši pie viena, to mēs atradām pie otra.

Profesora Rozanova tiešo skolēnu vidū kā viens no apdāvinātākiem un centīgākiem izcēlās Arnolds Spekke.

Salīdzināmas valodniecības un ģermāņu valodu vēsturiskās gramatikas kursu mums lasīja profesors V. Poržezinskis, pazīstamā krievu valodnieka Fortunatova skolēns un ideju paudējs. Savā kursā Ievads valodniecībā Poržezinskis apskatīja kopsavilkumā visas šīs disciplīnas svarīgākās problēmas, kā jautājumus par valodas izcelša-

nos, valodas nozīmi cilvēka garīgā dzīvē, valodisko domāšanu u. c.

45 gados, kas aiztecējuši kopš es klausījos Poržezinska „ievadu”, zinātne, saprotams, nav stāvējusi uz vietas un šodien tā vienā otrā jautājumā ieņem citādu viedokli nekā toreiz, bet daudzi no ierosinātiem norādījumiem, ko mums deva mūsu profesors, vēl šodien ir tikpat nozīmīgi kā tanī laikā. Poržezinska darbu turpināja viņa skolēni, mani studiju biedri. Vienu to viņiem, varbūt pašu spējīgāko, bet katrā ziņā savdabīgāko — viņš piederēja pie divdesmitajos gados plaši pazīstamiem eirāziešiem — kņazu Nikolaju Trubeckoju, es 1933. gadā satiku Vīnē. Es toreiz biju sūtnis Austrijā, bet mans studiju biedrs ieņēma slavu filoloģijas katedru Vīnes universitātē.

Vēl manu studiju laikā Poržezinskis izdeva savu „Ievadu” grāmatas veidā. Dažus gadus pēc pirmā pasaules kara Leipciģā iznāca tās tulkojums vācu valodā, aizpildīdams robu, kas šeit pastāvēja speciālā literatūrā. Leipciģas izdevums izplatījās arī ārpus Vācijas robežām. To, piem., pazina igauņu filozofs Āviks, kam lieli nopelni igauņu valodas izkopšanā. Trīsdesmitajos gados man Tallinā vairākkārt bija izdevība pārrunāt ar Āviku dažādus valodas jautājumus. Savos pamatuzskatos Āviks daudzā ziņā sekoja Poržezinskim.

Ievads valodniecībā bija obligāts visiem filoloģijas fakultātes studentiem un tam veltītie priekšlasījumi labi apmeklāti, jo pārbaudēs mūsu profesoram vienmēr bija paziņā jautājumi, kurus viņš bija gan iztīrījis lekcijās, bet nebija uzņēmis savā grāmatā. Un viņš bija nesaudzīgs eksaminātors.

Poržezinska priekšlasījumus par gotu valodas fonētiku un morfoloģiju klausījās vienīgi ģermanisti un nedaudzie salīdzināmās valodniecības studenti. Lekcijām sekoja praktiski darbi — tekstu interpretācija un tulkojumi. Nelielais „gotu” skaits prasīja no katra atsevišķa semināra dalībnieka nopietnu piepūli, kas no savas puses atkal pozitīvi atsaucās uz studentu sekmēm. Metodoloģiski šie praktiskie darbi bija tik pamācoši, ka tie noderēja man par paraugu, kad es dažus gadus vēlāk fakultātes uzdevumā ar studentiem lasīju sensakšu tekstus.

Pēc apvērsuma prof. Poržezinskis sekoja Polijas valdības aicinājumam un pārcēlās uz Varšavas universitāti,

bet drīz vien mira tragiskā nāvē.

Arī klasiskās filoloģijas pārstāvji, profesori Gruška, Pokrovskis, Soboļevskis un Novosadskis, bija plaša vēriena zinātnieki. No viņiem man vistuvāk stāvēja latīnists Gruška, antīkas kultūras apgarots vīrs. No viņa lekcijām man atmiņā it īpaši palicis Katulla (Catullus) dzejdarbiem veltītais kurss. Raksturojis isumā politiskos un sociālos apstākļus, kas Katulla laikā (87.-54. g. pirms Kristus) valdīja Romā, un aizrādījis uz šī dzejnieka literāriem priekštečiem un paraugiem, profesors Gruška tūlīt stājās pie tekstu interpretācijas un tulkošanas, vēršot mūsu uzmanību uz Katulla valodas un stila īpatnībām. Lingvistiskas detaļas viņu interesēja maz, toties lielāku vērību viņš veltīja dzejdarbu pantmēram. Bija bauda klausīties Katulla graciozo liriku Gruškas priekšnesumā pēc visiem metriķa likumiem. Šos likumus arī mums, studentiem, vajadzēja pārzināt visos sīkumos. Tā mēs iepazīnāmies ar Katulla literārā darba galveniem veidiem.

Profesors Gruška bija spilgta, dziļi morāla personība, caur un caur aristokrāts ar izsmalcinātu gaumi. Apbrīnojamā kārtā šis antīkās pasaules mantojuma skolotājs zinātnieks bija labs organizātors. Manā laikā viņam bija uzticēti fakultātes dekāna un pārbaudes komisijas priekšsēža amati. Tos viņš veica visai apzinīgi, vienmēr bija izpalīdzīgs un taisnīgs. Kompromisi viņam bija sveši. Lielinieku „tīrīšanas” procesā profesors Gruška bija viens no pirmajiem upuriem universitātes mācības spēku vidū. Viņš bija nelokāms jauno varasvīru priekšā un salūza. Skumju sirdi es atceros mūsu pēdējo tikšanos. Jau 1918. gada sākumā lielinieki piespieda prof. Grušku atstāt dzīvokli paša namā. Viņam bija jāpāriet uz durvju sarga istabiņu, kur es viņu pēdējo reizi arī uzmeklēju kādu gadu pēc oktobra revolūcijas. Profesora ārējais izskats bija tik lielā mērā pārvērties, ka grūti bija viņu pazīt. Augstskolas „reformu” viņš nepārcieta un drīz vien aizgāja viņšaulē. Horatija vārdiem prof. Gruška par sevi būtu varējis teikt: „Non omnis moriar, mutaque pars mei vitabit Libitinam”. (Od. II, 30) — „Ne viss es miršu, laba daļa no manis nebūs padota iznīcībai”. — Kad lasu kādu grieķu vai romiešu dzejdarbu prof. Kārļa Strauberga priekšzīmīgā tulkojumā, ar kādiem viņš mūs pa laikam iepriecina, es vienmēr pateicībā atceros mūsu kopējos Maskavas docētus helenistus un latinistus.

Mūsu filozofijas profesoru Čelpanovu es raksturotu kā izcilu akadēmisku skolotāju, spēcīgu runātāju-valodas meistaruru, kas prata aizraut klausītājus. Es nedomāju, ka viņu varētu apzīmēt par oriģinālu filozofu ar noteiktu stāju iepretim dzīves lielajām mīklām. Viņa „ievads” aptvēra filozofiskās domas attīstības vēsturi no senatnes līdz mūsu dienām. Jaunākām filozofijas sistēmām Čelpanovs varēja pieskārties vienīgi lielos vilcienos: viela bija par plašu. Viņa pieeja jautājumiem bija viscaur ideālistiska. Materiālistisko pasaules uzskatu, racionālismu un pozitivismu viņš noliedza. Apzinādamies robežas, kas atziņu laukā nospraustas zinātniskai pētniecībai ar mums pieejamiem līdzekļiem. Čelpanovs nosvērās uz metafizikas pusi, jo viņa izpratnē uz ikkura soļa vērojamas parādības, kas nepadodas izdibināšanai un izskaidrošanai, bet ir augstākas par visu cilvēku saprašanu. Sekodams Huserlam (Husserl), uz kuru Čelpanovs savās lekcijās vairākkārt norādīja, viņš mēģināja sintezēt plašākā filozofiskā koncepcijā atsevišķus meklējumus pēc dzīves patiesībām un dziļākām atziņām.

Čelpanova ietekmē uz Freiburgu pie Huserla papildināšanās nolūkā devās viens otrs no viņa klausītājiem, to starpā arī mans Maskavas studiju biedrs Pauls Dāle, vēlākais Latvijas universitātes filozofijas profesors. Dāles kolēģa prof. T. Celms ir tiešs Huserla skolēns.

Vēl vienā ziņā mana Maskavas profesora piemērs bija noteicējs Latvijas universitātei. Ap gadsimta miju psiholoģijai — mācībai par dvēseles būtību un funkcijām — Rietumeiropā sāka ierādīt pienācīgu vietu gara dzīves pētīšanas laukā. Vunts (Wundt) Leipigā. Freuds Vinē un Jungs Cīrichē bija publicējuši nozīmīgus šai zinātnes nozarei veltītus darbus. Čelpanovs, kas uzmanīgi sekoja visām savas speciālītātes jaunajām strāvām, manos studiju gados ierīkoja Maskavā modernu eksperimentālās psiholoģijas institūtu. Pie mums Pauls Dāle staigāja sava Maskavas profesora pēdās un viņa nopelns ir šāda institūta izveidošana pie Latvijas universitātes.

Jaunāko laiku vēsturi mums lasīja profesors Lopatins, zinātnieks ar vārdu arī Rietumeiropas filozofu aprindās. Viņš vispirms ierindoja voluntarisma piekritējos, t. i. tās mācības, kas gribu uzskata par noteicēju faktoru cilvēka dvēseles dzīves un rakstura veidošanā. Kā

lektoram Lopatinam bija maz piekrišanas un viņa priekšlasījumi bija vāji apmeklēti. Un tomēr viņam bija savs pulciņš uzticīgu mācekļu, jo savos reliģiski filozofiskos meklējumos viņš balstījās uz pazīstamā Vladimira Solovjova mistiskām atziņām, un tas, kā jau es ievadā aizrādīju, atbilda tā laika noskaņām. Lopatina filozofiskās idejas pēc revolūcijas Karalauču universitātē pauda viņa Maskavas skolēns N. Arsenjevs, apdāvināts un ļoti simpatisks jauns zinātnieks, kas īsi pirms manas iestāšanās universitātē bija beidzis romāņu un ģermāņu nodaļu, bet tad pārgāja uz reliģijas filozofiju. Divdesmitajos gados mūsu ceļi vēl krustojās Karalaučos un Berlīnē.

Mūsu vēstures profesori Savins, Bogoslovskis un Jegorovs bija pazīstamā krievu vēsturnieka Kļučevska skolēni.

Jautājums, kas ir tie spēki, kas noteic vēstures gaitas, vai tie ir ideoloģiskas vai saimnieciskas dabas faktori, nacionālpolitiski apsvērumi vai izcilas, spilgtas personības — šis jautājums ir tikpat vecs, kā pati vēstures zinātne un vēl šobaltdien nodarbina vēstures filozofu prātus.

Nebūt nenoliedzot sociālo apstākļu nozīmi vēstures procesā, mūsu profesori noraidīja vēsturisko materiālismu kā dogmu. Iepretim pārējām teorijām viņi ieturēja vidus ceļu, atzīdami, ka katra no tām satura daļu patiesības, bet ne visu patiesību. Šādi viņi izvairījās no vienpusībām un pasargāja klausītājus no maldīšanās vēstures filozofijas džungļos.

Priekšlasījumos šāda izlīdzinātāja stāja izpaudās tādā veidā, ka piem., prof. Savins, aplūkojot franču revolūciju un revolūcijas karus, uzsvēra tiklab 18. gadsimta sociālos apstākļus, kā arī ideoloģiskos momentus. Prof. Bogoslovskis Pēterim I doto nosaukumu „Lielais” atzina tikai ar tālejošiem ierobežojumiem. — Mans kolēģa, sūtnis Alfreds Bīlmanis, mūsu fakultātes vēstures nodaļas absolvents, vienmēr ar dziļu cieņu pieminēja mūsu profesorvēsturniekus.

Ievadu ģermāņu filoloģijā un vidus-augstvēcu gramatikā mums lasīja toreiz vēl gados jauns zinātnieks, Maskavas universitātes absolvents un maģistrs Dr. Arturs Luters (Luther), Krievijā dzimis un audzis Igaunijas vācietis. Es viņu pazinu jau agrāk kā veiklu esejistu, kas

Leipcigā iznākošā „Literarisches Echo” periodiski publicēja savas Vēstules no Maskavas, labi orientējošus un stilistiski izkoptus apskatus par jaunākām parādībām Krievijas literārā un vispār kultūras dzīvē.

Kad es nonācu Maskavā, Luters uzturējās studiju nolūkā Leipcigā, kur viņš jau agrāk bija ieguvis doktora grādu. Topošiem ģermanistiem Leipciga toreiz nozīmēja to pašu, ko Freiburga filozofiem. Mēs sagaidījām, ka Dr. Luters pārvedīs mums no turienes daudz interesanta un ierosinātāja. Un mēs nevīlāmies. Ievads ģermāņu filoloģijā, ko viņš mums lasīja 1911. gada rudens un 1912. gada pavasara semestros, saturēja daudz vairāk nekā solīja kursa nosaukums. Kad gada beigās rūpīgi sagatavotās lekcijas iznāca litografētā veidā, iespaidīgais sējums aptvēra visu būtisko, kas šinī plašajā nozarē bija lasāms. Pat visjaunākiem vācu zinātnieku pētījumiem Luters bija piegriezis pienācīgu vērību. Daļēji sauso vielu Luters bija pratis ietērpt saistīgā formā. Visai noderīgi mums bija bibliogrāfiskie norādījumi atsevišķo nodaļu beigās. — Nākamā gadā mēs Luteru vadībā lasījām vidus-augstvēcu tekstus. Apdāvināta zinātņu pasniedzēja reputāciju, ko Luters bija ieguvis ar savu ievadu ģermāņu filoloģijā, viņš attaisnoja pilnā mērā ar šiem praktiskiem darbiem. Tanīs bez ģermanistiem piedalījās arī vairāki romanisti un salīdzināmās valodniecības studenti. Viņiem šis seminārs obligāts nebija, bet viņi palika līdz gada beigām.

1914. gada rudenī karš Luteru un mani pārsteidza Leipcigā. Man vēl izdevās ar vienu no beidzamiem vilcieniem atstāt Vāciju, Luters uz Maskavu vairs neatgriezās. Zinātnisku darbu viņš ar aizrautību turpināja Leipcigā, kur es viņu pie pirmās izdevības — 1920. gadā — atkal uzmeklēju. Viņa divdesmitajos gados Vācijā iespiestie darbi veltīti krievu rakstniekiem un liecina par Luteru erudīciju arī šinī laukā. Sevišķi atzinīgi kritika atsaucās par viņa 1924. gadā iznākušo plašo krievu literatūras vēsturi. Tā savu nozīmi nav zaudējusi vēl šodien.

Trīsdesmito gadu beigās Luters publicēja neparastu literāru darbu ar nosaukumu Demons. Romāna veidā tur attēlota krievu romantiķa Ļermontova traģiskā dzīve. Par neparastu šis darbs apzīmēts tāpēc, ka kādu trešo daļu teksta aizņem Ļermontova dzejdarbi vācu tulkojumā. Tie

meistariski saliedēti ar romāna prozas gabaliem. Dodams vārdu pašam dzejniekam, autors panāk, ka lasītājam visai izteiksmīgi atklājas šī dzejnieka jūtu un ideju pasaule. Iejūtīgais dzeju tulkotājs ir pats romāna autors Arturs Luters. Cik virtuozī atdzejojotājs veicis savu uzdevumu, viscaur ievērojot oriģinālu pantmēru, par to var vienīgi spriest abu valodu pamatīgs pratējs.

Četrdesmit pieci gadi pagājuši kopš es klausījos Luterā priekšlasījumus Maskavā un līdz pat beidzamajam laikam mūsu attieksmes palikušas tuvas un draudzīgas. Vairākkārt mēs esam viens otru apmeklējuši Leipcigā un Berlīnē un apmainījušies vēstulēm. Beidzamo ziņu es no sava mīlā profesora saņēmu pirms gadiem trijiem no Marburgas, kurp viņu novedušas kara un pēckara jukas. Viņš man raksta, ka līdz savam 75. mūža gadam turpinājis akadēmisko darbu un tikai 1951. gadā aizgājis atpūtā. Man viņš pārmet, ka neesmu palicis uzticīgs zinātnei...

Mīlā atmiņā man palicis arī mūsu anglists V. Millers, A. Luterā laika biedrs un arī maģistrands.

1917. gada rudens semestrī viņš bija pieteicis kursu par vidusangļu vokālismu ar sekojošiem praktiskiem darbiem — Čosera (Chaucer) Kenterberijas stāstu analīzi. Lai gan es augstskolu biju jau beidzis, mani šis kurss dzīvi interesēja, jo es to jau reiz biju noklausījies 1914. gada vasaras semestrī Leipcigā pie pazīstamā vācu anglista Ferstera (Foerster). Sekodams vecai parunai, ka atkārtojums ir visu studiju pamats, es uz to pierakstījos. Es gribēju arī izmantot izdevību salīdzināt abu docentu pieeju vielai. Un man jāliecina, ka Millers droši varēja nostāties blakus vācu profesoram.

Pēc oktobra revolūcijas Millers visādi mēģināja pārliecināt sarkanos varasvīrus, ka Čosers nekādi nevar apdraudēt jauno režīmu. Kad mēs tomēr nejutāmies droši no nepatīkamiem pārsteigumiem universitātē, mēs pulcējāmies Millera privātajā dzīvoklī.

Moderno angļu valodu, sākot ar 1916. gadu, studentiem pasniedza pakistaniets Hasans Šahids Suravardijs (Suhrawardy). Viņš sevi, protams, turēja par indieti, un mēs visi viņam arī ticējām, jo par Pakistanu toreiz neviens vēl nekā nezināja. Suravardijs bija studējis Kembriģā filoloģiju. Karam izceļoties, viņš pa zemes ceļu mēģināja nokļūt dzimtenē, bet saskare ar tā laika krievu pa-

sauli viņam kļuva liktenīga un tālāk par Maskavu viņš netika. Īsā laikā Suravardijs iemācījās krieviski un dzīvi piedalījās Maskavas kulturālā dzīvē. Sevišķi viņš interesējās par skatuves mākslu un Dailes teātri viņa režijā iestudēja un uzveda vairākas austrumnieku lugas. Drīz vien mēs sadraudzējāmies un man tā bija pirmā tiešā saskare ar islamu, pie kura Suravardijs piederēja. Mūsu tuvās attiecības deva man iespēju dziļāk ieskatīties šinī īpatnā pasaulē, par ko es savam draugam vienmēr esmu bijis pateicīgs. Drīz pēc revolūcijas Suravardijs atstāja Maskavu un vēlākos gados mūsu ceļi atkal bieži krustojās Berlīnē un Parīzē. No Berlīnes Suravardijs apmeklēja arī Latviju: es viņu nosūtīju uz Rīgu kā sūtniecības kurjeru, pie kam gan ceļu viņš samaksāja pats. Rīgā viņš nodzīvoja kādu nedēļu pie maniem paziņām. Atgriezies Berlīnē viņš zināja daudz stāstīt par redzēto un piedzīvoto. Sevišķi izrādes Nacionālajā operā un Dailes teātrī bija viņu dziļi ietekmējušas. Gadu vēlāk Parīzē kādā franču sabiedrībā es nevarēju nopriecāties vien, cik pamatīgi un skaisti mans „āziāts”, kas bija patīkams un asprātīgs sarunu biedrs, informēja savus franču draugus nevien par Latvijas apstākļiem, bet arī par to, kur šī zeme atrodas: ģeografija, kā zināms, nav franču stiprā puse.

Savā dzimtenē Eiropas kultūras „saindētais” Suravardijs nokļuva tikai trīsdesmito gadu sākumā — turpat 20 gadus pēc ceļojuma uzsākšanas 1914. gadā.

Manā laikā itaļu, spāņu un provansāliešu valodu lektorāts Maskavas universitātē atradās G. Brauna rokās. Kautgan Brauns zinātniskus darbus publicējis nebija, mani komilitoņi romanisti par viņu atsaucās visai cildinoši kā par ievērojamu valodnieku un ļoti spējīgu zinātnu pasniedzēju.

Universitātes uzdevums ir divejāds: pirmkārt, dot studentiem zināmu vairumu solidu zināšanu un otrkārt — sagatavot viņus zinātniskam darbam. Pieeja otram no šiem uzdevumiem Maskavā atšķīrās no tās, ko es vēlāk vēroju vācu augstskolās. Galvenām kārtām teiktais attiecas uz praktiskiem darbiem semināros. Leipcigā un Berlīnē katrs semināra dalībnieks pastāvīgi atradās docenta aizbildniecībā, visu laiku sajuta viņa gādīgo vadītāja roku. Maskavā semināra dalībniekam jau no sākta gala bija jāpaļaujas uz paša spēkiem. Kad profesors bija noteicis

apstrādājamo tematu, lielos vilcienos skicējis darba plānu un devis norādījumus uz avotiem, kas jāizlieto darba veikšanai, studentam bez svešas palīdzības bija jāstājas pie uzdotā jautājuma atrisināšanas. Pat tad, ja gala slēdzieni neatbilda tam, ko profesors bija sagaidījis, vai ja tie neizturēja viņa kritiku, patstāvīgie meklējumi nozīmēja studentam ieguvumu, tie bija pirmie, bieži nedrošie soli pētniecības laukā. Pamazām students pierada pie patstāvīgas domāšanas un ieauga zinātniskā darbā. Mūsu profesoru gluži pareizā uztverē rezultāts šeit bija mazāk svarīgs nekā darba process un pielietotā metode. Jau Servantess (Cervantes) labi zināja, ka ceļš vienmēr ir labāks par mājās vietu.

Par profesoru Rozanova un grafa de la Barta literāriem semināriem vēl būtu sakāms, ka daži no tanīs nolasītiem referātiem parādījās kāda izplatīta mēnešraksta vai atsevišķu burtnīcu veidā gaumīgi izdotās Batjuškova Rietumeiropas literatūras vēstures slejās. Šie darbi, protams, pārsniedza studentu referātu caurmēra līmeni. Es atceros angļu dzejniekiem Brauningam (Browning) un Šellijam (Shelley) veltītus rūpīgi uzrakstītus apcerējumus. Ne mazāk teicāmi maniem studiju biedriem bija padevušās esejas par franču dzejnieku Vinji (de Vigny) un vācu rakstniekiem Novalisu un E. T. A. Hofmani. Jauno autoru komiltoniem šo rakstu iespiešana bez šaubām bija pamudināošs piemērs. Nav nejaušs gadījums, ka mana uzskaitē satur vienīgi romantiķus. Mēs toreiz dzīvojām vērtību pārvērtības laikmetā un manu studiju biedru noskaņām vairāk atbilda iekšēja nemiera pārņemto romantiķu, nekā nosvērto klasiķu ražojumi.

Pēc vienas no pirmajām lekcijām, ko es klausījos pie profesora Poržezinska, pie manis pienāca slaiks gaišmatīgs ziemeļnieciska izskata jauneklis un iepazīstoties stādījās man priekšā kā stud. germ. Estams no Pērnavas un jautāja, vai arī es pirms gadiem sešiem, septiņiem neesot beidzis Pērnavas ģimnaziju. Parasti jau esot tā, ka zemāko klašu audzēkņi labāk atceroties vecākos skolas biedrus nekā otrādi. Šādi es iepazīnos ar savu vēlāko draugu igauņi Estamu, kas četrus vai piecus gadus man bija uzticams līdzgaitnieks Maskavā. Trīsdesmitajos gados, būdams jau angļu filoloģijas docents Tērbatā, viņš apciemoja mani mūsu sūtniecībā Tallinā. Bēgļu gaitās mēs bieži tikāmies

Vācijā, kur Estams bija profesors Baltijas universitātē Pinebergā. Vēlāk viņš darbojās Bostonā, kur arī slēdza acis uz mūžību.

Pamazām mēs iepazīnāties arī ar citiem germanistiem. Drīz vien mums piebiedrojās daži romanisti un salīdzināmās valodniecības studenti. Mūsu attieksmes veidojās ar sarunām lekciju starpbrīžos par akadēmiskās dzīves un mūsu studiju tematiem. Itkā pats no sevis mūsu pārrunu loks paplašinājās un aptvēra literatūras, teātra, mākslas, glezniecības, filozofijas u. c. jautājumus. Vietas debatēm mums netrūka. Pirmais studiju gads vēl nebija beidzies, kad bija paguvjis izveidoties pulciņš, ko vienoja intelektuālas intereses. Ar laiku mūsu draudzīgās saites kļuva ciešākas, mēs apmainījāmies grāmatām un žurnāliem, satikāmies arī ārpus universitātes un apmeklējām viens otru mājās. Beidzamā studiju gadā mans komilitonis anglis Roberts Smits (Smith) un es noirējām pat kopēju dzīvokli un kopēji gatavojāmies valsts eksāmeniem. Mērkis, ko sev šodien spraudusi Brīvās Eiropas universitāte Strasburgā — dažādu tautību un šķiru jaunātnes audzināšanu demokratiskā garā — mūsu pulciņā jau toreiz bija zināmā mērā sasniegts. Mēs bijām kopa, kas nepazīna nedz šķiru pretešķību, nedz nacionālu aizspriedumu. Tanī bija pārstāvēti krievi, vācieši, angļi, poļi, latvieši un igauņi. Pie kam katrs saglabāja savu tautību. Es teiktu pat vairāk: piederība pie dažādām tautām savā ziņā sekmēja mūsu nacionālās apziņas attīstību. Ļednickis mūs iepazīstināja ar Mickeviču, Estams vērsa uzmanību un dažādu igauņu rakstnieku īpatnībām, bet es revanšējos ar Niedru un Blaumani.

Pateicoties manam jaunākajam brālim Bruno, vēlākam zvērinātam advokātam un profesiju kameras vicepriekšsēdim, kas manā laikā studēja Maskavā tiesību zinātnes, un bija Fraternitas Moscoviensis (Rīgā — Fraternitas Lettica) biedrs, man nodibinājās tuvas, draudzīgas attieksmes ar daudziem šīs korporācijas locekļiem. No tiem man mīlā atmiņā palikuši mediķi Dr. A. Ligers un Dr. A. Grīnups, vēlākais dzelzceļu galvenais ārsts, juristi P. Pommers, 1939. gada Rīgas prefekts, un J. Kūlmanis, pulkvedis un kara tiesas prokurors u. c. Tikpat draudzīgas bija manas attiecības ar diviem uz Maskavu evakuētā Rīgas politehniskā institūta studentiem — tālavieti

Adolfu Bļodnieku un sēli Hermani Mielēnu. Ar Bļodnieku mēs vienu vasaru pat nodzīvojām vienā viesnīcā Maskavas tuvumā. Abi — Bļodnieks un Mielēns — divdesmitajos un trīsdesmitajos gados bija mani viesī Berlīnē. Ar Mielēnu mēs vēl šobaltdien pa laikam apmaināmies vēstulēm...

Šis atmiņas ir tikai viena lappuse, īss izvilkums no tās biezās grāmatas, kas būtu jāraksta, lai daudzmaz pilnīgāk attēlotu gara dzīves vispārejo spējo uzplaukumu tā laika Krievijā.

Literāturas laukā darbojās vesela rinda spilgtu talantu, 19. gadsimta lielo krievu rakstnieku tradīciju turpinātāju — Kuprins, Buņins, Meržkovskis, Zaicevs u. c. Visai izplatīts bija lirika Bloka, Brjusova un Baļmonta kults. Par pēdēji minēto, kas sanāksmēs bieži lasīja savus dzejdarbus, sevišķi jūsmoja skaistais dzimums.

Glezniecībā valdīja vairākas īpatnas strāvas, kā „peredvižņiki” (ceļojošie mākslinieki”) un „Mir iskustva” („mākslas pasaule”) grupa. Periodiski sarīkotās izstādēs, kas vienmēr bija kupli apmeklētas, varēja iepazīties ar šo mākslinieku gleznām. Vēl šodien man labi atmiņā palikusi maigā Nesterova, spēcīgo krāsu cienītāja, Maļavina un moderno romantiku Grabara un Vrubeļa darbi.

Dziedoņi Šaļapins, Sobinovs un Neždanova bija savas slavas augstumos. Mūzikas kritiku uzmanību sāka saistīt jauns talants kompozīcijas laukā — Igors Stravinskis. Dailes teātris Staņislavska vadībā iepriecināja skatītājus ar neaizmirstamām izrādēm. Krievu balets bija uzsācis savu uzvaras gājieni Rietumeiropā.

Novēršanās no materiālisma bija devusi jaunus impulsus krievu tautai piemītošam misticismam un plašus inteliģences slāņus bija pārņēmušas ilgas pēc garīgās dzīves pamatu atjaunošanas un padziļināšanas. Šie etisko un reliģisko vērtību meklētāji pulcējās ap filozofiem Jevgeniju Trubeckoju, Bulgākovu u. c.

Arī pedagogijas laukā pūta pavasara vēji: vidusskolu jaunatnes audzināšanā un mācību pasniegšanā progresīvie pedagogi sāka staigāt jaunus, neparastus ceļus. Bija vērojama novēršanās no sensenās „Uzdošanas un atprasīšanas” metodes vienpusībām. Skolēnu pašdarbībai, rakstura, individuālo spēju un gaumes izveidošanai sāka veltīt lielāku vērību. Nenoguris celmlauzis šo reformu laukā bija Aleksandrs Dauge, vēlākais izglītības ministrs un

Latvijas universitātes profesors. Manos studiju gados viņš darbojās par skolotāju Maskavā, daudz rakstīja par audzināšanas jautājumiem un kā izcils pedagogs bija pazīstams plašākās skolotāju aprindās. Ar pateicību par neskaitāmām ierosmēm es atceros šo vispusīgi izglīto jaunatnes audzinātāju un sirsnīgo cilvēku.

Rosīgi Maskavā darbojās arī Šaņavska Tautas universitāte, kurā klausītājus uzņēma bez vidusskolas izglītības un tāpēc zinātnes pasniedza „atšķaidītā” veidā.

Prese, progresīvie dienas laikraksti kā Ruskija Vedomosti un Ruskoje Slovo, abi ar plašu korespondentu un līdzstrādnieku tīklu ārzemēs un lielākās provinces pilsētās, stāvēja uz augsta līmeņa. Biezie mēnešraksti sniedza apcerējumus no dažādām zinātņu nozarēm. To autori bija vispār atzīti speciālisti. Bagāti ilustrētie mākslas žurnāli informēja lasītājus par jauniem meklējumiem glezniecības un tēlniecības laukā. Vairāki apgādi rūpējās kā par populāri zinātnisku rakstu, tā par krievu un cittautu autoru labāko literāro darbu izdošanu. Straujš bija dzīves ritms arī lielākos provinces centros.

Noslēdzot stāstu par šiem sen aiztecējušiem gadiem, es atļāvos īsumā atzīmēt vispārējo garīgo rosmi, kas raksturoja šo laikmetu. Ja es to nebūtu darījis, varētu rasties iespaids, itkā universitāte būtu bijusi laimīga oaze tuksnesī. Šāda tuksneša nebija. Man bija arī no svara, kaut vispārējos vilcienos, attēlot to plašāko vidi, kurā izglītoji liels skaits mūsu valsts un akadēmisko darbineku, un izcelt tās kultūrālās bagātības, kuras viņi uzņēmuši sevī.

Visus šos sasniegumus brutāli sagrāva lielinieki, iznīcinot paaudzēs sakrātās gara pasaules vērtības.

1956. g.

PIEZĪMES

1) No augšā minētiem Maskavas universitātes absolventiem A. Gubenis, K. Pauļuks, A. Krastkalns, A. Ozols, R. Krimbergs un A. Birznieks bija Fraternitas Moscoviensis (Rīgā Fraternitas Lettica) locekļi, H. Lazdiņš un P. Lejiņš — Lettonias, A. Bīlmanis — Tervetias, A. Spekke — Beveronijas un K. Straubergs — Fraternitas Vesthardianas goda filistri.

8. NO MASKAVAS UZ BERLINI

Par kaut cik nozīmīgāku zinātnisku darbu kopš oktobra revolūcijas Maskavas universitātē nebija ko domāt. Sensakšu valodas kursu, ko es fakultātes uzdevumā lasīju 1917.-18. mācības gadā, man vēl izdevās puslīdz normāli nobeigt. Es turpināju vienīgi vācu valodas kursu. Dzīve ar katru dienu kļuva nepanesamāka. Bads, sals nekurinātos dzīvokļos, epidēmiskas slimības un nedrošība pieņēmās. Satiksme ar Latviju bija pārtraukta. Retumis pavidēja kāda nenoteikta un nepārbaudama ziņa par ciņām Latgales frontē. Ar pāris draugiem no Fraternitas Moscoviensis es regulāri apspriedos par iespējām atgriezties Latvijā. Sanāksmēm mēs bijām izraudzījuši drošu vietu — policijas pārvaldes ambulanci, kur Frat. Moscoviensis filistrs Dr. Arturs Ligers pieņēma savus slimniekus. Ap svēruši apstākļus, mēs nācām pie atziņas, ka doma par atgriešanos pagaidām vēl nav īstenojama. Vajadzēja nogaidīt. Sekoja baigi mēneši, kas negribēja beigties. Te — 1920. gada agrā pavasarī, — atspīdēja cerības stars: pienāca ziņa, ka drīzumā ieradīsies Latvijas valdības delegācija ar Frat. Moscoviensis filistru Aurēliju Zēbergu, vēlāko ārlietu ministra biedru priekšgalā, lai vestu ar lieliniekiem sarunas par ķīlnieku apmaiņu.

Pateicoties Dr. A. Ligerai un A. Zēbergai gādībai mani uzņēma apmaināmo sarakstā: es aizstāju kādu ķīlnieku no provinces, kas nevarēja ierasties. Maijā mēneša sākumā es varēju doties ceļā. Es priecājos, ka būs interesants ceļa biedrs, vecs paziņa — prof. Endzelīns, kas ar ģimeni no Charkovas bija ieradies Maskavā. Skumju sirdi man nācās šķirties no savas dārgās mantas — bibliotēkas, kas saturēja kādus 700 sējumus. Es to atstāju pedagogiskiem kursiem, kur biju lasījis vācu literātūru. Tikai kādas 30 grāmatas pēc īpaša saraksta varēju izvest. Šo sarakstu pārbaudīja vairākas iestādes. Beidzot zem atļaujas stāvēja vesela zīmogu un parakstu kolekcija, to starpā redzamu lielinieku varas vīru, kā tautas izglītības komisāra biedra prof. M. Pokrovskā un Centrālās bibliotēkas direktora paraksti. „Bumaga” — „papīrs” pie lieliniekiem stāvēja vēl daudz augstākā kursā nekā cara laikos. Kurš vecā režīma

ministra biedrs būtu nodarbojies ar šādiem sīkumiem?

Kā beidzamā manā sarakstā bija ievesta bibliografiska raritāte — veca, ar laiku jau nodzeltējusi bīskapa K. Ulmaņa vārdnīca. Tā piederēja prof. Endzelinam. Kad es to atvēru, es tur atradu veselu lingvistisku aparātu. Pie katra vārda bija kāda piezīme profesora raksturīgā, sīkā rokrakstā. Neskaitāmus papildinājumus prof. Endzelīns bija atzīmējis lapās. Šeit bija rūpīgi sakopots materiāls nākamajām zinātniskām publikacijām. Profesors man bija uzticējies sava mūža darba nozīmīgu daļu.

Reizē ar mums uz Rīgu devās arī prof. J. Plāķis no Kazaņas. Dzīvi ritēja mūsu sarunas, sevišķi par piedzīvojumiem beidzamajos gados visās trijās augstskolās.

Uz demarkācijas līnijas — robeža toreiz vēl nebija nosprausta — mūs sagaidīja 13. Tukuma pulka kareivji un virsnieki — baltvāci, braši iznesīgi zēni, kas apzinājās, ka viņi šīnī nozīmīgā postenī sargā savu un mūsu kopējo dzimteni. Ar aizkustinošu sirsnību viņi mums palīdzēja novietoties no Rīgas atsūtītā sanitārvilcienā. Vienā balsī viņi jūsmoja par savu komandieri pulkvedi, vēlāko ģenerāli un armijas štaba priekšnieku. A. Kalēju. Gadus 4-5 vēlāk es iepazinos ar šo dziļi kulturālo un smalkjūtīgo karavīru. Es atcerējos un labi sapratu 13. Tukuma pulka virsnieku cildinošās atsauksmes par šo neikdienišķo, humāno personību. Es pazīstu baltvācus, kas vēl šodien — pēc 36 gadiem — dziļā godbijībā piemin savu bijušo komandieri.

Nākamajā pietātnē vilciens kavējās ilgāku laiku un abi profesori nolēma telegrafēt uz Rīgu par savu ierašanos. Es viņus pavadīju. Prof. Endzelīns uzmanīgi pētīja stacijas ēkas uzrakstus. „Šie neparastie latviskie uzraksti liek sirdij straujāk pukstēt. Bet šeit lūk, ir nepiedodama kļūda! Nevis Ludze, bet Ludza ir pareizi. Lūdzu ievērot!” pievērsies prof. Plāķim un man, pamācīdams, mazliet strupi un stingri, kā tas bija viņa dabā, pateica Endzelīns un — nogrima domās.

Rīgas stacijā mani sagaidīja patīkams pārsteigums: mani tur apsveica veselības departamenta direktors Sattversmes sapulces loceklis konfilistrs Dr. med. G. Reinhardts un lūdza kādu laiku apmesties viņa ģimenē. Arī no karantēna formalitātēm viņš mani atbrīvojot. Dienas desmit es baudīju Dr. Reinhardta un viņa dzīves biedres vies-

milību. Vitālais, jauneklīgi straujais Dr. Reinhardts bija nenoguris un interesants stāstītājs. Mēs turpinājām pirms trijiem gadiem Maskavā uzsāktās sarunas. Toreiz Dr. Reinhardts kā kara ārsts dažas dienas uzturējās pie manis. Sevišķi dzīvi viņu nodarbināja eugenētikas un atturības problēmas. Par tām viņš varēja diskutēt stundām ilgi. Alkoholu Dr. Reinhardts uzskatīja par cilvēces postu un viņa mājā neviens to nelietoja.

Maija mēneša beigās filoloģijas un filozofijas fakultāte ievēlēja mani par docentu ģermāņu filoloģijā, ne bez manu Maskavas studiju biedru — docentu A. Spekkes un K. Strauberga — atbalsta. Bet tā kā vasaras brīvlaiks bija jau sācies, man līdz rudenim faktiski īstas nodarbošanās nebija. Manas bezdarbnieka gaitas tomēr drīz vien beidzās. Iekšlietu ministrs Arveds Berģs aicināja mani par savu vecāko sevišķu uzdevumu ierēdni. Ministrs un viņa biedrs J. Ķēmanis bija ideāli priekšnieki ar izcilām organizātoru dāvanām, viņu rīkojumi vienmēr pārdomāti un noteikti. Resorā valdīja priekšzīmīga kārtība. Jau pēc īsa laika man uzticēja Rēzeknes karantēnas ierīkošanu un vadību. Pateicoties personāla centībai un disciplīnai, darbs ritēja gludi un bez traucējumiem.

Jūlija mēneša beigās karantēnu apmeklēja augsts viesis — angļu profesors Simpsons, šķīrejtiesnesis Latvijas un Lietuvas robežjautājumos. Viņu pavadīja jauns, gara auguma ārlietu ministrijas darbinieks, kas stādījās priekšā kā politiskā departamenta direktors Vilis Šūmanis. Šādi es iepazinos ar savu vēlāko kolēgu un draugu, sūtni Romā, Parīzē, Helsinkos un Tallinnā, kur viņš 1938. gadā kļuva mans pēcnācējs. Būdami tuvi kaimiņi, viņš Somijā, es Igaunijā, mēs bieži vien apspriedamies. Šūmaņa padomi politiskajos jautājumos vienmēr bija nobrieduši un nodēriģi. Aiz viņa rietumnieciskās ārienes slēpās īsta latviska sirds.

Šī dedzīgā patriota saites ar dzimto Zemgali bija ciešas un savas lauku mājas izkopšanai viņš netaupīja ne pūles, nedz līdzekļus. Trimdas gaitas Šūmani bija novedušas Šveicē. Neaizmirstamas dienas es tur — Vallisā — pavadīju viņu sabiedrībā 1946. gadā. Klejodami pa kalniem un lejām mēs kopēji sērojām par Latviju... Nesaudzīgs liktenis Šūmanim bija uzlicis smagus pārbaudījumus: īsā laikā viņš zaudēja vienīgo bērnu un tad dzīves biedri. Drīz

vien arī viņš aizgāja mūžībā¹).

Rēzeknes karantēnā mani apciemoja arī divi jaunāki konfilistri — mediķi Dr. Valters Jaunzems, vēlākais ārsts-pulkvedis, un Dr. Aleksandrs Vītolis, vēlākais Latvijas universitātes medicīnas fakultātes iekšķīgo slimību pro-paideutiskās klinikas asistents un vairāku zinātnisku dar-bu autors. Viņi abi bija piedalījušies brīvības cīņās un 1920. gada vasarā vadīja sanitārvilcienu, kas bija iegrie-zies Rēzeknē.

Mana misija Latgalē tuvojās noslēgumam, kad es saņēmu no ārlietu ministrijas administratīvā departamen-ta direktora, vēlākā ārlietu ministra Ludviga Sējas pie-prasījumu, vai es būtu ar mieru uzņemties austrumu noda-las vadību. Ar Sēju es biju iepazinies 1914. gada rudenī pie L. Bērziņa Dubultos, kur es iegriezos atceļā no Leip-cigas. Sēja pasniedza Dubultu ģimnazijā franču valodu. Uz viņa vēstuli es atbildēju, ka manas līdzšinējās piered-zes ar austrumiem manam mūžam pietiek, bet ja minist-rijā būtu vakance citā nodaļā, es labprāt sekotu aicināju-mam. Jau pēc kādas nedēļas, īsi pirms Bulduru konferen-ces, es uzņēmos ārlietu ministrijas Viduseiropas valstu nodaļas — vēlāk to pārdēvēja par rietumu nodaļu — vadī-tāja pienākumus. Darbs ārlietu resorā bija dzīvs un saistīgs un jau pirmos mēnešos bagāts interesantiem epi-zodiem. Dažus no šiem gadījumiem es atļaušos šeit atzi-mēt, jo par tiem vēl nekas nav rakstīts.

Kādu rītu, septembra mēneša beigās, mani izsauca pie sevis ārlietu ministrs Meierovics un pateica, ka pēc trijām dienām kabineta šefam J. Lazdiņam — vēlākam sūtnim Beļģijā — un man jābraucot uz Berlīni apmainīt 1920. gadā 15. jūlijā ar Vāciju noslēgtā miera līguma ratifikāci-jas dokumentus. Trešais delegāts, Satversmes sapulces loceklis K. Lībtāls, pievienošoties mums Berlīnē. Viss jau esot sagatavots. Nākamās sestdienas vakarā mums vaja-dzēja doties ceļā.

Vēlā pēcpusdienā man no ministrijas atnesa Berlīnei domāto dokumentu. Valstspapīru spiestuves direktors Richards Zariņš ar šo meistardarbu bija pārspējis pats sevi. Tā apdare bija glīta un liecināja par Zariņa izkopto māksliniecisko gaumi. Trīs bieza krīta papīra lapas bija vidū salocītas, caursūtas ar sarkanbaltsarkanu auklu un iesietas brūnos vākos. Uz pirmās lappuses lieliem burtiem

bija iespiesta t. s. preambula, tad sekoja līguma teksts. Uz beidzamās — sestās — lappuses bija atzīme par ratifikāciju un tās noslēgumā Satversmes sapulces priekšsēdētāja J. Čakstes un ārlietu ministra Z. A. Meierovica paraksti un zīmogi. Viss šķita labākā kārtībā. Te piepeši es ieraudzīju kaut ko gluži neticamu: sestā lappusē melns uz balta bija lasāms, ka Satversmes sapulce līgumu ratificējusi viens tūkstots deviņi simti deviņdesmitā gada... septembrī! (datumu vairs neatceros). Kā šāda kļūda bija iespējama? Kā to nebija pamanījuši, dokumentu parakstot, ne ārlietu ministrs, nedz Satversmes sapulces priekšsēdētājs, par R. Zariņu un ārlietu ministrijas darbiniekiem jau nemaz nerunājot? Ko tagad darīt? Steigšus es devos uz Lazdiņa dzīvokli, bet viņa tur nesatiku. Mājās bija vienīgi Lazdiņa svainis, tā laika kara ministrs Eriks Feldmanis, mans Tērbatas komilitonis. „Un šāda nieka dēļ tu uzbudinies! To nepamanīs visgudrākais vācietis. Vai tu domā, ka Vācijas prezidents Eberts būs jau iemācījies latviešu valodu?” Feldmanis mani mierināja. Neesot vērts traucēt visu Valstspapīru spiestuvi sestdienas mierā.

Feldmanis vēl nebija beidzis teikumu, kad es jau biju ceļā uz Zariņa privātdzīvokli. Zariņš bija vēl nelaimīgāks par mani. Vajadzēja no jauna salikt un iespiest nevien beidzamo lappusi ar „vēstures viltojumu”, bet arī pirmo, jo lapa bija viena. Darba pietika sestdienas naktij un visai svētdienai. Kad tas bija veikts, bija jāatkārto dokumenta parakstīšanas procedūra. To komplicēja tas apstāklis, ka Čakste nebija atgriezies no savām lauku mājām. Tikai pirmdienas vakarā mēs varējām izbraukt. Toreizējos apstākļos ceļojums bija vesela ekspedīcija: līdz Liepajai, kur mēs baudījām mana Tērbatas studiju biedra, Sv. Annas draudzes mācītāja Dr. V. Sandera, viesmīlību, ar dzelzceļu, tad ar tvaikoni līdz Klaipēdai un no turienes atkal ar dzelzceļu līdz mūsu ceļa mērķim.

Ratifikācijas dokumentu apmaiņa noritēja gludi. Tai pašā dienā vācu delegācija rīkoja mums pusdienas. Pie pusdienas galda vācu ārlietu ministrijas direktoram Berendam — līdz 1914. gadam viņš bija vadījis valdības eksportfirmu Rostovā pie Donas — nelaimīgā kārtā „paslīdēja mēle”. Viņš piecēlās un uzrunāja mūs apmēram šādi: „Vācija vienmēr ir bijusi stipra tad, kad tā ir uzturējusi ciešus sakarus ar Krieviju. Šī līguma noslēgšana liecina par vācu

valdības vēlēšanos nodibināt atkal labas attiecības ar Krieviju” u. t. t. Kad Berends bija beidzis, Lazdiņš vaicājoši paskatījās uz manu pusi. Es, mudinādams pamāju ar galvu. Savu atbildes runu Lazdiņš sāka šādiem vārdiem: „Arī Latvijas valdība cenšās normalizēt attiecības ar mūsu lielo austrumu kaimiņu. Divi mēneši vēl nav pagājuši kopš Latvijas un Krievijas miera līguma parakstīšanas”...

Pēc Lazdiņa runas iestājās neērts klusums un varēja redzēt, ka Bērends taisījās vēl ko teikt. Lai izbeigtu nepatīkamo incidentu, es griezos pie vācu delegācijas locekļa Haušilda un atgādināju viņam, ka mēs esam veci paziņas. Būdams Vācijas konsuls Maskavā, viņš 1914. gada pavasarī bija apstiprinājis mana universitātes diploma tulkojuma pareizību. Tulkojums man bija vajadzīgs iestājoties Leipcigas universitātē. Visi klātesošie saskandināja glāzes uz šīm atmiņām un novēlēja labas attiecības arī nākotnē. Šie novēlējumi tiešām piepildījās: pēc pārcelšanās uz Berlīni es bieži viesojos Haušilda ģimenē. Viņš mira trīsdesmitajos gados kā sūtnis Helsinkos, bet ar viņa ģimeni es uzturēju draudzīgus sakarus vēl otrā pasaules kara laikā.

Atceļš — no Štetines ar kuģi — bija ļoti patīkams. Laiks pagāja nemanot interesantās sarunās ar A. Klīvi, kas atgriezās no valūtas konferences Briselē.

Tūlīt pēc ierašanās Rīgā, Lazdiņš un es informējām ministru Meierovicu par mūsu gaitām Berlīnē. Tad ministrs griezās pie manis ar jautājumu, vai es esot jau izsaiņojis savu ceļa somu. Es atbildēju, ka vēl neesmu paguvis. „Lieliski”, teica ministrs, „rīt jūs brauksit kā lietvedis uz Berlīni”. Es cēlu nopietnus iebildumus, sevišķi uzsverot, ka man šīm postenim vēl trūkst nepieciešamās pieredzes. „Labi. Piespiest es jūs nevaru. Šādā gadījumā mums jā rūpējās par sūtņa iecelšanu. Valdībai ir trīs kandidāti, trīs dakteri un visi trīs jūsu konfiliistri — Dr. Voits, Dr. Reinhards un Dr. Reinics. Konsultējiet viņus manā vārdā vēl šo priekšpusdienu. Ceru, ka jūs sekmīgi veiksit šo diplomātisko misiju”. — „Atļaujiet, lūdzu, kā pirmo bildināt Dr. Voitu”. — „Dariet to, bet pasteidzaties. Līdz pulkstens vieniem es Satversmes sapulcē gaidu piekritēju atbildi”, noslēdza mūsu sarunu ministrs.

Kādos pusvienpadsmitos es iegāju Dr. Voita uzgaidāmās telpās, kur drūzmējās pacienti. Es lūdzu žēlsirdīgo māsu pateikt viņas šefam, ka nāku svarīgā uzdevumā ār-

lietu ministra sūtīts. Dr. Voits mani tūlīt pieņēma. Īsos vārdos es viņu informēju par savu misiju. Pirmā atbilde bija negatīva, bet pēc kāda laiciņa Dr. Voits jau kļuva piekāpīgāks. Izšķirties viņam tiešām nebija viegli. Kā ļoti iecienīts ārsts ar labu praksi un rosīgs sabiedrisks darbinieks, Dr. Voits Rīgā ieņēma tiklab redzamu, kā arī materiāli nodrošinātu stāvokli. Valdība no viņa prasīja upurus. Bet toreiz, neaizmirstamajā Latvijas tapšanas laikā, kad sirdis dega kā liesmas, mēs visi nesām upurus. Tas bija tik vienkārši un dabīgi. To droši vien sajuta arī Dr. Voits. Tāpēc man nemaz nenācās apelēt pie viņa patriotiskajām jūtām. Kad viņš uzdeva māsai pateikt slimniekiem, ka varēs tos pieņemt tikai rīt, es nojautu, ka pie Dr. Reinharda un Dr. Reinica man vairs nebūs jāgriežas. Jau pirms noteiktā laika es varēju ministram Meierovicam paziņot, ka Dr. Voits priekšlikumu pieņem, bet ar vienu noteikumu — viņš vēlās, lai es viņu pavadu kā pirmais sekretārs... Apmēram mēnesis pagāja visādus priekšdarbus un formalitātes kārtojot. Manā vietā ministrijā nāca L.k.o.k.G. Apinis-Dīnstmanis²⁾, vēlāk tiesu palatas loceklis. Savas spējas un apzinību darbā viņš bija parādījis kā nodaļas sekretārs.

Dažas dienas pirms mūsu aizbraukšanas, agrā rītā, pie manis ieradās prof. Endzelīns. Bez sevišķa ievada, tikai novēlējis laburītu, viņš mani uzrunāja šādi: „Jums jābrauc! To es jums saku nevien kā draugs, bet arī kā jūsu patrons fakultātē!” Prof. Endzelīna skopos vārdos bija daudz sirsnības. Mēs abi lolojām vienu cerību: ka man nelūkojoties uz jauniem pienākumiem, izdosies palikt uzticīgam zinātnei. Varbūt kādā citā, mazāk nozīmīgā centrā man būtu bijis iespējams kalpot diviem kungiem. Berlīnē šī ilūzija drīz vien izgaisa, un 1922. gada oktobrī es lūdzu fakultāti svītrot mani no mācību spēku saraksta.

1920. gada 8. novembrī mēs iebraucām Berlīnē, kur es izgāju Dr. Voita skolu un 1932. gadā stājos viņa vietā. Dr. Voits bija šefs, no kā daudz varēja mācīties.

Pateicoties Dr. Voita rakstura īpašībām, kontakts ar vācu ārlietu ministriju, vadošiem politiķiem un sabiedrību drīz vien bija nodibināts. Saimnieciskos jautājumus veiksmīgi kārtoja ģenerālkonsuls Švēde, kara gūstekņu repatriēšanu pārzināja kapt. Hugo Rozenšteins, vēlākais ģenerālis un armijas štaba priekšnieks. Viss šķita labākā kār-

tībā. Bet drīz vien radās nepatīkams internas dabas sarežģījums: izrādījās, ka mūsu otrais sekretārs (vārds lai paliek neminēts) ir analfabēts visās valodās... Pirms Bermonta dēkas īsu laiku kā Latvijas diplomātiskais pārstāvis Berlīnē bija darbojies Tautas padomes loceklis Vilhelms Šreiners (Schreiner), Rubonias filistrs³). Pēc atgriešanās Rīgā viņš bija pieņēmis sekretāru, kas uzdevās par cara laika diplomātu, Pēterpils universitātes juridiskās fakultātes un Hāgas diplomātiskās akadēmijas absolventu. Ministrija nezināja, kur likt šo Šreineru mantojumu un uzspieda to Dr. Voitam. Kad vairojās zīmes, ka mūsu vidū iekļuvis avanturists, es griezus pie toreizējā tiesu palatas priekšsēdētāja, vēlākā valsts prezidenta A. Kvieša⁴) ar lūgumu, noskaidrot mūsu „jurista” līdzšinējās gaitas. Izrādījās, ka tas ir — farmācijas māceklis ar četru klasu izglītību! Dr. Voits savu otro sekretāru nekavējoties ekspedēja uz Rīgu.

Kopš mūsu ierašanās Berlīnē bija pagājuši mēneši divi, ne vairāk. Kādu priekšpusdienu Dr. Voits man nodeva atšifrēšanai telegrammu, kas tikko bija pienākusi no Rīgas. Viņam esot jāsteidzās uz ārlietu ministriju. Es diezgan ilgi nopūlējos ar telegrammu, jo šinī komplicētā zinātnē biju iesācējs. Kad Dr. Voits atgriezās sūtniecībā, es viņam pasniedzu atšifrēto tekstu. Tas skanēja: „Ceļā uz Romu monsinjors Rancans ved kurjēra saini. Saņemiet to piektdien Silēzijas stacijā.” „Dīvaini”, teica sūtnis, „kad mūsu saruna ar Baltijas valstu nodaļas vadītāju Vilhelma ielā bija beigta, viņš mani jautāja vai arī mums esot Rancau’i”. (Grāfs Ulrich Brockdorf-Rantzau bija Berlīnē vispār pazīstama persona. Gadu iepriekš viņš bija vācu miera delegācijas vadītājs Versalā un ar 1922. gadu Vācijas vēstnieks Maskavā). Neatceros, ko sūtnis atbildējis savam sarunu biedram vācu ārlietu ministrijā, bet viņa jautājuma iemesls tiklab Dr. Voitam kā man bija skaidrs. „Jūs redziet,” es teicu, „cik apbrīnojami funkcionē Vilhelma ielas aparāts! Vāci nevien paspējuši izdibināt mūsu šifra noslēpumus, bet arī prot veiklāk ar to rīkoties nekā mēs paši. Tikai vienā vienīgā burtā viņi kļūdījušies. Acīm redzot neatbilst īstenībai apgalvojums, ka vienīgi angļi šinī ziņā ir lieli meistari. Vāci ar viņiem var mēroties. Varbūtība, ka indiskrēcija būtu meklējama Rīgā, pilnīgi atkrīt. Tur šifru pārzin ministra tuvs radnieks — Juris Filholds.

Es tikai brīnos par mūsu vācu drauga naivitāti. As savu vientiesīgo jautājumu viņš mums izplāpāja savas ministrijas noslēpumu." Neviļus es atcerējos Erika Feldmaņa vārdus. Viņa pirms pāris mēnešiem izteiktām „bažām” nebija pamata: vāciem netrūka arī latviešu valodas pratēju.

Par gadījumu mēs informējām Rīgu un atslēgvārdus nomainīja.

1956. g.

PIEZĪMES

1) Kolēģi Roberts Liepiņš, Jūlijs Feldmans un es bijām tie, kas urnu ar Šūmaņa pelniem nesām Ženēvā no kapličas uz kapu. — Visai atzinīgi par savu Latvijas kolēģi Šūmani un viņa dzīves biedri atsaucās beidzamais Vācijas sūtnis Somijā Viperts fon Blichers savā grāmatā „Gesandter zwischen Diktatur und Demokratie”. Latvijas sūtnis bijis vīrs savā vietā, kas cienīgi pārstāvējis savu dzimto zemi. Neatsverams palīgs Šūmanim bijusi viņa kundze. Fon Blichers atrod, ka tā bijusi īsta grande dame. Šūmanis pats viņam atgādinājis — Baltijas baronu! Šeit fon Blichers, kas citādi ir labs vērotājs, maldās: Šūmani nebija nekā vāciska, izņemot valodas pārvaldīšanu. Viņš bija latīņu kultūras piesātināts, vīrs, kas visos savos spriedumos, visās atzīpās vadījās no tā, ko franči sauc par „le bon sens et le sens de la mesure”. Viņš bija caur un caur gara aristokrats, stila cilvēks ar nevainojamām ārējām formām, vienmēr nosvērts un savaldīgs. — 2) Album Lett. 417. — 3) Album Rub. 85. — 4) Album Lett. 98.

9.

**MŪSU BERLINES SŪTNIECĪBA VEIMĀRAS
REPUBLIKAS LAIKĀ**

(Referāts Sirakūzu latviešu biedrībā 1956. gadā
17. novembrī, atzīmējot valsts svētkus)

Atļaujiet man, lūdzu, šovakar kopā ar jums domās atgriezties mūsu Berlīnes sūtniecībā, kur man bija lemts darboties par sūtniecības pirmo sekretāru, padomnieku, ģenerālkonsulu un sūtni kādus piecpadsmit gadus.

Isā referātā man, saprotams, būs iespējams raksturot sūtniecības darbu tikai vispārējos vilcienos.

Dodoties 1920. gada novembra mēneša sākumā ceļā uz Berlīni, sūtnis Dr. Voits, ģenerālkonsuls Švede un es pilnā mērā apzinājāmies, ka darbs, kas mūs tur sagaida, nebūs no vieglajiem. Mēs visi bijām apmeklējuši vācu skolas un vācu mentalitate mums nebija sveša. Tāpēc mēs ar pašāvību lūkojāmies nākotnē un cerējām godam veikt mums uzticētos pienākumus. Bet drīz vien mums bija jāpārliecinās, ka mūsu darbs būs nesamērīgi grūtāks nekā mēs bijām paredzējuši. Mēs nezinājām, ka Latvijas prestižs vācu iestādēs, politiskajās aprindās un presē stāv uz tik zema līmeņa, kādu mēs to atradām. Berlīnē ierodoties.

Pirms Dr. Voita iecelšanas apmēram gadu Berlīnē bija darbojies ārlietu ministrijas informācijas birojs kādas stipri kreisi noskaņotas un „enerģiskas” kundzes vadībā. Mūsu valdība viņai bija piešķīrusi legācijas padomnieces dienesta pakāpi. Vācu presē un sabiedrībā viņu ironiski apostrofēja ne citādi kā „Die lettische Legationsraetin Frau O-K, man denkt inwillkuerlich an die Paepstin Johanna”. Šāda sarkastiska zobgalība vien jau liecina, ka šeit ar nepareizu pieeju kārtojamiem jautājumiem, iejūtas un takta trūkumu bija sasists daudz porcelāna un tiklab mūsu „padomnieces” kā viņas pārstāvētās valsts kredīts vācu aprindās nebija diez cik liels. Mums bija jādarā viss iespējamais, lai paceltu Latvijas prestižu.

Mūsu attieksmes ar Vāciju no laika gala bija apgrūtinātas ar vairākām hipotēkām, kādas Igaunija un Lietuva nepazīna. Pie mums gadiem ilgi bija plosījušās kara vētras, Igauniju tās bija skārušas tikai īsi, uz kara beigām. Zemgales auglīgais līdzenums vāciem bija tīkota telpa

kolonizatoriskai ekspansijai, Igaunijas zemīte bija neauglīga un nepievilcīga. Mūsu strēlnieku vienības bija varonīgi cīnījušās pret vācu armiju, mēs bijām asiņaini likvidējuši vācu rūpnieku atbalstīto Bermonta dēku.

Vāci nekādi nevarēja samierināties ar mūsu agrāro reformu. Vācu sabiedrībā tā bija izsaukusi dziļu neapmierinātību un prese to citādi neapzīmēja kā par „Agrarbol-schewismus”. Dažādas nokrāsas baltikumieši, Bermonta dēkas dalībnieki, Judeniča armijas un Bišofa dzelzdivīzijas piederīgie, atkāpdamies uz dienvidiem, bija izplatījuši vācu tautā par latviešiem visādas tenkas un šausmu stāstus. Ne labāk par mums atsaucās rakstnieki, kas bija piedalījušies cīņās austrumos. Sūtniecības bibliotēkā ar laiku sakrājās vesels plaukts pret Latviju vērstas literatūras. Vispārējais noskaņojums bija mums nelabvēlīgs, lai ne-teiktu naidīgs.

Ārēji Vācija pēc pirmā pasaules kara gan bija kļuvusi republika, bet pēc būtības tajā nekas liels grozījies nebija, salīdzinot ar Viļuma II laikiem. Runājot vācu dzejnieka Rilkes vārdiem, Vācija nebija pratusi iekšēji atjaunoties. Pat tās nosaukums — „Deutsches Reich” — bija palicis vecais. Negrozīts bija palicis arī valsts aparāts, jo noteicējs vārds viscaur piederēja tam pašam ķeizara laika visu varenam „Geheimratam”. Rūgstošā apkārtnē šie ierēdņi uzskatīja sevi par vienīgo drošo valsts balstu. Viņi bija tipiski ceļinieki starp divām pasaulēm. No vecās tie iekšēji nespēja atraisīties, otra — jaunā — tiem bija sveša. Sarunās, kas mums ar viņiem bija jāved, tie neizrādīja ne mazāko piekāpību un baidījās no jebkādas atbildības. Viens otrs no augstākiem valsts ierēdņiem vācu okupācijas laikā bija ieņēmis kādu vietu militārā vai civilā pārvaldē Latvijā vai Lietuvā. Nebūtu vēl bijusi liela nelaime, ja šie ierēdņi, kas bija sastopami visos resoros, paši vien sevi būtu uzskatījuši par speciālistiem Baltijas valstu jautājumos, jaunums bija tas, ka bieži arī viņu priekšniecība tos par tādiem atzina un aqli tiem uzticējās. Grūti nācās atrast ar šiem kungiem kopēju valodu. Viņi nekādi nevarēja pierast runāt ar mums kā līdzīgs ar līdzīgu.

Reakcionārais pārvaldes aparāts nebija vienīgais mantojums, ko monarhija bija atstājusi Veimaras republikai. Prūšu militarisms nebūt vēl nebija izskausts. Tīrgartenā, ceļa malā, kas veda uz reichstagu, varēja apbrīnot Veima-

ras republikas laikā uzceltu bronzas kareivja tēlu. Kareivis, uz priekšu noliecies, ar rokas granātu apbruņojies, traucās uzbrukumā. „Mūsu gars vēl ir dzīvs”, paskaidroja uzraksts uz pakājes visiem, kas to, varbūt, vēl nezināja, bet īpaši deputātiem, tautas aicinātiem republikas demokrātiskās satversmes sargiem, kas devās uz reichstagu.

Šāda bija gaisotne, kurā mums bija jādarbojas.

Ministrs Meierovics mums bija licis pie sirds vispirms mēģināt radīt Latvijai labvēlīgāku noskaņojumu, nodibinot ciešākus sakarus ar liberālām vācu pilsoņu aprindām un politiķiem, kas tās pārstāvēja. Mēs, saprotams, sekojām ministra norādījumiem, un šie sakari mums arī radās, bet šo, t. s. liberālo grupu un partiju nozīme Veimāras republikā nebija liela un gadu tecējumā aizvien vairāk mazinājās. Pēc katrām vēlēšanām šo partiju pārstāvju skaits reichstagā saruka. Noteicējs vārds Veimāras republikā piederēja sociāldemokrātiem un galēji labai vācu nacionālai tautas partijai. Daudz maz nozīmīga bija arī katoļu centra partija. T. s. „liberālo” politiķu demokratismaam piemita stipra šovinisma piegarša. (Zīmīgā kārtā prof. Ešenburgs savam Veimāras republikai veltītam rakstu krājumam devis nosaukumu — „Improvizētā demokrātija”, gribēdams šādi teikt, ka šī „demokrātija” nebija organiski augusi, bet uz ātru roku radīts iestādījums). Vācu politiskās domas attīstības gaita nebija sekmējusi liberālisma un demokratisma iesakņošanos, jo tai trūka tradīciju vācu tautā. Trausli liberālisma un demokratisma dīgli gan saskatāmi dažu 19. gadsimta politiķu deklarācijās, bet šie dīgli laika tecējumā bija panīkuši. Tāpēc dzīves tiešamībai bija maz kopēja ar Veimāras republikas rakstīto demokrātisko satversmi. Ilggadējais Veimāras republikas ārlietu ministrs Strēzemans (Stresemann), viens no spilgtākām Veimāras republikas politiskām figūrām, pats sevi gan uzskatīja par liberālās demokrātijas pārstāvi, bet vēl pirms pāris gadiem — kara laikā — viņš bija iestājies par Beļģijas aneksiju un 1918. gadā par monarhijas atjaunošanu. Napoleona kultu viņš piekopa līdz kapa malai. Demokrāts nebija arī Strēzemaņa priekštecis ministra amatā. Valters Ratenaus (Rathenau). Es viņu drīzāk nosauktu par gara aristokratu. Šai apzīlbīnošai, vispusīgi izglītotai un dziļi kulturālai personībai piemita ideju bagātība, bet tās reti kad nogatavojās. Ratenausam trūka izturības pa-

turēt acu priekšā reiz nozīmēto mērķi. Sīkam ikdienas un rutīnas darbam viņš radīts nebija, „Viņš ir koks, kam vairāk ziedu nekā augļu”. Ratenau’u raksturoja viņa tēvs.

Hitleram pie varas nākot, vidus partijas bija zaudējušas jebkuru nozīmi: Strēzemaņa tautas partijas deputātu skaits reichstagā bija sarucis uz diviem. Līdzīgā stāvoklī trīsdesmito gadu sākumā bija nonākusi arī vācu partija. Šīs partijas deputāts Teodors Heuss, vēlākās Bonnas republikas pirmais prezidents bija „demokrats” sui generis: 1931. gadā viņš izdeva brošūru „Hitlera celš”. Tanī viņš nodod visai saudzīgu spriedumu par vēlāko „fue-reru”. 1933. gada 23. martā Heuss reichstagā nobalso par likumu, kas piešķir Hitleram tiesības vadīt bez parlamenta. Grūti nākas saskatīt šeit „jaunības grēkus”, jo Heuss toreiz jau tuvojās pusmūžam. Ar pārējiem četriem savas partijas biedriem reichstagā viņš hospitēja pie nacionāl-sociālistiem. Lai sastādītu īpašu frakciju pēc noteikumiem vajadzēja 15 deputātu. Demokrātiem to bija tikai 5. Grūti iedomāties bēdīgāku t. s. vācu „liberālās domas” beigu akordu!

Nepārtraucot ievadītos sakarus ar šiem vācu pilso-niskiem vidus slāņiem, mēs drīz vien nodibinājām tuvas attiecības ar vācu sociāldemokrātiem un galējiem labiem — vācu nacionāliem. Starp sociāldemokrātiem ar savām spējām izcēlās reichstaga loceklis Breitšeids (Breitscheid), vīrs ar plašu interešu loku un nevainojamām sadzīves formām, patīkams un asprātīgs sarunu biedrs. Mūsu attie-cības ar Breitšeidu bija atklāti sirsnīgas. Viņš bija lab-prāt redzēts viesis sūtniecībā.—

No vācu nacionāliem, kas bieži mūs apciemoja, būtu mināms reichstaga loceklis, Berlīnes universitātes vēstu-res profesors Hečs (Hoetzsch). Viņš dzīvi interesējās par Krieviju un vispāri Austrumeiropas problēmām.

Lielas rūpes mums sagādāja mūsu tirdzniecības bi-lances pasivitāte ar Vāciju. Karā izpostītai Latvijai bija nepieciešami lauksaimniecības rīki, fabriku iekārtas, bija jāatjauno tilti, dzelzceļi u. t. t. Visi šie rūpniecības izstrā-dājumi bija Vācijā lēti pērkami, sevišķi inflācijas laikā, divdesmito gadu sākumā. Bet šie iepirkumi bija jāsamaksā un samaksāt mēs varējām vienīgi ar eksportprecēm. Vā-cija tās tolaik ne labprāt ņēma pretim. To vairums gāja uz Angliju, kas dabīgā kārtā prasīja, lai mēs arī iepērkamies

Anglijā. Latvijas-Vācijas tirdzniecisko sakaru ievirzīšana normālā gultnē bija visai nopietns un sarežģīts uzdevums, kura nokārtošana prasīja daudz pūļu, pacietības un apstākļu pārzināšanu. Bez saimnieciska līguma noslēgšanas šis uzdevums nebija veicams. Šādu līgumu ģenerālkonsuls Švēde arī noslēdza. Švēdes nopelns ir arī konsulārā tīkla noorganizēšana visas Vācijas mērogā. Šādi, stājoties 1924. gadā Švēdes vietā, mans darbs, pateicoties mana priekšgājēja aktivitātei, bija lielā mērā atvieglots.

Saimnieciskais līgums bija gan parakstīts, bet vāci atteicās to ratificēt pirms atlīdzības izmaksas vācu pilsoņiem par agrarreformas gaitā atsavinātām muižām. Viena grūtība saistījās ar otru. Bet tas vēl nebija viss. Vācu rūpniecības un banku „klejojošais” kapitāls saskatīja Latvijā izdevīgas peļņas iespējas un tiecās turp. Vācu valdība visādi veicināja šādu kapitāla trendu. Bez zināmas kontroles tas mums varēja kļūt bīstams, jo mēs viegli vien varējām nonākt saimnieciskā un tad arī politiskā atkarībā no Berlīnes. Bija jāatrod ceļi un līdzekļi, lai daudz maz pārraudzītu šos plūdus, kas draudēja mūs novest Vācijas pavadā.

Arī ar mūsu koloniju mums bija savas bēdas. Latviešu kolonijā bija maz: Berlīnē — dzīves priecīgais Ufas režisors Dr. Gūters, enerģiskais kalija sindikata direktors Dr. Linters, rūpnieks Ernests Veisbergs, aktrise Marija Leiko un vairāki studenti, provincē viens profesors un divi trīs rūpnieki. Tas arī bija viss. Daudz lielāks bija lojālo baltvācu skaits, to starpā daži Dr. Voita un mani Tērbatas studiju biedri. Ar viņiem mēs uzturējām draudzīgus sakarus. Tie mums labprāt palīdzēja mūsu darbā kur un cik vien spējami.

Neatvietojamais padomdevējs juridiskos jautājumos mums bija advokāts Pauls Erdmans (Erdmann)¹⁾, uzticības ārsta pienākumus kādu laiku laipnā kārtā bija uzņēmis rīdzinieks Dr. med. Vitichs (Wittich)²⁾, kolonijas garīgai aprūpei latviešu valodā kā kristībām un aizgājēju izvadīšanai, mums savus pakalpojumus nekad neliedza māc. Fricis Trefners (Treffner)³⁾, kas divdesmitajos gados bija no Kurzemes pārcēlies uz Vāciju. Berlīnes tuvumā viņam bija uzticēta kāda vācu draudzes garīgā aprūpe. Dziļu pateicību es esmu parādā savam vienmēr atsaucīgam Tērbatas studiju biedram rīdziniekam Dr. Adolfam Agte

(Agthe)⁴), kas pirms gadiem piecpadsmit bija pārnācis uz Vāciju un šeit promovējis ar darbu par laukstrādnieku stāvokli Vidzemē. Mums Berlīnē ierodoties, viņš tur ieņēma nodaļas vadītāja vietu valsts statistiskā pārvaldē. Viņa lietderīgie norādījumi uz ievēribas cienīgām parādībām Vācijas saimnieciskā un politiskā dzīvē man pirmā laikā lielā mērā atvieglāja orientēšanos sarežģītos pēckara apstākļos. Pateicoties viņam, es iepazīnos ar vairākiem vācu politiķiem un lielrūpniekiem.

Kolonijas vairums sastāvēja no ebrējiem. Izredzes ar visādiem veikaljiem viegli iedzīvoties inflācijas laikā Vācijā bija vilinošas un mūsu ebrēji lielā skaitā bija saplūduši Berlīnē un citos lielākos Vācijas centros. Ebrēju starpā netrūka solidu tirgotāju un rūpnieku, bija pārstāvēta inteliģence, bet bija arī ne mazums spekulantu un vispār tumšu elementu. Ar savām lielām un mazām nelaimēm viņi bieži ieradās konsulātā vai sūtniecībā. Vajadzēja prast ar viņiem apieties, jo savu stāstu tie parasti sāka ar vecmāti. Ģimenes ķildu gadījumos man ne reizi vien nācās uzstāties šķīrējtiesneša lomā.

Kā es jau teicu sava stāsta sākumā, tad vācu prese — sevišķi labā spārna — bija pret mums nelabvēlīgi noskaņota. Avižu slejas mudēja no tendencioziem Latvijai naidīgiem rakstiem. Nomierināt šīs balsis bija viens no mūsu steidzamākiem un svarīgākiem uzdevumiem. Oficiāliem protestiem vācu ārlietu ministrijā tikpat kā nekad panākumu nebija. „Jūs taču neprasīsīt, lai mēs graužam vienu no nozīmīgākiem mūsu demokrātiskās iekārtas ieguvumiem — preses brīvību,” parasti skanēja atbilde, kādu mēs Veimaras republikas laikā saņēmām ārlietu ministrijas preses nodaļā. Preses nodaļas vadītājs solījās izsaukt attiecīgā laikraksta redaktoru un likt viņam pie sirds atturēties no rakstu publicēšanas, kas vērsti pret draudzīgu ārvalsti. Bet jau pēc dažām dienām mēs vērojām, ka labā spārna laikrakstu redaktori šim tēvišķām pamācībām piešķīra maz vērības. Labi vēl, ja pamācītājs laikraksts turpināja rakstīt līdzšinējā garā un neņēma pāris toņus augstāk. Bija jāmeklē citas iespējas kā novērst šo ļaunumu. Neatmaidīgā darbā mēs tās atradām, ja arī ne pilnos apmēros. Mēs vai nu paši centāmies vācu presē pareizi apgaismot apstākļus Latvijā, vai arī panācām to ar vācu žurnālistu palīdzību, kas mūsu ierosmē kā lielāko laikraks-

tu korespondenti devās uz Latviju. Viņi tur vēroja apstākļus un saņēma objektīvu informāciju, kas atspoguļojās viņu rakstos. Berliner Tageblatt, Vorwaerts un Germania nosūtīja savus korespondentus uz Rīgu⁵). Vieglāk bija piekļūt preses orgāniem, kas bija veltīti atsevišķām saimniecības nozarēm, kā linkopībai, kokrūpniecībai, sviesta tirdzniecībai. Tas pats attiecas uz mēnešrakstiem, kas bija domāti sakaru padziļināšanai ar austrumiem. Šādi mēnešraksti iznāca nevien Berlīnē, bet arī Karalaučos. Breslavā un Štetīnē. Šinīs žurnālos parādījās vesela virkne vai nu mūsu lauksaimniecības atašeju vai manu rakstu, kas lietišķi tēloja apstākļus Latvijā.

Šeit es gribu pateicībā atcerēties bij. Rīgas pilsētas galvu V. Bulmeringu, kas rediģēja Štetīnes „Oestseehandel”. Viņš bija īsts goda vīrs un gadiem ilgi cieši sadarbojās ar mani informācijas laukā.

Mūsu ierosmē un uz materiālu pamata, ko mēs sniedzam autoriem, parādījās vairākas grāmatas par Latviju un Latvijas saimniecisko un politisko nozīmi starptautiskā mērogā. Ģenerālkonsuls Švede stāvēja kūmās pie saimniecības ministrijas darbinieka Kron-Volfanga (Krohn-Wolfgang) grāmatas „Die Bedeutung Lettlands fuer die oestliche Frage”. Latvijai veltītā nodaļa O. Lēnicha (Leh-nich) grāmatā „Waehrung and Wirtschaft in Polen, Litauen, Lettland und Estland” pa lielākai daļai ir manis sarakstīta. Ciešā sadarbībā ar mani Osteuropa institūts Breslavā, ko vadīja ģenerālkonsula Švēdes un mans draugs, Rīgas advokāts von Bochmans, izdeva H. Volerta (Wol-lert) doktora disertāciju „Die Industrie Lettlands”. Visas minētās grāmatas tagad ir kļuvušas bibliografiskas raritātes. Drīz vien mēs nācām pie atziņas, ka mūsu informācijas darbs būs sekmīgāks, ja mēs tajā iesaistīsim prominentus vāciešus. Berlīnes tirdzniecības augstskolā, kur es klausījos lekcijas, es iepazinos ar ievērojamo vācu tautsaimnieku prof. V. Sombartu. Es viņu lūdzu piedalīties kādā Latvijai veltītā izdevumā. Profesors sekoja manam aicinājumam. Savā rakstā viņš silti iestājās par sakaru izveidošanu starp abām valstīm, norādīdams uz struktūrālām atšķirībām Vācijas un Latvijas saimniecībā un uzsvērdams, ka tās viena otru papildina.

Uz mūsu lūgumu L. U. filozofijas profesors, valstsvācietis Dr. V. Frosts, ievietoja „Velhagen und Klasings

Monatshefte" plašu apcerējumu par Latviju un savu zinātnisko darbību Latvijas universitātē. Prof. Frosts starp citu raksta: „Ļoti labprāt es sekoju aicinājumam uz Rīgu. Mani piedzīvojumi Latvijā ir vislabākie. Savas lekcijas es lasu vāciski. Gandrīz visi filozofijas studenti pārvalda vācu valodu. Ja Latvijas universitāte nolēma aicināt par mācības spēku valstsvācieti — un es biju pirmais, ko tā saistīja — tad tas jāuzskata par nozīmīgu uzticības apliecinājumu.” Prof. Frostam mūsu ierosmē sekoja Minchenes arhaiologs fon Bisings (von Bissing) ar cildinošu rakstu „Preussische Jahrbuecher”, kurā viņš atstāsta Latvijā gūtos iespaidus. Bisings bija vispār atzīta autoritāte savā speciālitātē — ēģiptoloģijā — ar plašiem sakariem vācu nacionālās aprindās.

Kad pēc viesošanās Rīgā Vācijā atgriezās komponists Maksis fon Šilings (Max von Schillings), es viņu lūdzu uzrakstīt ievietošanai „Deutsches Magazin” dažas rindīņas par Latvijā redzēto un dzirdēto. Jau pēc pāris dienām viņš manā rīcībā nodeva veselu apcerējumu. „Es biju patikami pārsteigts par latviešu sasniegumiem mākslas laukā”, raksta fon Šilings. „Centieni, kādus es vēroju ir vislielākās atzinības cienīgi. Man bija izdevība noklausīties Nacionālā operā Rimskija-Korsakova un Alfreda Kalniņa skandārbus. Sevišķi man patika operas koris. Ar savu skolēnu priekšnesumiem prof. Vītols man deva iespēju ieskatīties konservatorijas sasniegumos. Visur es vēroju briestošus spēkus, enerģiju un tieksmes pacelt garīgo kultūru. Teicamos tulkojumos es iepazīnos ar latviešu literatūras devumu, sevišķi lirikas un dramas laukā. Es varēju arī ieskatīties bagatā latviešu dainu pūrā. Latvju dainām piemīt daudz valdzinošu īpatnību. Operas solistu vidū ir daudz spilgtu talantu un īstu personību. Orķestrs un sevišķi koris stāv savu uzdevumu augstumos. Varu tiem pareģot vēl tālāku attīstību. Nacionālā opera bez šaubām ir ievērojams kultūras faktors, kas pelna ikkuru atbalstu. Direktors Gulbis ir vīrs savā vietā. No jaunās komponistu paaudzes pārstāvjiem man vislielāko iespaidu atstāja Mediņš. Viņš ir cienīgs, lai viņa vārdu pieminētu starptautiskā mākslas dzīvē. Manas „Monas Līzas” uzvedums mani dziļi iepriecināja, jo vairāk vēl tāpēc, ka izrādei neizpalika arī ārējais panākums. Opera bija izpārdota. Ar gandarijumu un pateicību es varu atskatīties uz savu pir-

mo viesošanos Rīgā. Tā man deva vērtīgus iespaidus un atziņas”.

Šāda atsauksme, protams, guva ievēribu vācu sabiedrībā un nepalika bez iespaida arī uz mūsu nelabvēļiem.

No pārstāvības veicinātiem Latvijas zinātnieku priekšlasījumiem Berīnē, kas plaši atbalsojās vācu sabiedrībā un presē, minēšu prof. E. Dila (Diehl) labi apmeklēto lekciju par seno Olbiju. Atmiņā man palicis arī prof. Dr. P. Strazdiņa priekšlasījums. Prof. Strazdiņš bija izvēlējies tematu no savas speciālitātes — ķirurgijas.

Nozīmīgs ieguvums mūsu informācijas darbam bija manas draudzīgās attiecības ar plašākās Berlīnes ziņu aģentūras „Ostexpress” vadītāju K. J. Fosu (K. J. von Voss). Viņa labi noorganizētā aģentūra sniedza informāciju par Austrumeiropas valstīm Berlīnes un provinces preseī. Foss bija mans studiju biedrs, un es Tērbatā bieži baudīju viņa mātes viesmīlību. Panzijā pie viņas dzīvoja vairāki mani komilitoņi-lettoņi: vēlākais mācītājs Ernests Stange, vēsturnieks Eduards Veispāls, mediķi Jānis Jaunzems un Eduards Lindbergs u. c. Ne vienu reizi vien sūtniecība izmantoja šos manus senos sakarus, lai lietiski apgaismotu kādu notikumu Latvijas politiskā, saimnieciskā vai kulturālā dzīvē. Fosa agrā nāve mums bija liels zaudējums.

Šie ir tikai daži piemēri no sūtniecības plašās darbības preses un informācijas laukā. Pilnīgi to šeit raksturot nemaz nav iespējams. Vērtīgi palīgi šai darbā man bija preses atašējs — nosvērtais Selonijas filistrs Arveds Smilga divdesmitajos gados, un enerģiskais austrumietis Ernests Treiguts — trīsdesmitajos. Informācijas darbam mēs veļtijām lielu vērību un ziedoām tam daudz laika un enerģijas. Mūsu sasniegumi tomēr ne viscaur atbilda pūliņiem: labā spārna presē joprojām darbojās vecais raugs.

Par laimi šiem galēji labā spārna laikrakstiem lasītāju bija maz. Šeit jāatzīmē viens no paradoksiem, kādu Veimāras republikas laikā netrūka. Vācu tautas masas (arī sociāldemokrāti!) tolaik visumā bija nacionāli noskaņotas (atcerēsimies kaut Hindenburga ievēlēšanu par valsts prezidentu!), bet tās nelasīja sava labā spārna avīzes kā *Kreuzzeitung*, *Deutsche Zeitung*, *Deutsche Tageszeitung* u. c., kas pauda tautas nojautām un noskaņām atbilstošas idejas. Masu, sevišķi vidus slāņu garīgā barība

bija labi informētie un veikli redīgētie liberālie laikraksti kā Berliner Tageblatt, B. Z. am Mittag, Vossische Zeitung un daži citi. Bet dīvainā kārtā šīs izplatītās preses politiskais iespaids tautas masās bija niecīgs. Reichstaga vēlēšanās šo laikrakstu lasītāji savas balsis nenodeva vis demokrātu un tautas partijas kandidātiem, bet gan vācu nacionāļiem un sociāldemokrātiem, t. i. galēji labajiem un kreisajiem. Politiskais spēks ko presei parasti piedēvē, Veimaras republikā neizpauzās: prese te nebija sestā lielvalsts.

Es baidos, ka būšu nogurdinājis auditoriju ar savu daļēji sauso stāstu. Tāpēc mēģināšu savus klausītājus kompensēt ar dažiem mazāk nopietniem epizodiem no sūtniecības dzīves.

Ar ziņojumiem uz Rīgu Dr. Voits neskopojās. Man reizēm šķita, ka viņš savā pienākuma apziņā, sevišķi zīmējoties uz sākumiem, iet par tālu. Šo savu uzskatu es no Dr. Voita neslēpu.

„Nogaidiet, sekretāra kungs, kad jūs sēdēsīt manā vietā, jūs ar šiem „sākumiem” tālu pārspēsīt mani”, Dr. Voits praviētīgi mēdza teikt. Droši vien šādās reizēs manam šefam mūs bijusi taisnība. Pilnīgs pretstats manam šefam šinī ziņā bija kāds viņa kolēga, vecs kungs, kas savu posteni ieņēma jau gadus divdesmit. Viņš reiz Dr. Voitam žēlojies: „Iedomājieties, lūdzu, mans ārlietu ministrs pieprasa no manis ziņojumus! Es viņu nesaprotu. Esmu taču sūtnis un ne rakstnieks”.

„Laimīga valsts, kas sev ko tamlīdzīgu var atļauties”, piebilda Dr. Voits atstāstīdams šo sarunu.

Sūtniecībā regulāri iegriezās Vācijas pārstāvji Latvijā tanīs reizēs, kad tie no Rīgas bija ieradušies Berlīnē. Ar viņiem visiem mūsu attiecības bija draudzīgas, neatkarīgi no tā, vai viņi piederēja pie vācu politiķu labā vai kreisā spārna.

Mēs nebijām vēl ilgi Berlīnē, kad no Rīgas bija iebrāucis Vācijas lietvedis. Pretēji manam šefam viņš bija pazīstams kā liels alkohola cienītājs. Dr. Voits viņu bija ielūdzis pusdienās un pie galda mēs sēdējām tikai trijātā. Te mājas tēvu negaidot izsauca pie telefona: saruna no Rīgas! Dr. Voits atvainojās un atstāja mūs divatā. Viņš nebija paguvis vēl lāga aizvērt durvis, kad mūsu viesis paņēma dzidrā pudeli un piepildīja glāzes man un sev.

„Dein Otto!” viņš man uzdzēra, „namatēvs jau tā kā tā vairāk par vienu glāzīti mums nebūtu devis”.

Vācija bija iecēlusi jaunu sūtni Rīgā. Mūsu protokols paredzēja, ka, sūtnim akreditējoties, viņu pie pils sagaida goda sardze un militārais orķestris spēlēja attiecīgas ārvalsts himnu. Vāciem tādas tolaik vēl nebija, un mums bija uzdots noskaidrot, kā izklūt no šīs situācijas. Brītiņu padomājis, mūsu Rīgas viesis pateica Dr. Voitam: „Ach, spielen Sie doch „Ich weiss nicht, was soll es bedeuten”.”

Šis pats mūsu vācu viesis žēlojās, ka Latvijā pavadītos gados viņš savas diplomātiskās darbības aktīvā varot ierakstīt tikai vienu vienīgu panākumu, un tam pašam esot ne visai patīkama piegarša. Nesen, caurbraucot uz Maskavu, Rīgas dzelzceļa pietātnē ar Berlīnes vilcienu bijusi ieradusies pazīstamā vācu komuniste Klāra Cetkina (Zetkin). Viņu tur nejauši ieraudzījis bēdīgi slavenais dēkainis Otto Goldfelds-Zeltiņš. (Būdams vācu virsnieks, Goldfelds 1919. gada martā ar savu vienību bija pārnācis Kalpaka bataljonā un vēlāk pieņēmis vārdu Zeltiņš). Piesaucis pāris kareivju, Goldfelds izsēdinājis Cetkinu ar visu viņas bagāžu no vilciena un pateicis viņai: „Pie mums Latvijā šādus ērmus kā tevi vienkārši pakar”. Kareivjiem Goldfelds uzdevis Cetkinu nogādāt cietumā. Smagu sirdi mūsu viesim kā lietvedim nācies spert soļus, lai Cetkinu no cietuma atbrīvotu. Šeit jāpiezīmē, ka mūsu viesis bija noteikts komunistu pretinieks.

Viena no Dr. Voita rakstura īpašībām bija mierīga nosvērtība. No visnepatīkamākās situācijas viņš parasti prata atrast izeju. Dažreiz viņam palīdzēja gadījums. Berlīnē bija iecelts jauns Polijas sūtnis, un Dr. Voits viņu bija ielūdzis uz oficiālu dineju. Pārējie viesi bija jau ieradusies un sapulcējušies sūtniecības salonā, iztrūka vienīgi polis. Kļuva neērti gaidīt un Dr. Voits steidzās uz blakus istabu, lai telefoniski noskaidrotu, kas noticis. Polijas sūtnis gluži nelaimīgs atvainojās: sekretārs esot aizmirsis viņam atgādināt par ielūgumu. Pie vislabākās gribas viņš nevarot ierasties. Kad Dr. Voits atgriezās pie viesiem, atvērās durvis un ieradās nelūgts viesis — Persijas sūtnis vakara tērpā ar krāšņu ordeņa lentu un pilnu krūti zvaigznēm. Situācija bija glābta: viņš laimīgā kārtā bija samainījis Lithuanie ar Lettonie. Kas persieša vietā nosēdās pie galda Lietuvas sūtniecībā, palika nenoskaidrots.

Ne mazāk interesants gadījums bija man ar Francijas vēstnieku Fransuā-Ponsē (Francois-Poncet). Kādā diņējā vēstniecībā viesi tikko bija paguvuši ieņemt pie galda savas vietas. Starp vēstnieku un mani bija vieta Strēzemaņa kundzei. Norādīdams uz garo sulaiņu rindu, kas taisījās apkalpot pie galda, mājas tēvs aiz kaimiņienes muguras pievērsās man un pusbalsī pateica: „Lūk, pirmais rindā, mans galvenais butlers, ir jūsu tautietis latvietis. Man viņu ieteica jūsu kolēģa Parizē”. Kad es mēģināju noskaidrot, vai tas bijis Grosvalds, Šūmanis vai Valters, vēstnieks man atbildēja: „Neviens no minētiem! Tas bija Pusta!” Kad mans „tautietis” ar cepeša bļodu pienāca pie manis, es viņam noprasīju: „Kuidas kāsi kāib?” Acis ielēplētis viņš atbildēja: „Tānan hāsti!” Vēstnieku es, saprotams atstāju ticībā, ka viņa igaunis ir latvietis.

Mans šefs bija asprātīgs un atjautīgs sarunu biedrs. Ministrija bija iecēlusi jaunu sūtniecības darbinieku, kas Rīgā bija ieņēmis redzamu posteni. Kad es viņu stādīju sūtnim priekšā, atbraucējs ieminējās, ka viņš pazīstot prezidentu. „Tas nav no svara”, mierīgi pateica sūtnis, „mēs visi viņu pazīstam. Mani vairāk interesētu zināt, vai prezidents pazīst arī jūs”.

Kādā pēcpusdienā trīsdesmito gadu sākumā manā kabinetā atskanēja tālruņa zvans. Pieteicās sūtniecības telefona centrāle, kuru pārzināja Rute Kundziņa jaunkundze: ar mani vēloties runāt barons Šteins. Es tādu nepazīnu, bet lūdzu mani savienot. Mans sarunu biedrs teica, ka viņš rīt braukšot uz Saksiju apraudzīt savu tikko atvērto trikotāžas darbnīcu un ļoti priecātos, ja es viņam pievienotos. Es nekā nesapratu: barons Šteins un trikotāžas darbnīca! Balss gan man likās tāda pazīstama. Noskaidrojās, ka Kundziņa jaunkundze bija pārklājusies. Ar mani runāja mans labs paziņa, mūsu pilsonis Jākobs Aronšteins. Viņam piederēja viens no lielākiem un priekšzīmīgi nostādītiem trikotāžas uzņēmumiem Vācijā. Aronšteina izstrādājumi bija pazīstami visā Berlīnē. Viņa zeķes valkāja pat kronprincese Cecīlija. Aronšteinu es turpmāk vairs citādi nesaucu, ka par baronu Šteinu.

Apmēram ap to pašu laiku mani apmeklēja kāds cits, man ļoti pazīstams, arī Mozus ticības līdzpilsonis. „Jums, konsula kungs, nebūs zināms, ka mana meitiņa Roza šogad beidz franču pansionātu Lozanā. Brūtgāns viņai lai jau ir, bagāts šveicietis. Viss būtu kārtībā, ja nebūtu tā

nelaime ar mūsu uzvārdu. Tas ir par daudz židisks. Pielieciet mūsu uzvārdam divus mazus burtiņus — „er” — un mēs esam glābti. Jums tas jau neko neiztaisa. Fišs ir gan drīz vai nepieklājīgs vārds, Fišer taču izklausās pavisam citādi.” — „Mīlais draugs”, es atbildēju savam apmeklētājam, „man ļoti žēl, ka es jums nekādi līdzēt nevaru, bet steidzaties uz Meinekes ielu 15. Tur dzīvo mūsu līdzpilsonis Kanteris. Tas visādi kratās valā tieši no tā, pēc kā jūs tīkojat. Kantera vietā viņš labprāt sauktos Kants. Varbūt viņš ir ar mieru pārdot jums savus divus burtus — „er” —”. Mans Fišs smaidīdams piecēlās un atvadījās. Viņš saprata, ka es viņu izjokoju.

Par nožēlošanu šādi atsvaidzinoši momenti mūsu darbā bija reti.

Rīgā vācu sūtņi nāk un iet, kādi seši divpadsmit gadus, valdības mainās, bet Dr. Voits paliek savā postenī. Viņa rakstura īpašības viņam bija nodrošinājušas cieņu un atzinību tiklab pilsoņu kā arī kreiso politiķu aprindās, kas Berlīnē būdami nekad nepagāja garām sūtniecības durvīm. Un nevien Latvijā Dr. Voits bija guvis vispārēju cieņu. Vācijas ārlietu ministrijā, Berlīnes sabiedrībā un diplomātiskā korpusā par viņu atsaucās ar dziļu godbijību.

1951. gadā kādā plaši pazīstamā vācu apgādā iznāca divdesmitajiem gadiem veltīta grāmata „Deutschlands Weg nach Rapallo”. Tās autors, Viperts fon Blichers (Wipert von Bluecher), Vācijas bijušais sūtnis Somijā, bija mans labs paziņa. Kad mēs 1920. gadā ieradāmies Berlīnē, viņš vadīja ārlietu ministrijā Baltijas valstu nodaļu. Par manu šefu viņš savā grāmatā raksta: „Mūs dzīvi interesēja, kādu iespaidu atstās pirmie Latvijas diplomāti... Mēs bijām patīkami pārsteigti, kad ārlietu ministrijā ieradās cienīgs vecāks kungs sirmiem matiem un stādījās priekšā kā jaunieceltais Latvijas sūtnis. Pēc profesijas Dr. Voits bija mediķis. Cara laikā viņš Pēterpilī bija vadījis lielu slimnīcu. Viņam piemita īpašības, kas raksturo ārstu. Viņš bija savaldīgs, nosvērts, iejūtīgs, šarmants. Arī diplomātiskajā korpusā viņš bija redzama figūra.”

Šādi Blichers raksturo Dr. Voitu pēc 30 gadiem! Acīm redzot mans šefs viņam dziļi bija iespaidies atmiņā. Veltījis savā grāmatā arī man atzinīgus vārdus, Blichers turpina: „Tiklab Vācija Rīgā kā arī Latvija Berlīnē bija

teicami pārstāvētas, un tomēr savstarpējo attiecību izveidošanā mēs lāga uz priekšu netikām". Vienu no galveniem iemesliem, kāpēc mūsu pūles nebija panākumiem vainagotas, Blichers saskata mūsu politikā iepretim vācu tautības pilsoņiem, kas neizbēgami atsaucās uz attieksmēm ar Berlīni...

Pateikdamies par apsveikumu 90. dzimšanas dienā 1956. gada 18. aprīlī, Dr. Voits ar vingru roku man raksta: „Kad domāju par Berlīnes gadiem, tad vēl tagad sajūtu toreizējā darba smagumu". Darba smagumu, uz kuru norāda Dr. Voits, sajūtu arī es un, proti, aiz tā paša iemesla kā mans šefs. Cik reizes mēs nepārrunājām mūsu stāvokli Berlīnē! Pēc mūsu iekšējās pārliecības mēs nevarējām solidarizēties ar Rīgas stāju iepretim mūsu vācu minoritātei. Vispirms tas attiecās uz Jēkaba un Doma baznīcu jautājumu izkārtotāšanu, tad arī uz skolu politiku, kādu veicināja sevišķi ministrs Ķeniņš. Tālāk tas zīmējās uz likumiem un rīkojumiem, kas ierobežoja mazākuma tautību tiesības kulturālā un saimnieciskā laukā. Ikkurš no šiem soļiem grāva mūsu ar lielām pūlēm gūtos sasniegumus, jo Berlīne jūtīgi reaģēja uz visu, kas skāra vācu tautības piederīgos ārzemēs. Šādi cerības uz attiecību uzlabošanu ar Vāciju kļuva ilūzoriskas. Mēs to, saprotams, sajutām sāpīgi.

Mūsu darbu neatviegloja arī Rīgas prese, sevišķi „Jaunākās ziņas", kur divdesmito gadu beigās parādījās vesela sērija pret vāciem vērstu rakstu ar parakstu Civis. Civisa spalva bija veikla, bet ar diezin cik augstu žurnālista ētiku viņš lepoties nevarēja. Faktu apgaismošanā viņš bija vienpusīgs.

1938. gada beigās — pēc triju gadu prombūtnes Tallinā — es otrreiz uzņēmos Berlīnes sūtniecības vadību. Savā vietā es paliku pusotrus gadus, līdz, līdz padomju okupācijai. Laiks bija par daudz īss un trauksmīgs, lai panāktu Latvijas-Vācijas normālo attiecību paliekamu uzlabošanu. Jau 1934. gadā es biju aizrādījis manam studiju biedram izglītības ministram prof. Adamovičam uz nevēlamām sekām, kādas valdības skolu politika rada mūsu attieksmēs ar Vāciju. 1938. gadā es šai jautājumā griezos pie sava konfiliestra vidusskolu direktora Pētera Kūļa. Kāds vācu ģimnāzijas direktors man vēlāk apliecināja, ka šie mani soļi nav bijuši veltīgi. Bet radikāli grozīt stā-

vokli, tie, protams, nespēja.

Atskatoties uz Berlīnes gadiem, kas tagad jau iegājuši vēsturē, man dabīgā kārtā smeldz, ka mēs bijām bezspēcīgi grozīt toreizējo politisko konstelāciju un ietekmēt notikumu norisi, mēģinot novērst draudīgo katastrofu. Par tās tuvošanos nebija šaubu arī maniem igauņu un lietuviešu kolēģām, kas savā darbā bija ieguldījuši daudz enerģijas un sirdsdegsmes.

Sava stāsta noslēgumā man jāatzīmē, ka Berlīnē pavadītie gadi man ir daudz devuši. Es esmu nācis tiešā saskarē ar neskaitāmiem valsts vīriem, politiķiem, zinātniekiem un māksliniekiem, kas pacēlās pāri caurmēram, ikdienas limenim. Daudziem no šiem vīriem piemita vienreizības vērtība. Visus šos gadus es biju ierauts straujā gara dzīves plūdumā un dzīvoju līdz vācu rakstniecībai, glezniecībai, teātra mākslai. No tām daudzām atziņām, kādas es tai laikā esmu ieguvis, visnozīmīgākā varbūt ir tā, ka gara kultūras attīstība nav atkarīga no tautas prosperitātes. „Ne pārpilnība veicina cilvēces garīgo progresu, bet gan peticība”, gluži pareizi uzsver kādā no saviem romāniem pazīstama amerikāņu rakstniece. Inflācijas un saimnieciskās krīzes laikā vācu tauta smaka nabadzībā, bet zinātne, māksla un literatūra sasniedza nepieredzētus augstumus. Materiālā labklājība nav viss. Šo atziņu man gribētos likt pie sirds jaunatnei. Mūsu jaunatnei domāts arī mans šīsdienas novēlējums. Mana paaudze to dienu nepiedzīvos, kad Latvija atkal būs brīva, bet tāpēc nezaudēsim cerību, ka reiz nākotnē taisnība gūs uzvaru par netaisnību, nebrīvību un tumsības varu. „Kas netic brīvībai, nav reālists”. Kad mūsu dzimtai zemei ausīs brīvības rīts, tai būs vajadzīgi mūsu jaunās paaudzes spēki. Man gribētos novēlēt mūsu jaunatnei saglabāt sevi un savus spēkus šai dienai. Lai šinī nozīmē 18. novembris mums būtu nevien atcere, bet arī nākotnei domāts aicinājums.

1956. g.

PIEZĪMES

1) Album Liv. 1007. — 2) Album Rub. 188. — 3) Album Frat. Rig. 1018. 4) Album Frat. Rig. 1069. — 5) No vācu laikrakstu korespondentiem, kas toreiz devās uz Latviju, sevišķi jāmin „Vossische Zei-

tung" pārstāvis Bernhards Lameijs (Lamey). Latvijai viņš bija pieķēries tā, ka Rīgā palika veselus 19 gadus. Atgriezies Vācijā, viņš sarakstīja grāmatu „Lettland in europaeischer Schicksalsgemeinschaft". labāko, kāda par Latviju vācu valodā parādījusies pēc kara.

10.

MĀC. OEC. K. KALNIŅA PIEZĪMES IEPRIEKŠĒJAI NODAĻAI UN MANS ZĪNOJUMS „KAPITALISMS KRŪSTCEĻOS" KALNIŅA ATSTĀSTĪJUMA

Manu Berlīnes jaunāko līdzstrādnieku vidū ar savām spējām, centību un veiklu spalvu izcēlās toreizējais atašējs mag. oec. Kārlis Kalniņš, Selonijas filistrs, kas patlaban darbojas kongresa bibliotēkā Vašingtonā. Lai pārbaudītu, vai es savā referātā neesmu atstājis nepieminētu kaut ko svarīgu, es griezos pie Kalniņa kunga ar lūgumu īsi raksturot mūsu kopējo darbu Berlīnē.

Savā atbildē Kalniņa kungs uzsver, ka mūsu sadarbība ar goda konsuliem bijusi ļoti dzīva un svētīga, galvenokārt pateicoties labām personīgām attiecībām, kādas mums pastāvējušas ar viņiem. Gars un noskaņojums kolonijā bijis veselīgs un atsaucīgs, tāpēc, ka mūsu biedrība (domāta manā ierosmē divdesmitajos gados dibinātā „Latvijas pilsoņu biedrība Vācijā" E. K.) apvienojusi bez kādām diskriminācijām visu tautību pilsoņus. Ar mūsu studējošo jaunatni Vācijā mēs uzturējuši dzīvu kontaktu. Dziedonis Arturs Priednieks savu karjēru sācis Berlīnē. Viņš mācījies pie prof. Bachnera un pārstāvēja viņu visādi atbalstījusi. Ufas režisors Dr. Jānis Guters bijis izpalīdzīgs visiem no Latvijas iebrāukušiem māksliniekiem, kas pie viņa griezušies. Pārstāvēta cik spēdama veicinājusi mūsu mākslinieku un sportistu viesošanās Vācijā.

Kalniņa kungs atzīmē, ka mūsu operas kora viesošanās 1928. gadā ar Šaļapinu „Borisa Godunova", „Fausta" un „Don Kichota" izrādēs ļoti atzinīgi atbalsojusies vācu presē. Citu starpā izplatītais dienas laikraksts „Deutsche Allgemeine Zeitung" rakstījis: „Lielisks Latvijas nacionālās operas koris — pirmklasīgu balsu sakopojums. Šis skaņu spēks un skaistums, šī ritma precizitāte, šis dzīvās kustības bija sensācija pati par sevi". Arī Brechmanes-

štengeles un Libertes-Rebanes koncertu kritikas bijušas cildinošas. Latvijas vārdu spodrinājuši tiklab gargabal-skrējēji un soļotāji kā arī ledus hokejisti un basketbola vienības dalībnieki, kas uzstājās Berlīnē.

Mani saimnieciskie ziņojumi Rīgā uzņemti atzinīgi. Bieži vien tos iespiedis Ekonomists. Kalniņa kungs konspektīvi atreferē manu ziņojumu ar virsrakstu „Kapitālisms krustceļos”. No tur izteiktām domām viena otra palikusi aktuāla līdz šai dienai. (Sk. Ekonomista 1928. g. 23. nr. no 956. līdz 961. lpp.):

„Rakstā apskatīti trīs galvenie strāvojumi. Daļa zi-nātnieku nostājušies tuvāk kapitālismam, daļa atkal aiz-stāv pretējo pusi. Pie pirmiem pieskaitāms prof. Šumpe-ters (Schumpeter) darba ņēmēju pusē stāv prof. Šmalen-bachs (Schmalenbach). Pazīstamais tautsaimnieks prof. V. Sombarts ieņem vairāk neitrālu stāvokli.

1. „Aufgleklaerter Kapitalismus”. Šo moderno vācu kapitalisma virzienu pārstāv Darmstaedter und National-bank'as prezidents Jākobs Goldšmits (Goldschmidt). Viņš atrod, ka „nedrīkst no vienas puses apkarot strādnieku cenšanos pēc lielākas peļņas un no otras apspiest uzņēmē-ja individuālo produktīvi-radošo garu”. Goldšmits noraida valsts iejaukšanos privātā saimniecībā. Viņš tic kapitāli-sma nākotnei. Ārpus kapitālisma ikviena sadzīves formu attīstība ir neiespējama.

„Šim kapitālismam nav svešs iecietības gars, tas pa-zīst kompromisus. Plaisa, kas pastāv starp to un organi-zētas strādniecības ekonomisko un sociālo programmu, saprotams, nebūt nav izlīdzināta un arī izlīdzināma, bet tā ir kļuvusi mazāk dziļa nekā tā vēl bija nesen. Pretešķi-bas šē pastāv un pastāvēs, bet tās nav vairs tik lielas... Arī strādniecība ir revidējusi savas līdzšinējās pozīcijas. Arī šē prasības kļuvušas mērenākas. „Kapitālismu nevis lauzt, bet saliekt,” skan sociāldemokrātijas sauklis.

2. „Wirtschaftsdemokratie”. Šajā nodaļā apskatīta vācu sociāldemokrātu un arodbiedrību socioloģiskā pētiša-nas institūta vadītāja F. Naftali (F. Naphtali) izdotā grāmata: „Wirtschaftsdemokratie, ihr Wesen und Ziel” herausgegeben im Auftrage des Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbundes von Fritz Naphtali, Berlin, 1928”.

Grāmata apskata kapitālisma ietekmes mazināšanos un beidzamā laika ieguvumus saimnieciskās demokrātijas

virzienā. Izpaliek dzīšanās pēc nerasniedzamām utopijām, pie kam uzstādītās prasības ir mērenas, pret kurām visā visumā arī modernam kapitālismam nebūtu nopietnu iebildumu.

„Jēdzienu „saimnieciskā demokrātija” grāmatas autors definē šādi: tā ir demokratiska saimniecības satversme atkarībā no saimnieciskās autokratijas un šīs autokratijas noteikts pretstats. Saimnieciskās demokrātijas pamatprincips ir — ikkatras saimnieciskās darbības subordinācija vispārības interesēm. Privātkapitāla interešu pārsvars jāierobežo, un saimniecības aparātam jākalpo vispārībai. Ceļš, kas ved pie šī mērķa ir saimniecības demokratizēšana. (Atkrituši šķiru ciņas saukļi; nav vairs runas par „izmantotājiem” un „izmantotiem”).

3. „Spaetkapitalismus.”

Dr. Verners Sombarts saskata kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas pagurumu. Pēc viņa pārliecības „pasaulē saimniecība pašlaik stāv pie jauna laikmeta sliekšņa. Šīsdienas saimniecības process norisinās zem nenoliedzamām pārejas laikmeta iezīmēm. Tas ir pastāvošās kārtības beigu cēliens un jaunas saimnieciskās sistēmas ievads. Kapitālisma ziedu periods pēc Sombarta domām pārdzīvots un pašreizējo sistēmu viņš apzīmē par „vēlo kapitālismu”.

„Jautājumu par to, kāda būs tieši tā saimnieciskā sistēma, kas sekos „vēlam kapitālismam” Somberts atstāj atklātu”.

„Sombarts ir fatalists: tas pārliecināts, ka vēstures process norisinās pēc negrozamiem likumiem un ka katrs mēģinājums ietekmēt vienā vai otrā virzienā saimnieciskās un sociālās dzīves gaitu ir nevajadzīgs un lieks”.

Ekonomistā, kā Kalniņa kungs atzīmē, ievietoti vēl šādi ziņojumi: Nr. 23, 1929 — „Konjunktūras pētīšana”. — Nr. 2, 1930 — „Dažas piezīmes pie Vācijas finanču politikas”. Nr. 7, 1931 — „Jauni virzieni Vācijas tirdzniecības politikā. — Nr. 24, 1931 — „Lauksaimniecības aizsardzība Vācijā”.

Ekonomista komplekts atrodas Kongresa bibliotēkā Vašingtonā.

1957. g.

11.

VEIMARAS REPUBLIKAS SABRUKUMS

Dot īsā formulējumā pilnīgu atbildi jautājumam par Veimaras republikas sabrukuma iemesliem nav iespējams. Man šķiet, vispareizākais varbūt būs teikt, ka šeit krustojās un beidzot saplūda vienā gultnē vesela rinda politiskas, saimnieciskas un ideoloģiskas dabas faktoru, kas kopumā noveda pie republikas traģiskas bojā ejas¹).

Pirmatnējie sabrukuma cēloņi meklējami Versaļas miera līguma noteikumos. Līgums nebija konstruktīvs, neatrisināja Vācijas problēmu un tāpēc vien jau slēpa sevī otrā pasaules kara dīgļus. Tanī un vēlākos reparāciju maksāšanas plānos Vācijai uzliktās nastas bija pārlietu smagas.

Līdzekļus pirmajiem maksājumiem Vācija bija saņēveidā. 1922. gadā noslepkavotais vācu ārlietu ministrs Valters Ratenaus (Rathenau) drīz vien pēc Versaļas miera līguma noslēgšanas izteica pārliecību, ka tad, kad Vācija būšot atdevusi savus zelta krājumus, tirdzniecības floti, dzelzceļa ripojošo materiālu, kolonijas u. c. vērtības, tā spēsšot reparāciju maksājumus pildīt vienīgi preču, galvenām kārtām rūpniecības ražojumu veidā. Bet tās būšot danajiešu dāvanas uzvarētājām valstīm un novedišot tās saimnieciskās grūtībās, izsaucot bezdarbu un citus sarežģījumus.

Arī franču vēsturnieks Benvils (Jacques Bainville), novērtējot Versaļas līgumu, jau 1920. gadā aizrādīja un sekām, kādas tas draudēja radīt psiholoģiskā plāksnē vācu tautas masās. Pēc viņa domām līguma diskriminētāji noteikumi saturēja tik daudz eksplozīvas vielas, ka tiem bija jāmodina vācu tautā snaudošas kaislības un revanša ideju. „Kas par neprātu.” Benvils raksta. „pataisīt 60 miljonus vācu par 40 miljonu franču parādniekiem, atstājot tiem tanī pat laikā vienu centrālu valdību, citiem vārdiem, sakalot tos vienās kopējās važās!” Pazīdams vācu mentalitāti, Benvils praviētīgi turpināja: „Rīt varbūt vāciem radīsies vadonis, kas tos mācīs, kā nokratīt šīs važas.”

Ari franču maršals Fošs (Foch) Versaļas līgumu apzīmēja par pamieru uz divdesmit gadiem.

Strēzemans (Stresemann), viens no Veimaras republikas ievērojamākiem valstsvīriem, kas sešus gadus, no 1923. — 1929. gadam, vadīja Vācijas ārpolitiku, gan apņēmās pildīt sabiedroto reparāciju prasības, bet patiesībā viņš to darīja vienīgi, lai laika tecējumā pierādītu, ka šīs prasības faktiski nav pildāmas. Viņš panāca Vācijas uzņemšanu Tautu savienībā, Reinzemes atbrīvošanu no rietumu lielvalstu okupācijas, noslēdza Lokarno līgumu ar sabiedrotiem un draudzības un neitralitātes līgumu ar padomju Krieviju, bet savu galveno mērķi — reparāciju maksājumu atcelšanu — viņš nenasniedza. Paguris ciņā, viņš palika pusceļā un priekšlaikus mira.

Demokratija Veimaras republikas laikā Vācijā pastāvēja tikai vārda pēc. Drīzāk toreizējo iekārtu var apzīmēt par demokrātijas parodiju nekā par demokrātiju. cik nepopulāra republikas ideja bija tautas masās, par to liecina sekojošais notikums. Kad Saksijas karalis Augusts, kas 1918. gadā bija atteicies no troņa, pēc kāda gada atgriezās Drezdenē, tauta to saņēma ar nerimstošām gaviļēm. „Esat jūs man gan isti republikāņi!” karalis ironiski uzsaucis pūlim un pagriezis tam muguru.

Pat sociāldemokrātu starpā pārliecinātu republikāņu nebija daudz, par pilsoniskām partijām jau nemaz nerunātot. Tā, piemēram, pirmais, Veimaras republikas prezidents Eberts bija apslēpts monarchists, vai pareizāk sakot, republikānis pret savu gribu. Pēc Vilhelma II. atteikšanās no troņa Eberts par ķeizara pēcnācēju bija iecerējis kādu no viņa dēliem, tikai ne paviglo kroņprinci. Eberts par ideālo valsts iekārtu uzskatīja konstitucionālo monarchiju pēc Anglijas parauga. Pats sociāldemokrātu vadonis būdams, viņš no sociālās revolūcijas baidījās kā no uguns. „Es to nīstu kā grēku”, viņš kādreiz izteicies.

Tieši Strēzemans bija tas, kas pēc pirmā Vācijas prezidenta Eberta nāves ieteica Hindenburga kandidatūru valsts prezidenta postenim. Atskanēja gan dažas brīdinātājas balsis. Viena no tām piederēja vēlākam vācu federālās republikas pirmam prezidentam T. Heusam (Th. Heuss), bet to bija maz, un Veimaras republikas vēlētāju vairākums nodeva savas balsis senīlam karavīram, militārisma un monarchijas simbolam, varbūt pat sagaidāms

no tā ķeizara valsts atjaunošanu. Šis notikums vien jau dod ieskatu noskaņojumā, kāds Veimaras republikas laikā valdīja plašos vācu tautas slāņos: tā nespēja atraisīties no pagātnes rēģiem.

Visu Veimaras republikas valdību raksturīgākā iezīme bija to īsais mūžs. Tās bija nestabīlas, un krīzes sekoja viena otrai. Pirmos deviņos Veimaras režīma pastāvēšanas gados (1919.-1928.) nomainījās veseli 17 kabineti. Parasti krīzes izcēlās aiz nenozīmīgiem iemesliem. Politisko partiju skaits nebija daudz mazāks kā pie mums Latvijā. Vēl nebūtu bijusi liela nelaime, ja partijas nevarētu saprasties viena ar otru. Nesamērīgi lielāks ļaunums bija tas, ka atsevišķie politiskie nogrupējumi nebija iekšēji saliedēti, ka tiem trūka vienotības. Dezintegrācijas process bija vērojams tiklab Strēzemaņa tautas partijā, kā arī demokratos. 1848. gada paustie republikāņu ideāli laika tecējumā bija nobālējuši vai pat gluži aizmirsti. Arī katoļu centrā un tāpat vācu nacionālajā partijā pastāvēja vairāki novirzieni un ne retumis tie gāja katrs savu ceļu. Vidus partiju iršanas process nemitīgi turpinājās.

Dzīli traģisks bija vācu socialdemokrātu partijas, šī nozīmīgākā Veimaras republikas balsta, liktenis. Tā sirga ar iekšēju nespēku. Zem revizionisma segas partijā valdīja oportunisma novirziens. Vienīgai partijai ar labi noorganizētu funkcionāru aparātu trūka skaidras izpratnes par savām politiskām iespējām, trūka intuīcijas, kas sniegtos pāri vienas dienas prasībām. Sociāldemokrātija protestēja gan pret Versaļas līguma noteikumiem, bet izrādījās bezspēcīga ņemt savās rokās nacionālās opozīcijas vadību cīņā pret šo līgumu. Partijas vadoņiem trūka dinamisma un vitalitātes. Jā, vēl vairāk, — republikas un demokrātijas ideju galvenā nesēja neprata nodibināt sakarus ar demokrātijas ieguvumu sargiem, republikas bruņotiem spēkiem — reichsvēru. Reichsvērs bija veidojies uz Versaļas miera līguma noteikumu pamata no brīvprātīgiem, kas tanī iestājās uz 12 gadiem. Tas komplektējās no bijušiem ķeizara armijas karavīriem. Kadru izlase tanī bija rūpīga un tajā valdošā disciplīna priekšzīmīga. Virsnieki bija izgājuši veco ģenerālštāba akadēmiju un sirds dzīlumos palikuši monarchisti. 100.000 vīru lielā brīvprātīgo armija bija pilnīgi noslēgusies sevī, dzīvoja izolēti pati savu dzīvi. Jaunie politiskie strāvojumi to ne-

skāra, sevišķas simpatijas pret republiku tā nejuta un nevarēja sajūst. Šādi Versaļas paspārnē bija izveidojies spēks, kurā darbojās vecais monarchijas raugs; paradoksālā kārtā Versaļas tēvi bija sasnieguši tieši pretējo tam, ko viņi bija cerējuši.

Vācu sociāldemokrati, ar kuriem mums, pateicoties satversmes sapulces loceklim Skubiķim, nodibinājās pirmie sakari, kā cienījamais reichstaga prezidents Lēbe (Loebe), spējīgais ekonomists Dr. Hilferings, reichstaga locekļi Krispins (Crispien), Ditmans (Dittmann) un Dr. Breiṣeids (Breitscheid) bija simtprocentīgi republikāņi un caur un cauri goda vīri, bet tādu, kas būtu bijuši gatavi sekot vecai romiešu atziņai, ka briesmu brīdī republika jāaizstāv „vi et armis” — bruņotiem spēkiem — viņu vidū bija ļoti maz. Sociāldemokratu lideris vecā, priekšskara reichstagā Bēbels (Bebel) bija teicis šādus ievēribas cieniņus vārdus: „Sociāldemokratu ieskats ir, ka tēvijas aizsardzībai tehnisku līdzekļu, šauteņu un lielgabalu nepietiek. Šim nolūkam jāizmanto tautas garīgās un morālās īpašības. Šie tautas iekšējie spēki jāizkopj un jāstiprina, jo vēsture māca, ka uz tiem balstas katras nācijs dabīgās tieksmes stāvēt par savu neatkarību, brīvības un vienlīdzības pareizā izpratnē un nācijas kopības sajūtā.” Šo mācību Bēbeļa skolnieki, Veimaras sociāldemokrati, acīm redzot, bija aizmirsuši. No viņiem visiem vienīgi Šeide-mans (Scheidemann) un Noske saprata, ka demokratisko ieguvumu aizstāvēšanai nepieciešami bruņoti spēki un ka demokrātija, kas nevar paļauties uz šiem spēkiem, pati izrakusi sev kapu. Bet viņu balsis palika saucēju balsis tukšnesī. Notikumu gaitā izrādījās, ka vācu socialdemo-kratija bija pielaidusi nelabojamu, liktenīgu kļūdu — tā nebija pratusi izmantot savu noteicēju stāvokli, lai demo-kratizētu reichsvēru, šo reakcionāro iestādījumu, kas brīdī, kad republika nonāca briesmās, vērsās pret to. Šāda ab-straktas legalitātes dievināšana un nespēja saskaņot de-mokratijas principus ar dzīves tiešamības prasībām nav vienīgā kļūda, ko var pārmest vācu sociāldemokratijai. Tā ne retumis partijas doktrīnu nostādīja augstāk par valsts interesēm. 1928. gadā vācu sociāldemokratam H. Milleram (Mueller) bija izdevies sastādīt t. s. „lielās koa-licijas” valdību, kurā bez sociāldemokrātiem piedalījās visas vidus partijas. Bet drīz vien jau draudēja izcelties

valdības krīze sakarā ar pirmā vācu bruņu kreisera būvi. Kreisera būve bija paredzēta Versaļas līgumā, tātad pilnīgi legāla. Millers par to iestājās, bet tā kā sociāldemokrāti saskaņā ar savas partijas programmas noteikumiem bija pacifisti un šādu viedokli bija pauduši arī priekšvēlēšanu kampaņā, tad sociāldemokrātu frakcija nostājās pret savu kancleru. Šoreiz valdības krīzi gan vēl izdevās novērst, bet kanclera prestižs bija cietis.

Ārpolitikas vadību „lielās koalīcijas” valdība bija uzņēmis Strēzemans. Viņa rokās tā bija jau atradusies 5 gadus. Versaļas līguma tēvi — Puankarē (Poincare) un Loid Džordžs (Lloyd George) — bija nogājuši no politiskās skatuves. Anglijā Makdonalds (Macdonald) bija sastādījis pirmo lēboristu valdību un Francijā Briāns (Briand) dedzīgi iestājās par saprašanos ar Vāciju. Starptautiskā atmosfēra likās noskaidrojusies un pie politiskā apvērksņa, runājot Strēzemaņa vārdiem, it kā iezīmējās sudrabota rīta blāzma. Bet tā bija iluzija un viņš to paņēma sev līdz kapā. Strēzemans mira 1929. gada 3. oktobrī. Trīs nedēļas vēlāk, 23. oktobrī, t. s. „melnajā piektdienā” katastrofais kursu sabrukums Ņujorkas biržā nevien satricināja pašos pamatos Amerikas savienoto valstu saimniecību, bet radīja smagu krīzi visā pasaules saimniecībā, ieraudams šai virpulī arī Vāciju. Tikai ar īstermiņa ārējo aizņēmumu palīdzību Vācija bija atjaunojusi savu ražošanas aparātu. Tas nebija organiski audzis un savā ziņā līdzinājās vāram siltumnīcas stādam. Sakarā ar akciju kursu sabrukumu daudzi rūpniecības uzņēmumi bija spiesti pārtraukt darbu vai strādāt saīsinātu laiku. Pieņēmās bezdarbs, sākumā lēni, tad arvien straujāk. Eksports sāka samazināties. Reparāciju jautājuma kārtošanai Hāgā sasauktajās konferencēs Vācija bija uzņēmusies jaunas finansiālas nastas. Vajadzēja arī atmaksāt vecos parādus. Reichsbankas prezidents Šachts (Schacht), kas savu posteni bez pārtraukumiem bija ieņēmis turpat septiņus gadus, atzina, ka Vācija nespēj pildīt jaunās saistības un demisionēja.

Ar sevišķu labpatiku šādu notikumu gaitu vēroja kāds pirmā pasaules kara dižkareivis-austrietis un nevien vēroja, bet radušos situāciju arī sāka veikli izmantot savu tālejošo politisko ambīciju īstenošanai. Šo vīru sauca Adolfs Hitlers. Laikrakstos viņa vārds pirmo reizi bija

parādījies 1923. gada rudenī, sakarā ar sacelšanās mēģinājumu, ko viņš bija organizējis Minchenē. Valdība puču bija asiņaini apspiedusi un Hitlera partiju, kas saucās „Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija”, aizliegusi. Puča sarīkotājam Hitleram tiesa bija piespriedusi piecus gadus cietokšņa. Veimaras republikā uz šādiem nodarījumiem raudzījās caur pirkstiem un Hitleru atbrīvoja sodu neizcietušu. Jau 1925. gadā viņš atjaunoja savas partijas darbību. Apcietinājumā pavadīto laiku viņš bija izlietojis, lai sarakstītu biezu programatiska satura grāmatu ar nosaukumu „Mein Kampf” — „Mana cīņa”. Divdesmitajos gados no diplomātiskā korpusa locekļiem reti kāds piegrieza vērību šim literāram ražojumam. Tikai pēc 1933. gada janvāra notikumiem, kad Hitlers bija nācis pie varas, mēs pamatīgi iepazīnāmies ar šo grāmatu, kurā Hitlers visos sīkumos izklāsta savu politisko credo. Tā izrādījās savāds visādu elementu mistrojums. Blakus vācu šovinisma izpaudumiem un romantiskiem sapņiem par „tūkstošgadīgo” valstību grāmata saturēja sociālrevolucionāras idejas, aizstāvēja jaunu teoriju par maksāšanas līdzekļiem un to nodrošināšanu, vērās pret Versaļas līgumu važām un vācu tautas „kalpību ārzemju kapitālam”, pauda nesaudzīgu naidu pret žīdiem, kas rasu skalā ierindojami viszemākā pakāpē, iestājās par jaunas „dzīves telpas” iegūšanu vāciem kā „kungu tautai” Austrumeiropā u. t. t. Tās pašas idejas Hitlers sludināja tautai nacionālsociālistu partijas rīkotās sanāksmēs. Viņš bija izveicīgs runātājs, apdāvināts aģitators un ar rafinētu propagandas tehniku prata valdzināt masas. Divdesmito gadu beigās es apmeklēju vairākas šādas sapulces, nevien lai dzirdētu, ko stāsta Hitlers, bet arī lai vērotu viņa auditoriju. Tā sastādījās no visdažādākiem tautas slāņiem, pārsvarā, acīm redzot, bija vidusšķira, bet netrūka arī strādnieku un intelligences. Pieiet Hitlera runām, tāpat kā viņa grāmatai ar loģikas mērauklu nebija iespējams, vēl mazāk ar ētikas normām. Viņš lietoja brutālu valodu, un reizēm viņa runās iezagās pa teikumam, kas neatbilda vācu gramatikas prasībām. Viņš bija tipisks pusintelligents. Un tomēr nav noliedzams, ka Hitlers bija labs psihologs, kas pazina vācu tautas rakstura vājās puses, zināja, ka tā jūsmo par kareivisku stāju un militāriem tērpiem, mīl šo ierindā un nevar nostāvēt uz vietas, tiklīdz atskan

militārs maršs. Viņš bija sev noorganizējis brūnos kreklos tērptu privātu armiju, t. s. SA (Sturmabteilungen, trieciena vienības). 1929. gada augustā viņš rīkoja šo vienību iespaidīgu parādi, Nirnbergā viņa priekšā zem kāškrusta karogiem nosloja 60.000 SA-vīru. Nelūkojoties uz šādu sava spēka demonstrāciju, neviens nopietns vācu politiķis šo „avantūristu un fantastu” vēl par pilnu neņēma, kaut gan viņa piekritēju bars auga ne dienām, bet stundām.

Saimniecības krīze, ko bija izraisījusi „melnā piekt-diena” Ņujorkas biržā, pieņēma Vācijā arvien plašākus un apmērus un skāra visas dzīves nozares. Nemitīgi auga bezdarbnieku skaits. Lauksaimniecība smaka zem parādu nastas. „Lielās koalīcijas” valdība ar mainīgām sekmēm cīnījās ar visām šīm nelaimēm. Tā bija pastāvējusi gandrīz divus gadus, kad samērā nenozīmīgs jautājums izsauca valdības krīzi. Strādnieku organizācijas bija pieteikušas cīņu par tarifa algu un bezdarbnieku pabalstu paaugstināšanu. Vienīgi paceļot par 1/2 procentu (!) bezdarba apdrošināšanas atvilkumus, būtu bijis iespējams apmierināt šo prasību. Darba devējiem būtu bijusi jāuzņemas puse no šī likmju paaugstinājumiem, bet pilsonisko partiju pārstāvji valdībā tam nepiekrita. Tad kristīgo arod biedrību pārstāvis reichstagā, Dr. H. Brīnings (Bruening), iesniedza priekšlikumu atstāt negrozītas līdzšinējo atvilkumu likmes un segt iztrūkumu no valsts līdzekļiem. Sociāldemokrātu frakcijas vairākums piekrita šim kompromisam. Te sociāldemokrātu frakcijas sēdē ieradās daži kreiso arodorganizāciju pārstāvji un panāca Brīninga priekšlikuma noraidīšanu. Valsts kanclers Millers kapitulēja savas frakcijas priekšā. Partijas lideris viņā izrādījās stiprāks par valsts vīru, viņš vairāk domāja par saviem vēlētājiem nekā par briesmām, kas draudēja republikas parlamentārai iekārtai. Millers iesniedza Hindenburgam demisiju un šādi savu mūžu noslēdza Veimaras republikas parlamentārā iekārta, kas bija pastāvējusi kādus desmit gadus, balstoties uz reichstaga vairākuma. Pacēlās gan dažas brīdinātājas balsis. Tā kāds iespaidīgs liberāls laikraksts pārmetoši jautāja sociāldemokrātu partijas vadībai: „Vai sociāldemokrati apzinās, ka ar savu rīcību viņi grauj parlamentārās iekārtas pamatus? Mēs stāvam izšķirīgu notikumu priekšā”. Bet stāvoklis nebija

vairs glābjams.

Tagad politiskās skatuves priekšpānā izvirzījās spēks, kas līdz šim bija turējies nomaļus un izvairījies teikt savu vārdu politisku jautājumu izlemšanā — tas bija reichsvērs. Reichsvēra vadība ieteica Hindenburgam uzticēt valdības sastādīšanu tikko minētam katoļu arodorganizāciju pārstāvim reichstagā Dr. H. Brīningam. Sākumā Hindenburgs nevarēja izšķirties. Brīninga saistības ar arodorganizācijām vecajam vīram nebija pa prātam. Tām viņa izpratnē piemita nepatīkama piegarša. Bet būdams pats karavīrs, viņš beidzot uzticējās von Šleicheram (Schleicher) un Grēneram (Groener), reichsvēra ģenerāļiem. Šādi 1930 gada 30. martā valdības priekšgalā nāca Brīnings. Viņš uzņēmās savu atbildīgo amatu ārkārtīgi nelabvēlīgos apstākļos. Visās saimnieciskās dzīves nozarēs valdīja depresija. Rūpniecības uzņēmumi bija stipri ierobežojusi ražošanu. Bezdarbnieku skaits sniedzās miljonos. Ārējā tirdzniecība bija sarukusi. Lauksaimniecība nebija atspirgusi no 1928-29. gada bargās ziemas sekām. — Būdams dziļi morāla personība, askets pēc savas garīgās formācijas un dzīves uztveres, ticīgs katolis, kas arī politiskām problēmām piegāja no ētiskā viedokļa, Brīnings savu uzdevumu uzskatīja par sūtību, par viņam uzliktu nastu, kuras smagumu viņš apzinājās, bet no kuras atteikties nejutās tiesīgs. Viņa ārējais izskats atgādināja vairāk garīdznieku nekā valstsvīru. Viņa valdībai reichstagā vairākuma nebija. Tā savus uzdevumus veica ar īpašu dekrētu palīdzību, kuriem pēc būtības trūka tiesiska pamata. Attiecīgais satversmes pants gan noteica, ka valsts prezidents izņēmumu gadījumos var piešķirt ārkārtējas pilnvaras valdībai, piemēram, tad, kad valsts uzskatāma par apdraudētu. Bet lai attaisnotu dekretu pielietošanu arī tekošu lietu, kā budžeta un tml. jautājumu kārtošanai, valsts prezidenta tiesības bija jāinterpretē plašākā, tiesiski grūti pamatojamā nozīmē.

Stāvokļa pareizā izpratnē un savu pienākumu skaidrā apziņā Brīnings no vācu tautas prasīja upurus, taupību un pieticību. Masās tas pavairoja vienīgi neapmierinātību, un tās pievērsās maldu pravietim, kas runāja citādu valodu un neskopojās visādiem solījumiem — Hitleram. Ar apbrīnojamu mērķtiecību un neatlaidību Hitlers turpināja cīņu dēļ varas. Rudenī bija noliktas jauna reichstaga vēlē-

šanas. Hitlers noorganizēja vēlēšanu kampaņu, kādu Vācija vēl nebija piedzīvojusi. Viņš uzstājās ar runām visās lielākajās Vācijas pilsētās. Lidmašīnā viņš devās no vienas sapulces uz otru. Lielrūpnieki un bankas vīri, kuriem viņš prata spilgti iztēlot komūnisma briesmas, netaupīja līdzekļus nacionālsociālistu partijas atbalstīšanai. Iepriekšējās, 1928. gada vēlēšanās Hitlera partija bija ieguvusi tikai 12 mandātus. Tagad 1930. gada septembrī, veseli 107 nacionālsociālistu deputāti kā brūnos kreklos tērpta militāra vienība iesoļoja reichstaga sēžu zālē. Pirmajā vietā arvien vēl bija noturējušies sociāldemokrāti, otro vietu ieņēma nacionālsociālisti, tad nāca komunisti ar 77 mandātiem. Vidus partijas bija cietušas smagus zaudējumus. Šādu nacionālsociālistu uzvaru neviens nebija paredzējis. Hitlers pats gan vēl atradās ārpus reichstaga, viņam pat vēl nebija Vācijas pavalstniecības.

Par kaut kādu sadarbību ar jaunievēlēto parlamentu Brīnings nevarēja domāt. Viņš turpināja vadīt ar dekretu palīdzību, balstoties vienīgi uz Hindenburga uzticības.

Grūtības saimnieciskā dzīvē nemitīgi turpinājās. Finances bija nonākušas katastrofālā stāvoklī. Brīninga ierosmē Hindenburgs 1931. gada jūnijā telegrafiski griezās pie ASV prezidenta Hūvera (Hoover) ar lūgumu pēc moratorija Vācijas maksājumiem. Vienam gadam piešķirtais moratorijs tomēr daudz nelīdzēja. Dažas nedēļas vēlāk sabruka viena no lielākajiem Vācijas akciju bankām. Lai glābtu citas, valdība bija spiesta ievadīt plašu atbalsta akciju. Tanī pat laikā, nelūkojoties uz ievedmuitu paaugstinājumiem lauksaimniecības produktiem u. c. aizsardzības soļiem, paasinājās agrārkrīze un bija par iemeslu daudzu saimniecību izūtrupēšanai. Šlezvig-Holšteīnā un Austrumprūsijā izcēlās zemnieku nemieri. Radās arī sarežģījumi ārpolitikas laukā. Ārlietu vadība atradās Strēzemaņa partijas biedra Dr. J. Kurciusa (Curtius) rokās. Viņš bija bieži mūsu viesis sūtniecībā. Es viņu atceros kā ļoti simpātisku, daudzpusīgi izglītotu vīru, ar plašām garīgām interesēm, bet viņam nepiemita Strēzemaņa dinamisms un smalkā nojauta par iespēju robežām politisku problēmu izkārtošanā. Kad viņš mēģināja turpināt sava priekšgājēja aktīvo ārpolitiku, viņš cieta neveiksmi: 1931. gada septembrī viņam Ženēvā nācās atteikties no Vācijas-Austrijas muitas ūnijas istenošanas.

Starplaikā pieņēmas nacionālsociālistu un komunistu iespaids masās. Hitlera privātarmijas (SA triecinieku) sastāvs bija pieaudzis uz 300.000 vīru. Uz īpašas izlases pamata viņš bez tam bija noorganizējis melnos kreklos tērptās SS formācijas (Sicherheits-Staffeln). Sākotnēji tās bija domātas vienīgi drošības dienestam. Vēlāk no šiem melnkrekliem rekrutējās arī Hitlera miesas sargi.

1930. gada septembra reichstaga vēlēšanās gandrīz kādi seši miljoni vēlētāju bija nobalsojuši par komunistu sarakstu. Arī komunistiem bija sava labi noorganizēta un apbruņota privātarmija — Rotfrontkaempferbund. Starp nacionālsociālistiem un komunistiem laiku pa laikam norisinājās ielu cīņas. Kritušo skaits sniedzās simtos. Cīnīdamās kā pret vieniem tā pret otriem, sociāldemokratu kaujas organizācija (Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold) bieži nonāca krustugunis starp abām ekstremistu „armijām”. Visā valstī valdīja terors. Šinī kritiskā stāvoklī Hindenburgs meklēja padomu un atbalstu pie partiju vadoņiem. Viņa pūles pārliecināt vācu nacionālistu partijas līderu Hugenbergu veidot konstruktīvu politiku, atbalstot valdību, beidzās ar neveiksmi. Hugenbergam bija redzama loma Vācijas saimnieciskā dzīvē. Viņam piederēja plašais „Ufas” koncerns, lielākais vācu ziņu birojs „Telegraphen-Union”, izplatītā Berlīnes rīta avīze „Lokalanzeiger” un vesela rinda provinces laikrakstu. Politiski Hugenburgs nosvērās uz monarchijas pusi. Arī viņam, tāpat kā Hitleram, piemita varas kāre. Brīninga kabineta gāšanai viņš bija saistījies ar Hitleru t. s. Harburgas frontē. Hitleru viņš uzskatīja par otrās šķiras sabiedroto. Pēc savu mērķu sasniegšanas viņš cerēja no Hitlera atkratīties. Notikumu norise gāja tieši pretējā virzienā: savā pirmā kabinetā Hitlers piešķīra Hugenbergam lauksaimniecības ministra portfeli, un, kad Hugenerga pakalpojumi viņam vairs nebija vajadzīgi, viņš to vienkārši atlaida.

Nekā nerasniedzis pie ietiepīgā Hugenerga, Hindenburgs griezās pie citu partiju līderiem. Viņi visi zināja gan skaidri pateikt, ko viņi negrib, bet neviens nezināja pateikt, ko īsti grib un kā izkļūt no krīzes, kas vienmēr vēl padziļinājās un plētās plašumā, pārvēršdamās no saimnieciskās krīzes vispārējā uzticības krīzē: tautā bija zudusi palāvība uz pastāvošo valsts iekārtu un uz vadošajiem valsts vīriem.

Ipatnās, isā definīcijā grūti ietveramās formās šī uztības krīze izpaudās inteliģences jaunajā paaudzē, kas vai nu pārtraukusi studijas, jeb arī tieši no vidusskolas sola beidzamajos kara gados bija nokļuvusi frontē vai arī iestājusies brīvprātīgi kādā no pučojošām pusmilitārām organizācijām, kādu pirmajos pēckara gados Vācijā netrūka. Līdz ar markas kursa nostabilizēšanos puči bija beigušies, bet šie jaunekļi savos sirds dziļumos bija palikuši pučisti. Pret ko tie saslējās? Pret visu pastāvošo! Līdzšinējā sadzīves iekārta viņu uztverē bija nobankrotējusi, bet jaunu viņi paši radīt nespēja. Vecos politiskos nogrupējumus šī jaunatne neatzina, tā nepieslējās nedz labām, nedz kreisām partijām, bet nostājās „starp frontēm”, būdama katrā laikā gatava „doties ceļā” („Im Aufbruch begriffen”). Kurp tieši, tā pati pateikt nevarēja. Skaidras mērķa apziņas tai nebija. Šais noskaņās bija daudz izplūduša, miglaina, nenobrieduša. Jaunatnes grupās dedzīgi debatēja par tautības un sabiedrības iekārtas jautājumiem, par nacionālsociālismu un marksismu, par literatūru un mākslu. Šis vērtību pārvērtēšanas process, šis tieksmes pēc jaunām atziņām saturēja daudz emocionālu elementu. Jaunatne savas ierosmes pa daļai smēlās no zinātnes. Daudzas vecas patiesības, kas vēl nesen bija atzītas par negrozāmām dogmām, pētniecības sasniegumu gaismā bija izrādījušās par problemātiskām, apšaubāmām teorijām. Psiholoģijā jaunus apvārkšņus bija pavēruši Freuds un Jungs, filozofijā Heidegers ar savu 1927. gadā iznākušo grāmatu „Sein und Zeit” bija nospraudis jaunus ceļus ontoloģijai un fenomenoloģijai, fizikā savu vārdu bija teikuši Einšteins un Planks, bioloģijā Jākobs Ikskils (Uexkuell) bija vērsies pret 19. gadsimta elkiem Darvinu un Hekeli (Haeckel), teoloģijā Karlis Bārts (Barth) norādījis uz jauniem daudzsološiem aspektiem, sociologs Maksis Vēbers (Max Weber) atklājis reliģijas ietekmi uz sadzīves formu pārveidošanās procesu. Arī Špenglera (Spengler) mācība par vēstures gaitām, nelūkojoties uz savām iekšējām pretrunām, ierosināja jaunatni uz pārdomām. Vesela rinda periodisku izdevumu pauda jaunās paaudzes neskaidros meklējumus un ieceres. Bet tiem visiem nebija garš mūžs, izņemot mēnešrakstu „Die Tat”, kurā darbojās apdāvināti publicisti, kā Hans Cērers (Zehrer), Gizelhers Virzings (Wirsing) u. c. Ar dažiem no vi-

ņiem, sevišķi Virzingu, kas kādu laiku bija studējis Herdera institūtā Rīgā un vēl nebija pievērsies nacionāl-sociālismam, man trīsdesmito gadu sākumā nodibinājās tuvas draudzīgas attiecības. Šodien Virzings Štutgartē izdod un redīgē iespaidīgo nedēļas laikrakstu „Christ und Welt”. Mūsu senās attiecības mēs esam atkal atjaunojuši. Spilgtākais talants šīs vācu inteliģences jaunās paaudzes vidū bija Minchenes jurists Edgars Jungs, ko es pieminēšu vēlāk citā sakarībā.

Jaunatnē, droši vien, brieda radoši, konstruktīvi spēki, bet tiem trūka vadības, trūka centra, ap kuru tie būtu spējuši izkristalizēties²).

Kavējoties atmiņās pie šī pēckara laikmeta, par kuru kāds asprātīgs vērotājs jau toreiz teica, ka pareizāki varbūt būtu to nosaukt par „priekš kara” laikmetu, es nevarētu paiet garām šai jaunatnes kusībai, ko atmiņā mazliet aizēnojis nacionalsociālisms.

1932. gada pavasarī vajadzēja notikt valsts prezidenta vēlēšanām. Hitlers starplaikā bija ieguvis vācu pavalstniecību un savā varas kārē nolēmis kandidēt uz valsts galvas posteni. Viņa popularitāte bija kļuvusi tik liela, ka visā Vācijā viņam bija tikai viens vienīgs pretkandidāts, kas varēja cerēt uz uzvaru. Tas bija astoņdesmit piecus gadus vecais Hindenburgs. Sekodams savai iedzimtai pienākuma apziņai, Hindenburgs septiņus gadus bija centies pildīt satversmes noteikumus un šādi izrādījies par nozīmīgu stabilitātes faktoru vispārējā sajumā. Vēloties lai prezidenta amatā nenāktu „Bohemijas dižkareivis”, kā Hindenburgs mēdza saukt Hitleru, (neatšķirdams vienu no otras divas Braunau'as, Hitlera dzimto pilsētu pie Innas Austrijā un tāda pat nosaukuma pilsētu Bohe-mijā) viņš piekrita savas kandidātūras pieteikšanai. Nekāda vēlēšanas kampaņa par labu Hindenburgam nebija paredzēta. Tikai isā radiofona runā viņam bija jāgriežas pie vēlētājiem. Beidzis uzrunu, viņš piecēlās un, nezinā-dams, kā izslēgt šo viņam svešo moderno ierīci, visiem klausītājiem dzirdot, atviegloti uzelpoja, no pilnas krūts pateikdams: „So!” Viņš bija kļuvis vecs...

Vēlētāju balsis sadalījās abu kandidātu starpā. Kreisie vēlētāji — sociāldemokrati, demokrati, liberāļi un ka-toļu centrs savas balsis nodeva ķeizara feldmaršalam, bet labās partijas, lielrūpnieki un lielgruntnieki, vecās armijas

virsnieki un augstskolu profesori — paradoksālā kārtā pirmā pasaules kara dižkareivim! Pat Vācijas „troņmantiņieks”, kroņprincis Vilhelms iestājās par Hitleru. Šādu dīvainību Veimaras republikā bija ne mazums. Hitlers dabūja 13 miljonu balsu, Hindenburgu ievēlēja ar 19 miljoniem.

Brīninga attieksmēs ar Hindenburgu pēc valsts prezidenta vēlēšanaam iestājās vēsums. Hindenburgs sajuta, ka viņš uz vecuma dienām ir kļuvis vientuļš, ka no viņa novērsušies senie draugi. Vainu viņš klusībā uzvēla Brīninga politikai. Brīnings no savas puses vēroja, ka viņš vairs nebauda vecā vīra pilnu uzticību, ka tas ir kļuvis svārstīgs savos lēmumos un nespēj vairs orientēties visapkārt valdošā chaosā. Valsts prezidentam un valsts kancleram radās domstarpības jautājumā par palīdzību lauksaimniecībai, kas 1932. gada 30. maijā noveda pie Brīninga valdības demisijas. Reichsvēra ģenerālim von Šleicheram (von Schleicher), kas pirms diviem gadiem Hindenburgam bija ieteicis Brīningu, arī šoreiz bija paziņā kandidāts valsts kanclera postenim — bij. aktīvais virsnieks von Pāpens (von Papen). Tagad sākās Veimaras republikas beigu cēliens. Pāpens bija pazīstams ar to, ka būdams pirmā pasaules kara sākumā militārais atašejs ASV, bija tur organizējis sabotāžas aktus, kā tiltu un kara rūpniecības uzņēmumu spridzināšanu u. tml. Savu portfeli ar kompromitējošiem dokumentiem un čekų grāmatiņu ar atzīmēm uz pasakņiem par šiem pasākumiem izdotām summām viņš aiz aizmāršības bija pazaudējis, un tā bija nonākusi sabiedroto rokās.

Savu karjēru kā valsts kanclers viņš sāka ar to, ka pēc Hitlera pieprasījuma atlaida reichstagu un atcēla Brīninga rīkojumu par SA un SS formāciju noliegumu. Ar policijas palīdzību viņš padzina Prūsijas konstitucionālo valdību, kas līdz šim kā par brīnumu bija noturējusies pie varas. Visā Vācijā no jauna uzliesmoja ielu cīņas. Jaunā reichstaga vēlēšanās sociāldemokrāti un pilsoniskās vīdus partijas cieta smagus zaudējumus, nacionālsociālisti ar 230 mandātiem guva pārliecinātāju uzvaru un bija tagad stiprākā frakcija reichstagā. Masu psichoze, acīmredzot, bija kļuvusi chroniska. Vēlēšanu iznākumā un Pāpena piekāpībā Hitlers ne bez pamata saskatīja valdības vājuma pazīmes un nostājās atklātā opozīcijā pret „baronu kabi-

netu", kā toreiz ironiski apzīmēja Pāpena valdību. Vairākas reizes viņš noraidīja piesolīto vicekanclera posteni. Viņa devīze bija: „Visu vai neko!” Jau otrā jaunā reichstaga sēdē Pāpens ieradās ar Hindenburga iepriekš parakstītu rīkojumu par reichstaga atļaušanu. Viņš nepaguva to nolasīt, kad reichstags jau bija pasteidzies gandrīz vienbalsīgi izteikt valdībai neuzticību. Saskaņā ar satversmes noteikumiem Pāpena kabinetam tagad vajadzēja demisionēt, bet valsts konstitucionālā iekārta bija jau tik tālu sagrauta, ka šis tiesiskais jautājums nevienu vairs neinteresēja. Pāpens palika savā amatā, nolasīja Hindenburga rīkojumu un pēc trim nedēļām sarīkoja jaunas vēlēšanas. Šoreiz nacionālsociālisti gan zaudēja labu tiesu mandātu, bet kopaina nekādas pārmaiņas neuzrādīja: vairākuma reichstagā Pāpenam arī šoreiz nebija. Ar Šleicheru viņš vairs nesapratās un pēc dažām dienām iesniedza Hindenburgam demisiju. Valdības sastādīšanu tagad uzņēmās „sociālais” ģenerālis Šleichers. Sākās aizkulisu spēle, kurā galvenās personas bija Šleichers un Pāpens, kas centās viens otru intrigās pārspēt. Pāpens no vienas puses panāca izlīgumu ar Hitleru, kas bija uzzinājis par Šleichera mēģinājumiem sašķelt nacionālsociālistu partiju, no otras puses viņš turpināja uzturēt tuvas attiecības ar Hindenburgu. Šleichers izstiepa taustekļus gan pa labi, gan pa kreisi. Viņš uzņēma sakarus ar Hitlera partijas kreiso spārnu, piesolīdams tā vadonim Gregoram Štraseram (Strasser) Prūsijas ministru prezidenta posteni, un prata iegūt sociāldemokrātu ietekmē stāvošo arodorganizāciju atbalstu, apņemdamies rūpēties par sociālo problēmu izkārtošanu strādnieku sindikātiem labvēlīgā garā. Par Šleicheru iestājās arī augšā minētais jaunās paaudzes iespaidīgais mēnešraksts „Die Tat”. Valdību Šleichers gan sastādīja, bet viņa izredzes uz majoritāti reichstagā izgaisa. Nepiepildījās arī cerība saņemt no Hindenburga paplašinātas pilnvaras. Par to bija parūpējies Hitlera sakarnieks, gludais Pāpens. Tagad bija pienākusi Hitlera rinda. Hindenburgam personīgi Hitlerš gan bija nesimpatisks, bet viņš nespēja atvairīt apnicīgos argumentus par labu Hitleram, ar kādiem viņu apsēda Pāpens un tuvākā apkārtne. Valsts groži izslidēja no aštondesmit pieci gadi vecā valsts vīra nevarīgām rokām.

1958. g.

12.
HITLERS NĀK PIE VARAS
VIŅA PIRMIE IZKARTOJUMI IEKŠPOLITIKAS
LAUKĀ

1933. gada 30. janvarī Hindenburgs uzticēja valsts vadību „Bohemijas dižkareivim” kā reichstaga lielākās frakcijas vadonim. Hitlers savu mērķi bija sasniedzis legālā ceļā, veikli izmantodams partiju sabrukumu un nespēku, tautas politisko negatavību, uzticības krīzi un Hindenburga senilitāti. Sliežu bīdītājam Pāpenam Hitlers par pakalpojumiem piesolīja vicekanclera posteni, kādu viņš pats vairākkārt bija atteicies pieņemt no Papēna rokām. Pāpens piesolīto posteni nenoraidīja.

Drīz vien man radās izdevība personīgi iepazīties un ilgāk sarunāties ar jauno kancleru. 1933. gada 8. februārī Hindenburgs rīkoja gadskārtējo dineju misiju šefiem, kuru toreiz Berlīnē bija ap 50. Līdz šim es šais dinejās piedalījies nebiju, jo par misijas šefu biju kļuvis tikai pirms dažiem mēnešiem.

1932. gada pavasarī sūtnis Dr. Voits bija pārstāvējis Latvijas valdību Gētes (Goethe) nāves dienas 100 gadu atceres svinībās Veimarā un nolīcis uz Gētes sarkofaga vainagu ar lentu Latvijas krāsās, šādi cienīgi noslēgdams savus 12 darbības gadus Berlīnē. Nodevis man kā chargē d'affaires sūtniecības vadību, mans līdzšinējais šefs vasaras sākumā bija aizgājis pensijā un aizbraucis uz Latviju.

Tā paša gada augustā ministru kabinets bija iecēlis mani par sūtni Vācijā, Austrijā un Holandē ar sēdekli Berlīnē, likvidējot manu līdzšinējo padomnieka posteni, bet neatsaucot manas ģenerālkonsula pilnvaras. Es tā tad biju sūtnis un ģenerālkonsuls vienā personā.

Manu turpmāko darbu lielā mērā atviegloja jau tas vien, ka es personīgi pazinu vācu resoru atbildīgos iered-

PIEZĪMES 11. NODAĻAI

1) Kurt Sontheimer „Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik”. Theodor Eschenburg „Der Weg in die Diktatur, 1918 — 1933”. — 2) E. G. Gruendel „Die Sendung der neuen Generation. Versuch eines umfassenden revolutionären Sinndeutung der Krise.”

pus, ar kuriem man bija kārtojami tekošie jautājumi. Tāpat es pazinu diplomātiskā korpusa locekļus. Ar Čehoslovākijas, Polijas, Somijas, Jugoslavijas un Igaunijas sūtniecību padomniekiem man bija nodibinājušās tuvas draudzīgas attiecības. Mani kolēģas Blahošs, Višinskis, Yontilāa, Rašičs un Markuss man līdz šai dienai palikuši mīlā atmiņā.

Savus sūtņa akreditīvus es biju iesniedzis Hindenburgam septembra mēnesī, tieši tai momentā, kad Vācijas iekšpolitika bija nonākusi liktenīgā krustceļā. No sarunas ar Hindenburgu, kas sekoja pilnvaru iesniegšanai, vēl šodien labi atceros manis paredzēto vecā vīra stereotipo jautājumu, proti, vai tilts pār Daugavu, ko viņš 1917. gadā bija cēlis, vēl stāv. Man bija zināms, ka šo pašu jautājumu Hindenburgs 1925. gada aprīlī jau bija vaicājis Dr. Voitam un tā paša gada jūlijā ministram Meierovicam. Tilts jau sen bija aizpeldējis jūrīnā, bet lai neapbēdinātu veco vīru, mūsu atbilde vienmēr skanēja: „Tilts turas!”

Kā vienam no jaunākajiem sūtniem man 1933. gada 8. februāra dinejā vieta bija rezervēta attālu no mājas tēva. Arī mana galda dāma nevarēja būt „pirmās garnitūras”. Par kaimiņiem man bija nozīmēta kāda vācu kundze. Es to nepazinu. Tādu kā viņa tur bija sanācis daudz. Nedz pēc izskata, nedz ar savu tērpu viņa neatšķīrās no pārējām tā vakara Hindenburga vācu viesnām. Viņas vārdu — Ribentropa (von Ribbentrop) — es vēl nekad dzirdējis nebiju. Mana kaimiņiene bija diezgan runīga un stāstīja, ka viņas vīrs sastāvēt nacionālsociālistu partijā, interesējoties par ārpolitiku un personīgi pazīstot arī jauno kanceleru. Ielūgumu viņi esot saņēmuši gluži negaidot, pašā beidzamā brīdī. Kad bijām piecēlušies no galda un izgājuši blakus telpās, lai iedzertu tasi kafijas, mums tuvojās iznesīgs kungs. „Mein Mann”, teica mūs iepazīstinot, Ribentropa kundze. Ar viņas vīru mēs apmainījāmies pāris pieklājības frazēm un vēl patērzējām kādu britiņu trijatā par nenozīmīgām lietām. Mans jaunais paziņa man šķita auksts un nepieejams. Ja es to būtu varējis iedomāties, ka sarunājos ar vīru, kas pēc pieciem gadiem vadīs Vācijas ārpolitiku, es viņu būtu apskatījis no visām pusēm...

Es paņēmu no Ribentropa kundzes viņas tukšo kafijas tasi, lai nodotu to apkalpotājam. Tikko es biju atsvei-

cinājies no Ribentropiem, kad pie manis pienāca valsts prezidenta kanceļijas vicedirektors barons Hoiningens Hīne (Hoyningen-Huene). Ar šo Šveicē dzimušo Igaunijas vācieti, vēlāko Vācijas sūtni Portugālē, man bija draudzīgas attiecības. „Jaunais valsts kanclers, lūk, stāv savrūp, gluži viens un acīm redzot garlaikojas”, teica Hīne. „Jūs labi runājat vāciski. Viņam, droši vien, būs patīkami ar jums patērzēt un jums pašam ne mazāk. Atļaujiet, lūdzu, jūs iepazīstināt”. Man, saprotams, nebija iebildumu, un es sekoju Hīnem. Šādi gadījās, ka es biju viens no pirmajiem ārvalstu pārstāvjiem, ja ne pats pirmais, kam iznāca garāka saruna ar jauno Vācijas politikas veidotāju. Es novēlēju Hitleram labas sekmes atbildīgā amatā, ko viņš tikko bija uzņēmies. Uzdevumi, kas viņu sagaidot, Hitlers man teica, esot smagi. Bet pati vācu tauta, kā es zinot, viņam tos uzticējusi. Ar tās atbalstu viņš pārvarēšot visas grūtības. Tad viņš aptaujājās par apstākļiem Latvijā. Kāda mums esot valdība, kā attīstoties saimnieciskā dzīve, vai pastāvot bezdarbs, kādas manā uztverē esot pašreizējās Latvijas attiecības ar Vāciju politiskā, saimnieciskā un kulturālā plāksnē? Cik ilgi es esot Berlīnē? Ko stāstīt man netrūka. Hitlers vairākkārt iemeta pa teikumam, interesējās par sīkumiem, uzstādīdams jautājumus, kas liecināja, ka viņš manam stāstam uzmanīgi sekojis. Biju pārsteigts, ka manā priekšā stāvēja cits Hitlers nekā tas, ko biju redzējis vēlēšanu sapulcēs. Viņā nebija nekā no tautas tribūna, nebija arī pārliekas pašapziņas vai lieluma mānijas, viņš man drīzāk likās neaptēsts, nenozīmīgs un nedrošs. Vakara tēru viņš, acīm redzot, bija apvilcis pirmo reizi mūžā, apkakle bija noslidējusi sāpus. Viņš it kā pūlējās pārvarēt mazvērtības sajūtu, ko viņā radīja ne-parastā apkārtne. Nekā atbaidīga es viņā saskatīt nevarēju.

Mūsu saruna bija ilgusi vismaz pusstundu, kad pienāca vicekanclers Pāpens, īsts salona lauva, kas prata veikli kustēties uz parketa — pilnīgs pretstats Hitleram. Mēs bijām jau pazīstami. Kad es Hindenburgam iesniedzu savas pilnvaras, Pāpens bija valsts kanclers un dažas dienas vēlāk es viņam nodevu protokolāro pieklājības vīzīti. Atvainojies par traucējumu, Pāpens griezās pie Hitlera ar kādu jautājumu. Es atsveicinājos un iegāju blakus istabā, kur pie durvīm stāvēja daži kolēģas, kas bija no-

skatījušies tikko attēlotajā scenā. Viens no tiem — viņš bija pazīstams kā ne visai savaldīgs — man jautāja: „Nu, kāds viņš ir, ko viņš teica?” „Tik ļauns, kā mēs viņu iedomājamies, man viņš nemaz nelikās”, es īsi atteicu.

Bija vēl samērā agrs, kad viesi atstāja valsts prezidenta mītni. Dānijas sūtnis, vecs, piedzīvojis diplomāts bija dzirdējis manu atbildi uz mūsu temperamentīgā kolēģas jautājumu. Viņš mani lūdza uz britiņu iegriezties pie viņa sūtniecībā. Kad mēs sēdējām sūtņa kabinetā kamīna priekšā pie glāzes alus, viņš man teica: „Nepaļaujieties uz saviem pirmajiem iespaidiem. Nogaidīsim. Jums tos nāksies vēl revidēt. Man šis baigais vīrs neiedveš ne mazāko palāvību. Ja jūs par sarunu ziņotu uz Rīgu, ieteicu vienīgi turēties pie faktiem. Izvairieties no jeb kādiem vērtējumiem un secinājumiem.”

Nebija ilgi jāgaida, lai pārliccinātos, ka manam Dānijas kolēģam bija taisnība. Hitlers izrādījās viltīgs, neiecietīgs fanatiķis, kas bija spējīgs uz visu. Savu mērķu sasniegšanai un sava stāvokļa nodrošināšanai viņš soļoja pār likiem. Nevar apgalvot, ka viņš būtu bijis neapdāvināts, bet viņš bija vienpusīgi apdāvināts un viņa spējām piemita paranoīdas un patoloģiskas pazīmes. — Nākamajos gados es bieži vien atcerējos sava cienījamā kolēģas vārdus.

Mēnesis vēl nebija pagājis, kopš Hitlers bija uzņemies vadību. Te — 27. februāra vakarā — visu Berlīni satrauca vēsts: deg reichstags! Kad es izgāju uz ielas, lai dotos uz ugunsgrēka vietu, milzīga blāzma klāja debesis. Jau no tālienes bija redzama drausmīga aina. Visa monumentālā reichstaga ēka stāvēja vienās liesmās. Dzēšanas darbus vadīja pats reichstaga priekšsēdis Gērings. Bet nekas vairs nebija glābjams. Ēkas iekšiene bija jau izdegusi un kupols drīz vien sagruva. Ļaužu pūli, kas drūzmējās visapkārt, bija dzirdamas valodas, ka tas, droši vien esot komunistu darbs. Uguns esot spēji izplatījusies, jo bijusi pielikta vairākās vietās. Dedzinātāju, kādu holandiešu esot izdevies apcietināt reichstaga sēžu zālē. Viņa somā atrastas arī degvielas. Tiešām izrādījās, ka aizturētais bija jauns holandiešu, komunistu partijas biedrs vārdā van der Lube (van der Lubbe). Oficiālā versija apgalvoja, ka Lube esot komunistu partijas rīkojuma izpildītājs. Reichstaga aizdedzināšana bijusi iepriekš norunāta

signāls, kam vajadzējis ievadīt komunistu sacelšanos pret valdību un nacionālsociālistu partiju. Galvenie nozieguma ierosinātāji esot komunistu vadoņi Torglers un bulgārs Dimitrovs. Abi esot arestēti un ievadīta lietas izmeklēšana.

Sekoja masveidīgi komunistu un sociāldemokrātu aresti, kā arī visas marksistu preses aizliegumus. Dedzināšanas prāva ilga vairākus mēnešus. Nopratināšanā izrādījās, ka apsūdzētais un arī notiesātais Lube ir pilnīgs plānprātiņš. Visu laiku viņš apgalvoja, ka esot rīkojies viens. Pārējos apsūdzētos tiesa attaisnoja pierādījumu trūkuma dēļ. Fakts, ka uguns bija vienlaicīgi izcēlusies vairākās vietās, tomēr norādīja uz to, ka tas nebija vienas personas darbs. Kāpēc tad drošības un izmeklēšanas orgāniem neizdevās noskaidrot citus vainīgos? Ļoti vienkārši — tie bija SA vīri, kas bija izpildījuši Gēringa rīkojumu. No reichstaga ēkas uz tuvo reichstaga priekšsēdētāja dzīvokli veda apakšzemes eja, pa kuru viegli varēja nokļūt reichstaga sēžu zālē un ātri atkal nozust. Lube, jau agrāk vairākos dedzināšanas mēģinājumos pieķerts piromāns, bija rīkojies uz vienu roku ar SA vīriem. Viņam bija iegalvots, ka visa prāva nav nekas vairāk kā vienkārša komēdija. Noskaidrojās, ka rīkojumu apcietināt komunistus un sociāldemokrātus Gērings jau bija devis tad, kad ugunsgrēks vēl nebija izcēlies.

Kālab tad nacionālsociālistiem bija vajadzīgs šāds visu tautu satraucējs notikums? 5. martā bija noliktas reichstaga vēlēšanas, un iepriekšējās vēlēšanās nacionālsociālisti bija zaudējuši tiklab balsis, kā arī mandātus. Komunisti un sociāldemokrāti bija joprojām vēl nozīmīgs politisks spēks. Lai galīgi sakompromitētu savus galvenos pretiniekus, nacionālsociālisti nebija kautrējušies ķerties pie šāda velnišķa līdzekļa, vainu par noziegumu novelot uz komunistiem. Galvenais izrīkotājs bija Gērings, bet bez Hitlera ziņas un piekrišanas viņš, saprotams, nekad nebūtu uzdrošinājies pastrādāt šādu kapitālnoziegumu.

Savu mērķi nacionālsociālisti tiešām arī sasniedza. Spēku pārbaudījumu viņi spīdoši izturēja. Kopā ar Hindenburga vācu nacionāļiem viņi vēlēšanās ieguva absolūto vairākumu. Opozīcija bija galīgi sagrauta.

Visās 17 Vācijas pavalstīs tagad konstituējās nacionālsociālistiskas valdības. Bet tas nebija vienīgais sasnie-

gums. Šī uzvara nacionālsociālistiem deva neredzētu jaunu biedru pieplūdumu. Partijā iestājās liela tiesa valsts ierēdņu, kas līdz šim bija ieņēmuši nogaidītāju stāju, tāpat daļa intelīgenes jaunās paaudzes. Šo nacionālsociālistu partijas biedru kategoriju sabiedrībā citādi neapzīmēja, kā — ar skaidru ironisku pieskaņu — par „martā kritušiem”.

Reichstags bija ievēlēts, bet reichstaga ēka nodedzināta. Kur tam sanākt? Sēdēm paredzētā Krolla operas ēka vēl nebija pārbūvēta un jauniem izdevumiem pielāgota. Hitlers arī no šīs situācijas prata izsist kapitālu. Viņam radās lieliska ideja, kas tam uz visiem laikiem nodrošināja vecās ķeizarskās prūšu aristokratijas simpatijas. Labi zinādams, ka romantika un sentimentālitate ir vācu tautas dvēseles neatņemama sastāvdaļa, viņš nolēma noturēt reichstaga pirmo sēdi bij. ķeizara rezidencē Potsdamā un sanāksmei izraudzīja turienes garnizona baznīcu, Frīdriha Lielā pēdējo atdusas vietu. Grūti iedomāties Hitlera nolūkiem piemērotāku ainavu. Ja ceremonijai vēl pieliktu mazliet militāru nokrāsu un pierunātu veco Hindenburgu tanī piedalīties, tad viņš pierādītu vācu tautai, ka tās liktenis nav vis uzticēts kādam pieklīdušam ārzemniekam, bet valstsvīram, ko Hindenburgs uzskata par sev līdzīgu un kam ir svētas Prūsijas monarchijas un militārās varas tradīcijas. Un jāsaka, ka skate, ko Hitlers sarīkoja, bija tiešām iespaidīga. Bija ieradusies: sirmais valsts prezidents ģenerāļa tērpā ar maršala zīzli, vecās un jaunās armijas ģeneralitāte, resoru vadītāji ar augstākiem ierēdņiem un daudz lūgtu viesu. Hindenburgs un Hitlers ieņēma vietas altāra priekšā pie atvērtas kriptas, kur atradās Frīdriha Lielā zārks. Reichstaga locekļi un vācu viesi nosēdās baznīcas solos. Diplomātiskais korpuss novietojās korī. Tauta drūzmējās pie vaļējām durvīm baznīcas laukumā.

Runāja reichstaga prezidents Gērings un Hitlers. Dažus teikumus nolasīja Hindenburgs. Tad rokās sadevās un uzticību viens otram solīja valsts prezidents un valsts kanclers. Tie pārstāvēja divas dažādas pasaules, kurām nebija nekā kopēja. Maršala personā savu laiku pārdzīvojuši spēki šeit nogāja no politiskās skatuves un kapitulēja dižkareivja priekšā. Vecās māmiņas aizērtībā raudāja un arī viena otra ģenerāļa acis kļuva valgas. Blakus monumentālajam Hindenburgam Hitlers man atkal likās

mazs un nenožīmīgs. Bet vai viņš tāds tiešām arī bija? Šaubos. Droši vien viņš jau tad apzinājās, ka būs šī vecā vīra pēcnācējs: kad viņš neveikli paliecās uz vecā prezidenta pusi, viņa vaibstos iezīmējās auksts, mazliet ironisks smaids...

Tās pašas dienas pievakarē pie manis sūtniecībā nējauši bija ieradušies daži tuvi personīgi draugi, kas arī bija noskatījušies Potsdamas ceremonijā.

Bija atnākuši vecais Šarlotenburgas tehniskās augstskolas profesors J. Šite (Schuette), kas jau pirms Cepelīna (Zeppelin) bija konstruējis pirmo vācu gaisa kuģi, vienmēr labi informētais Igaunijas vācietis E. Ikskils (Uexkuell) un jaunā reichstaga loceklis, vācu nacionālās partijas biedrs Tilo von Trota (Thilo von Trotha), kas 1927. gada vasarā bija piedalījies manis rīkotā Prūsijas landtaga deputātu braucienā uz Latviju. Viņa senči bija cēlušies no Turaidas un rakstnieku pilī Pēteris Blaus zināja viņam daudz stāstīt par Turaidas pagātni. Ekskursijas laikā mēs bijām sadraudzējušies ar Trotu un vēlāk bieži tikušies.

Mani tā vakara viesi bija savā starpā labi pazīstami. Neviens no viņiem Hitleram nesimpatizēja, un katrs droši varēja izteikt savus ieskus par Potsdamā redzēto. Mēs pārrunājām vēstures mainīgās gaitas un mazliet nobažījušies jautājām viens otru: „Kas tagad būs tālāk? Ko viņš mums rādīs nākošo reizi?” Mums nebija ilgi jāgaida.

Divas dienas vēlāk, 23. martā, reichstags sanāca Krolla operas telpās, un, noklausījies Hitlera deklarāciju, piešķīra valdībai 4 gadiem neierobežotas pilnvaras valsts politiskās un saimnieciskās dzīves kārtošanai, t. s. „Ermächtigungsgesetz”.

Potsdamas skate, kā jau teicu, bija domāta izredzētiem, galvenām kārtām vācu tautas konservatīviem slāņiem. Bet Hitlera partija bija nevien „nacionāla”, ta saucās arī par „sociālistisku strādnieku partiju”. Tāpēc arī darba ļaudis bija jāņem partijas pārziņā.

1. maija rītā plašais Tempelhofas laukums bija viena cilvēku jūra. Tur bija saplūdušas strādnieku masas, lai noklausītos Hitlera programatisko runu, kas galvenām kārtām bija veltīta jautājumam par cīņu ar bezdarbu. Šeit Hitlers bija atkal pašapzinīgs tautas tribūns, kas ar savām neikdienišķām runas dāvanām prata apžilbināt un

aizraut masas. Tas vairs nebija tas pats Hitlers, ar kuru es biju sarunājies pie Hindenburga dinejā un kurš bija raudinājis Potsdamas māmiņas. Viņš prata lieliski spēlēt uz visiem reģistriem un lieliski pielāgojās savai ikreizējai auditorijai Runāja veikls agitators, jūtīgs darba tautas „draugs”. Pūlis bija kā avju bars bez gana, jo kreiso partiju un strādnieku organizāciju vadoni sēdēja apcietinājumā vai bija nozuduši pāri robežai.

Nākamās dienās visu arodorganizāciju vadību nacionālsociālisti pārņēma savās rokās. Sevišķu piepūli tas neprasija. Visos lielākos uzņēmumos jau iepriekš bija ieperinājušās nacionālsociālistu šūniņas un paguvušas tur sēt sabrukuma sēklu. Nodibinājās „vācu darba fronte” ar Dr. Leju (Ley) priekšgalā.

Pēc komunistu un sociāldemokrātu partiju aizlieguma pilsoniskās partijas pašas paziņoja, ka tās izbeidz savu pastāvēšanu. Bez nacionālsociālistiem citas politiskas partijas Vācijā vairs nebija.

10. maija vēlā vakarā berlīnieši piedzīvoja skatu, kas drīzāk iederējās vistumšākos viduslaikos nekā divdesmitajā gadsimtā: studenti — Gebelsa (Goebbels) fanatizēti — uz universitātes priekšā sakrata sārta sadedzināja kādas 20.000 grāmatas, kuru autori bija rakstnieki un zinātnieki ar visā izglītotā pasaulē pazīstamu vārdu, kā Tomass Manns. Stefans Cveigs, Erichs Maria Remarks, Valters Ratenaus, Alberts Einšteins, Hugo Preuss — Veimaras satversmes autors — Freuds, no ārzemniekiem: Emils Zolā, Andrē Žids, Marsels Prusts u. c. Šo autoru vienīgais grēks bija tas, ka viņu paustās atziņas un domas neatbilda nacionālsociālistu ideoloģijai. „Vācu tautas dvēsele tagad atkal varēs brīvi izpausties. Šīs liesmas met gaismu nevien uz pagājušā laikmeta beigām, tās apgaismo arī topošā ievadu”, teica Gebels savā uzrunā, neapzinādamies, ka gara vērtības ar uguni nav iznīcināmas.

Hitlers pats sevi uzskatīja par pirmšķirīgu mākslinieku un mākslas pazinēju. Sākās mūzeju un gleznu galeriju „tīrīšana”. Uz Hitlera rīkojumu nozuda nevien vācu impresionistu un ekspresionistu, bet arī tādu vispār atzītu un pazīstamu ārzemnieku kā Sezāns, van Gogs, Gogēns, Matiss u. c. darbi, pavisam tuvu pie 7000. Hitlera barbariskā uztverē tie pārstāvēja t. s. „izmirušo” mākslu. Viņam bija īsta mazpilsoņa gaume. Tas, kas viņa acīs atrada

žēlastību, bija salkans un bāls, vai arī pārspīlēti monumētāls un „grandiozs”, kā piem. Arno Brēkera skulptūras. Ja mūzikas un skatuves mākslas laukā Hitlera smagā ni velētāja roka bija mazāk sajūtama, tad tas izskaidrojas ar vācu bagāto klasisko repertuāru šais mākslas nozarēs.

No 1933. gada 31 augusta līdz 3. septembrim Hitlers rīkoja Nirnbergā 1. nacionālsociālistu partijas liela stila sanāksmi un rīkoja to neredzētā greznumā un spožumā. Uz to bija lūgti visi misiju šefi. Noskaidrojās, ka sūtņu vairākums ielūgumam sekos, bet vēstnieki Nirenbergā neieradīsies. Uz valdības rīkojumu es ielūgumu pieņēmu. Diplomātiem bija rezervēts īpašs guļamvāgu vilciens, ar visām ērtībām, restorāna vagonu, salona telpām u. t. t. Katram sūtnim bija ierādīta atsevišķa divvietu kupeja, katra rīcībā atradās SS-vīrs, parasti augstskolu beidzis jauneklis. Mans miesas sargs, jurists ar Dr. grādu, tikai nesen bija iestājies ārlietu ministrijas dienestā un jau pēc gadiem diviem es viņu satiku Šveicē kā vācu vicekonsulu Cīrihē. Atcerēdamies Nirnbergu, tas man lepmi jau tāja, vai viņš neesot meistars apavu spodrināšanā...

Nirnbergā bija saplūdušas tādas nacionālsociālistu partijas biedru masas no visas Vācijas, ka to nogādāšana turp, novietošana īpašās teltīs un aprūpe vien jau nozīmēja ārkārtīgu organizatorisku veikumu. Sanāksme izvērtās par nacionālsociālistu spēku iespaidīgu manifestāciju ar priekšnesumiem par partijas ideoloģiju, programatiskām runām par politiskiem, saimnieciskiem un kulturāliem jautājumiem. Kārtība bija priekšzīmīga, īsti vāciska. Par to rūpējās SA un SS vīri. Vakaros notika teātra vai operas izrādes, ugunošanas u. c. izpriecas. Tauta līksmoja. Par programmu gan jāsaka, ka tā bija stipri pārslogota un prasīja no mums daudz izturības. Noguruši mēs vakaros vēlu atgriezāmies savā vilcienā, kur arī pārnakšņojām.

Sanāksme tuvojās noslēgumam. Vakarā mums vajadzēja doties ceļā uz Berlīni. Te mūs aicināja pulcēties salonvāgī. Bija atbraucis Hitlers ar savu svītu un ministriem. Viņš mums pateicās par ierašanos un izteica cerību, ka dzirdētais un redzētais atradis mūsu piekrišanu. Jāatbild uz uzrunu bija vecākajam no klātesošiem sūtniem. Tas bija mans igauņu kolēģa Mennings. Visu vasaru misiju šefi bija studējuši Hitlera „Mein Kampf”, un vairums no mums no mums pret kanclera, šī maldu pravieša, grāmatā

izklāstītām mācībām izturējās vairāk kā noraidīgi. Tā arī Mennings. Par spīti tam, viņš nesagatavojies godam veica savu uzdevumu. Viņa atbildes runa pilnā mērā apstiprināja veco patiesību, ka diplomātam dota valoda, lai viņš apslēptu savas domas.

Pēc savas izglītības mans mīlais draugs un kolēga Mennings bija teologs, bet, studijas beidzis, viņš bija pēvērsies skatuves mākslai. Man šķiet, ka no abām profesijām viņam šoreiz otrā izrādījās noderīgākā.

Atceļā no Nirnbergas pie viena vakariņu galda ar mani sēdēja divi nacionālsociālistu spēka vīri — Alfreds Rozenbergs (Rosenberg)¹⁾ un Dr. Dīls (Diels), jauns jurists, kas stāvēja tikko noorganizētās Gestapo (slepenās valsts policijas) priekšgalā. Ar Rozenbergu mēs runājām par visu ko, bet visvairāk par viņa bij. zīmēšanas skolotāju Tallinas reālskolā V. Purvīti un jaunākiem strāvojumiem vācu glezniecībā, pret kuriem Rozenbergs, kas mākslas jautājumos bija nacionālsociālistu partijas augstais priesteris un pats gleznoja, izturējās noraidīgi.

Jau pēc pāris mēnešiem man nācās griezties pie Dr. Dīlsa divu apcietinātu Latvijas pilsoņu dēļ. Nokļūt viņa darba kabinetā nebija vienkārši. Mani veda pa gariem gaitenīem un neskaitāmas bruņotas durvis aizvērās aiz manis. Kā es no šejienes izklūšu? es domāju sevī. Dr. Dīls mani pieņēma laipni, pacienāja ar glāzīti franču konjaka un mani pilsoņi bija glābti. Ar Dīlsu es nekad vairs ticies neesmu. Drīz vien viņš krita nežēlastībā un viņu iecēla par valdības prezidentu kādā provinces pilsētā — ja nemaldos Hanoverā. Turpretim nacionālsociālisma teorētiķi, rases mācības un antisemitisma sliudinātāju Rozenbergu es iepazinu diezgan tuvu un esmu ar viņu turpmākos gados vēl bieži ticies.

Kad es kādu mēnesi pēc Nirnbergas sanāksmes rīkoju vakariņas diplomātu vilciena pavadonīem, es ielūdzu arī Rozenbergu. Viņš jau toreiz ieņēma vairākus svarīgus posteņus, bija reichstaga loceklis un partijas oficioza — Voelkischer Beobachter — faktiskais vadītājs, pārzināja partijas ārpolitisko daļu un tautas ideoloģisko audzināšanu nacionālsociālisma garā.

Daudzie amati bija Rozenbergam sakāpuši galvā un satiksmē ar saviem jaunākiem līdzdarbiniekiem, kā es vēlāk ne vienu reizi vien vēroju, viņš varēja kļūt sarkas-

tisks un ass. Dažus no Rozenberga isākiem rakstiem es biju lasījis. Radītājs gars viņš nebija, drīzāk reproducētājs. No viņa grāmatām visbiežāk minēto „Mythos des 19. Jahrhunderts” esmu sācis lasīt reizes 3-4, bet nekad man nav pieticis pacietības to izlasīt līdz galam un tālāk par 100 lpp. ticis neesmu. Šinī grēkā esmu atzinies daudziem nacionālsociālistiem, bet neviens no tiem Rozzenberga grāmatā nebija ticis pat tik tālu kā es. Kā nacionālsociālistu literātūra vispār, tā arī Rozenberga rakstos visnesimpātiskākais bija tas, ka tie vērsās pret baznīcu un savām maldu mācībām mēģināja pārklāt pseidozinātnisku plīvuri.

Maniem Nirnbergas aizgādņiem rīkotās vakariņās es biju ielūdzis vēl otru goda viesi — nacionālsociālistu partijas tā laika preses šefu Dr. Ernstu Hanfstenglu (Hanfstaengl). Viņa ģimenē Hitlers pēc 1923. gada novembra puča bija atradis patvērumu. Uzturēdamies vairākus gadus ASV un Anglijā, Hanfstengls bija sarakstījis vēsturisku pētījumu par Čerčila (Churchill) senci Marlboro (Marlborough). Pretēji Rozenberga „Mythos'am” šo grāmatu es izlasīju ar interesi. Hanfstengls bija plaša vēriena vīrs, labs stāstītājs un atjautīgs sarunu biedrs. Politisku ambīciju viņam nebija. Pēc visas savas būtes un dzīves uztveres viņš bija mākslinieks un drīzāk iederējās bohēmā nekā politiskā partijā. Pilniem malkiem viņš baudīja visu, ko dzīve tam sniedza. Kad Hitleram uznāca depresija, kas viņa pirmā valdīšanas laikā gadījās diezgan bieži, Hanfstengla pienākums bija nosēsties pie klavierēm un izklaidēt „vadoņa” drūmo gara stāvokli. Viņš bija veikls pianists un pats arī komponēja.

Rozenbergu viņš nīda dvēseles dziļumos, un Rozenbergs viņam atbildēja ar to pašu. Par šīm dziļām nesaskatām manu augsto viesu starpā es dabūju zināt tikai tad, kad tie abi ielūgumu bija jau pieņēmuši. Ko darīt? Bija jāklāj divi galdi un abiem vietas jāierāda atsevišķi. Rozenbergs sēdēja man blakus. Pēc vakariņām es katru ievadu savā istabā un staigāju no viena pie otra. Bija jau pāri pusnaktij, kad Hanfstengels nosēdās pie klavierēm un mums nospēlēja vairākas savas kompozīcijas. Tās bija no Hanfstengla Hitlera jaunatnei veltītās filmas. „Skan taču lieliski! Vai nē?” jautāja pašapzinīgi spēlētājs. „Un Geibelss, šis nemākulis, tieši šīs vietas filmā svītrojis!” Tātad

arī Hanfstengla un Gebelsa starpā pastāvēja domstarpības.

Pēc šī mūzikālā priekšnesuma Hanfstengls drīz vien atvadījās. Arī vēlāk Hanfstengls vairākkārt bija mans viesis. 1939. gada sākumā viņš piedalījās Munteram rīkotās pusdienās un prieks bija noklausīties, cik dzīvi abu starpā ritēja valodas.

Nirnbergas sanāksmes atcerei veltītās viesības Rozenbergs atstāja agrā rīta stundā, mazliet noguris.

Es tagad sāku regulāri apmeklēt Rozenberga rīkotos vakarus Adlona viesnīcā. Sanāksmēm bija neoficiāls raksturs. Viesi nelielās grupās apsēdās pie galdiem un pēc patikas varēja mainīt vietas. Tur bija izdevība iepazīties un izrunāties ar augstiem partijas un valsts vīriem, reichsvēra ģenerāļiem un partijai tuvu stāvošiem literātiem. Diplomātiskais korpuss vienmēr bija bagātīgi pārstāvēts. Ja laimējās, varēja satikt arī kādu no ārzemēm iebraukušu „piektās kolonas” piederīgo tiklab vīriešu, kā sieviešu kārtas. Skaistais dzimums šiem delikātiem uzdevumiem bieži vien izrādoties sevišķi noderīgs, tā man vienā no šīm sanāksmēm zināja stāstīt mans rumāņu kolēģa, norādot uz kādu visai izskatīgu gaišmati, kas sēdēja netālu no mums un dzīvi sarunājās ar pašu mājas tēvu. Šī Somijā dzimusi zviedriete nesen esot atgriezusies no Bukarestas, kur tā ilgāku laiku darbojusies nacionālsociālistu partijas uzdevumā un, acīm redzot, ar labām sekmēm, jo citādi Rozenbergs viņai neizrādītu tik daudz uzmanības.

Parasti vakarus Adlonā ievadīja īss referāts par kādu aktuālu tematu un tad sekoja debates. Bet nereti vakari pagāja arī vienās sarunās. Ievērojot diplomatu klātbūtni, referenti, ja tie bija partijas vīri, nacionālsociālistu propagandu pasniedza stipri atšķaidītā veidā. Un tomēr — kādā no sanāksmēm pats Rozenbergs aizmirs piesardzību un nogrēkojās pret satiksmē ar ārzemniekiem pieņemtām formām: stāstīdams par savu rases teoriju, viņš franču tautu raksturoja kā negroīdi inficētu.

Jau 1933. gadā sākās žīdu vajāšanas. Žīdiem bija noliegts ieņemt vietas administrācijā un mācības iestādēs, nodarboties avižniecībā un filmā. 1934. gadā sekoja aizliegums apmeklēt biržas. Ar 1935. gada 15. septembra t. s. Nirnbergas likumiem žīdiem tika ņemtas visas pilsoņu tiesības. Laulības žīdu un t. s. āriešu starpā bija noliegta,

noliegts žīdiem bija arī nodarbināt mājkalpotājas — ārietes zem 45 gadiem. Praksi žīdu ārstiem un advokātiem likums noliedza gan tikai 1938. gadā, bet faktiski jau ar 1937. gada beigām žīdi brīvo profesiju nozarēs vairs nedarbojās.

Manai aizsardzībai uzticēto žīdu skaits nebija mazais. Mozus ticīgo Latvijas pilsoņu Vācijā dzīvoja kāds tūkstošs, ja ne vairāk. Lielākā daļa Latvijas žīdu nodarbojās ar tirdzniecību, daudziem piederēja mājas, dažiem plaši rūpniecības uzņēmumi, it īpaši trikotāžas nozarē. To starpā bija pat tāds brīnumputns kā īsts zemkopis — gadus 35-40 vecs, precējies kurzemnieks. Kilometrus 50 no Berlīnes uz rietumiem viņš bija nopircis lauku saimniecību ar aramzemi un ganībām. Savu īpašumu viņš apsaimniekoja pats ar sievu un dēlu pusaudzi, tikai pašā karstākā darba laikā viņš algoja vēl puisi un meitu — vāciešus. Es biju tā ieinteresēts šai pasākumā, kā kādas rudens dienas pievakarē nobraucu apraudzīt šo līdzpilsoni-savdabi, kas nemaz neiederējās savu ciltsbrāļu sabiedrībā. Apstaigājām laukus. Labība bija jau nokulta. Iegājām arī kūti, kur pati saimniece bija tikko slaukt savas 3 gosniņas. Pakavējušies vēl sakņu dārzā, ieturējām vienkāršas vakariņas. Ne ar ko saimniecība neatšķīrās no parastām vācu lauku mājām, un tomēr es aizbraucu iespaidots no šādas neparastas uzņēmības. Kas vēlāk notika ar šo īpatnējo lauksaimnieku, nevaru pateikt. Pieņemu, ka antisemitisma propagandai pastiprinoties, viņš būs izceļojis uz Franciju, Angliju vai Ameriku, tāpat kā vairums viņa mantīgo ciltsbrāļu. Bet daži sīki amatnieki, kas pārtika no sava roku darba, to nespēja, un nacionālsociālistu aklais fanatisms skāra arī viņus. Kādu dienu no Špandavas sūtniecībā ieradās kurpnieks Papīrmeisters un nobēdājies stāstīja, ka naktī izsists viņa veikala skatlogs un nozuduši visi kreisās kājas apavi. Uzaicināju cietušo pateikt zaudējuma apmērus un devos uz ārlietu ministriju. Tur žīdu-ārzemnieku lietu kārtošanai bija ierīkots īpašs „referāts”. Nesaprotamā kārtā tas saucās „Deutschland”. Šo referātu pārzināja vēlākais Vācijas vēstnieks Beļģijā von Bīlovs (von Buelow), sapratīgs vīrs, jauna datuma nacionālsociālists no tā sauktajiem „martā kritušajiem”. Es ar viņu biju iepazinies kādās viesībās žīdu ģimenē, pie noslepka-votā ārlietu ministra Valtera Ratenau’a (Rathenau) mā-

sas. Špandavas kurpniekam kā saviem līdzpilsonim un vēlāk arī dažos citos izņēmuma gadījumos man izdevās izgādāt nelielu atlīdzību par zaudējumiem. Bīlavs ieteica dot mūsu žīdu tautības pilsoņiem padomu savu uzņēmumu aizsardzībai izkārt plakātus ar uzrakstu „ārzemnieka uzņēmums”. Tas, saprotams, maz ko līdzēja un visumā mēs žīdu aizsardzībā bijām bezspēcīgi. Tāpat visi mani kolēģas, kam bija jāaizstāv savu pilsoņu-žīdu intereses. Izceļošana bija vienīgais efektīvais līdzeklis. Lielai daļai mūsu žīdu pilsoņiem izdevās glābt savus nekustamus īpašumus. Viņi sekoja manam ieteikumam un uzticēja savu īpašumu pārvaldīšanu Latvijas pilsoņu biedrības priekšsēdim baronam fon der Ropam (von der Ropp), mūsu armijas rezerves virsniekam, kura pārziņā šie īpašumi atrodas vēl pašlaik. Caur baronu fon der Ropu es vēl šo baltdien saņemu bieži sveicienus no mūsu uz Ameriku un Palestīnu emigrējušiem žīdiem. Ar divām Latvijas žīdu ģimenēm, kas trīsdesmito gadu beigās no Berlīnes pārcēlās uz Londonu, es vēl šodien uzturu sakarus. Manu Berlīnes līdzpilsoņu-žīdu starpā bija kāds īsts mecenāts, Brenners vārdā. Viņa gaumīgi iekārtoto vasarnīcu Berlīnes pievārtē greznoja daudzas latviešu mākslinieku gleznas. Kā Brennera viesis viņa vasarnīcā veselu vasaru uzturējās gleznotājs Skride, šādi gūdamis iespēju iepazīties ar Berlīnes mūzejiem un jaunākiem strāvojumiem vācu glezniecībā. Draudzīgi tuvas gadiem ilgi bija manas attiecības ar gleznotāju Leo Michelsonu. Viņš vairākas nedēļas bija mans viesis Igaunijas jūrmalā.

Drīz vien pēc Nirnbergas svinībām Hitlers uz valdībai piešķirto pilnvaru pamata izdeva vairākus nozīmīgus likumus, kas ievadīja pakāpenisku vācu tautas dzīves iekārtas pārveidošanu uz kārtu vai šķiru principu pamatiem. Pirmais no šiem likumiem paredzēja apvienot vienā kopējā organizācijā t. s. Reichsnaehrstand, visus lauksaimniecības nozares nodarbināto. Šī organizācija aptvēra visu Vāciju. Apvienības vadība bija uzticēta lauksaimniecības valstsministram Darrē. Darrē bija dzimis Argentīnā, studējis Vācijā lauksaimniecību, specializēdamies lopkopībā. Kādā publikācijā Darrē iestājas par sugas lopu audzēšanas praktizēto mākslīgās izlases, krustošanas u. c. paņēmieni attiecināšanu uz cilvēkiem. Šais paņēmienos viņš saskata efektīvu līdzekli ģermāņu resp. vācu rases tālākai

uzlabošanai. Par Darrē mācību zobošanās, bet pēc būtības principi, no kādiem vadījās SS vīri savas līgavas izraugot, neatšķirās no Darrē ieteikumiem. Dažus gadus viņš bija uzturējies Somijā un Igaunijā kā kādas vācu firmas pārstāvis lauksaimniecības mašīnu nozarē. Viņa sieva bija Igaunijas vāciete-muižniece.

Kādu nedēļu vēlāk sekoja tik pat nozīmīgs likums par valsts kultūras kameras nodibināšanu.

Vienā, visu Vāciju aptverējā organizācijā apvienojās arī valsts vidējie un zemākie ierēdņi. Šīs apvienības priekšgalā stāvēja Hermanis Nēfs (Neef), ar kuru es vēlākos gados iepazinās diezgan tuvu. 1937. un 1938. gada vasaras mēnešos Nēfs ilgāku laiku veselšanās nolūkā uzturējās Ķemeru un uztēma arī sakarus ar dažiem mūsu valsts vīriem, to starpā ar sabiedrisko lietu ministru Alfredu Bērziņu. Šī pazišanās ministram Bērziņam vēlāk nāca par labu. Nēfs 1941. gadā uz manu lūgumu enerģiski iestājās par Bērziņa atbrīvošanu no koncentrācijas nometnes, kad vācu drošības iestādes viņu bija arestējušas.

Plaujas svētkos, kurus 1933. gada 1. oktobrī rīkoja Lejas Saksijā, Bikebergā, saplūda zemnieku masas no visas Vācijas. Hitlers izlietoja šo svinīgo sanāksmi, lai pasludinātu likumu par neatsavināmām dzimtsaimniecībām (Erbhofgesetz), šādi radot uz īpašas izlases pamata „dižciltīgu” zemnieku kārtu.

Visā hitlerismā ir tik maz pozitīva, ka šos likumus, blakus valsts pārvaldes aparāta centralizācijai, Berlīnes un citu pilsētu izdaiļošanai un valsts autoceļu būvei, par cik tie nebija domāti militāriem mērķiem, mierīgi var ierakstīt nacionālsociālisma aktīvā.

Tikko minēto likumu tekstus ar attiecīgiem komentāriem es piesūtīju ārlietu ministrijai un, izpildīdams prezidenta Ulmaņa lūgumu, arī viņam. Prezidents Ulmanis dzīvi interesējās par notikumiem Vācijā, bet it īpaši par Vācijas likumdošanu saimnieciskās dzīves laukā. No 1932. līdz 1934. gadam, kad viņam Latvijā nebija oficiālu funkciju, viņš bieži vien bija mans viesis Berlīnē, gan ka valdības delegācijas vadītājs saimnieciskām sarunām ar Vāciju, gan kā privātpersona. Rītos viņš cēlās agri un vismaz reiz nedēļā viņa pirmais gājiens bija uz tuvo tirgu Vitenbergas laukumā. No turienes viņš pārnāca vai nu ar lielu saini dārzāju vai arī sviesta, olu, biezpiena un citu lauksaimnie-

cības ražojumu. Šādi viņš praktiski studēja produktu cenas, vēroja tirgus stāvokli, piegādes vairumu u. tml. Sviesu un olas prezidents cenu un kvalitātes salīdzināšanai iepirka no vairākām valstīm, kā Latvijas, Dānijas, Zviedrijas, Somijas u. c. Saprotais arī vietējos vācu ražojumus. Pēc šādas prezidenta „tirgus dienas” man šo mantu pietika nedēļām. Pie kafijas galda prezidents pārbaudīja nevien savus iepirkumus, bet arī manas zināšanas, kas — atzistos — bieži bija diezgan trūcīgas. „To nu gan tam kungam sūtnim vajadzētu zināt,” viņš man labsirdīgi pārmeta.

Vācu delegācijas locekļi sarunu laikā nevarēja nobrīnīties par prezidenta plašajām zināšanām visās saimniecības nozarēs. Lielu respektu prezidents tiem iedvesa ar to, ka vācu muitas tarifa likmes zināja no galvas labāk par vācu speciālistiem, kas reizēm kļūdījās. Prezidents bija patikams un veikls sarunu vadītājs. Ar savu sauso humoru viņš bieži izlīdzināja pretešības un novērsa sastrēgumus. Vienmēr viņam šādos gadījumos bija pie rokas kāda asprātīga piezīme. Vācieši, kuru vidū bija pirmšķirīgi lietpratēji, ka vēlākais vēsturnieks Brazīlijā Rīters, kas visu mūžu bija slēdzis saimnieciskus līgumus, labprāt atzina prezidenta suvereno pārkumu.

Un to arī nevarēja neatzīt. Prezidenta zināšanas saimnieciskos un vispār dzīves praktiskos jautājumos bija aptverošas. Pēc savas dabas viņš bija askēts, visās lietās pieticīgs un sātīgs, viņš nesmēķēja un alkoholu nelietoja. Darbs viņam stāvēja pirmā vietā un retos atpūtas brīžos laba grāmata viņam bija vienīgā izklaida. No izpriecām viņš atzina tikai saturīgās, nopietnas, kā teātra izrādes un koncertus. Kāršu spēli prezidents nīda dvēseles dziļumos. Būdams sūtnis Igaunijā, es biju ieradies Rīgā, lai piedalītos vienā no Baltijas valstu ārlietu ministru konferencēm, kuras rotācijas kārtībā noturēja Tallinā, Kauņā vai Rīgā. Pie pirmās tikšanās prezidents man paziņoja, ka viņam esot ienākusi pret mani sūdzība. Munters esot žēlojies, ka viņam nesen Tallinā uzturoties, es esot kategoriski liedzis sarīkot sūtniecībā kāršu partiju. Munters esot visādi izmēģinājies, bet galu galā viņam nekas neaticis, kā akceptēt manu principiālo lēmumu. „Es nevarēju pietiekami nopriecāties par jūsu cietsirdību”, turpināja prezidents, „jau gadiem es cīnos pret šo netikumu, bet bez

jebkādiem panākumiem. Manās pieņemšanās spēlmaņi ierodas paši ar savām kārtīm. Tiklīdz es viņiem esmu pagriezis muguru, tie jau paspējuši novietoties kādā kaktā un dūšīgi trumpo!"

Divas vasaras prezidents pa mēnesim veselojās Nauheimā un pēc tam dažas nedēļas uzturējās Ueberlingenā pie Bodenes ezera, kur iepazinās ar Dienvidvācijas lauksaimniecības iekārtu. Viņa uztverē tā labi noderēja salīdzinājumam ar Latvijas apstākļiem, jo lielgruntniecības Bādenē tikpat kā nav. Atceļā uz Rīgu prezidents atkal iegriezās Berlīnē. Savā beidzamajā ārzemju ceļojumā viņš vēlējās saņemt no lauksaimniecības ministra Darrē dažus paskaidrojumus par Bādenē redzēto. Izrādījās, ka viesis no Latvijas Vācijas lauksaimniecības apstākļus pārzināja labāk nekā resora vadītājs — ministrs. Situāciju glāba Darrē tuvākais līdzstrādnieks, valsts sekretārs Bake (Backe), ko Darrē pieaicināja, kad pats bija nonācis neveiklā stāvoklī. Ne uz vienu prezidenta jautājumu Bake nepalika atbildi parādā.

„Tas ir pamatīgs vīrs, kas savu arodu pārzin”, pateica prezidents, kad bijām izgājuši no ministrijas, „to vajadzētu nosēdināt Darrē vietā”. Hitlers to atzina daudz vēlāk: tikai pēc pāris gadiem viņš Darri atlaida un par lauksaimniecības ministru iecēla Baki.

Tāpat kā pats Hitlers un viņa vietnieks Eģiptē dzimušais Hess, baltvācietis Rozenbergs un „argentinietis” Darrē, arī jaunais lauksaimniecības ministrs Herberts Bake bija „ārzemnieks”. Bake nāca no Staļina dzimtenes — Kaukaza. Viņš bija vācu kolonista dēls, beidzis krievu vidusskolu un jauneklā gados, tūlī pēc lielinieku revolūcijas, atgriezies savu senču dzimtenē Vācijā. Šeit Bake bija izgājis bargu dzīves skolu, pelnīdams vispirms savu iztiku kā ogļracis, vēlāk kā laukstrādnieks. Iekrājis zināmus līdzekļus, viņš pāris gadus bija studējis lauksaimniecību, tad nomājis kādu valsts pusmuižu un pats to arī apsaimniekojis. Mūsu lauksaimniecības atašējs Bricis un es ar vienkāršo un vienmēr pieejamo Baki satikām ļoti labi. Viņš ar mums runāja tikai krieviski un mēs viens otru uzrunājām kristītajā un tēva vārdā. Vēl šodien, pēc trīsdesmit gadiem, es labprāt atceros Herbertu Albrechtoviču.

1958. g.

1) Album Rub. 244.

13. HITLERA AKTIVITĀTE ĀRPOLITIKĀ RĒMA PUČS

Līdztekus iekšpolitikas jautājumu kārtīšanai Hitlers sāka attīstīt rosību arī ārpolitikas laukā.

20. jūlijā vicekanclers Pāpens parakstīja Romā konkordātu ar Svēto Krēslu. Ja nacionālsociālistu valdība arī ne vienmēr ievēroja konkordāta noteikumus, tad katoļu baznīca tomēr bija daudz mazākā mērā pakļauta vajāšanām nekā evaņģēliskā. Hitleru labi raksturo viņa izteiciens: „Konkordāta saturs mani maz interesē. Galvenais — ar to mēs esam ieguvuši uzticību starptautiskā forumā”.

Piederība Tautu savienībai, kuras dēļ tik neatlaidīgi bija cīnījies Strēzemans, uzlika Vācijai pienākumus, kurus Hitlers uzskatīja par šķērsli savu ārpolitisko mērķu sasniegšanai. Viņš meklēja ieganstu, kā pārtraukt sakarus ar Ženēvu. Tāds viņam radās atbrūņošanās jautājumā. Hitlers pastāvēja uz alternatīvu: vai nu citu valstu atbrūņošanās līdz Vācijas līmenim, vai arī Vācijas brūņošanās citu valstu apmēros. Tā ka sabiedrotie Vācijai liedza vienlīdzīgas tiesības, Hitlers oktobra vidū atstāja atbrūņošanās konferenci un 5 dienas vēlāk izstājās no Tautu savienības.

Vācija nebija vienīgā valsts, kas izturējās skeptiski pret Tautu savienību. Šāds noskaņojums bija vērojams arī Polijā, un tas tur nebūt nebija radies piepeši. Jau 1925. gadā, Lokarno pakta slēgšanas laikā, noskaidrojās, ka Vācija neatzīst par galīgām savas Versaļas līgumā noteiktās austrumu robežas: Vācija noraidīja Antantes priekšlikumu nodrošināt ar īpašu līgumu status quo vidus un austrumu Eiropā. Bet pats Lokarno pakts jau norādīja, ka arī Antante neuzskata Tautu savienību par pietiekami miera garantu. Tātad Polijai vajadzēja pašai meklēt ceļus un līdzekļus, lai nodrošinātos pret savu dinamisko rietumu kaimiņu. Dabīgi, ka šādos apstākļos Varšava labvēlīgi uzņēma Hitlera Polijas sūtnim jau 1933. gada maijā sākumā izteikto vēlēšanos uzlabot attiecības abu valstu starpā. Šis bija pirmais solis ceļā uz 1934. gada, 26. janvāra Vācijas-Polijas neuzbrukšanas līgumu. Slēdzot šo līgumu, Hit-

leru nebūt nerosināja vēlēšanās normalizēt attiecības ar Poliju. Pakts viņam bija vajadzīgs, lai nodrošinātu sev brīvas rokas Austrijas un Čehoslovākijas pievākšanai. Nepieciešamība saprasties ar Vāciju Polijai bija kļuvusi skaidra jau tad, kad Parīze noraidīja Varšavas ierosinājumu uzsākt kopēju preventīvu karu ar Vāciju tūlīt pēc nacionālsociālistu režīma nodibināšanās. Tradicionālā franču-poļu draudzībā iestājās zināms vēsums. Arī kāds tīri personīgas dabas motīvs veicināja Varšavas atsvešināšanos no Parīzes. Polijas tā laika ārlietu ministrs pulkvedis Beks (Beck), būdams pirms tam militārais pārstāvis Parīzē, bija cietis tur kādu neveiksmi, ko viņš nevarēja frančiem piedot un aizmirst.

Jau 1933. gada vēlā rudenī Berlīnē bija vērojamas pazīmes, kas norādīja uz Vācijas un Polijas tuvošanos. Pilnīgi negaidot, Polija nomainīja Berlīnē savu pārstāvi, un jaunieceltais sūtnis runāja par Vāciju un nacionālsociālistiem citu valodu nekā viņa priekšgājējs. No viņa spriedumiem par Vācijas apstākļiem un Berlīnes politiku bija izzuduši visi asumi, kādus mēs bijām raduši dzirdēt no mūsu poļu kolēģām.

Kad oficiālajā jaungada pieņemšanā pie valsts prezidenta Hitlers ilgāku laiku sarunājās ar nesen akreditēto Polijas sūtni, bet tikai īsi sasveicinājās ar lielvalsts vēstniekiem, bija skaidri paredzams, ka abi diktatori — Hitlers un Piłsudskis — sapratīsies. Neviens tomēr nesagaidāja, ka tas notiks tik drīz: jau pēc trijām nedēļām — 1934. gada 26. janvārī — parakstīja līgumu un abas valdības deklarēja, ka turpmāk tās visus strīdīgos jautājumus kārtos sarunu ceļā.

Manas attiecības ar Francijas vēstnieku Fransuā Ponsē (Francois Poncet) bija draudzīgi atklātas. Viņš neskopošanās asiem vārdiem, nosodīdams šo pagriezienu Polijas ārpolitikā. Tas poļiem nekā nedošot, viņi nepazīstot vāciešus. Līdzīgi reaģēja Čehoslovākijas sūtnis Mastnijs. Mastnijs un es savus akreditīvus Hindenburgam bijām iesnieguši vienā dienā un regulāri apmainījāmies informācijām. Viņš bija sevišķi sašutis par mūsu poļu kolēģas neslēpumainību. Neuzbrukšanas līgums radīšot satraukumu Prāgā, jo varot paredzēt, ka Polija tagad no jauna pacelšot strīdīgo Tešenas apgabala jautājumu.

Ar neslēptu neuzticību uz Vācijas un Polijas izlīg-

šanu skatījās arī Maskava. 1934. gada 28. martā Lītvinovs caur vācu vēstnieku Maskavā Nadolniju ierosināja noslēgt paktu, kas eventuāli garatētu arī Baltijas valstu neaizkaramību. Vācu ārlietu ministrija šo priekšlikumu noraidīja, cita starpā uzsverot, ka nedz Vācija, nedz Krievija neapdraudot Baltijas valstis. 1934. gada maijā Lītvinovs Ženēvā apspriedās ar franču ārlietu ministru Bartū par austrumu pakta noslēgšanu. Atceļā no Ženēvas viņš no jauna Berlīnē pacēla jautājumu par šādu reģionālu paktu. Vācu ārlietu ministrs fon Neurāts (von Neurath) arī šoreiz izteicās noraidīgi pret Lītvinova projektu. Par šīm sarunām mani sīki informēja Padomju savienības vēstnieks. Savā ziņojumā uz Rīgu es uzsvēru, ka šāda vācu stāja ienes nedrošības elementu visā Austrumeiropā.

Iekšpolitikas laukā nacionālsociālistu valdība turpināja valsts pārvaldes centralizāciju un pavalstu apvienošanu, kas bija jau sākta Veimaras republikas laikā. Pavalstu skaits no 26 ķeizara laikā, 1934. gada sākumā bija samazinājies uz 16. Uz īpaša likuma pamata pavalstu suverenitāte pārgāja uz „reichu”, landtagi izbeidza savu pastāvēšanu un pavalstu valdības pakļāvās valsts valdībai. Unifikācijas gaitā ieveda tā saukto Vācijas valsts pavalstniecību: Saksijas, Bavārijas u. c. pavalstu pilsoņi automātiski kļuva par valsts pilsoņiem (Reichsangehoerige).

Veimaras republikas laikā izglītības un skolu lietu kārtošana bija atstāta atsevišķo pavalstu pārziņā. Tagad šīs funkcijas pārņēma viena izglītības ministrija Berlīnē ar valstsministru Rustu priekšgalā. Ļoti svarīgu posteni jaunajā izglītības ministrijā ieņēma lietuvietis prof. Gerulis. Hitlers viņu bija izsaucis no Leipcigas un tam uzticējis visu Vācijas augstskolu pārziņāšanu. Nevaru pateikt, ar ko, izņemot piederību partijai, Gerulis bija izpelnījies šādu godu.

Visus šos pārkārtojumus vācu tauta uzņēma mierīgi. 1. maijā, pēc iepriekšējā gada parauza. Tempelhofas laukumā sarīkotā darba ļaužu manifestācija noritēja spidoši. Jūnija vidū Hitlers devās uz Itāliju, lai Venēcijā satiktos ar Musolini. Ārēji viss izlikās labākā kārtībā. Un tomēr — spriežot pēc dažām pazīmēm, gaiss bija eksplozīvu vielu piesātināts un klusībā it kā veidojās opozīcija pret režīmu. Klīda visādas, grūti pārbaudāmas valodas par nesaskaņām partijas vadībā, neapmierinātību reichsvēra aprindās u.

t. t. Arī runā, ko vicekanclers Pāpens teica Mārburgā, izskanēja pret režimu vērsta kritika. Iespiesto runas tekstu Gebelss konfiscēja, bet daži tās eksemplāri slepenībā staigāja no rokas rokā un izsauca dzīvas pārrunas tiklab vācu sabiedrībā, kā arī diplomātu aprindās.

Un tiešām — bumbas sprādziens neizpalika: 2. jūlijā Berlīnes radiofonā vēstīja, ka „vadonim” beidzamajā acumirkli ar dzīvības briesmām izdevies Bavarijā likvidēt SA vīru sazvērestību pret viņu un valsts iekārtu.

Diplomātiskā korpusa locekļi bija jau pieraduši uzņemt ar lielu skepsi oficiālā propagandas aparāta ziņas. Kas īsti slēpās aiz šī isā paziņojuma? Šoreiz šāds jautājums izrādījās vairāk nekā vietā, jo jau divas dienas vēlāk mēs lasījām laikrakstos, ka ministru kabinets pieņēmis īpašu likumu, kas legalizēja sazvērestības apspiešanai pielietotos nesaudzīgos līdzekļus. Ja jau pastāvēja nepieciešamība steidzīgi pieņemt likumu ar atpakaļejošu spēku, tad bija skaidrs, ka aiz isās radiofona ziņas slēpās vairāk nekā Gebelss bija ar mieru atklāt. Notikumiem bija veltījama visnopietnākā vērība.

Notikumu norisi un iekšējos sakarus kāds man tuvu stāvošs vēstnieks savā ziņojumā, ko viņš man nolasīja, tēloja šādi (es atstāstu ziņojuma saturu tā, kā tas man palicis atmiņā, papildinot to ar dažiem faktiem, kas tikai vēlāk nāca zināmi): 29. jūnija pievakarē pie Hitlera, kas tanī laikā uzturas Godesbergā, Reinzemē, lidmašīnā no Berlīnes ierodas Gebelss ar iepriekš norunātu trauksmes ziņu, ka sagaidāma SA vīru sacelšanās. Berlīnes SA formācijām it kā dots rīkojums nākamā rītā pl. 5 ieņemt visas valdības iestādes... Divos naktī Hitlers sēžas lidmašīnā un pēc pāris stundām ierodas Minchenē. Tieši no lidlauka viņš uzticamu SS-vīru pavadībā dodas uz tuvo Bavārijas kūrvietau Vīszē (Wiessee), kur uzturas „sazvērestības” organizātors SA štaba priekšnieks Ernsts Rēms (Roem). Tur sabraukuši no visas Vācijas augstākie SA vadoni, jo tai pašā dienā paredzēta SA vadības apspriede, kurā solījies piedalīties arī Hitlers.

Rītam austot, Hitlers ar saviem pavadoniem ierodas pansijā, kur apmeties Rēms, un pārsteidz viņu gultā. Hitlers paziņo, ka visi klātesošie SA vīri ir arestēti. No blakus istabas atskan pirmie šāvienī. Tur SS vīri likvidē kādu SA vadoni, kas mēģinājis pretoties. Katru SA vīru, kas

nepadodas, sagaida tāds pats liktenis. Pārējos arestē. Rēms, būdams pārliecināts, ka noticis pārpratums, ļauj sevi apcietināt. Hitlers dod pavēli nogādāt viņu Štadelheimas cietumā Minchenē.

Līdzīgi notikumi norisinās Berlīnē, kur asiņaino akciju vada Prūsijas ministru prezidents Gērings un SS vadonis Himlers. SS vīru komanda ielaužas vicekanclera Pāpena birojā un nošauj Pāpena adjutantu, kādu virsleitenantu. Pāpens pats nav atrodams, viņš it kā uzturas ārpus Berlīnes. Nākošie upuri ir: katoļu akcijas vadītājs Klauzeners (Klausener), Hitlera priekšgājējs valsts kanclera amatā ģenerālis Šleichers ar dzīves biedri un bijušais reichsvēra izlūkošanas nodaļas vadītājs ģenerālis fon Bredovs (von Bredow). Straumēm asinis plūst Berlīnes priekšpilsētas Lichterfeldas kadetu korpusa pagalmā, kurp SS vīri smagās automašīnās nogādā arestētos un nāvei nolemtos SA piederīgos.

Hitlers pats vēl uzturas Minchenē. Viņš sagatavo nošaušanai nozīmēto SA vīru sarakstu, papildinot to ar to personu vārdiem, ar kurām viņš nolēmis pie viena noslēgt vecus rēķinus. Tie ir: Bavārijas ministru prezidents Kārs (Kahr), kas 1923. gada novembrī bija apspiedis nacionālsociālistu puču, Hitlera personīgais draugs Strassers, kas „vadoņa” izpratnē bija novirzījies par daudz uz kreiso pusi un 1932. gada decembrī konspirējis ar ģen. Šleicheru. Likvidējamo sarakstā uzņemts arī Pāpena Mārburgas runas autors advokāts E. Jungs, tāpat kāda Minchenes restorāna īpašnieks un viesmīlis. Šo nelaimīgo noziegums ir vienīgi tas, ka pie viņiem restorānā tikai pirms dažām dienām satikušies Gebelss un Rēms. Nāvei nolemto sarakstā aiz pārpratuma — sava vārda brāļa vietā — iekļuvis arī kāds mūzikas kritiķis. Savu sarakstu Hitlers nodod SS vīriem nāves soda tūlītējai izpildīšanai. Uz cietumu pie Rēma Hitlers norīko trīs SS vīrus, kas viņa uzdevumā Rēmam pasniedz pistoli, šādi dodot bij. SA štaba priekšniekam iespēju pašrocīgi sev padarīt galu. Rēms piedāvājumu noraida un krīt no SS vīru lodēm. Visu izrīkojis, Hitlers izlido uz Berlīni. Jau Tempelhofas lidlaukā Gērings un Himlers viņam pasniedz Berlīnē likvidēto personu sarakstu. Izrādās, ka Gērings patvarīgi mazliet „paplašinājis” viņam piešķirtās pilnvaras un aizsūtījis uz viņpasauli arī dažus personīgus ienaidniekus.

Kas tad bija šis Rēms? Vispirms viņš bija vienīgais Hitlera tu-draugs. Tu-draugu Hitleram nevarēja būt, jo viņam trūka sirsnības. Visā savā godībā viņš bija un palika vientuļš. Rēms kā virsnieks bija piedalījies pirmā pasaules karā, pēc tam iestājies Bavārijas reichsvērā un tanī pat laikā — jau pirms Hitlera — arī „vācu strādnieku partijā”. Šāds sākotnēji bija nacionālsociālistu partijas nosaukums. Pateicoties labiem sakariem ar reichsvēru, Rēms panāca, ka drošības orgāni bieži pacieta nacionālsociālistu nelikumības. Rēms bija piedalījies Hitlera 1923. gada 9. novembra pučā. Pēc puča apspiešanas viņam nācās atstāt reichsvēru un kā instruktors viņš devās uz Bolīviju. Kad 1930. gadā, sakarā ar zemo atalgojumu, SA vienībās izcēlās nemieri, Rēms, Hitlera aicināts, atgriezās Vācijā. Viņš pārorganizēja visu SA, izveidojams to par Hitlera privātu armiju, ar patstāvīgu ģenerālštābu, apmācības nometnēm u. t. t. Gada laikā SA formāciju sastāvs no 100.000 vīriem bija trīskāršojies. Tās bija kļuvušas nozīmīgs bruņots spēks, kas rivalizēja ar reichsvēru. Rēms apzinājās, ka bez SA atbalsta Hitlers par valsts kancleru nebūtu kļuvis. Pusotra gada bija pagājis, kopš Hitlers bija uzņemies valsts vadību, bet SA nekādu atzinību par „nopelniem” saņēmusi nebija.

No otras puses Hitlers bija nācis pie varas pateicoties tam, ka reichsvērs nebija nostājies pret viņu. Ar reichsvēru Hitleram bija jāsaprotas savas politiskās karjeras labā. Reichsvēra virspavēlnieks vēl nebija viņš, bet valsts prezidents Hindenburgs.

Berlīnē bija atklāts noslēpums, ka Rēms bija „dzimis 17. 5”, t. i. ka viņš nodarbojās ar mazliet īpatnēju mīlas kultu, pret kuru vērsās vācu soda likuma 175. pants. Rēms bieži bija redzams skaistu jaunekļu sabiedrībā. Draudzība ar Rēmu kompromitēja valsts kancleru. Vēl neērtākā stāvoklī Hitlers bija nonācis tāpēc, ka šis pats nepatīkamais vīrs viņam tagad uzmācās ar priekšlikumu pārvērst milicijā labi apmācītās un apbruņotās SA formācijas. Tā, Rēma izpratnē, būtu nākamās tautas armijas kodols. Reichsvēra ģenerāļi gluži nepārprotami norādīja Hitleram, ka viņi nepielaidīs šāda plāna īstenošanu.

1934. gada pavasarī Hindenburga veselības stāvoklis sāka radīt nopietnas bažas. Pēc Hindenburga nāves Hitlers vēlēšanu ceļā varēja kļūt valsts prezidents un līdz ar

to armijas virspavēlnieks. Bet kas viņam garantēja, ka reichsvērs nobalsošanas iznākumu akceptēs?

1934. gada aprīlī kādā izbraukumā ar kreiseri „Deutschland”, kurā piedalījās vairāki reichsvēra ģenerāļi, Hitlers panāca ar tiem vienošanos: viņš apņēmās atzīt reichsvēru par vienīgo Vācijas oficiālo armiju un solījās drīzumā panākt SA formāciju atbrūnošanu. Šī bija cena, ko viņš bija gatavs maksāt reichsvēram, lai tas viņu bez ierunas atzītu par nākamo valsts galvu.

Nāca zināms, ka Hitleram nesen bijusi saruna ar Rēmu. Tā ilgusi veselas piecas stundas. Par sarunas saturu nekas izpausts netika. Tā notikusi divatā. Dažas dienas vēlāk Hitlers paziņoja, ka ar 1. jūliju SA aiziet četras nedēļas ilgā atvaļinājumā. Rēma paraksts apstiprināja šo rīkojumu. Vienlaicīgi Rēms uz 30. jūliju sasauca Viszē kūrvieta augstāko SA vadoņu sanāksmi. Arī Hitlers bija solījis ierasties un iepazīstināt klātesošos ar savien nākotnes plāniem, attiecībā uz SA formācijām.

Šai momentā krustojās vairāki notikumi un iekšpolitiski strāvājumi. Hitleram nāk zināmi kādas konservatīvo grupas nodomi, gāzt nacionālsociālistu režīmu un ar reichsvēra ģenerāļu palīdzību izvest monarchijas atjaunošanu. Pāpēna Mārburgā teiktās runas nolūks bija sagatavot sabiedrību šim apvērsumam. Ap to pašu laiku tā reichsvēra ģenerāļu grupa, kas aprīļa mēnesī bija vienojusies ar Hitleru, kļūst nepacietīga. Cik ilgi vēl Hitlers vilcināsies ar sava solījuma pildīšanu? Ģenerāļi apsver, kādā veidā panākt Rēma un iespaidīgāko SA vadoņu apcietināšanu un nodošanu tiesai. Materiāla par SA nelikumībām ir sakrājis pa pilnam. Apmeklējot saslimušo Hindenburgu viņa muižā, Hitlers no prezidenta apkārtnes uzzina šī plāna sīkumus: Hindenburgs esot ar mieru izsludināt izņēmuma stāvokli, kas reichsvēram dotu iespēju likumīgā kārtā atrisināt SA krīzi. Šī ziņa satrauc iespaidīgākos partijas vīrus, Gēringu, Gēbelsu un Himleru. Nevarot pielaist „svešu ļaužu iejaukšanos „ģimenes lietās”. Tīrīšana jāizvedot mājas kārtībā. Bet kā? Hitleram pašam rodas spīdoša ideja. Kāpēc šo uzdevumu neuzticēt SA sāncensei SS, uz kuru var simtprocentīgi paļauties?

28. jūnijā Rēmu sasniedza ziņa, ka virsnieku savienība nolēmusi izslēgt viņu no sava vidus smagu morāles kodeka pārkāpumu dēļ. Bet viņš šo brīdinājumu atstāj

bez ievēribas. Pēc divām dienām taču notiks SA vadoņu apspriede Hitleram piedaloties! Kā neticēt solījumam, kādus viņš bija saņēmis no sava „vadoņa”? Hitlers virsnieku mājienu saprata. Dienu vēlāk viņš saņēma vēl uztraucošāku vēsti: pazīstamais chirurģs Zauerbruchs (Sauerbruch) bija izsaukts pie Hindenburga slimības gultas! Bija pienācis beidzamais brīdis, lai pildītu reichsvēram doto solījumu.

Un tad sekoja augšā tēlotie notikumi, ko izraisīja Gebelss, saskaņā ar iepriekš ar Hitleru norunāto pasaku par sagaidāmo SA puču.

13. jūlija reichstaga sēdē Hitlers mēģināja attaisnot savu asiņaino izrēķināšanos, pasniedzot klausītājiem desmit dienās savārstītos šausmu stāstus un noklusējot patiesos apstākļus. Upuru skaitu viņš uzdeva 79. Patiesībā tas pārsniedza tūkstoti. Pārpildītā diplomātu ložā laikam gan neviens no klausītājiem neticēja tam, ko Hitlers stāstīja. Visneizprotamākais bija tas, ka tie valdības locekļi, kas nepiederēja nacionālsociālistu partijai, sedza Hitlera asiņainos varas darbus. Vai viņi tiešām neapzinājās, ka ar savu rīcību tie grauj valsts tiesiskās iekārtas pamatus? No šīs iekārtas patiesībā gan bija atlikušas vienīgi drupas.

Lai vicekanclers Pāpens neatkārtotu nedarbus, kādus viņš bija pastrādājis ar savu Mārburgas runu, viņam bija jāatstāj Berlīne. Hitlers viņu iecēla par sūtni Vīnē ar oficiālu uzdevumu rūpēties par attiecību uzlabošanu ar Austriju, bet patiesībā „anšlusa” sagatavošanai. Šo uzdevumu Pāpens arī nepilnos četros gados spīdoši veica.

Neatceros Maskavas oficiālo reakciju uz Hitlera noziegumiem. Bet „lielais biedrs” jau visu redz un dzird un šoreiz no notikumiem varēja daudz ko mācīties. Līdz šim Staļins nebija atkāpies no Leņina principa, ka nāves sods nav piespriežams un izpildāms, ja noziedznieks pieder pie lielinieku „vecās gardes”. Trockis, kaut tas arī bija smagi nogrēkojies pret „sociālistisko tēvzemi”, sveiks un vesels dzīvoja trimdā. Jau gadu pēc Hitlera mežonībām Maskavā sākās „tīrīšanas” prāvas pret veciem partijas vadoņiem. Hitleram bija radies apdāvināts skolēns, kas viņu vēl pārspēja.

Ārzemju presē 30. jūnija notikumi izsauca sašutuma

vētru, bet tā drīz vien apklusā. Vakareiropas valstsvīros Hitlera necilvēcības, acīmredzot, paliekamu ietekmi nebija radījušas. Viņi turpināja to uzskatīt par goda vīru, ar kuru mierīgi var nosēsties pie viena galda. Jā, pat vairāk: Lielbritānijas vēstnieks Berlīnē, sērs Eriks Fipss (Phipps) savas valdības uzdevumā pasteidzās iesniegt vācu ārlietu ministrijai austrumu pakta projektu tieši 1934. gada 12. jūlijā, t. i. dienu pirms reichstaga sēdes, nenogaidījis, vai Hitlera spēks kaut cik ticami attaisnot savu asiņaino izrēķināšanos ar SA.

Saskaņā ar sēra Erika iesniegto projektu pakts būtu jāparaksta Vakareiropas lielvalstīm, Polijai, Čehoslovākijai, Somijai, Padomju savienībai, Baltijas valstīm un Vācijai. Analizējot projekta tekstu, es atzinu, ka ar zināmiem noteikumiem šāds kolektīvas drošības pakts atbilstu Baltijas valstu vitālām interesēm. Par projekta realizēšanas izšķirīgu priekšnoteikumu bija jāuzskata Vācijas piedalīšanās tajā: bet jau a priori es šaubījos, vai izdosies iesaistīt Vāciju šādas kolektīvas drošības sistēmā. Līdz šim tā vienmēr bija izvairījusies no līgumiem, kas bija vērsti pret pastāvošo robežu grozīšanu austrumos. Visu laiku tā tīkoja un centās pēc šādas robežu revīzijas. Bez Vācijas Baltijas valstīm nebija nozīmes piedalīties paktā, un grūti bija cerēt uz Vācijas piedalīšanos.

Mēnešus divus Lielbritānijas un Francijas vēstnieki pūlējās noskaņot vācu ārpolitikas vadību par labu pakdam. Neoficiāli viņiem piebiedrojās Itālijas vēstnieks, kas pirms pārnākšanas uz Berlīni savu valdību bija pārstāvējis Maskavā un dzīvi interesējās par Austrumeiropas jautājumiem. Arī mēs — Baltijas valstu sūtņi — darījām visu, kas bija mūsu spēkos, lai panāktu vācu viedokļa grozīšanu.

Bet pūles bija veltīgas. 1934. gada 8. septembrī Vācija noraidīja projektu, tāpat, mazliet vēlāk, arī Polija.

Pieejot vēsturiskā skatījumā drošības pakta jautājumam, jāsaka, ka 1934. gada 12. jūlija projekts bija vienīgais nopietni ņemamais lielvalstu garantijas piedāvājums Baltijas valstīm visā mūsu neatkarības laikā. Par tādu tas jāuzskata tāpēc, ka bija paredzēts tiklab Vakareiropas lielvalstu, kā Vācijas, Polijas un Padomju savienības piedalīšanās paktā.

Mūsu ārpolitikas vadībai atkārtoti izteikti pārmetumi, ka tā tišu prātu novilcinājusi atbildi un „vairākkārtīgiem lielvalstu garantiju piedāvājumiem”. Nav izprotams, kāda nozīme būtu bijusi steigties ar atbildi uz 1934. gada 12. jūlija piedāvājumu pirms Vācijas galīgas izšķiršanās. Atslēgas pozīciju neieņēma vis Latvija, bet gan Vācija. No Vācijas un ne no mums atkarājās, vai paktam būt, vai nebūt. Ja mūsu tūlītējā piekrišana kaut vismazākā mērā būtu spējusi ietekmēt Vāciju, es pirmais būtu ieteicis nekavēties ar pozitīvu atbildi uz projektu.

Kas attiecas uz mūsu presē pieminētiem „vairākkārtējiem lielvalstu garantiju piedāvājumiem”, tad konkrēti un pilnīgi noteikti piedāvājumi pie labākās gribas nav sameklējami mūsu diplomātijas vēsturē, nedz divdesmitajos, nedz trīsdesmitajos gados.

Kad atceļā no Maskavas Francijas ministru prezidents Eduards Erio (Herriot) 1933. gada rudenī iegriezās Rīgā, viņš gan izteicās, ka Latvija varot palauties uz Francijas pabalstu. No Erio puses tā bija nesaistīga izrunāšanās, nekas vairāk, nekādus konkrētus piedāvājumus vai solījumus reģionāla savstarpējās palīdzības līguma jautājumā Latvijas valdība no Erio nesaņēma.

Padomju savienības „garantijas” piedāvājumi bija saistīti ar „automatiskas” palīdzības sniegšanu nevien tiešas, bet arī „netiešas” agresijas gadījumos, un kā saprast šādu „palīdzību”, tas nevienam nebija nekāds noslēpums.

Tiesa — neitralitātes deklarācijai tikai tad ir praktiska nozīme, ja aiz tās stāv stipri bruņoti spēki. Mums, t. i. Igaunijai, Latvijai un Lietuvai, šādu spēku nebija. Bet vai tādā gadījumā, ja mēs laikus būtu rūpējušies par šādu spēku izveidošanu, mūs jau agrāk nebūtu piemēklējis 1939.-40. gadu liktenis? Vai Padomju savienība, rokas klēpī salikusi, tiešām būtu noskatījusies, ka mēs masīvi bruņojamies?

Mūsu valstu ģeografiskā stāvokļa dēļ tikpat nereālas būtu bijušas Antantes garantijas, jo nekādu efektīvu aizsardzību Antante mums sniegt nevarēja. Polijai un Rumānijai šādas garantijas bija, un kāds ir šo valstu liktenis šodien? Tāpēc vēlreiz — bez Vācijas Baltijas valstīm nebija nozīmes piedalīties ierosinātā reģionālā paktā.

1959. g.

14.

HINDENBURGA NĀVE

HITLERS KĻŪST VĀCIJAS VALSTS GALVA

1934. gada 2. augustā mira Hindenburgs. Par viņa politisko testamentu cirkulēja pretrunīgi nostāsti. Vieni apgalvoja, ka Hindenburga „tuvākā apkārtnē” būšot testamentam pielikusi savu roku. Bija arī tādi, kas baumām par politisko testamentu neticēja.

Lai nu kā, Hitlers jau dienu pirms Hindenburga nāves bija nodrošinājis savu stāvokli: saskaņā ar ministru kabineta lēmumu tika apvienoti valsts prezidenta un valsts kanclera amati. Šādi Hitlers kļuva par valsts galvu. Neizpalika arī reichsvēra pateicība par SA krīzes „atrisinājumu”: Vācijas bruņotie spēki zvērēja uzticību Hitleram. Un vācu tautas acīs vienmēr vēl nebija atvērušās. Tā neredzēja, kādam asiņainam briesmonim bija uzticēta valsts vadība: 19. augustā izvestā tautas nobalsošanā piedalījās 95% balsstiesīgo un no tiem 90% nobalsoja par Hitleru.

6. augustā, dienu pirms Hindenburga apglabāšanas, reichstags sanāca uz svinīgu sēru sēdi. Hitlers teica runu, kurā atzīmēja sava priekšgājēja nopelnus un cildināja viņu kā ievērojamu valsts vīru.

Tās pašas dienas vakarā misiju šefiem bija rezervēts guļamvagonu vilciens, kas mūs noveda uz Tannenbergu Rītrūsijā, kur Hindenburgam bija sagatavota pēdējā dusas vieta 1914. gada kaujas pieminēkļa nišā — mūra iedobumā. Bēru ceremonija bija iespaidīga un aizgrābjoša. Kuplā skaitā bija ieradušies ķeizara armijas augstākie virsnieki, lai ar militāru godu pēdējā gaitā pavadītu savu lielo karavadoni un cīņu biedru. Pār šķirstu, kas bija novietots uz lielgabala lafetes, noliecās veco, sen izformēto vienību karogi, goda sardzē stāvēja nosirmojuši ģenerāļi. Arī reichsvērs bija pārstāvēts.

Diplomāti ieņēma vietas vecākuma kārtībā uz neliela paaugstinājuma. Kad mācītājs bija izpildījis funerālijas, mums priekšā, mazliet pa labi no manis, nostājās Hitlers ar ministriem un savu svītu, lai teiktu atvadu runu. Kāds no jaunākajiem adjutantiem pasniedza viņam runas tekstu, un Hitlers sāka lasīt. Man šķita, ka viņš vārdu pa vārdam atkārtoto to pašu, ko mēs jau dienu iepriekš bijām

dzirdējuši reichstagā. Es nebiju maldijies: pēc pāris minūtēm arī Hitlers pats to bija pamanījis un apstājās teikuma vidū. Viņš dusmās pietvika un, uzmetis iznīcinošu skatu adjutantam, iegrūda tam rokās nepareizās runas tekstu. Pareizais aiz pārskatīšanās bija palicis Berlīnē... Pēc īsa britiņa Hitlers brīvi turpināja runu. Tā iznāca bāla, mazliet saraustīta un daudz vairāk par to, ko mēs jau bijām dzirdējuši dienu iepriekš, Hitlers nepateica.

Atceļā no Tannenbergas nākamā rītā pie brokastu galda restorāna vagonā man iznāca sēdēt divatā ar Itālijas vēstnieku Čeruti (Cerutti). Mēs bijām piecēlušies agrāk par kolēgām. Vēstnieks uz Berlīni bija pārnācis no Maskavas, labi pārzināja Krievijas apstākļus un noskaņas Kremli. Viņš turpināja par tiem interesēties. Līdz pašai Berlīnei viņš man stāstīja par novērojumiem savā iepriekšējā postenī. Ar lielu neuzticību Staļins lūkojoties uz nacionālsociālistu Vāciju. Sevišķi aizdomīgs viņš esot kļuvis pēc Vācijas izstāšanās no Tautu savienības un Vācijas-Polijas līguma noslēgšanas. Bailes no vācu agresijas esot tik lielas, ka Kremļa varas vīrus pārņēmusi īpaša vajāšanas mānija: visur tie redzot vācu spieģus. Katru, kas uzturot pat visnenozīmīgākos sakarus ar ārzemēm, drošības organi apvainojot spiegošanā par labu Vācijai. No Rapallo līguma esot atlikusi vienīgi vairs fasāde. Bailes no Vācijas, droši vien, pamudināšot Krieviju iestāties Tautu savienībā.

Šo sarunu es uzskatīju par tik nozīmīgu, ka par to nekavējoties ziņoju uz Rīgu un tikai vēlāk par saviem Tannenbergas iespaidiem.

Sirsnīgas bija manas attieksmes arī ar Itālijas vēstnieku Atoliko (Attolico), kas 1935. gadā stājās Čeruti vietā un palika Berlīnē turpat piecus gadus. Arī viņa iepriekšējais postenis bija Maskava. Bieži es biju vēstnieka un viņa daudzpusīgi izglītotās kundzes viesis nevien oficiālajās dinejās, bet arī šaurākā sabiedrībā un ģimenē. Berlīnes diplomātiskā korpusa locekļu simpatijas Atoliko ieguva ar to, ka vēl divpadsmitā stundā — 1939. gada vasarā — visādi pūlējās novērst draudīgās kara briesmas. Manās sarunās ar sirsnīgi vienkāršo Atoliko Krievijas lietas stāvēja otrā vietā, viņu daudz vairāk nodarbināja Vācijas problēmas, jautājums — karš vai miers? Piecos Vācijā pavadītos gados Atoliko nebija iemācījies neviena

vārda vāciski. Svešvalodas viņam nepadevās. Šinī ziņā pilnīgs pretstats vēstniekam bija viņa kundze. Dzīvodama Maskavā, viņa bija iemācījusies tekoši runāt krieviski un labi pārzināja krievu literātūru, sākot ar Puškinu un beidzot ar Zoščenko. Ar mani viņa konsekventi runāja tikai krieviski. Gribot negribot man bija jāpadodas un viesmīlīgā mājas māte jātitulē par Eleonoru Varfolomejevnu.

Mēnesi pēc Hindenburga apbēdīšanas, septembra sākumā, vēstnieki un sūtņi sekoja Hitlera ielūgumam uz gadskārtējo nacionālsociālistu partijas sanāksmi Nirnbergā. Atkārtojās apmēram iepriekšējā sanāksmē redzētais, tikai plašākos apmēros. Hitlers ar gandarījumu varēja atskatīties uz veikumiem notecējušā gadā. Viņš arī neskopojās ar savu sasniegumu izcelšanu. Viņa pārskata ārpolitikai veltītajā daļā jau ieskanējās pa skarbai notij, sevišķi tais vietās, kur viņš mēģināja attaisnot Vācijas izstāšanos no Tautu savienības un pieskārās attieksmēm ar Franciju sakarā ar nobalsošanu Zāras apgabalā. Rozenbergs gari un plaši sludināja savu rases teoriju un antisemitismu. Tautas šoreiz bija saradies daudz vairāk nekā pirmajā sanāksmē. No diplomātiem, cik atceros, iztrūka tikai Amerikas savienoto valstu un Padomju savienības vēstnieki. Nebija ieradušies arī Dānijas un Holandes sūtņi.

Es biju pārsteigts, ieraugot parādes gājienā blakus Sudetijas vāciešiem braši soļojam arī mūsu Latvijas baltvācu nac.-sociālistus ar savu standartu. To greznoja vācu ordeņa krusts un uzraksts „Lettland”. Daudz to soļotāju nebija, bet man pietika... Bez manis savus vācu tautības līdzpilsoņus gājienā varēja apbrīnot arī daži citi mani kolēģas. Bija pārstāvēti Banats, Septiņkalne, Klaipēda, Dancīga, Tirole u. t. t. Partijas vīri gan apgalvoja, ka nacionālsociālisms neesot eksportprece, bet, acīm redzot, tai noņēmēju ārzemēs netrūka. — Par Nirnbergā redzēto es, saprotams, ziņoju ārlietu ministrijai.

Drīz vien man radās izdevība šo gadījumu pārrunāt ar baltvācu līderi Dr. Paulu Šīmanu (Schiemann). Slimības dēļ viņš gan bija atteicies no Saeimas deputāta mandāta un pārgājis dzīvot uz Vini, bet viņa vārdam baltvācu aprindās joprojām bija liels svars. „Lūk, kur aiziet līdzekļi, kurus jūs saņemat no Vācijas savu kultūras pasākumu

veicināšanai", es teicu. „Ja kāds iegulda savu kapitālu uzņēmumā, viņš iegūst tiesību runāt līdz šī uzņēmuma vadībā un rūpējas, lai tas plauktu. Visas zīmes rāda, ka tas tiešām arī plaukst. Jūs gan vienmēr uzsverat savu lojalitāti iepretim Latvijas valstij, bet fakti runā pretēju valodu.”

„Tā ir neliela saujiņa karstgalvju, ar kuriem mēs paši netiekam galā,” atbildēja Dr. Šimans, „šeit drīzāk saskatāmas Latvijas valdības pret baltvāciem vērsto soļu sekas. Ja Latvijas valdība būtu iecietīgāka un tās minoritāšu politika būtu mazāk rigoroza, sevišķi skolu lietās, šīs nevēlamās parādības nozustu pašas no sevis. Baltvācu vadība norobežojas no visām nacionālsociālistu mācībām. Līdzekļus, kādus mēs saņemam no Vācijas, mēs izlietojam skolām un citiem kulturāliem mērķiem. Jaunekļi, ko jūs redzējāt Nirnbergā, neviena graša no šiem līdzekļiem nesaņem”.¹⁾

Nelūkojoties uz to, ka mūsu uzskati vienā otrā nenozīmīgā jautājumā reizēm šķīrās, manas attieksmes ar Dr. Šimānu, kas vienādi nīda lieliniekus un nacionālsociālistus, vienmēr bija patīkami draudzīgas. Dr. Voits bija uzturējis šādas pašas attiecības ar otru baltvācu līderu—virmācītāju Kārli Kellera, savu Tērbatas studiju biedru.

Man vēlreiz jāatgriežas pie nacionālsociālistu 1934. gada sanāksmes Nirnbergā. Beidzamo vakaru mēs bijām SS valsts vadītāja Himlera viesi viņa teltī. Viņš pacienāja mūs vienkāršām vakariņām no kopēja SS vīru katla, t. s. Eintopf, kas vēlāk, kara gados, kļuva „slavens”. Ar katru viesi mājas tēvs pārmiņa dažus teikumus. Noklausījušies vakara jundu, mēs devāmies uz savu vilcienu. Čehoslovākijas sūtnis Mastnijs un es bijām novietoti blakus kupejās. Vēl ilgi mēs pusbalsī tērzejām gaiteni, jo bija iespējams, ka kupejās bija paslēpti mikrofoni. Mums bija labi zināms, ka sūtniecību telefona sarunas noklausas nelūgtas uzmanīgas ausis. Mastnijs pieskārs austumu pakta projektam, uz ko vāci bija tikko devuši negatīvu atbildi. Kā jau labs jurists, viņš pakta projektu pēc sava paraduma iztirzāja pa punktiem: primo, secundo, tertio... Tad mēs pārrunājām Nirnbergas iespaidus. „Cik īsa gan ir cilvēku atmiņa”, es teicu, „tikai pāris mēnešu pagājuši kopš Minchenes un Berlīnes asiņainiem notikumiem, par kuriem mēs bijām tik sašutuši, un šais dienās Nirnbergā

man likās, ka mēs visi sen tos jau aizmirsuši. Cik nemorāla ir gan profesija, kuru mēs esam sev izraudzījušies". Es atzinos, ka nebūtu sekojis aicinājumam uz Nirnbergu, ja Rīga to nebūtu vēlējusies.

„Braukdams uz Nirnbergu, arī es pildīju savas valdības rīkojumu. Sevišķi nepatīkams man bija apmeklējums Himlera teltī", atbildēja Mastnijs. „Man tas bija upuris, ko nesu savai profesijai" es atzinos. „Bet kas var zināt", nobeidza mūsu sarunu Mastnijs, „varbūt šis upuris nav velti nests". Un tiešām izrādījās, ka Mastnijam bija taisnība.

Ar Himleru es nākamo reizi tikos tikai pēc kādiem pieciem gadiem, 1939. gada 7. jūlijā. Viņš sēdēja man blakus goda mielastā, ko Ribentrops rīkoja Igaunijas un Latvijas ārlietu ministriem sakarā ar neuzbrukšanas līguma parakstīšanu. Sarunā ar mani Himlers atcerējās viņa telti Nirnbergā pavadīto vakaru. Viņš neatceroties, vai arī Polijas vēstnieks toreiz bijis viņa viesis. Šis jautājums deva Ribentropam, kas sēdēja mums iepretim, iemeslu atstāstīt savu itaļu kolēģas Čano (Ciano) iespaidus nesenā Varšavas apmeklējumā. Kopš Pilsudska nāves pagājuši jau četri gadi, bet viņa gars Polijā vēl vienmēr esot dzīvs. „C'est la dictature d'un mort," teicis Čano Ribentropam. Pat tad, kad Ribentrops Himleram bija pārtulkojis šo teikumu, mūsu sarunu biedrs nekādi nevarēja saprast, ap ko īsti lieta grozās un ko Čano gribējis teikt. Ribentropam kļuva neērti un viņš mainīja sarunas tematu. Himlers, ja nemaldos, bija beidzis kādu lauksaimniecības vidusskolu. Nekāds gara milzis viņš nebija.

Bija pagājuši tālāki četri gadi. Es jau vairs nebiju sūtnis un sabiedroto biežo uzlidojumu dēļ arī savu pastāvīgo dzīves vietu biju no Berlīnes pārcēlis uz Dienvidvāciju. Lietu kārtošanai, kas stāvēja sakarā ar manu maizes darbu, man tomēr laiku pa laikam — caurmērā varbūt reiz mēnesī — bija jāierodas Berlīnē. Katru savu klātbūtni Berlīnē es izlietoju, lai rūpētos par bij. Sabiedrisko lietu ministra Alfreda Bērziņa atbrīvošanu no Sachsenhausen koncentrācijas nometnes. Ne vienu reizi vien es biju nogājis pie augšā minētā ispaidīgā partijas darbinieka Nēfa (Neef), vairākkārt biju apmeklējis ārlietu ministrijas juridiskās nodaļas vadītāju, atkārtoti biju griezies pie valsts kancelejas šefa ministra Dr. Lamersa.

Visur man solīja, ka Bērziņa lietas izmeklēšanā argumentiem, kādus es minēju viņam par labu, piešķirot „pienācīgu vērtību”. Kad visas šīs personas bija apstaigātas un lieta vienmēr vēl nebija izlemta, es 1943. g. oktobra sākumā būdams Berlīnē nolēmu griezties personīgi pie Himlera. Viņš mani labi atcerējās un tūlīt arī pieņēma, adjutanta klātbūtnē. Es visos sīkumos iepazīstināju Himleru ar lietas apstākļiem un informēju viņu arī par soliem, kādus es jau biju spēris. Kad es beidzu savu stāstu, adjutants bija pierakstījis veselu lappusi ar savām atzīmēm. Atvadoties Himlers teica, ka viņš jautājumu pārrunāšot ar Gestapo ierēdni, kura piekritībā lieta atrodoties. Viņš solīja no savas puses darīt visu iespējamo mana lūguma pozitīvai izlemšanai. Šo solījumu viņš arī pildīja.

Manā nākamā Berlīnes braucienā, pēc kāda mēneša, es apmetos pie mūsu konsula Širmeiera (Schiermeyer) Landhaus ielā. Mans dzīvoklis Kantielā bija sabumbots un istaba. Berlīnes priekšpilsētā Rānsdorfā (Rahnsdorf) bija gan jau aizrunāta, bet noīrēta vēl nebija. Kādas novembra dienas pēcpusdienā, drīz vien pēc manas atbraukšanas, konsula dzīvoklī atskanēja zvans. Es biju viens mājās, piegāju pie aparāta un biju ļoti pārsteigts, izdzirdis, ka ar mani vēlās runāt kāds Gestapo ierēdnis. Mani ar uguni Berlīnē sameklēt nevarot. Manā dzīvoklī uz telefona zvanu neviens neatbildot, Rānsdorfā es rādījies neesot, kur tad es slēpjoties? „Kā redzat, es nekur neslēpjos, bet ja manas gaitas jums nav zināmas, tad jūsu iestāde nav savu uzdevumu augstumos,” es atjokojos. — Labi, ka viņiem esot izdevies mani atrast. Viņš man varot paziņot prieka vēsti: Alfreds Bērziņš esot atbrīvots no koncentrācijas nometnes un jau šovakar es viņu varot sagaidīt pie sevis.

Bija jau satumsis, kad ieradās ministrs Bērziņš, pie tam drošā pavadībā: viņu atveda kāds Gestapo vīrs. Pilnīgi neizprotami, kā Švābes Latvju Enciklopedijā varēja parādīties ziņa, ka Bērziņu, Vācijai sabrukot, no koncentrācijas nometnes atbrīvojuši „sabiedrotie”. Ja Bērziņš līdz kara beigām būtu palicis koncentrācijas nometnē, tad „atbrīvošanu” (!) būtu izdarījuši lielinieki, jo tā bija sarkanā armija, kas Vācijai sabrukot, ieņēma Berlīnes apkaimi, kur atradās Sachsenhauzena.

Neņemos spriest, kurš no mums abiem, Bērziņš vai

es, vairāk priecājās par atkalredzēšanos. Pie vakariņu galda Bērziņš atzinās, ka esot savāda sajūta pēc 32 mēnešiem atkal rīkoties ar nazi un dakšiņām.

Savu drausmīgo stāstu par baigajiem, apcietinājumā pavadītiem mēnešiem Bērziņš sāka ar lūgumu aizmirst visu, ko es dzirdēšot. Noguruši mēs bijām abi, mans vīsis un es, un gulēt mēs nolikāmies, bet ko stāstīt mums bija tik daudz, ka notērējām līdz rīta gaismai.

Kādu laiciņu mēs ar Bērziņu nodzīvojām vienā dzīvoklī Berlīnes priekšpilsētā Rānsdorfā. Tur man bija izdevība apbrīnot Bērziņa pavāra mākslu. Viņš izrādījās meistars pankūku cepšanā. Nevaru vairs pateikt, no kurienes mums bija gadījušies balti milti. Baltu priekšautu apjozis, Bērziņš virtuvē rīkojās tik pašapzinīgi un izveicīgi, ka es nevarēju nobrīnīties vien. Pankūkas lidoja gandrīz vai līdz griestiem un tad Bērziņš tās atkal uzķēra pannā. Lai es nebrīnītos, paskaidroja Bērziņš, viņš esot bijis mātes mīlulis un puika būdams bieži asistējis viņai virtuvē pie plīts. Pankūkas man laikam visā mūžā nav tik lieliski garšojušas kā toreiz Rānsdorfā ministra ceptās...

Atgriezoties pie 1934. gada otrās puses svarīgākiem notikumiem, jāatzīmē septembra beigās rīkote plaujas svētki. Tos noturēja turpat, kur gadu iepriekš — Bikebergā. Partijas vadība un zemnieku organizācijas nebija taupijušas pūles, lai tie izdotos sevišķi iespaidīgi.

Gads tuvojās noslēgumam bez sevišķiem uztraukumiem un sarežģījumiem. Režīms bija nostiprinājies un nacionālsociālistu pārvaldes aparāts paguvis iedarboties. Zāras apgabalā iedzīvotāji gatavojās nobalsošanai par savu nākamo statusu. Vāci nobalsošanu gaidīja ar palāvību, viņi bija pārliecināti, ka iedzīvotāju vairākums balsos par apgabala pievienošanu Vācijai. Par šādu Zārzemes iedzīvotāju noskaņojumu zināja stāstīt arī mans kolēģa Ducmanis, Fraternitas Metropolitana filistrs, kas Tautu savienības uzdevumā Zārzemē veica starptautiska tiesneša pienākumus un bieži apmeklēja mani Berlīnē, ienesdams ar savu sirsnību un asprātību patīkamu pārmaiņu sūtniecības likdienā. Es Ducmani labi pazinu jau no iepriekšējiem gadiem, kad viņš bija sūtnis Čehoslovākijā un Dienvidslavijā. Ceļā uz Rīgu un atceļā uz Prāgu viņš vienmēr iegriezās pie manis Berlīnē. Divdesmito gadu beigās

ministrija bija devusi pārstāvību vadītājiem rīkojumu izgatavot ziņojumus pēc iespējas lielākā skaitā eksemplāru lai tos varētu izsūtīt zināšanai citām sūtniecībām. Ducmanim bija asa un patstāvīga pieeja cilvēkiem, dzīves parādībām un notikumiem politiskā laukā. Viņa ziņojumi man vienmēr sagādāja lielu baudu ar savu saturu un īpatno personīgo stilu. Visprozaiskākās lietas viņš prata ietērt gleznainā valodā. Tā, piemēram, inflāciju Dienvidslavijā viņš raksturoja šādiem vārdiem, kas neviļus katram lasītājam iespiedās atmiņā: „Dināriņš lēkā kā aizšauts zvēriņš”. Ducmanis bija izcili labs jurists un nevienu reizi vien es esmu no viņa saņēmis vērtīgus norādījumus konsulārās lietās. 1936. g. Ducmani iecēla par senatoru.²⁾

1935. gada janvarī misiju šefi sanāca valsts prezidentu mītnē, lai apsveiktu Hitleru gadu maiņā. Pāvesta nuncijs kā diplomātiskā korpusa vecākais uzrunāja Hitleru un izteica viņam savu kolēģu novēlējumus: lai apklustu pasaulē naidis, lai tautas dzīvotu mierā un satiecībā, nododamās ražīgam darbam. Uzruna bija mazliet trafareta, bet ko gan daudz vairāk nuncijs varēja pateikt. Viņš apzinājās, ka sprediķo nedzirdīgām ausīm.

Pēc dažām dienām, 12. februārī es saņēmu nuncijs ielūgumu uz dineju. Es labprāt sekoju ielūgumam. Liels bija mans pārsteigums, kad pie nunciātūras ieraudzīju SS vīru sardzi. Dažu SS virsnieki bija novietojušies arī priekšnamā. Pieņemamās telpās blakus mājas tēvam stāvēja šī vakara goda viesis — Hitlers, aiz viņiem ārlietu ministrs Neurāts un Gērings.

Jau Eberta laikā protokola šefs bija ziņojis pārstāvībām, ka valsts prezidents diplomātu ielūgumus uz viesībām nepieņem. Nedz Eberts, nedz Hindenburgs, cik man zināms, nevienās diplomātu viesībās nepiedalījās, un arī Hitlers principā ievēroja šo tradīciju. Iespējams, ka gadījumos, kad Musolini viesojās Berlīnē, Hitlers atkāpās no šī paraduma un ieradās Italijas vēstnieka rīkotās vakariņās un pieņemšanās. Ja viņš bija sekojis nuncijs ielūgumam, tad, droši vien, aiz šī neparastā žesta slēpās kāds blakus nolūks. Un tiešām — drīz vien noskaidrojās, ka konkordāta noteikumu interpretācijā Berlīnei bija radušas nopietnas domstarpības ar Vatikānu. Nuncijs rīkotā dinejā Hitlers saskatīja labu izdevību, lai intimā sarunā ar Sv. Krēsla pārstāvi mēģinātu likvidēt šīs differences.

Viņš bija pārliecināts, ka jau aiz pieklājības vien mājas tēvs būs pieejams viņa argumentiem un ieteiks Vatikānam piekāpties. Sarunas abu starpā tiešām ritēja dzīvi, tiklab pie galda, kā pēc vakariņām.

Hitlers bija ieradies vakara tērpā, Gerings — vienā no savām daudzajām uniformām, apkāries neskaitāmiem ordeņiem un goda zīmēm. No diplomātiem dinejā piedalījās Francijas, Lielbritānijas, Itālijas un Polijas vēstnieki un tikai pāris sūtņu. No Skandināvijas un Baltijas valstu pārstāvjiem es biju vienīgais. Es sev jautāju, kāpēc gan man izrādīta šāda uzmanība. Es to izskaidroju ar to, ka drīzumā bija sagaidāms ierodamies Rīgā jaunieceltais pāvesta nuncijs Latvijā un Igaunijā monsijors Arata. Varbūt es arī maldos.

Pie galda man pa labi sēdēja Gēringa adjutants ģenerālis Bodensacs (Bodenschatz), kas mums šo to pastāstīja par beidzamajiem vācu sasniegumiem militārās aviācijas laukā. Mans kaimiņš pa kreisi bija simpatiskais Šveices sūtnis Dinišērs (Dinichert), ar kuru man bija tuvas, draudzīgas attiecības.

No visiem piecdesmit pieciem misiju šefiem vienīgi Japānas vēstnieks un Irijas sūtnis jūsmoja par nacionālsociālistu režīmu. Mani pārējie kolēģas iekšēji noraidīja hitlerismu, bet neuzskatīja par vajadzīgu atklāti izrādīt savas antipātijas. Tikai holandiešu un šveiciešu šinī ziņā bija izņēmums: nacionālsociālismu viņi necieta ne acu galā un savu noraidošo stāju izrādīja atklāti vietā un nevietā.

Savu impulsīvo sangviniķa temperamentu mans Šveices kolēģa, acīm redzot bija mantojis no saviem latīņu rases senčiem. Viņa tēvs bija imigrējis no Francijas. Dinišērs pats bija caur un cauri demokrats un attiecībā uz savu politisko pārliecību nekādus kompromisus neatzinā. Viņam bija ievērības cienīgs stāžs. Pirms pārnākšanas uz Berlīni, viņš bija ieņēmis politiskā departamentā Bernē augstāko posteni tūlī pēc federālā padomnieka Motas (Motta), ilggadīgā Šveices ārpolitikas vadītāja, bet savaldība, šī katram diplomātam nepieciešamā īpašība, viņam nepiemita. Arī dinejas laikā Dinišērs uzmanīgi sekoja katrai Hitlera kustībai un vēroja, ka tas nevisai veikli rīkojās ar nazi un dakšiņām. Es katru mirkli sagaidīju no sava kaimiņa kādu kodīgu piezīmi, ko droši būtu dzirdējuši mūsu tuvākie galda biedri. Bet šoreiz tāda piezīme,

kā par brīnumu, izpalika. Tikai kad bijām piecēlušies no galda, Dinišers man uzticēja savus novērojumus.

Mana Šveices kolēgas „valširdīgā” izrunāšanās ļoti nepatika nacionālsociālistu varas vīriem, bet tā pilnā mērā atbilda Šveices t. s. sabiedriskai domai un stājai, ko ieņemim nacionālsociālistu Vācijai ieņēma demokratiskās Šveices brīvā prese, kas nekautrējās notikumus Vācijā nosaukt istā vārdā.

Plaisa, kas ideoloģiskā plāksnē radās starp Berlīni un Berni gadu no gada padziļinājās un tikai tad, kad gaisotne bija jau galīgi saindēta, politiskais departaments Bernē nāca pie atziņas, ka jāglābj, kas vēl glābjams, un pārcēla manu draugu Dinišēru uz Stokholmu. Viņa vietā nāca bij. militārais atašejs Berlīnē Frēlichers (Froelicher), kas sūtīja posteni palika līdz kara beigām. Frēlichers, bez šaubām, bija tik pat labs šveicietis un tāds pat pārliecināts demokrats kā Dinišers, bet nesamērīgi tālredzīgāks un, par visām lietām, savaldīgāks un elegantāks. Satiksmē ar nacionālsociālistiem viņš ievēroja citu taktiku kā viņa priekšgājējs un ar laiku tiešām panāca abu valstu attiecību uzlabošanos. Šveices plašākās aprindās Frēlichers bija nepopulārs, viņu uzskatīja par ģermanofilu. Man sevišķi patika vienaldzība, ar kādu viņš uzņēma Šveices preses uzbrukumus. Mierīgi viņš turpināja līniju, ko bija sev nospraudis. Ne bez pūlēm, tā viņš man vairākkārt stāstīja, viņam izdevies pārliecināt politisko departamentu, ka cits ceļš varētu novest pie kļūmīgām sekām. Ja vācu ģenerālštāba izstrādātais Šveices invāzijas plāns 1940. un nākamajos gados palika uz papīra, tad par to šveicieši var pateikties savam ģenerālim un sūtnim Frēlicheram. Atzinība, ko Frēlichers mantoja par savu sekmīgo darbu un invāzijas briesmu novēršanu, bija tā, ka Šveices prese nosauca viņu par fašistu. Pat tad vēl, kad karš bija jau beidzies un politiskais departaments viņam uzticējās vācu lietu kārtošānu Bernē, kādā Cīriches laikrakstā varēja lasīt: „Var iedomāties ka Frēlichers spīdoši veiks šo uzdevumu. Vācu intereses viņš jau vienmēr aizstāvējis.”

Stāstīdams par beidzamo Šveices kolēgu, esmu aizsteidzies tālu priekšā 1935. gada notikumiem.

Janvara vidū Zārzemē izvēstā nobalsošana deva paredzēto iznākumu: 90% balstiesīgo izteicās par atgriešanos pie Vācijas. Pusotra mēneša vēlāk Hitlers svinīgā

aktā oficiāli apstiprināja Zārzesmes pievienošanu Vācijai. Tas bija viņa pirmais teritoriālais ieguvums. Drīz vien — 16. martā — sekoja visai svarīgs notikums: vispārējās kara klausības ieviešana Vācijā un masīvas bruņošanas sākums. Viss diplomātiskais korpuss uzņēma šo paziņojumu ar neapslēptām bažām: tas nozīmēja, ka Hitlers tagad turēs visu Eiropu trauksmes stāvoklī, jo neviens taču nedomāja apdraudēt Vācijas eksistenci. Isā laikā klajumi pilsētu apkaimē pārvērtās militāros lidlaukos un klusi provinces miesti par garnizona pilsētām. Anglija un Francija protestēja pret šī Versaļas līguma noteikumu laušanu, bet tas arī bij viss.

21. maijā reichstagā Hitlers urbi et orbi paziņoja savu bruņošanās programmu, no kuras viņš nekādos apstākļos neatkāpšoties. Tā esot „galīga un paliekama”.

1961. g.

PIEZĪMES

1) 1958. g. es griezos pie pazīstamā baltvācu kultūrpolitiķa Dr. Dr. Wachsmuth'a ar lūgumu neliegt man informāciju par to, cik liels pēc viņa vērojumiem trīsdesmitajos gados ir bijis nacionāl-sociālistu ideoloģiskais iespaids baltvācu jaunatnē. 1958. g. 5. maijā datētā vēstulē Dr. Wachsmuth's man raksta: „Līdz 1933. g. baltvācu jaunatne bija sevī noslēgta vienība, kuras locekļu starpā valdīja pilnīga saskaņa. Kad nacionālsociālistiskās idejas izplatījās ārzemēs, šīm maldu mācībām radās arī ne mazums piekritēju mūsu jaunatnes rindās. Jaunatne nepazīna nacisma īsto raksturu. Izcēlās sīvas ideoloģiskas cīņas vecās un pavedinātās jaunās paaudzes starpā, kas apdraudēja tautiskās grupas vienotību. Kad pēc repatriācijas mūsu baltvācu naciķi iepazinās ar nacionālsociālisma īsto seju, viņi atgādās un pesaskaņas izbeidzās.” — 2) Par mana cienījamā kolēģas K. Ducmaņa Pēterpils gadiem Fraternitas Metropolitana oldermanis Egons Rasmanis man raksta sekojoši: „Savā autobiografiskā skicē fil. Ducmanis kā savu studiju laiku Pēterpilī atzīmējis 1902—1913. gadus. Patiesībā viņš ieradās Pēterpilī, uzsāka studijas un iestājās Fr. Metropolitana jau 1901. gadā. Ducmanim bija grūtības iekļūt universitātē un pirmo gadu viņš studēja Tehnoloģijas institūtā. Jau no sākta gala viņš ieguva redzamu vietu studējošās latviešu jaunatnes vidū, 1902. g. uzsāka līdzdarību Pēterburgas Avižu redakcijā un uzņēmās citus sabiedriskus pienākumus.”.

NO BERLINES UZ TALLINU UN ATPAKAĻ HITLERISMA KRĒSLA SABIEZĒ VIRS EIROPAS

28. jūnijā Rīgā bija nolikta 2. sūtņu konference. Materiāla referātam man netrūka. Hitlera stāja iepretim Baltijas valstīm bija izteikta skaidri un nepārprotami Viņa grāmatā „Mein Kampf”. „Ja mēs Eiropā runājam par zemes iegūšanu”, tā mēs tur lasām, „tad mēs pirmām kārtām domājam par Krieviju un tai pakļautām nomaļvalstīm”. Es uzdevu sekretāram sakopot visu, kas Hitlera grāmatā bez tam vēl teikts par Vācijas austrumpolitiku. Šos materiālus es izlietoju savam ziņojumam, kurā kavējos pie vācu Drang nach Osten vēsturiskā skatījumā un aizrādīju uz simptomatisko parādību, ka Vācija tiklab Veimaras republikas, kā arī Hitlera laikā vienmēr izvairījusies no saistībām, ko tai radītu Eiropas austrumus aptverējs regionāls drošības pakts. Es atgādināju Veimaras republikas laikā Strēzemaņa iepemto negatīvo nostāju t. s. Austrumu Lokarno jautājumā un uzsvēru, ka šinī ziņā nekas nav grozījies arī beidzamajos gados: Neurāta, resp. Hitlera atbilde uz Vakareiropas lielvalstu un Padomju savienības ierosinājumiem slēgt kolektīvu drošības paktu, kas garantētu mūsu neatkarību, vienmēr bijusi noraidīga. Beidzot es vēl pievērsos vācu tautā izplatītai uztverei par Livoniju, t. i. Latviju un Igauniju, kā vecāko Vācijas „koloniju” un atgādināju, ka visi Hitlera miermīlības apliecinājumi beidzas ar ieroču žvadināšanu. Referāta noslēgumā es atgriezos pie 1. sūtņu konferencē 1922. gada rudenī izteiktajām domām, ka Baltijas valstu neatkarību var apdraudēt Vācijas un Padomju savienības tuvināšanās un saprašanās. Uz savu novērojumu pamata es gan varēju teikt, ka no Veimaras laikā daudzīnātās Vācijas un Padomju savienības „likteņu kopības” nekas vairs pāri palicis nav, ka ir izgaisis Rapallo gars, bet vai uz visiem laikiem — tas cits jautājums, uz kuru neviens atbildi dot nevar. Mans gala slēdziens bija, ka nacionāl-sociālistu Vācija uzskatāma par mūsu potenciālo ienaidnieku Nr. 1. Pēc referāta man izcēlās dzīvas debates, sevišķi ar kolēgu Alfredu Bīlmani, kas tolaik bija sūtnis Maskavā un aizstāvēja viedokli, ka par mūsu ienaidnieku

Nr. 1 uzskatāma Padomju savienība. Beidzot vienojāties, ka mums ir divi ienaidnieki Nr. 1.

Prezidents Ulmanis, kas vadīja konferenci, pateicās Bīlmanim un man par ziņojumiem un lūdza mani pienākt starpbrīdī pie viņa kabinetā, viņam esot man kas sakāms. Mūsu sarunu prezidents, pus jokodams, pus nopietni, kā tas bija viņa paradums, sāka ar norādījumu, ka es, acīm redzot, esot ieguvis zināmu pieredzi satiksmē ar diktātoriem. Valdība tāpēc mani esot izraudzījusi par sūtni Maskavā. Tur man būšot izdevība likt lietā pie Staļina zināšanas, kādas es esot ieguvis pie Hitlera. Bīlmanis esot nozīmēts par sūtni Vashingtonā. Arī mans pēcnācējs Berlīnē esot jau izraudzīts. Tas esot bijušais ministru prezidents Hugo Celmiņš. Prezidents mani lūdza tūlīt pēc atgriešanās Berlīnē izprasīt Vācijas valdības piekrišanu Celmiņa iecelšanai.

Pret manu pārvietošanu uz Maskavu es cēlu veselu rindu nopietnu, lietišķas dabas iebildumu, kuriem prezidents arī piekrita. Mēs vienojāties par Tallinu kā manu nākamo darba vietu. Sevišķi ko steigties man neesot, teica prezidents. Es varot mierīgi iet gadskārtējā atvaļinājumā un lēnā garā atvadīties no saviem Berlīnes lolēgām un draugiem, kuru man gadu tecējumā būšot saraies ne mazums. Tā es arī darīju. Atvadvizītes Berlīnē aizņēma vairāk kā mēnesi. Tāpat man bija jāatvadās Vinē un Hāgā, kur es arī biju akreditēts.

Pirms aizbraukšanas uz Igauniju es vēl izvadīju uz Liepāju vienu no bij. valstskanclera Dr. Brīninga tuvākajiem līdzstrādniekiem Dr. Spīkeru (Spiecker). Zem nacionālsociālistu režīma viņš nejutās drošs. No Latvijas Dr. Spīkers devās tālāk uz ASV. 1945. gada beigās viņš atgriezās Vācijā, un mēs atjaunojām mūsu senos sakarus. Līdz savai nāvei Dr. Spīkers ieņēma vadītāju posteni apvienotā angļu-amerikāņu joslu saimniecības pārvaldē Diseldorfā.

Oktoobra beigās ārlietu ministrs Neurats sarīkoja man par godu dineju, tāpat arī Francijas vēstnieks Fransua Ponsē (Poncet) un Holandes sūtnis grāfs Limburgs-Stīrums.

Berlīnē es biju pavadījis turpat trīspadsmit gadus, biju daudz ko redzējis, daudz mācījies, piedzīvojis gan baltas, gan nebaltas dienas. Nelūkojoties uz visām grū-

tībām, darbs Berlīnē bija interesants, un es ne labprāt šķiros no Vācijas. Ja kāds gaišregis man būtu teicis, ka pēc trīs gadiem man nesamērīgi grūtākos apstākļos atkal būs jāuzņemas Berlīnes sūtniecības vadība, es viņam nebūtu ticējis...

Tallinā es drīz vien iedzīvojos un jutos kā mājās. Igaunijā pavadītos gadus es vienmēr atceros ar dziļu patiku. Bet tas ir stāsts par sevi, pie kura es vēl ceru atgriezties.

Trīs gadi bija pagājuši nemanot. Bija pienācis 1938. gada 14. jūlijs, Francijas valsts svētki. Francijas sūtnis atzīmēja šo dienu, rīkodams pieņemšanu Igaunijas valdības locekļiem, sabiedriskiem darbiniekiem un diplomātskam korpusam. No Rīgas bija atbraucis pāvesta nuncijs Arata. Viņš bija akreditēts arī Tallinā.

Ar nunciju mani bija tuvinājusi klizma, kas viņam tā paša gada 24. februārī, Igaunijas valsts svētkos, gadījās, ierodoties dinejā pie valsts vecākā Kadrioru pili: novelkot ģērbtuvē kažoku, viņš sasita savas acenes. Es varēju viņam izpalīdzēt ar savām, kas man bija rezervē kabatā. Izrādījās, ka stikli mums ir gandrīz vienādi. Nākamā dienā nuncijs ieradās pie manis sūtniecībā, lai izteiktu pateicību par pakalpojumu. Viņš mani lūdza patapināt acenes vēl uz dienām desmit, kamēr viņš pie Prinduļa Rīgā būšot iegādājies jaunas. Es, saprotams, labprāt izpildīju šo lūgumu. Jau pēc nedēļas nuncijs atsūtīja man manu īpašumu ar ļoti sirsnīgu pateicības vēstuli. Kopš šī gadījuma mēs bijām kļuvuši draugi.

Ieraudzījis mani viesībās pie Francijas sūtņa, nuncijs tūdaļ piesteidzās pie manis. Viņš man no Rīgas esot atvedis interesantu vēsti, tikai nezinot, vai tā mani iepriecināšot.

„Vienalga, stāstiet vien, ap ko lieta grozās,” es atbildēju. Isi pirms izbraukšanas uz Tallinu, tā man stāstīja Rīgas viesis, viņš no drošas puses dzirdējis, ka es šinīs dienās saņemšot no ministrijas priekšlikumu atgriezties savā vecā vietā Berlīnē.

Izrādījās, ka nuncijs informācija bija pareiza. Jau nākamajā dienā pienāca avizētā vēstule. Piedāvājumu es uzņēmu ar dalītām jūtām: no vienas puses tas liecināja, ka valdība bija atzinīgi novērtējusi manu darbu Berlīnē, no otras — man nebija viegli atstāt savu posteni Igaunijā,

kur es biju ieaudzis stiprām saknēm, iemācījies igauņu valodu, iepazīties oriģinālos ar mūsu kaimiņa tautas literātūru un ieguvis lielu skaitu patiesu draugu.

Vismīlākais no tiem man bija korporācijas Fraternitas Estica filistrs ārsts Dr. med. Džems Rankass (James Rankas). Un ne tāpēc, ka viņš man lielā mērā atvieglāja misiju Tallinā, bet vienīgi savas sirsnības dēļ. Dr. Rankass bija visas igauņu prominences, valsts vecākā, armijas virspavēlnieka, valdības locekļu un diplomātiskā korpusa piederīgo mājas ārsts un lieliski informēts par notikumiem Tallinas „sfairās”. Plašā prakse aizņēma visu viņa dienu līdz vēlam vakaram, personīgai dzīvei viņam atlika maz laika un tomēr viņš nevien neiztrūka nevienā no manām pieņemšanām, bet regulāri reizes divas nedēļā ieradās pie manis sūtniecībā vēlā vakara stundā, kad bija pabeidzis savus daudzus slimnieku apmeklējumus. Bieži vien es jau biju nolicies pie miera un mūsu sarunas — reizēs stundām ilgi — ritēja manā guļamistabā. Aizejot, Dr. Rankass ikreiz atstāja tukšu Hennessy puspudeli, bet toties veselu pūru visjaunāko ziņu.

Dažas nedēļas pirms es devos ceļā uz Berlīni, Dr. Rankass nolēma izdarīt mana veselības stāvokļa ģenerālpārbaudi. Uz trijām dienām viņš ievietoja mani slimnīcā, kur viņš bija nodaļas vadītājs. Iepazīnies, sava kolēģa rentgenologa asistēts ar manu aortu, Dr. Rankass kratīja galvu un aicināja mani savā slimnieku pieņemšanas istabā. Viņš uzskatot par savu pienākumu man pateikt, ka varot man dot vēl dzīvot trīs, augstākais četrus gadus. Šo nāves spriedumu no mana drauga mutes es uzņēmu ar stoisku mieru, bet nolēmu sevī atmaksāt viņam, atstājot bez ievērības sekojošo sprediķi par manu turpmāko dienas iekārto, stipro dzērienu un citu labu lietu noliegumu. Kopš šīs garās lekcijas pagājuši nevien drauga Rankasa man žēlīgi piešķirtie trīs, bet turpat jau trīsdesmit gadi... Arī vislabākais ārsts savā prognozē var radikāli kļūdīties.— Manu neaizmirstamo Tallinas draugu, kurš 1939. g. vēl ilgāku laiku viesojās pie manis Berlīnē, piemeklēja traģisks liktenis. Sarkaniem 1944. g. Tallinai tuvojoties, viņš vaļējā laivā devās trimdā uz Zviedriju un ceļā saaukstējās. Zviedrijas krastu viņš gan sasniedza, bet ar nāves dīgli krūtīs. Piecdesmito gadu sākumā mani Tunīzijā sasniedza vēsts, ka dilonis manu draugu novedis kapā.

Bet man jāatgriežas Tallinā 1938. g. rudenī.

Sevišķi žēl man bija šķirties no savas jūrmalas mītnes „Bentotas”, ar kuru es trijos Igaunijā pavadītos gados biju saaudzis ciešām saitēm un kuras ierīkošanai un izdaiļošanai es nebiju taupījis pūles. „Bentota”, atradās kilometrus 20 uz rietumiem no Tallinas, Paldiski (Baltischport) virzienā. Kopā ar savu draugu, igauņu ārstu Dr. Džemsu Rankasu es to biju ieguvis īpašumā, būdams pārliecināts, ka savas diplomāta gaitas beigšu Igaunijā.

Pūrvietas piecas lielas, iežogotais gruntsgabals aptvēra priedēm apaugušas kāpas, lielu sakņu un zemeņu dārzu, krāšņu rūpīgi iekoptu puķu laukumu ar retiēm pārziemojošiem ārzemju stādiem un 14 akām apūdeņošanai. Kāpu augstākā vietā stāvēja no neaptēstiem balķiem zemnieciskā ziemeļnieku stila celta un niedrēm jumta vasarnīca ar diviem slēgtiem stikla lieveņiem. Jumta gēveles gali bija izgreznoti krustām saliktiem zirga galvas izgriezumiem. Šādi izgriezumī jeb āži bija senāk plaši pazīstami arī Latvijā. No vasarnīcas pāri puķu dārzam atvērās valdzinošs skats uz privāto, smalkām baltām smiltīm pārklāto liedagu, kas stiepās kāda kilometra garumā. Labi iemīta teka cauri puķu dārzam paris minūtēs noveda pludmalē, atstājot pa labi nelielu vasarāju lauku un birstalu, kur mita ežu ģimene — divi vecie ar četriem mazuliem — kas, ikvakarus kārtīgi čāpoja uz virtuvi, lai saņemtu savu piena devu.

Vasarnīcas apakšstāvu ieņēma plaša, vienkārši, bet gaumīgi iekārtotā ēdamistaba — reizē arī dzīvojama telpa — un divi kambari — guļamistabas. Dzīvojamās telpās sienas greznoja vairāku igauņu mākslinieku gleznas, to starpā prāvs skaits impresionista P. Burmaņa (1888.-1934.) „Zirgu”. Mēs tās bijām „mantojuši” no iepriekšējā „Bentotas” īpašnieka ārsta Dr. E. Kuegelgena. Pie ēdamistabas šķērssienas starp ieejām kambaros atradās pavards. Virs tā pie vārceles vai vēralkas bija piestiprināta ķēde ar dzelzs kāsi, kurā iekāra vāramo katlu. Pavards bija tik pamatīgs un deva tikdaudz siltuma, ka vēsās rudens un pavasara dienās to varēja lietot arī kā apkures ietaisi. Virs ēdamgalda no griestiem rupjā pakulu auklā karājās ozola koka svečturis sešiem žuburiem. Pēc Kara ministrijas būvniecības daļas architekta Vernera Vitanda meta, kas caurbraucot uz Helsinkiem īsi pie ma-

nis viesojās, to bija izgatavojis īsts sava aroda meistars, kāds igauņu kokgriezējs, ko man ieteica Tallinas mākslas mūzeja direktors, un nevien izgatavojis, bet reizē arī „patinējis”, pataisījis to mazliet vecāku, viegli apdedzinot. Arhitekts Vitands bija ievērojis manu lūgumu un metā harmoniski iekombinējis tiklab igauņiskus kā arī latviskus motīvus.

Manu oriģinālo svečturi apbrīnoja visi mani viesi, un to nebija mazums, gan no tuvienes, gan no tālienes: Piecas augšstāvā ierīkotās viesistabas vienmēr bija aizņemtas. No daudziem rīdziniekiem, kas iegriezās manā jūrmalas mītnē, atceros savus draugus direktorus Andreju Kampi no Ārlietu un Dr. Jāni Volmāru no Finanču ministrijas, kā arī „Ekonomista” redaktoru Albertu Zaltu u. c. 1927. gada vasarā pie manis viesojās Jaunsudrabiņa draugs, gleznotājs Leo Michelsons. Viņš jūsmoja par ziemeļu dabu un uz pāris nedēļām savu darbnīcu no Parīzes bija pārcēlis uz „Bentotu”. Mīli, labprāt redzēti viesi-igauņi, kas mani bieži apciemoja jūrmalā, bija ārlietu ministrs Dr. F. Akels ar dēlu un bij. valsts vecākais, vēlākais sūtnis Maskavā, A. Rei's ar kundzi u. d. c. Ja manā nostāstā, ka svečturis, šis mūsu senču kopēji darinātais mākslas darbs atrasts arot tīrumā mana vectēva mājās Ķelastēs uz igauņu-latviešu etniskās robežas, mani igauņu draugi laikam būs noklausījušies ne bez zināmas skepses, tad ar bijību viņi uzņēma paskaidrojumu, ka man svečturis simbolizē abu mūsu kaimiņtautu sadarbības nepieciešamību un likteņu kopību, līdzīgi abu valstu karogiem, kas blakus viens otram plivinājās karoga kātā „Bentotas” dārzā.

Kopš šīm laimīgajām dienām aizsteigušies turpat 30 gadi, bet es vienmēr vēl ļoti bieži — ne bez smeldzes — atceros jaukos Igaunijas jūrmalā mīļu draugu vidū, gan nopietnās, gan jautrās sarunās pavadītos brīžus. Neaizmirstamas palikušas gaišās vasaras naktis ap Jāņiem, neaizmirstami vēsie rudens vakari mājīgi siltā Bentotas „lielā istabā” pie sveču gaismas — elektrību Dr. Rankass un es neatzinām — vaļējā kamīna priekšā, kad kāpu priedēs gaudoja ziemelis.

Pienākuma apziņa tomēr ņēma virsroku par personīgām ērtībām un es izšķiros par Berlīni. Skumju sirdi es atstāju Tallinu.

Kādas rudenīgas septembra dienas rītā es iebraucu Berlīnē, kur stacijā mani sagaidīja sūtniecības darbinieki un Vācijas ārlietu ministrijas protokola šefa v. i., kas mani kā vecu paziņu apsveica ārlietu ministra vārdā. Žēl, ka es neesot ieradies jau pirms dažām nedēļām, tā viņš man pateica jau dzelzceļa pietātnē. Tagad man būšot ilgi jāgaida uz pilnvaru iesniegšanu. Sakarā ar priekšā stāvošo partijas sanākumi Nirnbergā un Sudetijas krīzi, Hitlers esot ļoti aizņemts un patlaban nevarot nemaz pateikt, kad viņš mani pieņemšot.

Es tiešām biju atbraucis neizdevīgā brīdī, bet grozīt situāciju nestāvēja manā varā.

Uz partijas sanākumi Nirnbergā aizbrauca legācijas sekretārs, sūtniecības pagaidu vadītājs, un es nolēmu starplaikā tuvāk iepazīties ar pārmaiņām, kas manā triju gadu atbūtnes laikā bija iestājušās tiklab Vācijas iekšējā dzīvē, ka starptautiskajā stāvoklī.

Uzsākot šo darbu, es patīkami sajutu atbalstu, ko man devīgi sniedza divi mani toreizējie uzticamie līdzgaitnieki — lauksaimniecības atašejs Jūlijs Bricis¹⁾ un militārais atašejs pulkvedis Aleksandrs Plensners²⁾. Abus es atceros dziļā pateicībā. Agronomu Brici es 1930. gadā — vēl ģenerālkonsuls būdams — ar ministrijas piekrišanu biju aicinājis uz Berlīni. Būdams īsts darba rūķis, viņš astoņos gados bija piesavinājies plašas zināšanas visās Vācijas saimniecības nozarēs un viegli orientējās sarežģītākos jautājumos³⁾.

Pulkvedis Plensners uz Berlīni bija pārnācis 1937. gadā. Ar savu respektablu kara vīra stāžu, iedzimto inteligenci, aso skatu un kritisko pieeju dzīves parādībām viņš bija ieguvis bagātu pieredzi nevien militārās lietās, bet politikā vispār. Abu palīdzība man bija neatsverams ieguvums, sevišķi pirmā laikā pēc manas atgriešanās Berlīnē. Notikumu gaitā man bija izdevība pārliecināties, ka uz šiem abiem goda vīriem es varēju paļauties nevien baltās, bet arī nebaltās dienās.

Visas trijos gados notikušās pārmaiņas nepārprota mi liecināja par nacionālsociālistu režīma tālāko nostiprināšanos.

Arpolitikas laukā Hitlers varēja lepoties ar veselu rindu visai nozīmīgu sasniegumu. Ar Angliju viņš bija pānācis Vācijai izdevīgu vienošanos par bruņošanos uz

jūras. Sabiedrotie bija akceptējuši Lokarno pakta patvarīgu laušanu un Reinzemes remilitarizāciju. Viņš bija izdarījis Austrijas pievienošanu, Francijai un Anglijai mierīgi noskatoties. Itālija nebija spējusi aizkavēt Vācijas iespēšanos Donavas baseinā, bet par visām lietām — Berlīnē notikušās Olimpiskās spēles bija augstu pacēlušas Hitlera prestižu tautu saimē. Viss tas tik lielā mērā bija mainījis Eiropas politisko spēku grupējumu, ka Hitlers gatavojās likvidēt Čehoslovākiju. Arī attieksmes ar Poliju bija sasniegušas tādu saspringumu, ka no gara, kādā bija slēgts 1934. gadā Vācijas-Polijas līgums, maz kas bija palicis pāri.

Uz katra soļa Gestapo saskatīja poļu spiegos. Visai zīmīgs šai ziņā bija šāds gadījums. Berlīnē jau labu laiku dzīvoja Latvijas pilsonis Dr. Križanovskis, ja nemaldos, tautsaimnieks pēc izglītības. Kādu pēcpusdienu viņš gluži izmisis ieradās sūtniecībā. Pie viņa dienas laikā esot ielauzušies SS vīri un, apvainodami viņu spiegošanā par labu Polijai, izvandījuši visu dzīvokli. Nekā kompromitējoša neatraduši, nelūgtie viesi sākuši viņu daudzīt dūrēm, izplaukājuši, nosvieduši gar zemi un apstrādājuši saviem smagiem zābakiem. Križanovska deguns asiņoja, un viss viņa ķermenis bija pārklāts ziliem plankumiem. Poļu uzvārds bija viņa vienīgais noziegums. Tā kā Križanovskis varēja nosaukt notikuma lieciniekus, Ārlietu ministrija bija spiesta atvainoties. Bez tam tam cietušais saņēma diezgan prāvu naudas summu. Es Križanovskim ieteicu atstāt Vāciju, ko viņš arī darīja.

Rezumējot savus pirmos iespaidus, es ziņoju uz Rīgu, ka hitlerisma krēsla, Rietumeiropas lielvalstu pasivitātes veicināta, sabiezējusi virs Eiropas. Stāvokli es apzīmēju par tik nopietnu, ka ikkatru momentu Hitlers varēja izraisīt katastrofu.

Saimniecības laukā un it īpaši bezdarba apkarošanā Hitlera sasniegumi bija nenoliedzami. Tiklab veiklām, kā riskantām valūtas manipulācijām valsts bankas prezidents Šachts bija sagādājis līdzekļus nevien bruņošanas vajadzībām, bet arī sabiedriskiem darbiem.

Opozīcija pret Hitlera režimu bija apslāpēta. Manu personīgo draugu un paziņu skaits, kas izturējās noraidīgi pret nacionālsociālismu, bija sarucis. Tie vai nu bija nozuduši pāri robežai, vai arī aizgājuši t. s. „iekšējā” emigrā-

cijā. Tikai ļoti nedaudzi aiz oportūnisma bija pieslēgušies nacionālsociālistiem.

Arī ārlietu resorā bija notikušas zīmīgas pārmaiņas. Vispirms jau ārlietu ministra amatā nebija vairs Neurata. Kādu pusgadu pirms manas atgriešanās no Igaunijas ārlietu ministrijas ierēdņi rīta laikrakstos bija izlasījuši ziņu, ka Neurata vietā viņiem iecelts jauns šefs — Ribentrops.

Nacionālsociālistu režīmam nodibinoties, šis „autsai-ders” neatlaidīgi bija tīkojis pēc kāda augstāka posteņa Vilhelma ielā. Lai atkratītos no uzbāzīgā kandidāta, Neurats bija ieteicis Hitleram iecelt Ribentropu par vēstnieku Londonā. Ar arogantu uzturēšanos un elementāras pieklājības formu neievērošanu Ribentrops īsā laikā bija paguvis noskaņot galmu, oficiālās angļu aprindas, sabiedrību un presi, pret „trešās valsts” nekorekto vēstnieku. Hitleram nekas cits neatlika kā atsaukt Ribentropu no Londonas. Lai nerastos iespaids, ka viņš padodas Anglijas spiedienam, Hitlers vēstnieku maiņu izdarīja gan tikai pēc zināma laika. Jau Neuratam Hitlera laikā Vācijas ārpolitikas vadībā nebija nekādas lielas teikšanas. Viņš tikai sedza ar savu vārdu Hitlera politiku. Ribentropa iecelšana Neurata vietā izskaidrojama ar Hitlera vēlēšanos vēl radikālāk ierobežot ārlietu ministra nozīmi, jo Ribentrops nebija nekas vairāk kā paklausīgs Hitlera pavēļu pildītājs — „his masters voice”.

Ribentrops atgriezās Berlīnē kā nesamierināms Lielbritānijas ienaidnieks. Viņš sevi uzskatīja kā nemaldīgu lietpratēju visos jautājumos, kas attiecās uz Angliju. Ļaunākais tomēr bija tas, ka par tādu to turēja arī Hitlers un vēl divpadsmitajā stundā pirms kara sākšanas noticēja Ribentropa apgalvojumiem, ka Anglija neuzdrošināsies ķerties pie ieročiem.

Visā ārlietu ministrijas iekārtā bija izdarīti grozījumi. Viena valsts sekretāra vietā tagad tur sēdēja veseli trīs. Pirmo, Hitlera valdīšanas gados svarīgo valsts sekretāra posteni ieņēma karjēras diplomāts Bernhards Vilhelms fon Bīlovs (von Buelow), vecās Bīlovu dzimtas atvase, kas Vācijai bija devuši vairākus ievērojamus vīrus — mūziķi Hansi von Bīlovu, ķeizara laika kancleru Bernhardu fon Bīlovu u. c. Savā postenī valsts sekretārs fon Bīlovs bija pārdzīvojis veselu rindu kancleru — Brī-

ningu, Pāpenu un Šleicheru. Es viņu pazinu labi. Man 1932. gada septembrī Hindenburgam savas sūtņa pilnvaras iesniedzot, fon Bīlovs šinī ceremonijā atvietoja ārlietu ministru. Viņš savienoja sevī priekšzīmīga ierēdņa un rutinēta diplomāta īpašības. Būdams vecpauzis, fon Bīlovs savas oficiālās dinejas un pieņemšanas vienmēr rīkoja kādā no labākām Berlīnes viesnīcām, jo viņa dzīvoklis šādiem sarīkojumiem nebija piemērots: tas bija par mazu. Nacionālsociālists viņš nebija: kādā no viņa rīkotām dinejām manas abas kaimiņietes bija neārietes: Strēzemaņa atraitne un nacionālsociālistu noslepkavotā ārlietu ministra Valtera Ratenau'a māsa. Kad Hitlers bija jau nācis pie varas, Munters un es vairākkārt pusdienojām pie fon Bīlova viņa privātdzīvoklī Šlītera ielā. Ar to, man šķiet, būtu atspēkots trimdas presē lasītais nepareizais apgalvojums, ka Munters savos Berlīnes apmeklējumos „tālāk par nodaļas vadītāju ārlietu ministrijā nebija ticis.”

Pēc fon Bīlova nāves Hitlers viņa vietā aicināja Vācijas sūtni Šveicē Ernestu Veicsekeru (Weizsaecker), kas 1. pasaules karā bija vadījis zemūdeni un tad „pārsēdlojies”. Veicsekera īpatnā gaita skaidri norādīja uz viņa iepriekšējo jūrnieka profesiju. Vilhelma ielā viņš no vienas istabas otrā soļoja tā, in kā vēl vienmēr staigātu pa kuģa gaitu. Jaunais valsts sekretārs, tāpat kā viņa pirmais šefs, ārlietu ministrs Neurats, nāca no Švābu zemes: viņš bija beidzamā Vīrttembergas karaļa ministru prezidenta dēls. Ar Neuratu Veicsekers satika labi, turpretim ar savu otru šefu, Ribentropu, viņam nevienu reizi vien izcēlās domstarpības, jo, kur vien varēja, viņš centās mīkstināt asumus, no kādiem iedomīgais Ribentrops savos izlēcenos neprata izvairīties. Nirnbergas prāvā noskaidrojās, ka Veicsekers pirms Vācijas uzbrukuma Polijai bija darījis visu, kas stāvēja viņa spēkos, lai novērstu katastrofu. 1939. gada vasarā viņš bija arī atradis ceļus, lai skubinātu angļus uz drošības pakta noslēgšanu ar Maskavu, aizrādot, ka pretējā gadījumā vāci aizsteigsies tiem priekšā.

Sakarā ar Latvijas-Vācijas neuzbrukšanas līguma sagatavošanas darbiem es 1939. gada maija mēneša otrā pusē ļoti bieži apmeklēju Veicsekeru ārlietu ministrijā un reizēm pat traucēju pa tālruni vēlā vakarā privātdzīvoklī. Viņam nepiemita nekas no nacionālsociālistu men-

talitātes un viņa stāja bija vienmēr nevainojami korekta. Veicsekeru vārds plašākām aprindām kļuvis pazīstams, pateicoties valsts sekretāra dēlam Kārlim Fridricham Veicsekeram, vienam no vadītājiem vācu pētniekiem astrofizikas laukā.

Man atgriežoties 1938. gada rudenī Berlīnē, blakus Veicsekeram ārlietu ministrijā bija nosēdināti vēl divi valsts sekretāri, kuriem no ārpolitikas bija maz jausmas. Ārējā atšķirība visu trīs starpā bija tā, ka Veicsekers saucās „Staatssekretaer des Auswaertigen Amts”, divi pārējie — „Staatssekretaere im Auswaertigen Amt”. Kādam Dienvidamerikas kolēgam es visādi centos izskaidot šīs smalkās nianšes, bet bez sevišķiem panākumiem. Drīz vien arī man pašam bija jāpārlicinās, ka atšķirība šeit bija mākslīga. Uz papīra gan katra valsts sekretāra kompetenču sfairas bija norobežotas, bet praksē radās jautājumi, kuros par piekritīgu varēja uzskatīt visus trīs, vai arī kaut kuru no tiem. Varēja gadīties — un tiešām arī gadījās, ka visi trīs kādā viņu priekšā celtā jautājumā aizstāvēja dažādus, pretrunīgus viedokļus. Tad apmeklētājs aizgāja no ministrijas tikpat gudrs kā bija atnācis. Bet izsamist viņam tāpēc nevajadzēja, viņš savu laimi varēja meklēt arī ārpus ārlietu ministrijas, jo ar ārpolitiku nodarbojās vēl vismaz kādas trīs vai pat četras iestādes bez Auswaertiges Amt'a.

Tās bija: 1) Ribentropa „birojs”, kas vēl tad, kad Ribentrops pats sēdēja ministra krēslā, nevien turpināja pastāvēt, bet pēc vеча paraduma reizēm pat intrigēja pret Auswaertiges Amt'u. 2) Ribentropa konkurenta Rozenberga vadītā partijas ārpolitiskā daļa, kas vienmēr priedējās, ja varēja nostāties opozīcijā pret ārlietu ministriju un tai „sadot”, 3) „starptautisko attiecību veicināšanai dibināto organizāciju apvienība” (Vereinigung zwischenstaatlicher Gesellschaften und Einrichtungen), kuras prezidents bija SS Obergruppenfuehrer's Lorencs.

Visiem šiem iestādījumiem bija savas funkcijas, bet piekritības robežas diezgan izplūdušas. Tā es, piem., līdz šim nevaru pateikt, kāpēc man 1939. gada sākumā tieši ar Lorencu un viņa vīriem mūsu valdības uzdevumā bija jāved sarunas par sēklu labības, lauksaimniecības rīku, mašīnu u. c. priekšmetu ieviešanu bez muitas Latvijā vācu kolonistu vajadzībām.

4) Pastāvēja vēl „die Dienststelle des Beauftragten der N.S.D.A.P. fuer aussenpolitische Fragen im Stabe des Stellvertreters des Fuehrers”. Šinī iestādē gan es nekad netiku bijis un nevaru pateikt ar ko tur nodarbojās. Bet jau pats nosaukums sagādāja man tādu baudu, ka līdz šim to neesmu aizmirsis.

Man atkal jāatgriežas pie notikumiem 1938. gada rudens mēnešos. No Nirnbergas pārbrauca sūtniecības sekretārs ar trauksmes vēsti, ka partijas sanāksmē noskaņojums pret Čehoslovākiju bijis tik draudīgs, ka jāsauboties, vai izdošoties saglābt mieru. Sevišķi agresīvas bijušas Gēringa un Hitlera runas. „Mēs nepieļausim”, teicis Gērings, „ka kāda pusmežonīga slavu tautiņa, par kuru neviens nevar pateikt, no kurienes tā radusies, nemitīgi vajā un moka lielas kultūrtautas piederīgos”. Hitlera histēriski teiktā runā draudi izskanējuši vēl skaidrāk: „Rietumu demokrātiju pārstāvjiem es varu vienīgi pateikt, ka gadījumā, ja šie nabaga cietēji (Sudetijas vācieši) paši nespēs nodrošināt savas tiesības un rast sev palīgu, viņi atbalstu saņems no mums. Nekādos apstākļos es nedomāju mierīgi noskatīties vācu tautas piederīgo mocībās Čehoslovākijā. Šie mūsu brāļi nav nedz bezspēcīgi, nedz aizmirsti. Es ieteiktu to iegaumēt”.

Visas zīmes rādīja, ka Sudetijas krīze vienmēr padziļinās. Ikdienas tur notika asiņainas sadursmes. Nebija paredzams, kad es varēšu iesniegt savas pilnvaras. Šī nepatīkamā gaidīšana tomēr nebija ņemta tragiski. Tieši tādā pašā stāvoklī atradās Japānas, Beļģijas un Francijas vēstnieki un bez manis vēl četri sūtņi. Es iesniedzu ārlietu ministrijai savas uzrunas uzmetumu un pajautāju protokola nodaļā, vai būtu kādi iebildumi, ja es, būdams vecs „berlīnietis”, atkāptos no svētā noteikuma, ka kolēģas un valdības locekļus drīkst apmeklēt tikai pēc akreditīvu iesniegšanas. Es uzsvēru, ka esmu nodomājis apmeklēt vienīgi vecus paziņas. Protokola šefs man piekrita. Šādi man radās iespēja lietderīgi izmantot gaidīšanas laiku un informēties par tekošiem notikumiem un noskaņām.

Vispirms es nogāju pie Igaunijas sūtņa Tofera⁴). Viņš bija mans skolas biedrs Pērnavas ģimnazijā. Trīsdesmit piecus gadus mēs nebijām redzējušies, bet senās saites drīz vien atjaunojām. Lietuvas sūtnis Šaulis atradās ceļa jūtīs: Lietuva tikko uzņēmusi diplomātiskus sa-

karus ar Poliju, un Šaulis bija nozīmēts par savas valsts pārstāvi Varšavā. Tāpat arī Francijas vēstnieks Fransuā Ponsē taisījās atstāt Berlīni, pārceļoties uz Romu. Kad es izteicu viņam savu nožēlu, ka mums jāšķiras, viņš atbildēja, ka paliekot uzticīgs savai speciālitātei — diktoriem. Politisko stāvokli Fransuā Ponsē apzīmēja par ļoti nopietnu. Viņa uztverē jautājums neesot vairs „vai”, bet gan „kad” izcelšoties karš.

Vēl vairāk bija nobažījies mans vecais draugs Čehoslovākijas sūtnis Mastnijs. Katru Prāgas mēģinājumu saprasties un izlīgt Hitlers un viņa paladīni torpedējot kāpinātām, nepildamām prasībām. Piektā kolona Sudetijā provocējot asiņainas sadursmes, un atbildību par tām Berlīne uzveļot Prāgai. Vācu prese sistematiski saindējot gaisotni. Viņš man rādīja biezas aktis ar vācu laikrakstu izgriezumiem par notikumiem Sudetijā. Šie izgriezumi visi saturot melu ziņas. Ļaunākais esot tas, ka Parīze un it īpaši Londona neizprotamā kārtā atbalstot Hitlera prasības.

Kā nākamo es apmeklēju bij. vācu ārlietu ministru Neuratu. Es viņu labi pazinu kopš 1932. gada. Viņš bija ķeizara laika un Veimaras republikas karjēras diplomāts ar ievērojamu stāžu un plašiem sakariem ārzemēs. Viņa dzīves stils bija izsmalcināts, dzīvoklis līdzinājās mākslas priekšmetu krātuvei un virtuve bija slavena visā Berīnē. Pēc dinejām viņš ar baudu smēķēja rūpīgi izmeklētu cigāru un, būdams kaislīgs mednieks, ik gadus šāva savu stirnas buku.

Pārņemot Neuratu par ārlietu ministru no iepriekšējās valdības, Hitlers labi apzinājās, ko dara. Viņa nolūks bija skaidrs: nacionālsociālistu uzkundzēšanās bija satraukusi visu pasauli. Lai pierādītu, ka jaunie Vācijas likteņa lēmēji ir īsti džentelmeņi, kam nav nekādu ļaunu ārpolitisku nolūku, Hitleram bija vajadzīga nevainojama izkārtne. Un tādu viņš bija atradis Neurata personā. Bet Neurāts? Kā šāds kultūras cilvēks ar aristokrātiskām ģimenes tradīcijām, kam nebija nekā kopēja ar nacionālsociālismu, varēja apmierināties ar šādu lomu? Neurata mazliet flegmatiskā daba un pakļāvīgais raksturs nebija pietiekams izskaidrojums. Kad es nācu tuvākā saskarē ar ārlietu ministru un iepazīnos ar viņa kundzi un ģimeni, es nopratu, ka mīklas atrisinājums arī šoreiz bija meklējams

vecā franču parunā „cherchez la femme”, jo noteicēja un valdniece nevien mājā un ģimenē, bet arī par savu vīru bija Neurata kundze. Viņai patika tituls „Frau Reichsminister”.

Kad Hitlers piecos gados ar Neurata palīdzību bija nostiprinājis savas starptautiskās pozīcijas, viņš nolēma mainīt taktiku un atklāt savas kārtis. Izkārtne viņam vairs nebija vajadzīga un viņš nomainīja Neuratu ar Ribentropu, ieceļot Neuratu par „slepenās ministru padomes prezidentu”. Arī šinī postenī Neurats nebija nekas vairāk kā dekoratīva figūra bez jebkādas politiskas ietekmes. Kādas bija šīs padomes funkcijas un vai tā vispārī sanāca uz sēdēm, neviens nevarēja pateikt. Bet par to ko brīnīties: šī iestāde taču saucās par slepenu.

Neurats mani apsveica sirsnīgiem vārdiem. Viņš priedājoties mani atkal redzēt vecajā vietā. Arī es izteicu savu gandarījumu, ka esmu varējis atgriezties Berlīnē, bet piebildu, ka esmu stipri nobažījies par vispārējo politisko stāvokli. Viņš mani mierināja, lai taču neesot tāds pesimists. Pulksteņa svārsteklis reizēm nosveroties par daudz uz kreiso pusi, tad atkal uz labo un beigās nonākot sākotnējā stāvoklī. Ar šiem skaistajiem vārdiem, kurus vēl šodien labi atceros, es nekā liela nevarēju iesākt.

Nākamā gada pavasarī, kad Hitlers bija galīgi pievācis Čehoslovākiju, viņš protektora postenim Bohēmijā un Morāvijā meklēja vīru ar relatīvi baltu vesti. Hitlera skatiens gluži dabiski pievērsās Neuratam. Reprezentatīvā kandidāta visā „trešajā valstī” tiešām nebija. Berlīnē cirkulēja nostāsts, ka Neurāts sākumā noraidījis piesolīto godu. Uz to Hitlers, labi pazīdams Neurāta kundzi, esot gluži nevainīgi pateicis: „Ar atbildi jums nav ko steigties. Pārrunāji mierīgā garā manu priekšlikumu mājās un dodiet man atbildi pēc nedēļas”. Hitlera kalkūlācija izrādījās pilnīgi pareiza: Neurāts pieņēma protektora posteni, kas viņu kā kara noziedznieku pēc septiņiem gadiem noveda Spandavas cietumā...

Turpinādamas savas neprotokolārās vizītes, es kā nākamā apmeklēja valsts saimniecības ministru V. Funku. Veimaras republikas beigu posmā Funks darbojās labā novirziena dienas laikrakstā „Berliner Boersenzeitung” redakcijā. Kad viņam izcēlās domstarpības ar avīzes izdevējiem, viņš atstāja redakciju un sāka izdot pats savu

hektografētu ziņu lapu par tekošiem saimnieciskiem jaunākajiem. Somijas sūtniecības padomnieks Armas Yontilā un es bijām Funka publikācijas abonenti Nr. 1 un Nr. 2. Manas personīgās attiecības ar ministru sniedzās atpakaļ līdz tam laikam. Īsi tam pieskāries, ministrs sāka man stāstīt par iespaidiem, kādus viņš 1931. vai 1932. gada vasarā guvis Dievzemītē — Kurzemē un Zemgalē. No Jelgavas viņš kājām devies caur Dobeli, Kandavu un Sabili uz Usmas ezeru, kur apmeklējis arī Moricsalu. Viņš labi pārzināja Kurzemes hercogistes vēsturi. Zeme un ļaudis viņam tik ļoti patikuši, ka viņš vislabāk būtu palicis „dort oben”. Ja Funks man šādi apliecināja savu vēlēšanos, ka labprāt būtu kļuvis „kurzemnieks”, tad 1939. gada janvarī, dinejā, ko Hitlers rīkoja diplomātiskam korpusam, es iepazinās ar „trešās valsts” varas vīru, kas sevi uzskatīja par istu „kurzemnieku”, vismaz pēc izcelsmes. Tas bija lieladmirālis Rēders (Raeder). Rēders man stāstīja, ka viņa vectēvs bijis ienācējs no Kurzemes. Tas kā melderzellis ar savu darba rīku somu izstaigājis daudz Kurzemes dzirnavas, iekaldams renes un rievās dzirnakmeņos.

Pēc vizītes pie ministra Funka man bija nolikts apmeklējums pie izglītības ministra Rusta. Es vaicāju ministram, kādu nozīmīgāku darbu veicis viņa resors trijos gados, kuros mēs nebijām redzējušies.

„Man šķiet,” atbildēja ministrs, „ka nozīmīgākais veikums ir tas, ka mums tagad ir lasāmgrāmata vidusskolām, kas sastādīta pēc viena un tā paša pamatprincipa kādās sešās variācijās. Viela rūpīgi izraudzīta un piemērota atsevišķiem Vācijas novadiem, skatoties pēc to atšķirīgām klimatiskām u. c. pazīmēm. Līdz šim šai ziņā vācu skolās ir daudz grēkots. Tā, piemēram, Lejasvācijas un Hamburgas skolās lietotās lasāmgrāmatās bija uzņemti kalnu ainavu apraksti. Pat tad, kad šo stāstu autori bija pirmšķirīgi rakstnieki un bija sasnieguši augstu literāru līmeni, tie nevarēja saistīt to apvidu bērnus, kas kalnus nekad nebija redzējuši. Tāpat visskaistākie jūrnieku un zvejnieku dzīves apraksti nebija piemēroti bavāriešu bērniem. Ar jaunās lasāmgrāmatas izdošanu šie pādidzīgojumi neattiecinājamie trūkumi novērsti”. Es pateicos ministram par šo garo paskaidrojumu un apjautājos, kā stāv ar vienveidīgu vēstures grāmatu vācu vidus-

skolām. „Šeit mēs vēl ne pie kāda gala slēdziena neesam nākuši,” atzinās Rusts. „Jūsu „tautieša” Rozenberga un manas domas šeit šķiras ļoti nozīmīgos jautājumos. Tā, piemēram, manā uztverē Kārlis Lielais bija ievērojama vēsturiska personība, tiešām liels valdnieks. Rozenbergs, turpretim, viņu uzskata par sakšu bendi. Kamēr nebūsim vienojušies, grāmatu neizdosim”.

Nākamā dienā ministrs Rusts atsūtīja uz sūtniecību visas vācu lasāmgrāmatas vidusskolām, katru trijos eksemplāros. Vienu komplektu es nosūtīju izglītības ministrijai, otru prezidentam Ulmanim un trešo novietoju sūtniecības bibliotēkā.

Pieminēdams manu „tautieti” Rozenbergu, Rusts man atgādināja, ka nākamā dienā man bija nolikta vizīte pie nacionālsociālistu ideologa un Aussenpolitisches Amt'a vadītāja. Daži tallinieši mani bija lūguši nodot sveicienus Rozenbergam. Nolikta laikā es ieradus viņa birojā. Adjutants mani lūdza mazliet paciesties: pie reichsleiters tikko esot iegājis no ārzemēm iebraucis apmeklētājs. Te nejauši uzgaidāmā telpā ienāca Rozenbergs un lūdza mani kabinetā. Viņš mani iepazīstināja ar savu konfilistru Rolfu Krauzi⁵), kas bija viņa uzticības vīrs Budapeštā.

Manām attiecībām ar Rozenbergu piemita īpatns, varētu varbūt teikt, divdabīgs raksturs. Politiskos un ideoloģiskos jautājumos, par kuriem mēs vairākkārt kaislīgi debatējām, mēs nekādi saprasties nevarējām, mūsu uzskati nebija saskaņojami un reizēm mēs pat neskopojāmies sulīgiem izteicieniem, turpretim personīgā satiksmē mēs vienmēr ieturējām civīlas formas un man radās tāds iespaids, ka Rozenbergs pret mani, kā pret vecāku semestri sajuta zināmu respektu. Diezgan bieži es pie viņa esmu griezies pēc informācijas. Viņš man to nekad nav liedzis, un vienmēr tā ir bijusi pareiza. Rozenberga informācija par vācu-krievu norunām sakarā ar Ribentropa-Molotova 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas līguma noslēgšanu, man bija sevišķi noderīga. Par sagaidāmo vācu uzbrukumu Padomju savienībai 1941. gada 22. jūnijā Rozenbergs mani informēja kādā sarunā, kas man ar viņu bija 1941. gada 6. janvārī — Zvaigznes dienā, kad es vairs nebiju sūtnis, šādiem vārdiem: „Cik divainas un neapsveramas reizēm ir vēstures gaitas. Austrumos mēs drīz piedzīvosim liktenīgus notikumus”...

Man bija labi zināms, ka Vācijas attiecībās ar Padomju savienību bija iestāties vēsums, sevšķi kopš Molotova viesošanās Berlīnē 1940. g. novembra mēnesī. Laika tecējumā vairojās pazīmes, kas norādīja uz briesmošu krīzi un iespējamo bruņoto konfliktu abu valstu starpā. Un tomēr — šī informācija mani pārsteidza. Tā man likās neticama, jo kara darbība rietumos un dienvidos vēl nebija pabeigta. Ja līdz šim neviens nevarēja pateikt, kāds būs kara iznākums, tad, radot jaunu fronti austrumos, Hitlers pats mazināja savas izredzes uz uzvaru.

Pēc šīs ekskursijas nākotnē man atkal jāatgriežas pie manām gaitām 1938. gada rudenī.

1961. g.

PIEZĪMES

1) Korporācijas Patria filistrs. — 2) Album Lett. 536. — 3) Vēlēdamies saņemt tuvākas ziņas par mana uzticamā Berlīnes līdzgaitnieku miklāno nāvi, es griezos pie Patrias seniora C. Lāča Ņujorkā. Izrādās, ka Patrias prezīdija rīcībā ir vienīgi tā pati informācija, kas man jau bija zināma, proti, ka Bricis gājis bojā 1944. gada pavasarī Gaujā pie Murjāniem, kur viņš atrasts noslēcis... Es uzskatu Brici par Gestapo upuri. — 4) Tofers bija korp. Vironia filistrs. — 5) Album Rub. 263.

16.

MANA OTRĀ MISIJA BERLINĒ BALTIJAS VALSTU PATSTĀVĪBAS NORIETS

Kamēr es turpināju savas pusoficiālās vizītes, ziņas, kas pienāca no Berchtesgadenas, Godesbergas un Minchenes liecināja, ka miers Eiropā visu šo laiku bija turējies uz naža asmens. Beidzot, 29. septembra vakarā, radio vēstīja, ka Čemberlens, Musolini, Daladjē un Hitlers Minchenē parakstījuši protokolu par Sudetijas pievienošanu Vācijai. Trīs lielvalstu ministru prezidentiem, upurējot to, kas viņiem nepiederēja, bija izdevies pārliecināt Hitleru atteikties no varas pielietošanas. Oficiālā versija, ko prese pasniedza vācu tautai, saprotams, skanēja citādi. Visi nopelni par miera saglabāšanu bija piedēvēti Hitleram, viņa mērenībai. Desmit dienās vācu bruņotie spēki ieņēma visu Sudetiju. Hitlers vairākās Sudetijas pilsētās uzrunāja fanatizēto pūli. Tautas gaviles Sudetijā vēl nebija aprimušas, kad Zāras apgabalā jau sākās nacionālistiskās manifestācijas, piedaloties Hitleram. Savās Zārzmē teiktās runās Hitlers nekautrējās vērsties pret rietumu demokratijām Angliju un Franciju, kas tikko bija viņa priekšā kapitulējušas Sudetijas jautājumā. Līdzīgi viņš ņirgājās par saviem Minchenes franču un angļu sarunu biedriem 8. novembrī vācu laikrakstu redaktoriem rīkotā preses konferencē. Daladjē un Čemberlēns esot spēlējuši „nožēlojamu lomu”, un bezkaunīgā veidā blefojuši ar kara draudiem.

10. novembrī es nejauši biju drausmīgu žīdu grautiņu liecinieks. Tos bija noorganizējis Gebelss sakarā ar Parīzes vācu vēstniecības sekretāra Rāta (fon Rath) nogalināšanu. Slepkaļa bija kāds žīdu jauneklis. Grautiņi bija sākušies nakti iepriekš ar sinagogu aizdedzināšanu un žīdu veikalu izlaupišanu.

Tas, ko es redzēju nodeva vislabāko liecību par to, cik lielā mērā Hitlers un viņa paladini bija paguvuši saindēt vācu tautas dvēseli. Šeit bija atraisīti viszemākie cilvēka instinkti. Cilvēki šinī fanatizētā pūlī nebija vairs cilvēku, tie bija pārvērtušies plēsīgos zvēros un zaudējuši savas cilvēciskās sejas. Te darbojās nesavaldāmi tumši dabas spēki. Žīdu gūstīšanā un sišanā blakus SS vīriem

piedalījās sievietes un pusaudži. Kārtības sargi mierīgi raudzījās šais riebigos skatos. Kūrfirstendams līdzinājās kaujas laukam. Jauniecelto Ekvadoras sūtni policija bija notvērusi ar foto aparātu un viņam bija jāatstāj Vācija, savas pilnvaras neiesniegušam.

Bija izdauzīti un izlaupīti kādi 10.000 žīdu veikali. Drupas un gruvešas novākt vajadzēja žīdiem pašiem. Par zaudējumiem apdrošināšanas biedrības cietuši izmaksāja kādus 25 miljonu marku atlīdzības, bet valdība šo summu tūlīt konfiscēja. Bez tam žīdiem par viņu „noziegumiem” bija jāsamaksā kolektīva kontribūcija viena miljarda marku apmērā. Tiem galīgi noliedza nodarboties tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumos. Pie daudzām maiznīcām, gaļas, piena un citu pārtikas vielu veikaliem, pat pie dažām aptiekām parādījās izkārtnes ar uzrakstu „žīdiem ieeja aizliegta”. Nevaru vairs pateikt, vai rikojums, ka katram žīda priekšvārdam piespaužams vārds „Israel”, katras žīdietes priekšvārdam — „Sara” un viņu pasu 1. lappusē ar īpašu zīmogu iespiežams liels „J” (Jude) stāvēja sakarā ar šiem t. s. kristalnaks notikumiem. Ļoti var būt, ka šie diskriminētāji noteikumi bija izdoti jau agrāk.

Gandrīz visi Latvijas žīdi bija jau paguvuši emigrēt no Vācijas uz ASV, Angliju vai Palestīnu. To žīdu skaits, kam legāli vai nelegāli laimējās atstāt Vāciju nebija liels. No nelaimīgajiem, kam es varēju palīdzēt, man palikusi atmiņā pazīstamā apgāda īpašnieka Ulšteina (Ullstein) meita, kurai draudēja deportācija. Viņas lūgumu pēc iebraukšanas vīzas Dānijā sūtniecība vairākkārt bija noraidījusi. Es griezos pie Dānijas sūtniecības darbinieka L.k.o.k Munch-Andersena, kas 1919.-20. gadā kā brīvprātīgais bija piedalījies cīņās pret lieliniekiem, un Ulšteina jaunkundze saņēma iebraukšanas atļauju Dānijā, kur dzīvoja viņas līgavainis. Par to, cik liela bija sašutuma vētra, kas sakarā ar t. s. kristalnaks notikumiem pārņēma visu civilizēto pasauli, liecina fakts, ka jau 14. novembrī A.S.V. atsauc no Vācijas savu vēstnieku.

12. novembrī mani apmeklēja valsts prezidenta kancelejas vadītāja ministra O. Meisnera tuvākais līdzstrādnieks un kabineta šefs sūtnis Verners Kīvics (Kiewitz), ar kuru es biju sadraudzējies jau Veimaras republikas laikā. Šī draudzība ar vēlāko vēstnieku un pulkvedi Kīvicu

pastāv vēl šodien. 1938. gada 12. novembrī viņš man atveda ziņu, ka Hitlers no sava „svarīgiem jautājumiem” aizņemtā laika atlicinājis 21. un 22. novembri triju jauniecelto vēstnieku un četru sūtņu pieņemšanai. Tā esot nolikta Hitlera kalna mītnē pie Berchtesgadenas. Mana rinda pēc labas tiesas esot 21. novembrī kopā ar Albānijas un Mandžuko sūtņiem. Bet viņš šauboties, vai šī sabiedrība man būšot gluži pa prātam. Ja es nepastāvētu uz sava vecākuma tiesībām un esot ar mieru iesniegt pilnvaras dienu vēlāk, t. i. 22. novembrī, viņam esot man interesantāks ceļa biedrs — jaunais Francijas vēstnieks Kulondrs (Coulondre).

Es, saprotams, piekritu šim priekšlikumam. Tas bija draudzīgs pakalpojums, kas man deva iespēju iepazīties ar Fransuā Ponsē pēcnācēju.

Hitlera tulka Dr. P. Šmidta pavadībā mēs Minchenes ātrvilcienam piekabinātā salonvagonā 21. novembra vakarā devamies ceļā uz Berchtesgadenu. Trijatā mēs notērējām līdz pusnaktij. Kulondrs prata interesanti stāstīt par piedzīvojumiem un novērojumiem savā iepriekšējā postenī Maskavā.

Nākošā rītā Berchtesgadenas stacijā mūs sagaidīja ministrs O. Meisners, protokola šefs fon Dernbergs (Doernberg) un sūtņi Kīvics. Vienpadsmitos uz Hitlera kalna mītni devās vēstnieks Kulondrs, es viņam sekoju pēc pusstundas. Pilnvaru iesniegšanas ceremonija noritēja gludi. Īsā sarunā, kas sekoja manai uzrunai, mēs neskārām nevienu jautājumu, kas varētu radīt domstarpības, bet es vēroju, cik lielā mērā pagājušajos piecos gados Hitlers bija pārvērties. Katrā viņa vārdā, katrā žestā izpaudās pataloģiski kāpināta pašapziņa, pārliecība, ka viņš ir neklūdīgs. Viņa sejā bija iezīmējušies brutāli vaibsti.

Šī pārmaiņa bija gluži dabīga. Rietumu valstis bija viscaur piekāpušās Hitlera priekšā, tā izrādīdamas savu nespēku. Hitleram tās bija devušas to, ko bija liegušas Veimāras republikai. Upurējot viņam Austriju un Sudeciju, tās cerēja saglabāt „peace in our time”. Bet nevien panākumi ārpolitikas laukā bija šīs pārvērtības iemesli, līdzīgā kārtā arī pastāvīgie glaimi tiklab no tiešās apkārtnes, kā no daudziem ārzemniekiem — „svētceļotājiem” — Hitlera apmeklētājiem, valsts vīriem un privātpersonām, bija atstājuši savu ietekmi uz slimīgi godkāri-

go, iekšēji labīlo „vadoni”.

Pēc pusdienām Berchtesgadenā, kuras mums kopēji rīkoja ministrs Meisners, mēs automobiļos devāmies uz Mincheni. Ministrs Meisners pavadīja vēstnieku Kulondru, sūtņis Kivics mani. Nakts no 22. uz 23. novembri mēs pārgulējām Minchenē viesnīcā. Vīrs tās blakus trikolorai plīvoja Latvijas karogs.

23. novembra pievakarē es biju atkal Berlīnē. Sākās protokolārās vizītes pie vēstniekiem, sūtņiem un vācu valdības locekļiem. Šī nogurdinošā procedūra būtu bijusi arī maz nozīmīga, ja manu kolēgu starpā nebūtu bijuši tādi, kas dzīvi interesējās par Austrumeiropas jautājumiem. No tiem vispirms būtu mināmi Beļģijas vēstnieks Davinjons (Davingnon), kas pirms pārnākšanas uz Berlīni bija sūtņa amatā Varšavā. Saītes ar savu iepriekšējo rezidenci viņš nebija pārtraucis. Tas pats attiecās arī uz Portugales sūtņi da Veiga Simois (da Veiga Simoes), kurš uz Berlīni bija pārnācis no Prāgas. Ar abiem es uzturēju dzīvus sakarus, tāpat ar Somijas sūtņi Aarne Vuorimā (Wuorimaa) un Zviedrijas militāro atašeju pulkvedi Juhlin-Dannfeldtu. Ar Vuorimā mani tuvināja tas, ka viņš pirms pārnākšanas uz Berlīni vairākus gadus savu valsti bija pārstāvējis Igaunijā. Pulkvedis Dannfeldts uz Berlīni bija pārcelts no Rīgas.

Es vēl nebiju pabeidzis apmeklējumus pie saviem kolēgām, kad pie pulkveža Plensnera, caurbraucot no Rīgas uz Parīzi, bija ieradies Virza. Plensnera pavadībā viņš apmeklēja arī mani. Nekā ļauna nedomādami un neparedzēdami, Plensners un es vaļsirdīgi iepazīstinājām mūsu Rīgas viesi ar beidzamajiem notikumiem Vācijas iekšējā dzīvē, kā žīdu grautiņiem un citām bēdīgām parādībām. Mēs sevišķi uzsvērām, ka Vācija masīvi bruņojas un visas pazīmes rāda uz draudīgām kara briesmām. Liels bija mūsu pārsteigums, kad mēs jau pēc pāris dienām „Brīvā Zemē” lasījām Virzas stāstu par sarunu ar mums. Abi lettoni neesot skopājušies tumšām krāsām, tēlodami viņam „šīs zemes maz iepriecinošās gaitas”. Virzas Berlīnes korespondences tulkojumu ar attiecīgiem komentāriem vācu sūtniecība Rīgā bija pasteigusies atsūtīt Auswaertiges Amt'am. Mums abiem ar Plensneru sekoja gara un plaša izskaidrošanās ar šādās lietās ļoti vārīgiem vācu kungiem. Mēs mēģinājām iestāstīt mūsu sarunu biedriem,

ka vācu sūtniecība Rīgā Virzas tekstu nepareizi tulkojusi: runādams savā dzejiskā valodā par „šīs zemes gaitām”, Virza nebūt neesot domājis Vācijas gaitas, bet gan pasaules gaitas vispār. Šaubos, vai mums izdevās pārliecināt mūsu „tiesnešus”.

Nākošā gada sākumā manu tuvāko draugu skaits pavairojās par vienu visai simpātisku kolēgu. Berlīnē ieradās jaunais Jugoslavijas sūtnis rakstnieks Ivo Andričs (Andrič), vēlākais Jugoslavijas zinātņu akadēmijas prezidents un Nobela balvas laureāts. Andričs apvienoja sevī plašu vispārēju izglītību ar izcilām psihologa dāvanām, stoīķa mieru un nosvērtību ar neikdienišķu iejūtību un spējām ātri orientēties politiskos jautājumos. Drīz vien mūsu starpā izveidojās sirsnīga draudzība. Pavasara mēnešos mēs ik svētdienas izbraucām uz kādu klusu ezera malu Berlīnes apkārtnē, kur pastaigādamies apmainījāmies informācijām un pārrunājām ikreizējo politisko stāvokli¹).

Ar Andriču mēs regulāri arī tikāmies pie Hitlera „galma tēlnieka” Arno Brekera, kura darbi bija uzstādīti jaunās valstskanclejas pieņemamās telpās un pie šīs celtnes galvenās ieejas. Pastāvīgs viesis pie Brekera bija arī ilggadīgais Grieķijas sūtnis Berlīnē, jaungrieķu dzejnieka Rizo-Rangabe atvase. Brekera enerģiskā kundze bija grieķiete. Brekers to bija pārvedis no Parīzes, kur viņš bija izgājis franču skolu. Bagāti ilustrētā monografiā Brekera franču kolēga Despio (Despiau) tēlo viņa attīstības gaitu un sniedz sīku darbu raksturojumu. Manā laikā Brekers Hitlera ietekmē bija kļuvis vienpusīgs, visi viņa tēli bija pārlietu monumentāli un „skaisti”. Tiem piemita pseudo-klasiskas pazīmes.

Pie Brekeriem vienmēr varēja sastapt interesantu sabiedrību. Es tur iepazinos ar Vinifredu Vagneri (Winfred Wagner), Hitlera dievinātā Richarda Vāgnera dēla Zigfrīda atraitni, tēlnieku Klimšu (Klimsch), pianisti Elliņu Neiju (Ney), par kuras mākslinieciskām spējām kritiķu domas bija dalītas. Kādu vakaru pie Brekeriem ieradās Hitlera gaišregis Krafts („Kraft aus Zuerich”), mazs, nervozs, mefistofeliska izskata vīriņš, melnu bārdū, nemierīgām kustībām un asu, urbīgu skatu. Visas trīs nacionālsociālistu ministru kundzes, kas tovakar bija atnākušas, uzklupa Kraftam, vēlēdamās zināt savu nākotni.

Es nevaru pateikt, ko Krafts viņām stāstīja, jo seanss noritēja noslēpumaini pusbalsī attālā Brekera darbnīcas kaktā. Ja ticēt valodām, tad Krafts Hitleram bija gluži pareizi pareģojis nākotni, par ko kritis nežēlastībā un savas dienas beidzis koncentrācijas nometnē.

Stāsts par Brekeru un Hitlera gaišreģi mani novedis tālu nākotnē. Man jāatgriežas pie vērojumiem un vērtējumiem politikas laukā pēc manu akreditīvu iesniegšanas. Jau 1939. gada janvarī svarīgi notikumi sāka risināties strauji, isā atstarpē sekodami viens otram, tā kā darba man bija vairāk kā pa pilnam.

5. janvarī Polijas ārlietu ministrs Beks ieradās Hitlera kalna mītnē. Sarunā ar Beku Hitlers pieprasīja Dancijas pievienošanu Vācijai un eksteritoriāla auto ceļa būvi caur Polijas teritoriju uz Austrumprūsiju. Kā kompensāciju viņš piesolīja neuzbrukšanas līguma pagarināšanu uz 20 gadiem un Polijas robežu neaizkaramības garantijas. Visus Hitlera priekšlikumus Beks noraidīja kā nepieņemamus. 26. janvarī Ribentrops Varšavā mēģināja panākt to pašu, bet arī bez sekmēm.

Februāra mēnesī Slovakijā izcēlās separatistu kustība, nacionālsociālistu emisāru spēcīgi atbalstīta. Isā laikā tā pieņēma tik draudīgus apmērus, ka Prāgas valdība bija spiesta arestēt autonomās Slovakijas ministru prezidentu Tiso (Tiso). Hitleram tagad bija situsi stunda likvidēt Čehoslovākiju, „atbrīvojot” Slovākiju un nodibinot Prāgā protektorātu.

Divas dienas pēc Tiso aresta, 13. martā, sekoja vācu ultimāts Čehoslovākijai. Nākošā dienā Čehoslovākijas valsts prezidents Hacha sava ārlietu ministra pavadībā ieradās Berlīnē sarunām ar Hitleru. Patiesībā tās nebija sarunas, jo Prāgas valsts vīriem Berlīnē uzturoties, vācu karaspēks bija jau iesoļojis Čehoslovākijā. Hacham un viņa pavadonim atlika vienīgi noklausīties garo Čehoslovākijas valdības grēku uzskaiti, ko tiem brutāli prezentēja Hitlers. Hitlera draudu ietekmēts, 15. martā pus piecos no rīta Hacha parakstīja protektorāta līgumu, nododams čehu tautas likteni Hitlera rokās. Francijā un Anglijā sacēlās sašutuma vētra. Visas pasaules priekšā Hitlers bija lauzis Daladjē un Čemberlēnam Minchenē doto solījumu, garantēt pēc Sudetijas pievienošanas Vācijai Čehoslovākijas robežu neaizkaramību. „Hitlers mani ir pie-

krāpis", deklarēja Daladjē. Čemberlēns apakšnamā paziņoja, ka Anglijas valdība garantē Polijas neaizkaramību, ja Vācija to apdraudētu. „Francija mani ir pilnvarojusi pateikt, ka tā pievienojas Anglijai”, viņš turpināja. 6. aprīlī Beks Londonā parakstīja vienošanos ar Anglijas valdību par vienpusīgo garantiju pārvēršanu savstarpējā palīdzības paktā.

Jau pēc nedēļas sekoja Lietuvas rinda. 20. martā Ribentrops pieņēma Lietuvas ārlietu ministru Urbši, kas atceļā no Romas īsi uzturējās Berlīnē. Ribentrops kategoriski pieprasīja tūlītēju Klaipēdas apgabala pievienošanu Vācijai. Pretējā gadījumā „vadonis” būšot spiests rīkoties zibeņa ātrumā. Lai lietuvieši nelolojot ilūzijas par palīdzību no ārienes. Nākamā dienā Veicsekers paziņoja Lietuvas valdībai, ka 22. martā Kauņas pilnvarotajam jāierodas Berlīnē, lai parakstītu attiecīgu vienošanos. Urbšis sākumā vilcinājās, bet beidzot, Ribentropam draudot, 23. martā, pusdienu no rīta, kapitulēja.

20. aprīlī vācu tauta svinēja Hitlera 50. dzimšanas dienu. Hitlers šo dienu atzīmēja ar iespaidīgu militāru parādi, kas vilkās vairākas stundas. Diplomātiskam korpusam un saviem ārzemju viesiem — no Latvijas bija ieradušies ģenerāļi Dankers un Hartmanis — viņš rādīja savus sasniegumus bruņošanās laukā, visus modernos ieročus, kādi atradās Vācijas armijas rīcībā.

28. aprīlī Hitlers reichstagā teiktā runā atbildēja ASV prezidentam Rūzveltam uz 15. aprīļa telegrafisko aicinājumu liecināt, ka Vācijai nav agresīvu nodomu ne pret vienu ārvalsti. Savā atbildē Hitlers svinīgi deklarēja, ka Vācija nedomā nevienam uzbrukt vai to apdraudēt. Cik divkosīgs bija šis apgalvojums, izriet no tā, ka Hitlers šinī runā vienā elpas vilcienā uzteica 1934. gada neuzbrukšanas līgumu ar Poliju un 1935. gada vienošanos ar Angliju par bruņošanos uz jūras. Dūrās acis, ka Hitlera runā nebija parasto uzbrukumu Padomju savienībai. Vērsdamies pret Rūzveltu, Hitlers sarkastiski jautāja, kas viņu īsti esot pilnvarojis uzstāties ārvalstu aizbildņa lomā.

Tās pašas dienas vakarā Ribentrops aicināja mani uz ārlietu ministriju. Lai izklaidētu katras šaubas par Vācijas valdības miermīlību, tā piesolot neuzbrukšanas līgumu saviem tuvākiem kaimiņiem — Skandināvijas valstīm, Latvijai un Igaunijai. Uz Lietuvu šis piesolījums neattie-

coties, jo 23. marta vienošanās jau saturot neuzbrukšanas klauzulu. Kā zināms, Dānija, Latvija un Igaunija piešķirumu pieņēma.

12. maijā vācu valdība rīkoja dineju starptautiskās jūras pētīšanas kongresa dalībniekiem. Latviju kongresā pārstāvēja zemkopības ministrijas zvejniecības un zivkopības nodaļas vadītājs Miežis. Pēc dinejas Portugales sūtnis da Veiga Simois palūdza mani sāpus: viņam esot man nododama informācija, kas mani droši vien interesēsot. Pirms pārnākšanas un Berlīni da Veiga Simois, kā es jau agrāk minēju, bija sūtņa amatā Prāgā un labi orientējās Austrumeiropas jautājumos. Mūs bija tuvinājis gluži nejaušs gadījums. Kā viens no nedaudziem sūtniem, es biju sekojis viņa ielūgumam uz portugaļu grāmatu izstādes atklāšanu Berlīnes universitātē 1939. gada janvara mēnesī. Šo manu žestu mans portugaļu kolēga neaizmirsā. Šoreiz viņš mani visos sīkumos informēja par Maskavas un Berlīnes tuvošanās centieniem. Sarunas jau esot stipri progresējušas. Arī žīda Litvinova atvietošana Padomju savienības ārlietu resora vadībā ar krievu Molotovu esot nepārprotama zīme šinī virzienā. Šāds pagrieziens radikāli grozīšot politisko konstelāciju Austrumeiropā un varot vienā vai otrā veidā skārt arī Baltijas valstis. Šī informācija viņam esot ienākusi no droša čehu avota. Mana Portugales kolēgas stāsts pilnā mērā apstiprināja to, kas man jau bija nācis zināms no citas puses.

22. maijā Ribentrops un Čano parakstīja Romas-Berlīnes draudzības paktu, vai, pareizāk sakot, savstarpējās militārās palīdzības līgumu. Jau sarunās par līguma noslēgšanu Čano Musolini uzdevumā bija aizrādījis Ribentropam, ka Itālija vismaz nākamās trīs gadus nav spējīga karot. Lai gan Ribentrops labi zināja, ka karš ar Poliju var sākties kuru katru brīdi, viņš atbildēja savam itaļu kolēgam, ka arī Vācija vēlas tikpat ilgi saglabāt mieru.

Gandrīz viss maija mēnesis Igaunijas sūtnim Toferam un man pagāja, veicot nepieciešamos priekšdarbus neuzbrukšanas līguma noslēgšanai ar Vāciju. Līguma teksts bija jāsaskaņo vispirms mūsu starpā un tad jākoordinē ar jau pastāvošo līgumu ar Padomju savienību. Igaunijas valdībai bija jāizprasa parlamenta piekrišana. Pie

mums tas, saprotams, atkrita. Igaunijas valsts padomē pēc ārlietu ministra Seltera²⁾ un virspavēlnieka Laidonera runām plaši debatēja par līguma projektu, pie kam padomes priekšsēdis Joachims Puhks iestājās par noteiktāku piesliešanos Anglijai. Nobalsojot, Vācijas priekšlikumu pieņēma ar lielu balsu vairākumu. Kad Munters un Selters bija sazinājušies un tekstu korigējuši, tas nonāca Berlīnē, kur Toferam un man tas bija jāceļ priekšā Auswaertiges Amt'ā. Tur to apsprieda nevien politiskā, bet arī juridiskā nodaļā. Grozījumus, kādus vēlējās vāci, vajadzēja pazinot ārlietu ministrijām uz Tallinu un Rīgu, no kurienes tad atkal nāca atbilde, pie tam ne vienmēr piekrītoša. Visa šī procedūra prasīja laiku un vēl vairāk pacietības.

7. jūnijā Munters Latvijas valdības vārdā parakstīja neuzbrukšanas līgumu. Tanī pat dienā līdzīgu līgumu parakstīja Selters. Pēc šīs ceremonijas Hitlers manā klātbūtnē pieņēma Munteru. Garā monologā viņš mums izklāstīja Vācijas attieksmes ar ārvalstīm. Munteram un man dūrās acīs Hitlera apgalvojums, ka par Krieviju vāci esot ļoti slikti informēti.

„Mēs nezinām, kas tur īsti notiek,” mums mēģināja iestāstīt Hitlers.

Ja Dānija neuzbrukšanas līgumu parakstīja nedēļu pirms mums, 31. maijā, tad tas izskaidrojams ar to, ka Dānijā atkrita viss, kas pie mums lietu komplicēja.

Sekoja vairākas klusākas nedēļas, kas man deva iespēju nobraukt uz Hāgu, lai iesniegtu Holandes karalienei savas pilnvaras.

Augusta sākumā pie manis ieradās mans augšā minētais draugs, valsts prezidenta kancelejas vicedirektors Kīvics. Viņš bija pirmā pasaules kara dalībnieks un rezerves virsnieks — majors. Pirms došanās uz Austrumprūsiju manevros viņš bija atnācis atvadīties. Viņam esot nojauta, ka mēs ilgāku laiku neredzēšoties...

Sestdien 1939. gada 19. augustā, es no Berlīnes izlidoju uz Karalaučiem, lai apmeklētu turienes gadskārtējo izstādi, kurā piedalījās arī Latvija. Es biju sīki informēts par gauso gaitu, kādā Maskavā ritēja krievu, angļu un franču sarunas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanai. No vairākiem avotiem man bija arī zināms, ka 1939. gada pirmajā pusē sākti vācu un krievu meklējumi ciešā-

kai sadarbībai saimnieciskā un politiskā laukā jau tālu pāvirzījušies uz priekšu. To, ka no vācu puses ar ilgām iecerēto līgumu parakstīs jau pēc četrām dienām, arī pats Hitlers nezināja, jo Maskava savu galīgo piekrišanu vēl nebija devusi. Bez līguma ar Padomju savienību Hitlers kara gājienam pret Poliju nevarēja riskēt, kaut gan saspīlējums abu valstu starpā bija sasniedzis augstspriegumu un valodas par drīzumā sagaidāmo bruņoto sadursmi negribēja apkust.

Vakarīnās, kuras gauleiters Kochs izstādes gadījumā rīkoja lūgtiem viesiem, mani jau no tāienes sirsnīgi smaidīdams apsveica kāds iznesīgs kungs rezerves ģenerāļa tērpā. Pirmā acumirkli es viņu nepazīnu. Tas bija nelielā valsts prezidenta Hindenburga dēls un adjutants pulkvedis Oskars Hindenburgs. Veselus piecus gadus mēs nebijām tikušies. Izrādījās, ka arī viņš jau bija mobilizēts, iesaukts aktīvā dienestā... Pie galda es sēdēju blakus Austrumprūsijas militārā apgabala priekšniekam ģenerālim fon Kichleram (von Kuechler). Vēl šodien labi atceros sarunu, kas man bija ar manu kaimiņu. „Poļu karaspēku mēs pieveiksīm pāris nedēļās”, man teica fon Kichlers, „un garantijām, ko Anglija vieglprātīgi devusi Polijai, ģeogrāfisku iemeslu dēļ, nav praktiskas nozīmes”. — „Angļu garantijas es tik zemu nenovērtētu,” es atbildēju ģenerālim, „manā izpratnē šo garantiju rezultātā karš var ieilgt, un noskaņojums Savienotajās valstīs skaidri norāda uz to, ka šī aizjūras lielvalsts, kas disponē par neizmējamām rezervēm, var iestāties koalīcijā pret Vāciju. Optimisms ir nevietā, un Vācijai var atkārtoties 1918. gads”. — „Vai jūs tā domājat?” man noprasiņa ģenerālis. „Es domāju gan”, bija mana tikpat īsā atbilde.

Pirmdien, 21. augustā, es atgriezos Berlīnē. Tās pašas dienas vēlā vakarā — drīz pēc pl. 23 — radiofons pārtrauca programmu un ziņoja, ka Berlīne un Maskava vienojušās noslēgt neuzbrukšanas līgumu, kura parakstīšanai Ribentrops 23. augustā ieradīšoties Maskavā... Mēs bijām pieraduši pārsteigumiem, bet tik strauju notikumu norisi diplomātiskā korpusā neviens paredzējis nebija. Nelūkojoties uz vēlo stundu, es telefoniski sazinājos ar jaunieceldo Lietuvas sūtni Škirpu (latviešu valodā, kuru viņš pārvaldīja perfekti!). Mēs nolēmām nekavējoties mobilizēt visus mūsu informācijas avotus, lai ievāktu tuvā-

kas ziņas par notikumu. — Jau 24. 8. visi pavedieni bija mūsu rokās. Mums bija pilnīgi droša un eksakta informācija nevien par pašu līgumu, bet arī par slepeno protokolu. Mums bija zināms, ka saskaņā ar šo protokolu, Somija, Igaunija un Latvija ietilpinātas Padomju savienības ietekmes sfairā, Lietuva — Vācijas. Sevišķi nepatīkami pārsteigts, ja, pat sašutis bija mans draugs Somijas sūtnis Ārno Vuorimā, kas, ja nemaldos, mums liktenīgajās dienās bija atvaļinājumā un tikai vēlāk dabūja zināt par Somijai „draudzīgās” Vācijas perfido soli. Lai būtu pilnīgi drošs par pirmatnējās informācijas pareizību, es to laikā no 25. 8. līdz 1. 9. vairākkārt pārbaudīju un par rezultātiem ikreiz ziņoju arī Munteram, vienmēr minēdams savus avotus (aptuveni!). Tas Munteram deva pamatu griezties pie Vācijas sūtņa fon Koces (Kotze) ar jautājumu, vai Maskavas līgums neskar Baltijas valstu neatkarību. Sūtnis, atsaukdamies uz 7. jūnija neuzbrukšanas līgumu, izvairījās no skaidras atbildes. Mana informācija bija precīza un avoti pirmšķirīgi, tāpēc, apmeklējot Auswaertiges Amt, es kategoriski apgalvoju politiskās daļas vadītājam Vērmanim (Woermann), ka vāci 23. 8. Latviju iztirgojuši krieviem. Vērmans to tikpat kategoriski noliedza. Mēs palikām katrs pie sava. Es taču nevarēju Vērmanim atklāt, ka viens no maniem informatoriem sēd tepat, pāris istabas no viņa. Kā zināms, Ribentrops un Molotovs 28. septembrī Maskavā parakstīja jaunu papildprotokolu pie 23. augusta līguma. Jaunais protokols atdeva Padomju savienībai arī Lietuvu.

Kad Ribentrops no Maskavas atgriezās Berlīnē, starp viņa sagaidītājiem Tempelhofas lidlaukā bija arī mans Lietuvas kolēģa Škirpa. Viņš nezināja, ka Maskavā tikko grozīts 23. 8. protokols. Viņš bija tanīs domās, ka Lietuva vienmēr vēl skaitas Vācijas ietekmes sfairā³⁾.

Vēl jāatzīmē, ka Hitlers arī līgumu ar Padomju savienību, tāpat kā visus iepriekš ar citām ārvalstīm parakstītos, slēdza skaidrā nodomā to lauzt. Divi mēneši kopš līguma parakstīšanas vēl nebija pagājuši, kad viņš militārai vadībai deva norādījumus uzskatīt okupēto Polijas teritoriju par platformu — place d'armes — tālākām militārām operācijām. Šos norādījumus viņš atkārtoja visu 1940. gadu. 1941. gada janvāra sākumā Rozenbergs, kā jau augšā minēju, man atklāja Hitlera nodomus uz-

brukt tuvākā nākotnē Padomju savienībai.

Hitleram līgumi vispār bija papīra strēmeles, nekas vairāk. Viņa viedoklis starptautisko līguma novērtēšanā neko neatšķīrās no tā, kas raksturoja un raksturo Maskavas varas vīrus. Pietika, ka kāds līgums viņa uztverē bija kļuvis neizdevīgs, lai to lauztu bez liekas kavēšanas, nostādot otru līguma slēdzēja pusi fait accompli priekšā. Hitlers gluži atklāti atzīstas šāda noziedzīgā mentalitātē. Savā grāmatā *Mein Kampf* viņš raksta (tulkoju brīvi): „Katrš saprātīgs valstvērs izlietos priekšrocības, kādas viņam piešķir draudzības, neuzbrukšanas un cita veida līgumi. Nožēlojams vientiesis — kas to nedarīs. Bet patūrēsim vienmēr prātā, ka līgumus slēdz tikai zināmam laikam. Apstākļiem mainoties, visizdevīgākais līgums var kļūt par kavēkli svarīgu mērķu sasniegšanai, var pārvērsties nepanesamā nastā, no kuras tad nekavējoties jāatkratas! Vienīgi idiots neatzīs tādas rīcības nepieciešamību”.

Staļins bija ne mazāks blēdis par Hitleru. Pēc vācu uzbrukuma Padomju savienībai 1941. gada 22. jūnijā viņš radiofonā krievu tautai mēģināja iestāstīt, ka neuzbrukšanas līgumu ar Hitleru viņš slēdzis vienīgi lai atvilktu elpu un bruņotos sagaidāmā vācu uzbrukuma atvairīšanai. Līdzīgi viņš taisnojās sabiedroto priekšā, kad tie viņam pārmeta, ka viņš slēdzis paktu ar „pašu nelabo”. Šī taisnošanās nepārlicina. Tā nav nekas vairāk kā meli. Ja viņš paktu tiešām būtu slēdzis aizsardzības nolūkā un bruņojies, lai atgaiņātu eventuālo vācu uzbrukumu, tad vāci kara sākumā nebūtu guvuši tik spīdošus panākumus, ka vācu ģenerālštāba priekšnieks Halders 4. jūlijā savās atzīmēs varēja izteikt pārliecību, ka krievu galīgai sakāvei pietikšot pāris nedēļu. Nē! Nelūkojoties uz Ribentropam 23. 8. 39. doto goda vārdu, ka krievi savu partneru nepiekrāps, viņš paktu slēdza, lai netraucēts nogaidītu, kamēr vāci un rietumnieki noasiņos, lai tad — kā tertius gaudens — viegli pievāktu laupījumu.

Visai zīmīgi, ka slēdzot ar mums 1939. gada 7. jūlijā neuzbrukšanas līgumu un atzīstot 1939. gada 23. augusta slepenā protokolā Latviju un Igauniju par Padomju savienības iespaidu sfairu, nacionālsociālisti tieši tanī pašā laikā nekautrējās izdot rakstu krājumu *Baltische Lande*, kura nolūks bija vēsturiski attaisnot un ideoloģiski sagatavot Baltijas valstu okupāciju un kolonizāciju. Tikpat

interesanti, ka jau gadu iepriekš arī lielinieki bija „pieteikuši savas tiesības” uz Baltijas valstīm. Padomju savienības zinātņu akadēmija bija izdevusi Indriķa chronikas tulkojumu, attaisnojot šāda izdevuma nepieciešamību ar Vācijai piedēvētiem nodomiem anektēt Baltijas valstis un atjaunot tur Vācu ordeņa un Hanzas kundzības laikus. Indriķa chronika liecinot par to, ka igauņi un latvieši jau 13. gadsimtā nosvērušies vairāk uz krievu nekā vācu pusi. Aleksandrs Nevskis, sagraujot Indriķa chronikā tēlotā slavenā Ledus kaujā uz Peipusa ezera (1242. gadā) ordeņa spēkus, esot apturējis vācu Drang nach Osten.

Vēl viena piezīme attiecībā uz izšķirīgajām dienām 1940. gada jūnija sākumā, tieši pirms Baltijas valstu neatkarības norieta.

Mums, t. i. Baltijas valstu sūtniem Berlīnē, labi bija zināms, ka kopš mēnešiem mēs dzīvojam briesmošo notikumu ēnā, bet kad tieši sāksies tragēdijas beigu cēliens un kādas formas tas pieņems, to neviens pateikt nevarēja. Nezināšanā par stāvokļa nopietnību, saprotams, nebija nedz prezidents Ulmanis, nedz Munters. Par to skaidri liecina teikums prezidenta 1940. gada 10 februāra radio-runā par sagaidāmo „smago, izšķirīgo brīdi” un sīkie norādījumi uz to, kā gatavoties šim brīdim. Divas dienas vēlāk Munters Latvijas universitātes aulā teiktā runā tik pat nepārprotami uzsvēra, ka mums stāv priekšā smagi pārbaudījumi, varbūt pat cīņas.

Par ko mums Berlīnē nebija skaidrības, tas bija jautājums, kā neklūdīgi interpretējams jēdziens „interesu sfaira” vācu-krievu 1939. gada 23. augusta protokolā. Zināmus norādījumus it kā deva baltvācu repatriācija un „Ziemas karš” ar Somiju. Konstruēt pilnīgu analogiju ar Somiju tomēr nebija iespējams: mēs taču bijām akceptējuši bāzu līgumu, Somija to bija noraidījusi.

Par mūsu nezināšanu un minējumiem nav sevišķi ko brīnīties. Mūsu sociāldemokrati (F. Cielēns Berlīnē 1940. g. jūlija beigās: „Viņi bez mums nemaz nevar!”), Kirchenšteins, lielinieku ieceltais armijas komandieris ģen. Klaviņš, jā, pat prezidents Ulmanis — visi viņi cerēja, ka lielinieki kaut kādu brīvību Baltijas valstīm atstās⁴).

Notikumi pārsteidza arī mani un ārlietu ministrijas līgumu departamenta direktoru Andreju Kampi, kas to-

reiz ilgāku laiku kā delegācijas vadītājs uzturējās Berlīnē saimniecisku jautājumu kārtošānai ar Vāciju.

Tanī pat laikā pie manis viesojās Igaunijas bīskapa Rahamāgi brālis Henno, Igaunijas valdības oficiosa redaktors un vācu sūtniecības Rīgā padomnieks fon Štolcmans ar kundzi. Mēs visi nojutām, ka gaiss piesātināts visādām varbūtībām, bet neviens nedomāja, ka mēs jau atrodamies drausmīgu notikumu priekšvakarā. Staļins, kas ar bažām lūkojās uz Vācijas uzvaras gājienu visās frontēs, savu nodomu īstenošanai veikli izmantoja to momentu, kad Hitlers bija aizņemts rietumos. Viņš nostādīja savu draugu „Hitleru” „fait accompli” priekšā.

1940. gada sākumā mūsu ārlietu ministrija drošības labad bija noorganizējusi regulāru kurjeru dienestu starp Rīgu, Berlīni un tām Rietumeiropas galvas pilsētām, ar kurām vēl pastāvēja satiksme. Apmēram divas reizes mēnesī ieradās kāds no ārlietu ministrijas augstākiem ierēdņiem, parasti nodaļas vadītājiem, kurjera pasta novešanai uz Rīgu. Šiem kurjeriem es jau sākot ar maija mēnesi mutiski uzdevu pateikt Munteram, ka piesardzības labad ministrijas slepenos arhīvus steidzīgi vajadzētu nogādāt Stokholmā. Ka mans lūgums palicis neievērots, ir neattaisnojama Muntera kļūda! Pilnīgi nepamatoti viņš, acīm redzot, jūnija sākumā būs paļāvīgāk lūkojies nākotnē nekā trīs mēnešus iepriekš, 12. februārī. Bet kas tad nav kļūdījies? Ir kļūdījušies daudz lielāki un gudrāki vīri nekā Munters. 1943. g. 21. februārī Franko iesniedza Čercilam memorandu, kurā viņš aizrādīja uz briesmām, kas draud cilvēcei sakarā ar lielinieku uzvaras gājienu Eiropas sirdī. Šie notikumi — Franko uztverē — varētu novest pie komunistiskas lielvalsts nodibināšanas, kas sniegtos no Atlantijas līdz Klusam Okeānam. Lielniecisma briesmas tad apdraudētu arī Angliju. 25. februārī Čerčils atbildēja Spānijas diktatoram, ka šādas briesmas nepastāvot (!). Viņš varot pareģot, ka pēc kara Anglija būšot stiprākā militārā vara Eiropā (!), Anglijas iespaids būšot lielāks kā jebkad pēc Napoleona krišanas (!) ...

Kad Rīgā bija nodibinājusies Kirchenšteina valdība, ļoti daudzi no Berlīnē akreditētiem sūtniem izteica man savu līdzziūtību. Turcijas vēstnieks Geređe, ASV lietvedis Kerks (Kirk) un Peru sūtnis Gildemeisters ieradās perso-

nīgi sūtniecībā, lai apliecinātu savas simpatijas. Viss, par ko viņi disponējot, katrā laikā atrodoties manā ricībā.

1965. g.

PIEZĪMES

1) Manas tuvās attiecsmes ar manu Dienvidslavijas kolēgu turpinājās arī pēc lielnieku iebrukuma Baltijas valstīs. Andričs bija vairākkārt mans viesis manā privātdzīvoklī, un es sekoju viņa ielūgumiem sūtniecībā. Vienā jautājumā mūsu uzskati radikāli atšķīrās. Lai kāds pēc kara būtu Dienvidslavijas starptautiskais stāvoklis, tā man kādā sarunā apgalvoja Andričs, Maskavas politikas noteicēji — gluži neatkarīgi no tā, kāds tur tad būšot režims — vienmēr iestāšoties par viņa dzimteni. Berlīnes kongress 1878. g. noteicot jauno teritoriālo iekārtu Balkanos, vienīgi pateicoties Krievijas delegācijas neatlaidībai, piešķīris Dienvidslavijai kādu salu, kuras nosaukumu krievi pat lāga neesot zinājuši. Šinī ziņā laika tecējumā nekas neesot grozījies. — Mani pārsteidza šāds nepamatots vispārinājums, un es dedzīgi oponentu savam kolēgam, tēloju viņam Baltijas valstu drausmīgo likteni, Maskavas briesmoņu kliecsošās nelikumības un varasdarbus, kā politisko pretinieku likvidāci u. iedzīvotāju deportācijas uz vergu nometnēm u. c., uzsverdams, ka palāvība uz komunistiem, kuriem nekas nav svēts, ir pilnīgi nevietā. Vienīgi režimam Maskavā mainoties un tiesiskai iekārtai atjaunojoties, viņa uzskatiem varbūt rastos zināms pamats. Noklausījies manus iebildumus, mans sarunu biedrs kļuva domīgs. Man acīmredzot esot vairāk pieredzes nekā viņam. Viņš neaizmirsīšot manus brīdinājumus. — Kad 1941. g. marta mēnesī, sakarā ar apvērsumu Dienvidslavijā, Andričs ar sūtniecības personālu piespiedu kārtā atstāja Berlīni, es nogāju stacijā, lai ardievotos no sava kolēgas. Mans nodoms nebūt nebija vienkārši izvedams, SS vīri bija ielenkuši staciju, novietojušies pie ieejas un ielaida vienīgi tos, kas leģitimējās kā aizbraucēji. Tikai pēc garas un plašas izskaidrošanās man izdevās — (divu SS vīru pavadībā (!) — nokļūt līdz Dienvidslavijas diplomātiem rezervētam vilcienam. Andriča acis kļuva valgas, kad viņš caur vagona logu sniedza man roku: „Je suis heureux de vous avoir connu” (es jutos laimīgs, ka esmu bijis ar jums pazīstams), bija viņa atvadvārdi. Tie skanēja kā ardievas uz mūžu, kas tie arī bija. — 2) Selters bija korporācijas Vironia filistrs. — 3) Škirpa un es nebūt nebijām vienīgie par slepenā protokola saturu informētie Berlīnes diplomatiskā korpusta locekļi. Kā es jau augšā minēju, tad arī Somijas sūtnim Wuorimaa protokola saturs nāca zināms, varbūt gan mazliet vēlāk nekā manam Lietuvas kolēgam un man.

Itālijas vēstniecības sekretārs Michele Lanza, kas ar pseudonīmu Leonardo Simoni publicējis dienas grāmatu „Berlino, Ambasciata d'Italia 1939—1943” — 1940. g. 21. jūlijā atzīmē, ka Ribentropa Molotova 1939. g. vienošanās saprotams (certainement) piešķirusi lieliniekiem rīcības brīvību Baltijas valstīs. Tāpat toreizējais Vācijas sūtnis Somijā Viperts fon Blichers savā grāmatā „Gesandter zwischen Diktatur und Demokratie” (170. lpp.) raksta, ka 1939. gadā Maskavā panāktās vienošanās saturs viņam neesot bijis nekāds noslēpums. — Kad kara noziedznieku prāvā Nirnbergā ASV prokurors uzaicināja Vācijas ārlietu ministrijas juridiskās nodaļas sekretāru Dr. Gausu (Gaus) nolasīt slepenā protokola tekstu, ko kopā ar citiem Auswaertiges Amt'a konfidencialiem dokumentiem sabiedrotie savā uzvaras gājiēnā rietumos bija ieguvuši nacionālsociālistu paslēptuvēs, Padomju savienības pārstāvis Rudenko mēģināja aizkavēt nolasīšanu. Līdz šai dienai lielinieki palikuši tikpat „kaunīgi”, kādi tie bija pirms 20 gadiem Nirnbergā. Nevienā no padomju autoru publikācijām, kas man ir bijušas pieejamas, es neesmu atradis norādījumu uz slepeno protokolu. Tas nav pieminēts arī nesen Maskavas mēnešrakstā Novij Mir iespiestās bijušā Padomju savienības Berlīnes vēstniecības sekretāra Berežkova atmiņās par Molotova sarunām ar Hitleru 1940. gada novembra mēnesī. Acīmredzot pastāv Kremļa varasvīru noliegums padomju autoriem piekļauties šim ominošam dokumentam, kas nodod liecību par noziedzīgo veikalu, ko 1939. g. 23. augustā Staļins slēdza ar Hitleru. Tā ir skaidra vēstures viltošana, jo par tādu uzskatāma nevien fakts sagrozīšana, bet arī to apzināta noklusēšana. — Privātā vēstulē fil. kand. J. Zalcmanis vērš manu uzmanību uz to, ka mana Munteram sniegtā informācija par 1939. g. 23. augusta un 28. septembra slepeno protokolu saturu bijusi noderīga arī prezidentam Ulmanim: savā 1939. g. 12. oktobra vēstījumā tautai prezidents pasvītro, ka 23. augustā un 28. septembrī Maskavā „nospraustas robežas mūsu lielo austrumu un rietumu kaimiņu interešu izplatījumam” (sk. Sējēja 1939. g. novembra burtnīcu). — Vēsturniekiem, kas apgalvo, ka protokolu saturs kļuvis zināms tikai pēc Vācijas sabrukuma — un tādu nav mazums —, dibināti var pārmest paviršību avotu pētīšanā. — 4) Pētīdams „rakstus”, fil. kand. Jānis Zalcmanis nesen uzdūrīes uz visai nozīmīgu Frankfurter Zeitung un The Times 1940. g. 17. jūnija numuros publicētu vienāda satura vācu oficiālās telegrafa aģentūras ziņu, kam vēsturnieki neizprotamā kārtā pagājuši secen. Šī ziņa attiecas uz vienošanos, ko pēc veselu mēnešu ilgušām sarunām 1940. g. 10. jūnijā Maskavā parakstījuši Vācijas un Padomju savienības pilnvarotie. Šī vienošanās ienes jaunus elementus Baltijas valstu neatkarības norieta priekšvēsturē. Vācijai, izrādās, mūsu traģēdijā piekrit daudz bēdīgāka loma, nekā to līdz šim tēlojuši vēsturnieki.

Zviedru laikraksta Svenska Dagbladet 1965. g. 25. augusta numurā

iespiestā rakstā Zalcmanis apskata tuvāk šo ziņu, kurā ir runa par modalitātēm strīdīgu jautājumu un starpgadījumu kārtošānā uz abu valstu robežām, pie kam sevišķi aizrādīts uz vācu-padomju 1939. g. 28. septembra draudzības un robežu līgumu, kas attiecas nevien uz Polijas, bet arī uz Lietuvas robežu ar Vāciju. Uzsvars šeit liekams uz vārdiem „valsts robežas”. Iepriekšējos vācu-lielinieku līgumos nav runa par valstu, bet vienīgi interešu sfairu robežu. Uzņemot 1940. g. 10. jūnijā parakstītā dokumentā apzīmējumu „valstu robežas”, vācu valdība dod savu piekrišanu nevien Lietuvas (un implicitē arī Latvijas un Igaunijas!) okupācijai, bet arī iekļaušanai Padomju savienībā: vācu valdība uzskata Lietuvu jau par Padomju savienības sastāvdaļu! — No Zalcmaņa atraduma izriet vesela rinda tālejošu secinājumu. Parakstot šādu vienošanos, vācieši lauza ar Lietuvu 1939. g. 22. martā slēgto līgumu, kurā abas puses apņemas neatbalstīt no trešās puses pret vienu no tām pielietotu varas darbību. Tālāk — kļūst saprotams, kāpēc lielinieki atstāja bez jebkādas ievērības vācu protestus pret to, ka tie pirms Baltijas valstu okupācijas itkā neesot konsultējuši Berlīni, šādi lauždami 1939. g. 23. augusta pakta 3. pantu. Vācu protesti tiešām ir pilnīgi nevietā. Kā var būt runa par nekonsultēšanu, ja veselu mēnesi spriests par jautājumiem, kuru priekšnoteikums ir okupācija?! — Ribentropa t.i. Hitlera liekulīgos protestos drīzāk izskan nevarīgas dusmas par to, ka Staļins Baltijas valstu pievākšanā aizsteidzies viņam priekšā. Zalcmaņa interesantā atklājuma gaismā vienam otram vēsturniekam un atmiņu rakstītājam būs jārevidē savs līdzšinējais spriedums par šīm mums liktenīgajām dienām. Tā, piem., zūd jebkurš pamats baltvācu vēsturnieka H. fon Rimšas (v. Rimscha) prātojumiem par to, „itkā Hitleris būtu cerējis uz lielinieku pieticību, cerējis, ka tie apmierināses ar bazēm un ka Baltijas valstis paturēs apmēram tādu pašu statusu, kādu pēc 2. pasaules kara paturēja Somija.” (Baltische Hefte, 1957. g. oktobra burtnīcas 12. lpp.). — Citādi labi informētais Italijas vēstniecības sekretārs Michele Lanza atzīmē 1940. g. 14. jūnijā savā dienas grāmatā, ka sakarā ar lielinieku draudiem Baltijas valstīm, vācu valdības aprindās valdot grūti apslēpts satraukums vai sajukums (désarroi). Ja Lanza Auswaertiges Amt'a vīros vērojis šādu noskaņu, tad tas nozīmē, ka vāciešiem ar cinisku liekulību izdevies maldināt savu sabiedroto, slēpjot savu patieso nostāju.

MĪKLAINAIS BERLĪNES VIESIS UN Dr. KLEISTA GRĀMATA „STARP HITLERU UN STAĻINU 1939-1945”

Laikraksta „Latvija” 1951. gada 20. oktobra n-rā bija ievietotas phil. cand. J. Zalcmaņa atmiņas par anonīmu viesi, kas vācu okupācijas laikā, 1942. gada oktobrī, ieradies no Berlīnes Rīgā, iekšlietu ģenerāldirekcijas sabiedrisko lietu departamentā, kur Zalcmanis toreiz strādājis par referentu. Zalcmanis atstāsta sarunu, kas mīklainam viesim, kurš savu vārdu nav teicis, bet uzdevies par Auswaertiges Amt'a ierēdni, bijusi ar departamenta vadītāju. Apmeklētājs no Berlīnes norādījis, ka neesot tāda vācu politiķa, kas nezinātu par Baltijas tautu vēlēšanos atgūt neatkarību. Šī mērķa īstenošanai viņš ieteicis sastādīt no latviešu sabiedrībā ietekmīgākām personām delegāciju, kas iesniegtu Vācijas ārlietu ministram priekšlikumu par Baltijas valstu nākotni. Ribentrops iesniegumu labprāt virzīšot tālāk uz „vadoņa” galveno mītni. Berlīnes ciemiņš apgalvojis, ka „vadonim” esot padomā atrisinājums, kas taisnīgs pret visām vācu ietekmē nonākušām tautām. Tālāk viesis bargi kritizējis Rozenberga Austrumu ministriju, reichskomisāra, Rīgas ģenerālkomisāra un vācu civilpārvaldes politiku vispār.

Arzemnieka uzvārds Zalcmanim palicis noslēpums un viņš savā rakstā jautā, vai anonīmais viesis, kas tikpat noslēpumaini nozudis kā ieradies, tiešām esot bijis Ribentropa „ambasadors”. Varbūt viņš esot bijis vienkārši gestapo provokators.

Zalcmaņa jautājumam atbild Dr. H. Marnics ar rakstu „Melnā roka”, kas ievietots Latvijas 1952. gada 19. janvara n-rā, izteikdams pārliecību, ka Berlīnes emisārs tiešām bijis Vācijas ārlietu ministrijas ierēdnis, kuram vajadzējis uzzināt Baltijas tautu vadošo personu noskaņojumu.

Dr. Marnica viedoklis neiztur kritikas. Ja Berlīnes viesis būtu bijis nopietni ņemams Auswaertiges Amt'a ierēdnis, tad viņam vajadzētu zināt, ka viņa šefs Ribentrops nebij tas vīrs, kam būtu pieticis drosmes, lai iesniegtu Hitleram Baltijas tautu pārstāvju memorandu ar prasību pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas. Ri-

bentrops bija akls Hitlera pavēļu izpildītājs un šādam uzdevumam nekādi piemērots nebija, it īpaši vēl tāpēc, ka Baltijas valstis bija Hitlera vācu tautas iecerētās dzīves telpas integrāla sastāvdaļa. Nekādi Baltijas tautu solījumi nevarēja atsvērt šo Hitlera grāmatā *Mein Kampf* skaidri fiksēto mērķi un pamudināt „vadoni” grozīt reiz nosprausto politikas pamatliniju. — Berlīnietim, kas sev piedēvēja tik augstu kvalifikāciju, to vajadzēja zināt. Ja viņš tomēr sabiedrisko lietu departamenta vadītājā modināja nepiepildāmas cerības, tad tā bija ļaunprātīga sarunu biedra maldināšana t. i. skaidra provokācija.

Tāpat viņam vajadzēja zināt, kāds bija tas „taisnīgais atrisinājums”, kas „vadonim” bija padomā ar vācu ietekmē nonākušām austrumu tautām, kuru piederīgie saskaņā ar nacionālsociālistu rases teoriju bija pieskaitāmi „zemcilvēkiem”. Ja berlīnietis tomēr nekautrējās notēlot savu „vadoni” kā iejūtīgu cilvēces labdari un apzināti maldināja savu Rīgas sarunu biedru, tad arī šādu izturēšanos nevar citādi apzīmēt, kā par provokāciju.

Nevarēdams solidarizēties ar Dr. Marnicu, es nolēmu piedalīties diskusijā un piesūtīju redakcijai savas „piezīmes”, kas ievietotas Latvijas 1952. gada 15. marta n-rā ar virsrakstu „Vēlreiz — sūtnis vai provokators?” Es tur rakstu:

Jāatzīstas, ka mūs nepārlicina Dr. Marnica argumentācija par labu slēdzienam, ka noslēpumainais Berlīnes emisārs tiešām esot bijis Vācijas ārlietu ministrijas ierēdnis. Vispirms Dr. Marnics ļoti maldās, apgalvodams, ka nevienprātība, kas Hitlera laikā valdīja vācu iestāžu starpā, bija noslēpums vācu tautas apzinīgajiem slāņiem. Tādi politiski analfabēti, par kādiem Dr. Marnics tēlo vāciešus, viņi nebūt nebija. Grūti būtu nācies „trešajā valstī” sameklēt pilsoni, kas, piem., nebūtu zinājis par sīvajām cīņām starp SS un SA. Tāpat katrs vairāk izglītotš vācietis zināja, ka Ribentrops nevarēja ciest Rozenbergu, ka Rozenbergs ienīda Gebelsu, Gebelss neieredzēja Gēringu, Gērings — Himleru u. t. t. Par šo savstarpējo naidu tautā cirkulēja neskaitāmi nostāsti. Nesaticība nacionālsociālistu varasvīru starpā gluži dabīgi izpaudās arī viņu vadīto resoru darbībā, ko pilsoņiem savās ikdieniskās gaitās nācās sajūst ik uz soļa. Kā tad viņi varēja

būt nezināšanā par īstiem apstākļiem tiklab partijas aprindās, kā arī valsts iestādēs?

Tāpat Dr. Marnics maldās, pieņemdams, ka pusotra gada vācu okupācijas režīma nebūtu pieticis, lai latvieši pārlicinātos, ka vācu pārvaldēs pastāvēja nevis divas pretējas politiskas strāvas vien, — Dr. Marnics aizmirst Gēringa ļaudis, kas „rosīgi darbojās” saimniecības laukā — bet gan neskaitāmas „konceptijas”, citiem vārdiem, ka vācu okupācijas iestādēs valdīja pilnīgs juceklis. Sabiedrisko lietu departamenta vadītājs par īsteniem apstākļiem pie okupantiem bija tikpat labi informēts, kā nejaušais iebraucējs no Berlīnes. Nekādu „patiesību” par nevienprātību vāciešu starpā viesis savam sarunu biedram vairs atklāt nevarēja. Nevar būt runa par to, ka noslēpumainais apmeklētājs būtu pratis delikāti pieiet jautājumiem, kas viņu interesēja. Ar visu savu bravūru viņš netika pat pāri pirmajam sākumam un atstāja kabinetu tikpat gudrs kā ienācis. Uzticētais uzdevums — ja tāds vispār dots — viņam nebija pa spēkam, jo partners izrādījās pārāks, apkērīgāks, izveicīgāks.

Jau šī neveiksme vien liek šaubīties par augsto kvalifikāciju, ko Dr. Marnics tik devīgi piedēvē berlīnietim. Bet autors aizmirst apstākli, kas liecina, ka apmeklētāja misija patiesībā bija pilnīgi lieka: 1942. gada oktobrī jau turpat veselu gadu Rīgā darbojās kārtējais Vācijas sūtnis, kura uzdevums bija taisni tas pats, ko apgalvoja veicam anonimais ceļotājs. Ja Vācijas sūtnis Dr. Vindeckers (Windecker) savos uzdevumos nebūtu bijis sekmīgs, tad taču Ribentrops viņu būtu nomainījis, kaut ar to pašu „ambasadoru”, par kuru šē runājam.

Dr. Marnicam ir vēl viens arguments par labu tam, ka viesis no Berlīnes tiešām esot bijis ārlietu ministrijas uzticības vīrs. Šis arguments tam šķiet tik spēcīgs, ka viņš to apzīmē par pierādījumu: viņš piesauc par liecinieku bij. Austrumministrijas un Ribentropa biroja darbinieku Dr. Kleistu un ieteic iepazīties ar K. grāmatu „Starp Hitleru un Staļinu”, tad izgaissīšot visas šaubas par viņa tezes pareizību. Bet arī šeit mums ir ļoti nopietni iebildumi pret Dr. Marnica „pierādījumu”. Kleista pavisrība un divdabība tik spilgti izpaužas viņa grāmatā, ka visiem viņa nostāstiem jāpieiet ar lielu rezervi.

Pēc Kleista domām, vācu-poļu karš esot izcēlies vienīgi poļu pārspīlētā nacionālisma, viņu nepiekāpības dēļ pret taisnīgām vācu prasībām, nevis agresijas, bet vienīgi aizsardzības nolūkā Staļins esot tīkojis pēc pakta ar Hitleru, latviešiem nekādas pretestības politikas pret vācu okupantiem neesot bijis. (Par Štuthofas koncentrācijas nometni Kleists, acīm redzot, nekā nav dzirdējis). Nacionālsociālistu okupācijas metodes bijušas gan šausmīgas, bet tās neesot atšķirušās no tām, ko tagad Vācijā lietojot rietumu sabiedrotie, u. t. t. Ar teikto jau pietiktu, bet tas vēl nav viss. Kleists gari un plaši stāsta, ka viņš pat Hitlera galvenajā mītnē izteicis iznīcinātāju spriedumu par Vācijas austrumpolitikas papēmieniem, ka kopš 1941. gada viņš esot varonīgi peldējis pret straumi, jo ne vien Vācijas, bet visas Eiropas nākotne bijusi apdraudēta. Bet Kleista kritikai piemīt tikai negatīvs raksturs, savas konstruktīvās idejas okupācijas pārvaldes pārveidošanai — ja viņam tādas vispār bijušas — viņš neizpauž. Viņš noklusē arī to, kāda tad bijusi viņa cīņa par Eiropas nākotni. Kleists paliek parādā pierādījumam, ka tiešām bijis tāds varonis, par kādu uzdodas. Par „ķecerībām”, kādas sev piedēvē Kleists, „trešajā valstī” mēdza pazust vai nu koncentrācijas nometnē, vai arī kādā disciplinārā karspēka vienībā.

Par piemēru minēšu kaut Beļģijas karaļa adjutantu pulkvedi Kivicu. Kad viņš uzdrošinājās celt iebildumus pret pārlietu bargo vācu okupācijas režīmu Beļģijā, viņu arestēja, degradēja par kapteini un tieši no cietuma nosūtīja par vada komandieri uz austrumu fronti. Viņš gan no turienes atgriezās, bet kā pilnīgs kroplis...

Katram, kas 1941. g. pavadīja Berlīnē, gluži neticams izklausās Kleista stāsts par to, ka 1941. g. 21. jūnija vakarā, tā tad dažas stundas pirms Vācijas uzbrukuma Padomju savienībai, Zentralstelle Osteuropa locekļi, t. i. vīri, kam vajadzēja būt sīki informētiem par briestošiem notikumiem austrumos, zīlējuši vai būs, vai nebūs karš ar Padomju savienību. Ka kara gājiens ir nolemta lieta, par to jau kopš mēnešiem zvirbuli čivināja no Berlīnes jumtiem, vienīgi notikumi Balkanos aizkavēja ofensīvas uzsākšanu.

Tiesa, Kleists savā grāmatā atzīmē, ka arī viņš īsu laiku bijis arestēts, bet ne jau tāpēc, ka būtu cīnījies par

Eiropas nākotni, kritizējis vācu okupācijas politiku vai pat iestājies par Baltijas tautu neatkarību, nē, — Gestapo vienkārši interesējās par viņa gaitām Zviedrijā. Viņa stāvokli šis epizods nesatricināja, viņš arī turpmāk būdīja nacionālsociālistu varasvīru uzticību un veica visādus uzdevumus. Vērotājam, kas uzmanīgi sekojis notikumiem „trešajā valstī”, atliek vienīgi registrēt šādus brīnumus un ierindot Kleistu Torvalda „Nenoskaidrotās parādībās”, par kurām savā rakstā runā Dr. Marnics.

Salīdzinot ar gludo Kleistu, kas izrādījās pārāks par saviem maizestēviem, Zalcmaņa rakstā minētais naīvais un mazliet neaptēstais „Ribentropa ambasadors” atstāj nevarīga iesācēja-diletanta iespaidu. Nav brīnums, ka viņam, lietojot Dr. Marnica izteicienu, bija jānozūd no skatuves.

Tik tālu mans 1952. gada raksts. Šodien — pēc 12 gadiem — es savas piezīmes par Kleistu varu papildināt ar dažiem datiem, kas man starplaikā nākuši zināmi.

SS-Obersturmbannfuehrer's Bruno Peteris Kleists pirms kara bijis pielabinājies ārlietu ministrijas departamenta direktoram Andrejam Kampem. Kampes ģimenē, Jāņu muižā pie Cēsīm, Kleists arī viesojies un pavadījis kādu Jāņu vakaru, kurā tieši gadā, nevaru pateikt. Mieža¹⁾ dienas grāmatā Kleista vārds sastopams diezgan bieži. Ar viņu 1944.-45. gadā, acīm redzot, cieši sadarbojušies tie latvieši, kas toreiz sagaidīja, ka vācieši atjaunos Baltijas valstis. No politiskās skatuves Kleists vēl šobaltdien nav nozudis. Būdams biedrs „Gesellschaft fuer freie Publizistik”, viņš veicinājis amerikāņu „vēsturnieka” Hogana grāmatas „Der erzwungene Krieg” izdošanu. Hogana tezes, ka Hitlers bijis miera eņģelis un ka otrais pasaules karš izcēlies „perfīdas” Anglijas, „lielmanības apsēstās” Polijas un Rūzvelta „asinskāres” dēļ, daudz neko neatšķiras no tām, kuras Kleists aizstāv savā grāmatā.

1952. un 1964. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Bij. latviešu pašpārvaldes finanču ģenerāldirektora J. Mieža dienas grāmata par 1944. un 1945. g. notikumiem līdz Vācijas sabrukumam, publicēta Vācijas „Latvijā” 1955. un 1956. g.

**DAŽAS PIEZĒMES PIE 1953. GADĀ
VĀCIJAS „LATVIJĀ” IESPIESTĀS RAKSTU SERIJAS
„KAS BIJA MUNTERS?”**

„Mēs neciešam, ja viena persona... sāk augt pāri mūsu galvām. Tad tā ir kā gruzis mūsu aci, kas nedod miera tik ilgi, kamēr esam to izņēmuši. Mēs neciešam galotnes, jo esam līdzēnas zemes tauta. Mēs mīlam sūnu un paēglus, kuru galotnes vējš piespiež pie zemes.”

Augusts Gailits, „Liesmojošā sirds”.

„Lai liktens ir žēlīgs tam, kas kaut par sprīdi pārsniedz viduvējību un kas laikus nav mācījis apslēpt savu augumu. Katru izņēmumu masas sajūt kā izaicinājumu un apvainojumu, jo viduvējība tur valda! Esiet viduvēji!”

J. Scherr, „Cilvēciskā traģikomēdija”.

Rakstu sērijas „Kas bija Munterš”? ievadījumā redakcija izsaka šaubas, vai citai personai Muntera vietā ārlietu ministra amatā 1939. un 1940. gados būtu izdevies novērst mūsu tautas un valsts traģēdiju. Šādas šaubas ir pilnīgi dibinātas. Nevīlus tās uzmāksies ikkuram kaut cik nopietnam vēstures gaitu vērotājam, kas šo jautājumu apskatīs objektīvi no plašāka viedokļa un nevis tik vienpusīgi un tendenciozi, kā to darījis rakstu sērijas autors, mēģinot interpretēt vēsturiskus notikumus visai primitīviem līdzekļiem un paņēmieniem. Jau tas vien, ka Igaunijas un Lietuvas toreizējiem ārlietu ministriem Selteram un Urbšim, — kam nepiemita tādas īpašības, kādas min. rakstu autors inkriminē Munteram, neizdevās pasargāt mūsu kaimiņvalstis no tā paša drausmīgā likteņa, kas ķēra Latviju, norāda uz to, ka Muntera personai 1939.-40. gadu traģiskos notikumos nepienākas tā izšķirīgā loma, ko tai piedēvē sērijas autors.

Ar tāda veida politiskās gatavības apliecību, kādu mums izraksta savos apcerējumos sērijas autors, mums nav iespējams rādīties brīvo nāciju saimē un prasīt mūsu

neatkarības atjaunošanu. Šāda veida raksti tāpēc ir kvalificējami kā mūsu valsts interesēm kaitīgi. — Par laimi patiesie apstākļi mūsu ārpolitikā izskatījās citādi nekā tos tēlo autors. Vai tāpēc nebūtu bijis pareizāk nemaz neaizkart rakstu seriā pārrunātos sāpīgos jautājumus tanī aspektā, no kāda tiem piegājis autors? Bet ja jau tas reiz ir noticis, tad nevar paiet garām apcerējuma īpatnībām un kļūdām. To noskaidrošanai un korektūrai veltītas sekojošās piezīmes, kas radušās vienīgi patiesības labā un nebūt ne nolūkā aizstāvēt Munteru. Šo piezīmju rakstīšanai nav ne mazākā personīgā iemesla uzstāties Muntera apoloģēta lomā. Nekādus labumus vai paaugstinājumus dienestā viņš no Muntera saņēmis nav, drīzāk otrādi — 1935. gadā viņu no tāda svarīga un interesanta centra, kāds bija Berlīnē, uz trijiem gadiem pārcēla uz kluso Talīnu... Ja šo rindu rakstītājs uzskata sevi par leģitimētu pateikt savu vārdu ārpolitiskos jautājumos, tad tāpēc, ka divdesmit gados viņš ir guvis zināmu pieredzi šinī laukā, tiklab centrā kā arī kādās sešās ārvalstīs un tikpat daudz dažādos amatos, sākot ar atašeju un beidzot ar sūtni.

Tik daudz pro domo. Un tomēr — mans uzdevums nav viegls, jo šeit pārrunājamās rakstu seriā sacerētājs neraksta vis, kā tas šādos gadījumos parasts — ad rem, bet — ad hominem: viscaur saskatāma tendence, sacerētāja cenšanās par katru cenu nosēdināt Munteru uz apsūdzēto sola un pierādīt, ka viņš ir bijis mūsu valsts kaprācis. Pie tam seriā autors to nedara vis tieši un atklāti, bet aplinkus, modinot lasītājos visādas aizdomas. Viņš operē gan ar dažādām baumām un tenkām, gan ar to, ko par Munteru stāstījuši igauņi un ko par to nav zinājuši pat tā draugi. Viņš neskopojas ar Muntera domu lasīšanu, atklāj, ko Munters „klusībā” bija cerējis un piedēvē tam visādus nepārbaudītus un nepārbaudāmus nodomus. Šāds paņēmieni, saprotams, ļoti apgrūtina nopietnu diskusiju. Rakstu seriā lietīškas pārrunas aiz principālas dabas apsvērumiem pilnīgi zūd, tur, kur autors iztīrza visādas intimitātes, sāk savu „danci pa trim”, par liecinieci saviem nostāstiem piesauc kādu Latgales krievieti, pacienā lasītājus ar salkanībām, kā piemēram, „kādas mātes traģēdija” un tml. Mēs tāpēc šim nodaļām arī nemaz nepieskārsimies.

Bet kādi tad ir kapitālie grēki, ko autors pārmet Munteram?

Vispirms, Munters pēc savas izcelšanās esot bijis vai nu tīrs vācietis, vai arī — kā citi domā — pārvācotas latviešu ģimenes atvase. Viņš esot audzis vācu apkārtnē un mūsu nacionālie centieni viņam esot bijuši sveši. Tālāk — pēc autora domām — Munters bijis par jaunu un nepiedzīvojušu saviem uzdevumiem. Ikreizējās politiskās situācijas analīze viņam vēl bijusi pa spēkam, sinteze — nē. Autors uzskaita Muntera karjēras atsevišķus etapus: viņš to bija sācis 1920. gadā, 22 gadu vecumā, „tūlīt jau kā preses nodaļas sekretārs”. (Zemākas dienesta pakāpes par šo toreiz ārlietu ministrijā nemaz nebija!) Pēc 5 gadiem, tā tad 27 un ne 23 gadu vecumā, kā apgalvo autors, Munters ir Baltijas valstu nodaļas un nevis „daļas”, kā to sauc autors) vadītājs. Viņš ieņem šo posteni 6 gadus, un 1931. gadā viņu ieceļ administratīvi-juridiskā departamenta direktora amatā, kurā viņš paliek līdz 1933. gadam, kad viņš kļūst ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs. Pēc tālākiem trim gadiem — 1936. gada 14. jūlijā — Munteru ieceļ par ārlietu ministru. Viņam ir 38 gadi.

Nākošais apsūdzības pamats: Munters sirdzis ar igauniskiem kompleksiem un 6 gadus no vietas, būdams „svarīgā un atbildīgā Baltijas valstu daļas vadītāja amatā”, apzināti sabotējis attieksmju izveidošanu ar mūsu kaimiņvalstīm.

Beidzot — aiz savtīgiem iemesliem un, varbūt, lai novērstu sabiedrības uzmanību no paša radītām neveiksmēm Baltijas politikas laukā, Munters kopš 1934. gada visu savu enerģiju esot koncentrējis uz Tautu savienību. Tur viņš gan guvis laurus, bet iznākums tomēr bijis tas, ka grūtajā brīdī mēs bijuši vieni.

Apskatīsim šos apsūdzības punktus katru atsevišķi.

Vispirms Muntera vācietība. Tas vien, ka viņš pēc savas izcelšanās būtu bijis tīrs vācietis, mums vēl nedod iemeslu apšaubīt viņa lojalitāti pret Latviju. Ir veca patiesība, ka neofīti — tikko atgrieztie — parasti ir jaunās mācības dedzīgāki aizstāvji nekā vecie šīs ticības piekritēji. Tiklab nacionālu minoritāšu uzsūkšanas procesā, kā arī individuālos pāртаutošanas gadījumos tikko teiktais ļoti bieži izpaužas visai krasi. Podbielskis, Kaprivi (Capri-vi) un Purtaless (Pourtales), — pirmais polis, otrais ita-

lietis, trešais francūzis, — bija stipri vācu ķeizara troņa balsti. Vācu augstskolu nacifikāciju Hitlers bija uzticējis lietuvietim profesoram Gerulim. Maksima Gorkija dēls, franču ģenerālis Peskovs, nesen vēl pārstāvēja savu jauno tēviņu Franciju, būdams vēstnieks Tālajos austrumos. Francijas republikas prezidenta kabineta šefs Kostjuško (Kosciuszko) ir polis pēc tautības, tāpat Francijas parlamenta viceprezidents Paļevskis. Un ko teikt par abiem franču šumaniem, Robertu un Morisu? Roberts, būdams bij. vācu armijas virsnieks vai vismaz kara resora ierēdnis, taču noteikti būtu turams aizdomās. Sevišķi spilgtus piemērus mēs šinī ziņā atrodam caru laiku Krievijas vēsturē, kur blakus štirmeriem, Vitēm un Benkendorfiem augstos un pat ļoti augstos amatos sastopami arī Laimingi, Zakkiti un vīri ar līdzīgiem uzvārdiem. Un Beks, bij. Polijas ārlietu ministrs? Vai viņš tiešām bija polis pēc izcelšanās? Šādu pat jautājumu varētu uzstādīt attieksmē uz vairākiem citiem poļu diplomatiem, piemēram — Papē, Romeru, Malhommu.

Mūsu nacionālie centieni Munteram, saprotams, esot bijuši sveši. Toties viņš mīlējis Latvijas dabu, un kājām apceļojis mūsu dzimto zemi. Šī mīlestība piederējusi Muntera neapšaubāmām simpatiskām īpašībām. Šāds autora konstatējums nav nekas nejaušs. Viņam tas ir nepieciešams. Un nevis kaut kur, bet pareizā vietā, proti — apcerējuma sākumā. Turpretim viņš neatrod par vajadzīgu atsevišķi uzskaitīt Muntera pārējās simpatiskās īpašības. Ar uguni tādas nav sameklējamas serijas visos 14 turpīnājumos. Bet kas par to. Reiz autors izcēlis tādu spilgtu Muntera simpatisku īpašību kā mīlestību pret Latvijas dabu, viņš lasītāja priekšā jau pietiekami leģitimējies kā bezpartejisks vērotājs, uz ko droši var paļauties. Pēc šādas koncesijas par autora objektivitāti šaubu būt nevar, un lasītājs var ticēt visam tam, kas rakstu sacerētājam vēl padomā...

Patiesībā Munteram piemita ne mazums simpatisku īpašību. Būtu autors kaut atzīmējis sirsnību, ar kādu Munters pievērsās Latvijas vēsturei, it īpaši arī mūsu „dzīvajai vēsturei”, mūsu vecajai paaudzei — tautas atmodas laikmeta darbiniekiem. Stundām ilgi viņš, piemēram, varēja klausīties sirmā Jankava tēva nostāstos par seniem laikiem.

Bet atgriezīsimies pie jautājuma par Muntera tautību. Varbūt taisnība ir tiem, kas domā, ka vācu apkārtnē augušam Munteram tomēr ir bijusi latviska izcelšanās. Arī tādā gadījumā — pēc autora uzskata — vācu ģimenē pavadītā bērnība, nepiedalīšanās piektā gada kustībā (7 gadu vecumā!) un valsts proklamēšanā kā nenomazgājams traips gulstas uz Muntera personu un kā tumša ēna seko viņam visās viņa tālākās gaitās.

Rodas jautājums, kur gan mēs nonāktu, ja sekotu raksta autoram un apšaubītu kāda darbinieka lojalitāti aiz minētiem iemesliem vien. Latvijas neatkarības laikā mums ir bijis ne mazums valsts darbinieku, kas no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ šinī ziņā atradušies līdzīgā stāvoklī kā Munters. Latvijas universitātes vadībā, piemēram, bija personas, kas visu laiku piederēja vācu draudzei. Piedalīšanās valsts proklamēšanā vēl nebūt nenozīmē monopola iegūšanu uz patriotismu. Atcerēsimies kaut gadījumu ar tās pašas „šļuras” ievārīšanu... Mūsu autora secinājums ir pārlieku riskants un liecina, ka viņš nav pārdomājis līdz galam savu vienkāršo formulu, kurā nekādi nav ietilpināmas dzīves raibās, daudzveidīgās parādības.

Pirmais Valmieras pilsētas galva — latvietis Dr. med. Georgs Apīnis vēl savos vīra gados saucās Appings un sagājās vienīgi ar muižniekiem, bet savu krustdēlu L.k.o.k. Georgu Dīnstmani, vēlāko ārlietu ministrijas nodaļas vadītāju un Tiesas palatas locekli, izaudzināja par krietnu tautieti. Cēsu mācītājs Georgs Feders savos studiju gados Tērbatā bija vācu korporācijas biedrs. Par viņa dēlu — mācītāja Bertrama un ārsta Gerharda latvietību, neievērojot viņu vāciskos priekšvārdus, neviens, kas viņus pazīst, nešaubīsies. Ja Munters, kas bija audzis svešā apkārtnē, kā pazudusi avs atgriezās savās tēva mājās pie tautas, no kuras viņš bija cēlies, tad par to viņš nav turams aizdomās vai pazudināms. Par to var vienīgi priecāties, jo ir rakstīts: „Priecājieties ar mani, jo es esmu savu avi atradis, kas bija zudusi. Es jums saku, debesīs valdīs lielāks prieks par vienu vienīgu grēcinieku, kas savus grēkus nožēlo, nekā par 99 taisnīgiem, kam grēki nav jānožēlo.”

Kas attiecas uz raksta autora acīs aizdomīgo Muntera priekšvārdu Vilhelms, lai būtu atļauts atgādināt Vilhel-

mu Purvīti. Gluži nevietā ir Ringolda Kalninga pieminēšana šīnī sakarībā. R. Kalninga parādu finanču ministrijai pilnā mērā atsver viņa nopelni mūsu valūtas stabilizēšanā.

Apcerējumu autors atrod, ka Muntera karjēra ārlietu resorā bijusi „spīdoša”. Acīm redzot, viņš ar to grib teikt, ka Munters avansējies visai ātri. Patiesībā Muntera dienesta gaitā nav nekā neparasta. Ārlietu resorā mums ir bijuši nodaļu vadītāji un departamenta direktori jaunāki par Munteru un vienos gados ar viņu. Robertam Liepiņam ir 32 gadi kad viņš nāk depart. direktora amatā, Vilhelmam Munteram — 33, Andrejam Kampem taisni tikpat daudz un Arturam Štegmanim tikai pāris gadu vairāk. Ar 38 gadiem Munters ir ārlietu ministrs. Tieši tādā pat vecumā Roberts Liepiņš pārņēma finanču un Alfreds Bērziņš — sabiedrisko lietu resorus. Rekordu šīnī ziņā uzstāda Alfrēds Valdmanis: viņam ir tikai 29 gadi, kad viņu ieceļ par finanču ministru. Mēs redzam — Munters nav nekāds izņēmums un, pat uzskatot viņu par tādu, viņam netrūkst viena vecuma līdzgaitnieku.

Autors gluži pareizi atzīmē Muntera neikdienišķās spējas. Lai pilnīgi raksturotu Muntera personu, jāsaka, ka viņam bija ļoti solidas zināšanas i vispārējā, i diplomātijas vēsturē, filozofijā un Vakareiropas literātūrā. Viņš dzīvi interesējās par valodniecības teorētiskiem jautājumiem, mīlēja grāmatas un bija cītīgs lasītājs, atgādinādamš šīnī ziņā tādu vispusīgi izglītotu, kulturas piesātinātu cilvēku, kāds bija, piemēram, Mārgers Skujenieks. Munters pēc savas dabas bija individuālists, viņš nemīlēja pūli un turējās vairāk savrūp, kas, saprotams, ne visiem patika. Viņam bija neparasti laba atmiņa: viņš piemēram, zināja no galvas mūsu muitas tarifa nomenklatūras likumus, pozīcijas un likmes. Būdamš attapīgs un asprātīgs sarunu biedrs, viņš savos spriedumos nebūt nebija autoritārs, bet labprāt uzklausīja arī svešas domas. Reiz viņš tās bija atzinis par pareizām, viņš tās arī akceptēja. Viņam piemita rets domu spraigums un loģiskums. Būdamš ģenerālsēkretārs un ārlietu ministrs, viņš reizēm bija pārsteidzīgs iepretim mazāk spējīgiem darbiniekiem. Bet pats apzinādamies straujš esam, viņš šādos gadījumos mēģināja savaldīties un sevi kontrolēt.

Rakstu serijas sacerētājs apgalvo, ka Munters visu laiku a priori kopš 1925. gada neglīdzējis sakaru izkopšanu

ar mūsu kaimiņvalstīm Lietuvu un Igauniju, sevišķi ar pēdējo, it kā nenokārtotu personīgu rēķinu dēļ, jo, kā igaunī esot runājuši, viņš Igaunijas armijas rindas esot atstājis patvarīgi.

Te vispirms jāiebilst, ka autors, acīm redzot, nav pietiekami informēts par ārlietu ministrijas nodaļas vadītāja ietekmes un iespēju robežām. Patstāvīgas „politikas” taisīšana nodaļas vadītājam jau a priori nemaz nebija pa spēkam. Viņš izpildīja vienīgi direktīvas, kas nāca „no augšas”. Svarīgākā loma „politikas taisīšanā” jau piekrita sūtnim attiecīgajā valstī. Viņš tur vēroja notikumus un noskaņas, ziņoja par tiem ārlietu ministram, un nāca ar ierosinājumiem un priekšlikumiem. Varēja gadīties — un ne retumis arī tiešām gadījās — ka sūtņa ziņojumi nemaz nenonāca līdz nodaļas vadītājam, jo, lai tur nonāktu, tiem bija jāiziet caur divām instancēm — ģenerālsekretāru un politiskā departamenta direktoru. Ja nodaļas vadītājs reizēm griezās rakstiski pie sūtņa, tad viņš to darīja „ārlietu ministra uzdevumā”. Par svarīgu un atbildīgu kādas nodaļas vadītāja amatu var nosaukt tikai ar ierobežojumiem, resp. iepriekš vienojoties par to, ko īsti saprast ar šiem apzīmējumiem.

Ja autoram tiešām būtu taisnība un Munters patvarīgi būtu pārkāpis viņam nospraustās darbības robežas, līdz ar to satiksmē ar mūsu kaimiņu valstīm ieturot mūsu kopējām interesēm kaitīgu personīgu līniju, tad šī apsūdzība vērstos pret Muntera tiešiem un netiešiem priekšniekiem vēl vairāk, nekā pret pašu Munteru. Kā tad šādas lietas varēja notikt aiz ārlietu resora vadītāja un attiecīgo sūtņu muguras? Autors ar savu apgalvojumu pilnīgi diskreditē tādas izcilas personas kā Hugo Celmiņu, V. Salno u. c., bet it īpaši sūtni Zariņu, kam sakaru izkopšana un padziļināšana ar mūsu ziemeļu kaimiņu bija sirdslieta. K. Zariņš šim uzdevumam piešķīra tik lielu vērību, ka ārlietu resora vadību savienoja ar sūtņa pienākumu izpildīšanu Tallinā. Autora tēlojumā iznāk, it kā minētiem valdības locekļiem nebūtu bijusi nekāda noteikšana Valdemāra ielā, it kā viņi visi būtu akli gājuši nepilnus 30 gadus vecā Muntera pavadā. Ja kaut puse no tā, ko par Muntera grēkiem zina rakstīt rakstu virknes sacerētājs, būtu patiesība, tad tās pietiktu, lai jautātu, vai tad tiešām neviens neredzēja, kāda odze, kāds kaiteklis, — ko Meierovics

bija pacēlis no lielceļa malas — auga ārlietu ministrijas paspārnē?

Pret autora mēģinājumiem mest ēnu uz mūsu vispār cienītiem un nopelniem bagātiem valstsvīriem jāceļ visnoteiktākie iebildumi. Pēc K. Zariņa par sūtni Tallinā nāca R. Liepiņš, kam kā bijušam sūtnim Kauņā bija piedzīvojumi Baltijas politikā. Vai viņš nedarīja visu, lai veicinātu sadarbību ar igauņiem?

Ja tomēr satiksmē ar mūsu ziemeļu kaimiņiem ne vienmēr viss ritēja tā, kā tas būtu bijis vēlams, tad iemesli būs meklējami nevien pie mums, bet dažos gadījumos, protams, arī „otrā pusē”, igauņu tautas rakstura īpašībās un zināmā rezervē pret visu latvisko, kas iesakņojusies jau kopš paaudzēm, ja, pat gadu simteņiem un izpaužas arī igauņu literātūrā. Neatkarības laikā mūsu savstarpējās attiecības bez tam bija apgrūtinātas ar īpašu hipotēku — Cēsu kaujām. Igauņi pārmeta mums netaisnību Cēsu kauju novērtēšanā. Viņi bija tanīs domās, ka mums vajadzēja vairāk izcelt igauņu bruņoto spēku nopelnus pie Cēsīm gūtā uzvarā. Visvairāk savā godkāribā aizkārts jutās kāds augsts igauņu armijas virsnieks, kura dzīslās netecēja neviena pati pilīte igauņu asiņu...

Ja tikko minētā gadījumā igauņi nevarēja piedot „grēkus” mūsu militāriem rakstniekiem, tad mūsu ziemeļu kaimiņa civilie vēsturnieki vēl trīsdesmitajos gados nopietni krustoja šķēpus ar mūsējiem kādā citā visai „aktuālā” jautājumā. Nezināmi jūras sirotāji 1187. gadā bija izlaupijuši un līdz pašiem pamatiem nodedzinājuši bagāto zviedru pilsētu Sigtunu. Pēc tam viņi savās laivās atkal pazuduši austrumu virzzienā. Kas bija šie jūras vilki? Mūsu vēsturnieki izteica domas, ka tie varētu būt bijuši mūsu senči. Igaunų zinātniekiem tas bija par daudz. Visas zīmes skaidri norādot, ka šos varoņdarbus neesot pastrādājis neviens cits, kā viņu pašu uzņēmīgo jūras braucēju priekšteči. Latviešu mēģinājums piesavināties igauņu laurus esot vēstures viltošana. Lai dotu šim tīri akadēmiskam strīdam plašāku rezonanci, jautājumā iejaucās igauņu dienas prese.

Ne visiem mūsu starpā nenokārtotiem jautājumiem piemita šāds, var teikt, vēsturiska anekdota raksturs. Tomēr patiesi svarīgas problēmas mēs tur neatradīsim. Igauniem bija sava lībiešu „irredenta”, mums sava Lauru

kolonija. Ja ieilga to pārpratumu kārtošana, kas pastāvēja mūsu starpā, tad tā nebija Muntera vaina. Novelt atbildību par to uz kādu nodaļas vadītāju, kā mūsu autors to dara, nozīmē zaudēt ikkuru samēra sajūtu un pieiet lietām ar tām neatbilstošu mērauklu. To pretešību saknes, kas reizēm traucēja mūsu satiksmi ar igauņiem, meklējamas dziļāk nekā Muntera personā.

Munters mīlēja igauņu tautu, literatūru un valodu. Šo valodu viņš prata pilnīgi, ar visām niansēm un izlokšņu atšķirībām un labprāt to arī lietoja. No personīgas pieredzes viņš labi pazina mūsu ziemeļu kaimiņu rakstura labās un ļaunās puses un viņu īpatnības. Un igauņi to zināja.

Gadus desmit Munters uzturēja tuvus, ļoti draudzīgus sakarus ar daudziem saviem bijušiem cīņu biedriem Igaunijas armijā, sevišķi ar saviem bijušiem tiešiem priekšniekiem, to vidū ar pulkvedi A. Jaaksonu, kas trīsdesmitajos gados ilgu laiku bija izglītības ministra postenī. Ja viņš patvarīgi būtu atstājis Igaunijas armijas rindas, tad šis draudzīgās saites sen būtu izirusas, un viņš nebūtu arī apbalvots ar Igaunijas brīvības krustu. Tas, ka Munters nemēdza dižoties ar savām kareivja gaitām Igaunijas armijā, runā viņam tikai par labu.

Par kādiem nopelniem Munteram un „dažiem citiem” piešķirts L.k.o., par to, ka autors domā, vēl šobaltdien nesot īstas skaidrības pašas Lāčplēša kara ordeņa domes locekļiem. Vai apcerējuma autors apzinās, ka ar šādu apgalvojumu viņš grauj ne vien Lāčplēša kara ordeņa domes, bet visas Lāčplēšu saimes prestižu?

Kamēr Munters bija Baltijas valstu nodaļas vadītājs (no 1925. līdz 1931. gadam), viņa darbība dabīgā kārtā varēja ritēt vienīgi augšā raksturotos šauros ietvaros Būdams no 1931. — 1933. gadam administratīvi-juridiskā departamenta direktors, viņš pievērsās citas dabas uzdevumiem — organizatorisku, tiesisku, pārvaldes un saimniecības jautājumu kārtošanai, turpinot dzīvi interesēties — kaut arī vairāk teorētiski — par Baltijas valstu problēmām, sevišķi muitas ūnijas iespējām.

Kad Munters bija stājies ģenerālsekretāra amatā, viņam bija dota iespēja aktīvi veicināt Baltijas valstu kopējo politiku: viņa pūliņi paplašināt un padziļināt Baltijas valstu sadarbību vainagojās ar Baltijas valstu an-

šanas noslēgšanu 1934. gada 12. septembrī (un nevis varšā, kā raksta mūsu autors). Šo svarīgo notikumu rakstu sacerētājs apzīmē par „Baltijas valstu attieksmju nonākšanu strupceļā”! Munteram pašam šis nenormālais stāvoklis esot bijis vislabāk zināms, bet viņš neesot nekā darījis tā uzlabošanai. Sapienti sat! Tādu apgalvojumu var vienīgi nosaukt par vēstures apzinātu viltošanu.

Otru notikumu, kurā izpaudās ārlietu ministrijas ģenerālsēkretāra Muntera drošā iniciatīva — mūsu sūtņu pirmo un vienīgo sanākumi kopš 1922. gada — autors vienkārši noklusē, jo tas neiederas viņa shēmā. Konferences uzdevums bija pārrunās ar ārlietu ministrijas darbiniekiem koordinēt centra un pārstāvību darbību. Šādas sanāksmes vajadzība jau sen bija nobriedusi. Tās īstenošana bija Muntera nopelnis. To autors pilnīgi ignorē un apgalvo, ka kopš 1934. gada visa Muntera uzmanība bijusi veltīta Tautu savienībai, no kuras viņš esot gaidījis labumus ne tik daudz Latvijai, kā pats sev: izcīnot mums vietu Tautu savienības padomē, viņš esot cerējis uz labi atalgotu posteni Tautu savienības sekretariātā. Latvijas ievēlēšana Tautas savienības padomē 1936. gadā sarūgtinājusi mūsu kaimiņus igauņus un lietuviešus, attālinot no mums šos mūsu dabīgos sabiedrotos. Nelūkojoties uz ārvalstu diplomātu bagātīgu pacienāšanu viņiem par godu rīkotās „reprezentāblās” pieņemšanās ar visādiem Latvijas speciālitātēm, Munteram neesot izdevies stiprināt mūsu pozīcijas rietumu pasaulē: kad Maskava mums 1939. gadā uzspiedusi savus bazu līgumus, mēs neesot varējuši cerēt uz palīdzību Tautu savienībā.

Pierādījumus saviem prātojumiem, ka Munters „klusībā” gatavojis sev vietu, Tautas savienības sekretariātā, rakstu serijas sacerētājs, protams, paliek mums parādā. Latvijas ievēlēšana Tautas savienības padomē nebūt nebija uzskatāma kā mūsu valsts individuāla godināšana. Tā bija domāta visai Baltijas valstu reģionālai grupai. Pēc zināma laika spriža būtu pienākusi arī Lietuvas un Igaunijas rinda.

Mūsu ārlietu ministrs visādā ziņā atbilda prasībām, ko varēja uzstādīt padomes loceklis, un savus uzdevumus tur veica ar tādu prasmi, ka divus gadus vēlāk viņu iecēla par padomes sesijas prezidentu. Ja mūsu autoram būtu taisnība un pie mūsu kaimiņiem par Muntera panākumiem

Ženēvā tiešām būtu valdījis „sarūgtinājums”, tad tas tikai liecinātu par stāvokļa neizprašanu Tallinā un Kauņā. Kad divdesmitajos gados tā pati Tautu savienība uzticēja ģenerālim Laidoneram svarīgu misiju kādā robežu jautājuma kārtošanā Tuvajos austrumos, Rīgā un Kauņā nevienam neienāca prātā to uzskatīt par iemeslu kaut kādam sarūgtinājumam, gluži otrādi — par šādu igaunju panākumu starptautiskā forumā mēs sajūtām vienīgi prieku un gandarījumu.

Rakstu virknes autors pielaiž varbūtību, ka aiz Muntera rošības Ženēvā slēpies gluži velnišķīgs nodevības plāns: neesot izslēgts, ka viņš apzināti mēģinājis aizkavēt „kopējas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas frontes radišanu pret iespējamo padomju agresiju”. Šeit autors gluži nepamatoti savu vientiesību piedēvē arī Munteram. Ja jau Muntera nodoms tiešām būtu bijis veicināt, resp. paātrināt padomju agresiju pret Baltijas valstīm, tad grūti iedomāties iedarbīgāku līdzekli šī plāna īstenošanai kā steidzīgu autora propagandētās kopējas frontes radišanu. Būtu taču bijis naivi sagaidīt, ka krievi, salikuši rokas klēpī, mierīgi noskatītos, kā rodas pret viņiem vērsta militāra koalīcija. Atcerēsīties, kādu lomu 1940. gada katastrofā spēlēja šī pati, faktiski vienīgi padomju varasvīru fantazijā pastāvošā fronte: viņi ar tās šķietāmo eksistenci mēģināja attaisnot savu brutālo uzbrukumu Baltijas valstīm.

Apgalvojums, ka Munters kopš 1934. gada biežāk bija sastopams Ženēvā, nekā Rīgā, vienkārši nesaietas ar patiesību.

Šķiet, ka ārzemnieku pacienāšanā ar Latvijas „speciālitātēm”, vēl nebūtu saskatāms nekas ļauns. To darīja visi mūsu diplomāti, kā nu kurš prazdams, jo jāsaka, ka pieņemšanu rīkošana ir māksla, ko viens piesavinās vieglāki, otrs tikai ar lielām pūlēm — ja vispār. Šis jautājums jau pats par sevi ir tik delikāts, ka tam var pieskārties vienīgi ar vislielāko apdomu. Kas viss šinī laukā nav piedzīvots! — Ja kādam no mūsu diplomātiem šī māksla piemita, tad tas bija Munters. Viņš šeit prata ieturēt pareizo mēru un izvairīties no galējībām gan vienā, gan otrā virzienā, kas būtu nepatīkami dūrušās acīs ārzemniekiem.

Bet būtu tīrais brīnums, ja Munters kaut šinī ziņā būtu izdabājis rakstu serijas autoram: viņš, lūk, savās

pieņemšanās, neievērojot visus pūļņus, neesot pratis „nodibināt personīgus kontaktus ar ārvalstu diplomātiem”. — Droši vien lielāki nopelni kontaktu nodibināšanā bija tam mūsu pārstāvim Skandināvijas valstīs, kas savus viesus, gan pusdienās, gan vakariņās, mēdza pacienāt ar neikdienišķu ēdienu — pirmklasīgām pašlasītām bekām! Viņš bija liels bekošājs, vietējās sēņu biedrības — Svampforeningen — biedrs, un bekošanai mobilizēja nevien savus ģimenes locekļus, bet arī pārstāvības personālu. Bet pat pret visgaršīgākām bekām tomēr var iebilst, ka tās nav nekas specifiski latvisks. Tās nevar nostāties blakus tādām tautiskām ēdienam, kāds ir skābi kāposti ar treknu cūkgaļu un pankūkām. Ar šādu maltīti kāds no mūsu vecākās paaudzes sūtņiem pacienāja savu angļu kolēģu jau pirmā apciemojumā un pie tam tik bagātīgi, ka nodrošināts bija ne vien kontakts, bet nabaga viesim bija jāmeklē ārsta palīdzība. Šī pacienāšana viņam palika atmiņā visam mūžam. Minētie gadījumi tomēr pilnīgi nobāl to interesanto novērojumu priekšā, kurus kādā citā Latvijas sūtniecībā par šo tematu savācis un uzglabājis iespiestus arī nākamām paaudzēm savā grāmatā kāds ārzemju žurnālists.

Ar šādiem panākumiem Munters, protams, lepoties nevarēja. Tāpēc — kā mūsu autors konstatē — mūsu saites ar rietumiem arī pēc mūsu ārlietu ministra pūļņiem Ženēvā „palikušas” tik vājas, ka mēs 1939. gadā neesot varējuši domāt par aizsardzības meklēšanu Tautu savienībā.

Uz šo Munteram vērsto pārmetumu var atbildēt ar jautājumu: Kur tad Tautu savienība bija tad, kad Hitlers lauza starptautiskos līgumus, iesaļojot Reinzemē, atņēma Lietuvai Klaipēdu u. t. t.? Kur tā bija tad, kad gāja bojā Austrija un Čehoslovākija? Acīmredzot, mūsu katastrofā Muntera politiskai līnijai, viņa personīgai veiklībai vai neveiklībai izšķirīgas nozīmes nebija.

Bāzu līguma jautājumā autors kā antitezi Muntera rīcībai izceļ Lietuvas tā laika ārlietu ministra Urbša cīņu Maskavā. Kā mēs zinām, Lietuvu lielnieki toreiz kārdināja ar Viļņu. Bez tam Lietuvas ārpolitika pretēji mūsējai visu laiku vairāk orientējās tiklab uz Berlīni, kā uz Maskavu. Ar Lietuvu Maskavas attieksmes aiz vairākiem iemesliem no laika gala bija labākas nekā ar mums. Uz

bij. ilggadīgo Lietuvas sūtni Maskavā, dzejnieku Baltrušaiti, krievi vienmēr lūkojās kā uz savu cilvēku. Pēc nacionālsociālistu iesoļošanas Klaipēdā, Kauņas satiksmē ar Berlīni iestājās zināms vēsums, bet Maskava arvien vēl palika Lietuvas lielā cerība attieksmēs ar Poliju. Galu galā tas neko nelīdzēja, un arī Urbša ciņa Maskavā Lietuvu neglāba.

Kara resora un armijas vadības liecību piesaukšana pret Munteru būtu labāk izpalikusi, jo šiem lieciniekiem būtu drīzāk pietāvējis rūpēties par kārtību pašu mājās, tās mazliet uzpost un spodrināt: kas tad bija tie, kas tikai tad sāka ārzemēs meklēt smagos ieročus, kad savās bāzēs jau mēnešiem ilgi sēdēja sarkanarmieši un tur rīkojās pēc savas patikas?

Rakstu serijas autors apgalvo, ka 1939. gada pavasarī vai vasarā mūsu valdība nolēmusi noskaidrot Berlīnē, vai nebūtu iespējams atrast tur palīdzību sarkanarmijas iebrukuma gadījumā. Ja šāds nodoms tiešām būtu pastāvējis, tad tas liecinātu par pilnīgu toreizējās politiskās situācijas neizpratni. Bez tam tas nozīmētu, ka aizmirstas visas pirmā pasaules kara un mūsu pirmo neatkarības gadu mācības, aizmirsta f. d. Golca „sūtība” Baltijas valstīs, Bermonta dēkas aizmugurē u. c. Vai cerībai uz palīdzību no šīs puses varēja būt kaut mazākais nopietni ņemams pamats?

Jau Veimaras republikas laikā ne mazais bija to vācu politiķu skaits, kas uz Baltijas valstīm lūkojās kā uz „sezonas parādību”. Viņiem Baltijas valstis, skatoties pēc ikreizējiem apstākļiem, bija vai nu vecākā vācu kolonija, vai arī dabiska Krievijas sastāvdaļa, tās piedēklis. Šādus uzskatus pauda nevien vācu labā spārna prese, kā Deutsche Zeitung, Kreuzzeitung un Lokalanzeigers, bet reizēm arī ts. demokratiskie laikraksti. Vossische Zeitung galvenais redaktors Georgs Bernhards, demokrātu partijas iespaidīgs biedrs un reichstaga loceklis, nekautrējās šo viedokli atklāti deklarēt 1924. gada rudenī mūsu žurnalistiem, pie tam vēl — Latvijas sūtniecībā, kur viņš bija viesis! „Katrai lietai ir sava mala”, viņš pamācīja savus latvju kolēgas, „bet tas nebūt nenozīmē, ka šai malai jābūt arī valstīm”! Uz vācu ārlietu ministrijas aktīm, kas attiecās uz Baltijas valstīm, visus 20 gadus varēja lasīt raksturīgu apzīmējumu: IV Rd., tas ir Randstaaten — no-

maļvalstis. Baltijas valstu pārstāvības Berlīnē vairākkārt vērsa Auswaertiges amt'a uzmanību uz apzīmējuma nepiemērotību, un lūdza to grozīt, bet bez panākumiem.

Visspilgtāko izpausmi šī vācu ārpolitiskā doktrīna atrada Hitlera grāmatā *Mein Kampf*, kur skaidri pateikts, ka Baltijas valstis uzskatāmas par Vācijas Lebensraum — koloniālu telpu.

Mūsu ārpolitiskās koncepcijas pamatteze — un to zināja katrs ārlietu ministrijas sekretārs — tāpēc bija, ka mums ir divi ienaidnieki Nr. 1, kas var apdraudēt mūsu neatkarību — Pad. savienība un nacionālsociālistiskā Vācija.

1939. gada janvāra beigās Ribentrops devās uz Varšavu. Oficiālā versijā brauciena nolūks bija Berlīnes-Varšavas neuzbrukšanas līguma piecgades atzīmēšana. Ribentropa patiesais nolūks Varšavā bija gluži cits — Polijas iesaistīšana kopējā frontē pret Maskavu. No tās, saprotams, nekas neiznāca. Drīz vien pēc šīs Ribentropa neveiksmes sākās Berlīnes un Maskavas tuvošanās: klusībā brieda Ribentropa-Molotova pakts.

Cik liela bija nacionālsociālistu „vēlēšanās” 1939. gadā redzēt ka delegātu sarunu vešanai Alfr. Bērziņu, par to liecina tas, ka gadus pusotrus vēlāk vācu drošības iestādes šo iecerēto delegātu iesēdināja uz 32 mēnešiem koncentrācijas nometnē par grēkiem, kurus viņš it kā bija nodarījis tieši tanī laikā, kad vācu ārlietu ministrija — kā mūsu autors apgalvo — viņu vēlējās apsveikt Berlīnē kā Latvijas valdības pārstāvi... Kādu palīdzību mēs varējām sagaidīt no Berlīnes, par to skaidru valodu runā nacionālsociālistu politika Baltijas valstīs vācu okupācijas laikā. Atcerēsimies kaut bēdīgi slaveno 1942. gada 20 februāra rīkojumu Nr. 2185 par miesas soda noteikšanu dzelzceļniekiem — latviešiem...

Pilnīgi no gaisa grābts ir rakstu serijas autora apgalvojums, ka 1939. gada vasarā Vācija esot piedāvājusi ievest Latvijā vācu karaspēku, kas nosargātu mūsu zemes robežas pret austrumiem. Mūsu ārlietu ministrija šo piesolījumu esot vienkārši noraidījusi un šo faktu latviešu sabiedrībai noklusējusi.

Lielākais, ko mēs 1939. gada starptautiskā politiskā situācijā varējām sasniegt, bija neuzbrukšanas līgums ar Vāciju. Šo līgumu 1939. gada 7. jūnijā Berlīnē parakstīja

Munters, vienā laikā ar Igaunijas ārlietu ministru Selteru. Šinī gadījumā Munteru pieņēma tiklab Hitlers, kā arī Ribentrops. Viņam bija sarunas ar Himleru, ģenerālštāba priekšnieku Halderu un citiem vācu valstsvīriem. Pats par sevi saprotams, ka rakstu serijas autors to visu noklusē.

Mūsu neitrālītātes deklarācija autora acīs žēlastības neatrod: viņš par to ironizē. Ka šo politisko aktu var novērtēt arī citādi, redzams no Lietuvas bij. finanču ministra Dr. Karveļa norādījuma šā gada augusta sanāksmē Annabergā: mūsu toreiz deklarētā neitrālītāte bijusi vienīgi pareizā stāja.

Var pilnīgi piekrist apcerējuma autora konstatējumam, ka mazo tautu likteņi lielajiem diktātoriem ur vienaldzīgi. Bet šāds šaurs egoisms nebūt nav diktātoru privilēģija. Vēsturē netrūkst piemēru, kur to piekropj valstis, kuru iekārta nav apzīmējama par diktātorisku vai autoritāru. Tās to tad parasti mēģina attaisnot ar t.s. *raison d'état*. Ja vēstures procesā konstatējama brutāla varas politika, tad a priori tā vēl nebūt nav uzskatāma par kāda diktatora individuālas gribas izpausmi. Faktori, kas noteic vēstures gaitas, ir dažādi un daudzveidīgi. Tie nepadodas reducēšanai uz kādu vienkāršotu formulu. No pseudo-zinātniskiem, vēstures likuma vienkāršotājiem mūs jau pag. gadu simtenī brīdina pazīstamais Šveices kultūrvēsturnieks J. Burkhards (Burckhardt), *Weltgeschichtliche Betrachtungen* autors. Viņš tos nosauc par „*terribles simplificateurs*”. Blakus ģeopolitiskām, ideoloģiskām u. c. dotībām politikā darbojas imponderabilijas, elementārie dzinuļi, kas ne vienmēr padodas aplēšanai un bieži vien izrādas stiprāki par valstsvīru individuāliem spēkiem. Principia, non homines! No mūsdienu vēsturniekiem pat tādi personības kulta aizstāvji, ka amerikānis Sidnejs Hūks (Sidney Hook) (*The Hero in History*) un angļis Čārlzs Petri (Charles Petrie) (*Diplomatic History*) viscaur pasvīto tās robežas, kas notikumu norisē vilktas valstsvīru — „politikas taisītāju” personīgai jaudai un ietekmei. Piešķirt mūsu martiroloģijā Muntera un prezidenta personām tādu izšķirošu nozīmi, kā to dara rakstu serijas autors, nozīmē atstāt neievērotas principālās atziņas, kādas guvusi vēsture kā zinātniska disciplīna.

Ar vēsturiskiem faktiem rakstu virknes sacerētājs rīkojas gluži pēc savas patikas. Savas fantazijas augļus viņš lētticīgiem lasītājiem pasniedz kā neapšaubāmas realitātes.

Tipiska šīnī ziņā ir nodaļa, kas ar virsrakstu „Anglija steidzas palīgā” veltīta Somijas varonīgai cīņai ar sarkano armiju. Par šo īpatno „steigšanos” mēs atrodam interesantus datus Čerčila memuāros. Somu-krievu karš sākās 1939. gada 28. novembrī. Tikai „1940. gada janvāra mēnesī”, raksta Čerčils, „Londona atvēra brīvprātīgo reģistrēšanas biroju un vairāki desmiti britu lidmašīnu devās uz Somiju... Bet patiesībā nekas tiešām noderīgs netika realizēts”. Līdz pašam marta mēnesim angļi bija paspējuši nosūtīt uz Somiju tikai „minimālus vairumus municijas no pašuniecīgām rezervēm”. Beidzot, 1940. gada 12. martā angļu valdība nolēma sūtīt uz Somiju ekspedīcijas korpusu cauri Norvēģijai un Zviedrijas teritorijai. Tā kā abas šīs valstis karaspēka caurlaidei savu piekrišanu nedeva, tad, kā Čerčils vairākkārt pasvītro, visam pasākumam no sākta gala bijusi paredzama neveiksme. Bez tam šī „steidzīgā” palīdzība būtu arī nākusi par velti: taisnī tani pat dienā, kad angļu valdība nolēma sūtīt karaspēku uz Somiju, t. i. 12. martā — un nevis februāra sākumā, kā raksta mūsu autors — somi pieņēma Maskavas diktētos pamiera noteikumus, līdz ar to angļu palīdzības plāni „sabruka un nozuda archīvos”, — raksta Čerčils.

Bet Čerčils rakstu sērijas sacerētajam nav nekāda autoritāte. Viņš notikumus iztulko pēc savas garšas. Angļu teicamos nodomus viņš vienkārši vērtē kā reālu palīdzību un visā nopietnībā secina: „Ja arī visas trīs Baltijas valstis būtu nostājušās pret krievu prasībām, tad tās arī būtu saņēmušas no rietumu valstīm reālu palīdzību”. No kurienes tad mūsu autors smēļ savas zināšanas? Kāds ir viņa atpakaļdatētā optimisma pamats? Sakautā Polija bija vācu un krievu armijas varā, ar Vāciju rietumvalstis atradās kara stāvoklī, Baltijas jūras ūdeņi angļu flotei nebija pieejami, un Skandināvijas valstis liedzās laist cauri savai teritorijai rietumvalstu bruņotos spēkus. No kuras puses mums reāla palīdzība varēja nākt, paliek mūsu strātēga noslēpums. Bet nerunājot jau nemaz par ģeografiskām dotībām, Francijas militārais sabrukums 1940. gada maija mēnesī un angļu ekspedīcijas korpusa katastrofa

pie Denkerkas skaidri pierāda, ka šīs valstis mums toreiz nekādu efektīvu palīdzību sniegt nespēja.

Tikai pēc savas ekskursijas fantāzijas pasaulē mūsu autors sāk attapties un atzīstas, ka patiesībā arī Somija, par spīti visai Anglijas „steidzībai”, nekādu palīdzību saņēmusi neesot, jo angļu karaspēks Somijā, lūk, nemaz neesot nonācis! Te nu bija! Kālab tad visa neregālā prātošana? Autors sapinas pretrunās un nevajadzīgā kārtā pats sevi diskreditē.

Bet nepārmetīsim viņam toreizējā sarežģītā starptautiskā stāvokļa neizprašanu. Ir citas lietas, kuras vēsturiekam, — kas tik autoritātīvi ņemas spriest par to, kas noticis ministru kabineta sēdēs,—gan vajadzētu zināt, piemēram, ka V. Gulbis 1940. gada jūnijā vairs nebija ministru kabineta loceklis. Jau kopš 1939. gada janvāra mēneša V. Gulbi iekšlietu ministra amatā bija atvietojis K. Veidnieks. Munters nebūt nebija vienīgais ministru kabineta loceklis, kas palika savā amatā visu Ulmaņa režīma laiku. Tas ir sākums, mums teiks. Labi, bet šis sākums lieku reizi norāda uz autora paviršību vispār. Pārrunājamais temats ir par daudz nopietns, lai varētu vienkārši paiet garām šādām kļūdām. Ja jau šāda ir autora pieeja viegli pārbaudāmiem faktiem, tad ko gan teikt par viņa neskaitāmiem prātojumiem, kas sākas un beidzas ar „varbūt”, „laikam”, „cirkulēja versija”, „staigāja valodas” u. tml. Tie nav ne mazākās ievēribas cienīgi.

Būtu vēl atzīmējams kāds sākums, kas raksturo mūsu autoru kā militāru lietpratēju. Aizstāvēdams domu, ka Baltijas valstīm, līdzīgi Somijai, vajadzējis pretoties lielinieku prasībām un eventuāli cīnīties ar iebrucēju, viņš pilnīgi aizmirst tās priekšrocības, kādas defensīvai cīņai jau pati daba piešķīrusi Somijai. Mūsu austrumrobeža no topografiskā viedokļa nemaz nav salīdzināma ar somukrievu pierobežas joslu. Čerčils to pilnīgi saprot un savos memuāros uzsver, ka Baltijas valstīm neesot bijis „nekādas iespējas sekmīgi pretoties sarkanai armijai”.

Rezumējot šo piezīmju galveno daļu, jāsaka, ka rakstu virknes autora „pierādījumi”, ka Munters būtu konspirējis pret Latviju, nopietnu kritiku neiztur. Tie nav nekas vairāk, kā vienkāršas insinūācijas vai arī tīri subjektīvas dabas konstrukcijas. Pārlicinātāja spēka tām nav.

Munters, saprotams, nebija bez vainas. Viņa kļūda

bija tā, ka viņš neizprata Kremļa varasvīru īsto dabu, palāvās uz lielinieku solījumiem un ticēja ar Maskavu slēgtiem līgumiem. Bet vai tad Munters ir vienīgais, kas kļūdiņies satiksmē ar diktātoriem? Pirms viņa un pēc viņa ir kļūdījušies un vēl šobaltdien kļūdās daudzi citi un vēl gluži citāda formāta valstsvīri. Vai nekļūdījās tās mūsu sociāldemokrātu autoritātes ārpolitiskos jautājumos, kas Ulmaņa režīma laikā dzīvoja emigrācijā un, tiklīdz bija nodibinājusies Višinska valdība, steidzās atgriezties Latvijā? Uz labi domātiem brīdinājumiem no šāda soļa viņu atbilde skanēja: „Bez mums viņi nemaz iztikt nevar!”¹⁾ Pie tam mūsu sociāldemokrāti ļoti labi zināja, ka viņu partijas biedri Pad. savienībā jau sen bija nolikvidēti kā sociālnodevēji. Notikumi drīz vien pierādīja, ka Višinska rokas puīši ļoti labi varēja iztikt bez mūsu repatriantiem. Vai nekļūdās tie, kas šodien iestājas par brīvās pasaules drošības paktu ar Maskavu, ja šis priekšlikums vispār ir domāts nopietni un ne kā vienkāršas izmēģināšanas balons? Rietumu diplomātijai varbūt gluži labi noderētu kāda rokas grāmata satiksmei ar diktātoriem, bet, par nožēlošanu, tāda vēl nav uzrakstīta.

Munters nav mūsu autora vienīgais upuris. Bez Muntera viņa uzmanību izpelnījies vēl Andrejs Kampe. Jau nodaļā, kas veltīta bazu līguma slēgšanai, autors atzīmē, ka Muntera vienīgais pavadonis braucienā uz Maskavu esot bijis Kampe. Senators O. Ozoliņš tur ieradies tikai beidzamā momentā un sarunās piedalījies neesot. Arī Muntera un viņa kundzes ceļojumā uz PSRS viņu vienīgais pavadonis bijis Kampe. Atceļā no Ļeņingradas Munters un Kampe esot piedalījušies Rītupē Jāņu vakara svinēšanā. Vietējie Jāņu bērni interesējušies par savu viesu iespaidiem Pad. savienībā. Munters no atbildēm izvairījies, bet daži kausi miestīņa atraisījuši Andreja Kampes mēli, un paklusu viņš esot pateicis Jāņu bērniem, ka viņi lepnī uzņemti un cienāti smalkiem ēdieniem. Atstāstot šo Kampes atsauksmi par uzņemšanu komunistiskajā Krievijā un ievērojot rakstu serijas koncepciju un tendenci, jāsecina, ka autors mēģina diskreditēt Kampi. Tiešu pierādījumu, ka Kampe būtu konspirējis kopā ar Munteru pret Latviju, autoram, saprotams, nav un nevar būt. Bet vai tad tas maz ir vajadzīgs? Muntera „atmaskošana” viņam taču pietika indīcijas, kaut arī visai apšaubāmas dabas. Kāpēc

nepielietot šo pašu metodi arī pret Kampi, Muntera pastāvīgo un vienīgo pavadoni? Autors sugestē lasītājam, ka Kampe kā liecinieks Munteram, acīmredzot, nav bijis bistams, būdams vai nu viņa akls ierocis vai arī pats lieliniecisma bacīļa inficēts. Lasītājs var izvēlēties no abām versijām to, kas viņam labāk patīk. Autoram pilnīgi pietiek, ka viņš noslēpumaini iečukstējis lasītājam kaut ko ausī un modinājis viņā šaubas par Muntera uzticamā vienīgā un pastāvīgā pavadona lojālītāti.

Trūkst vārdu, lai pienācīgi kvalificētu šādu mēģinājumu aizkart šī sirsnīgā, nosvērtā, smalkjūtīgā un no likteņa bargi piemeklētā valsts darbinieka godu. Kampes tēvs bija miris mocekļa nāvē 1919. gada sākumā, lieliniekiem Cēsis ienākot. Kas Kampem varēja būt kopējs ar viņa tēva bendēm? — Gars, kas valdīja Kampes ģimenē un viņa vecāku mājās Cēsu Jāņumuižā, ir viņa patriotisma un absolūtās lojalitātes drošākā ķīla.

A. Kampes rehabilitācijai veltītās rindas bija domātas kā manu piezīmju noslēgums. Bet apcerējumu beidzamās nodaļas saturs un pulkveža A. Plensnera tanī pat Latvijas numurā izteiktā neizprašana par to, kāpēc mums liekoties, ka mēs esot visu interešu degpunktā, — rāda, ka mans uzdevums nav vēl uzskatāms par veiktu.

Rakstu serijas beigās mēs atrodam teikumu, kas mums atgādina, ka, runājot par mūsu ziemeļu kaimiņu rakstura īpašībām, mēs esam pielaiduši kļūdu, neatzīmējot, ka arī mums pašiem netrūkst spilgtu rakstura īpatnību. Ja kāds no mūsu igauņu draugiem nejauši iepazītos ar mūsu vienpusīgo spriedumu, viņš ne bez pamata mums varētu atgādināt, ka vienmēr ir vieglāki saskatīt skabargu otra acī, nekā baļķi savējā. Kā par laimi, pateicoties rakstu serijas autoram, mums ir dota iespēja mūsu kļūdu izlabot un pārliecināt event. igauņu kritiķus, ka viņu pārmetums būtu nevietā.

„Kā centrālajai valstij Latvijai piekrita vadītāja loma Baltijas valstu kopējās ārpolitikas veidošanā”, tā mēs lasām rakstu virknes noslēgumā. Šinīs pāris vārdos ir ietverta vesela politiska programma, kas domāta ne vien pagātnes novērtēšanai, bet noder arī nākotnes politikas pareizu līniju nospraušanai. Pateicoties Latvijas ģeografiskam stāvoklim mēs, lūk, esot bijuši izraudzīti īpašai sūtībai. Tikai Munters neesot pratis izmantot mūsu ne-

apstrīdamās priekšrocības. Projektēto Baltijas savienoto valstu cēlāji šinī politiskā ticības apliecinājumā var atrast visai vērtīgus norādījumus: ja jau neatkarības laikā mūsu centrālais stāvoklis mums piešķīra vadītāju lomu, tad kas gan mums šo lomu drīkstētu apstrīdēt nākotnē? Bet mēs varam iet vēl tālāk. Mazliet paplašinot šo tezi, mēs to varam ļoti labi attiecināt arī uz Baltijas savienoto valsts iekšējo organizāciju. Būtu atrasts dabīgs atrisinājums nākamās galvaspilsētas, kopējā parlamentā un armijā lietojamās valodas u. c. jautājumos. Ja igauņi celtu iebildumus pret šādu atrisinājumu, uzskatītu to par latviešu uzkundzēšanos un, varbūt, pateiktos par aizbildniecību, mēs varētu vienkārši atsaukties uz mums no dabas piešķirto vadītāju lomu, kas, saprotams, veidojusi arī mūsu raksturu. Igauniem jau sen vajadzēja zināt, ka pieticība nav mūsu stiprā puse, ka mēs vienmēr tīkojam pēc kā sevišķa, sest lātlane on pareмага harjunud — jo latvietis ir pieradis pie kā labāka, kā saka igauņu pazīstamais rakstnieks A. H. Tammsaare, domājams — uz zināmas pieredzes pamata.

Tezē par mūsu vadītāju lomu arī A. Plensners atradis atbildi savam sarkastiskam jautājumam, kāpēc gan mums liekas, ka mēs esam visu interešu degpunktā. Kā tad neļiksies, ja mēs esam izraudzīti sevišķai misijai?

Vēl būtu sakāmi daži vārdi par 1940. gada vasarā rietumvalstīm iesniegtiem protestiem, kā tie apgaismoti rakstu serijā par Munteru. Nav izprotams, kāpēc sūtnim K. Zariņam vajadzēja justies nesaistītam ar Muntera dotām direktīvām, lai uz ārkārtējo pilnvaru pamata varētu protestēt pret Latvijas nelikumīgo iekļaušanu Pad. savienībā. Vai Muntera direktīvas stāvēja pretrunā ar ārkārtējām pilnvarām? Varbūt Muntera dotās direktīvas pat noliedza šādu protestu? 1940. gada 17. maija ārkārtējās pilnvaras taču bija dotas ar Muntera ziņu un piekrišanu, ja ne pat Muntera ierosmē.

Rakstu serijas noslēgumā aizrādīts uz to, ka ar sūtni K. Zariņa protestu **pirmo reizi** rietumu pasaulei paziņots par Pad. savienības brutālo uzbrukumu Latvijai, un visu ar Latviju parakstīto draudzības un neuzbrukšanas līgumu laušanu. Visiem esot vēl ļoti atmiņā plašā un spēcīgā atbalss, ko atradis šis protests.

Ja ticēt 1946. gadā Vašingtonā izdotam Dictionary of Events in Latvia, tad sūtnis Alfr. Bīlmanis savu pirmo protestu iesniedza 1940. gada 13. jūlijā, sūtnis K. Zariņš — 23. jūlijā. Mēs teicām: ja ticēt, jo pat oficiālos izdevumos ne retumis atrodamas kļūdas. Tā, piemēram, valsts departamenta Vašingtonā publicētā Vilhelma ielas dokumentu krājumā teikts, ka šo rindu rakstītājs savu Ribentropam adresēto protestu nodevis ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoram Vermanim (Woermann), kas notu gan pieņēmis, bet dažas dienas vēlāk atkal returnējis ar piezīmi, ka vācu valdība protestu neakceptē. Patiesībā tas bija vācu ārlietu ministrijas Skandināvijas un Nomaļvalstu (!) nodaļas vadītājs f. Grundherrs, kas notu pieņēma un tad atkal noraidīja.

Mans protests, kuru es iesniedzu 22. jūlijā — tā tad dienu pirms sūtņa Zariņa — skan šādi:

„Exzellenz!

Berlin, d. 22. Juli, 1940.

Das am 21.d.M. in Riga zusammengetretene Parlament hat Lettland zur Sowjet-republik erklart und nach Moskau das Ersuchen gerichtet, Lettland der Union der SSR einzugliedern.. Dieser Entschluss entbehrt jeglicher rechtlichen Grundlage, da das Parlament selbst aus Wahlen hervorgegangen ist, die unter dem Terror der russischen Okkupation erfolgt sind und die in keiner Weise als freie Aeusserung des Volkswillens angesehen werden koennen. Auch schon zuvor ist der Einmarsch der Sowjet-Truppen in Lettland unter Verletzung aller, zwischen Lettland und der Sowjet-Union bestehenden, Vertrage erfolgt.

Als ausserordentlicher Gesandter und bevollmaechtigter Minister der rechtaessigen Regierung Lettlands sehe ich es als Pflicht an meinen Protest gegen das obendargelegte Vorgehen Euer Exzellenz ergebenst zur Kenntnis zu bringen.”

Tulkojums:

„Ekselence!

Berlinē, 1940. gada 22. jūlijā

Š.m.21. Rīgā sanākušais parlaments deklarējis Latviju par padomju republiku un griežies Maskavā ar lūgumu uzņemt Latviju Sociālistisko republiku savienībā. Šim lēmumam nav ne mazākā tiesiskā pamata, jo šis parla-

ments pats radies vēlēšanās, kas notikušas krievu okupācijas terorā un nekādi nav uzskatāmas par tautas gribas brīvu izpausmi. Arī jau agrāk padomju karaspēka ienākšana Latvijā notikusi, laužot visus starp Latviju un Padomju savienību pastāvošos līgumus.

Kā Latvijas likumīgās valdības ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs es uzskatu par savu pienākumu paziņot padevīgi Jūsu Ekselencei savu protestu pret augšā tēlotiem notikumiem.”

1953. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Šī bija F. Cielēna atbilde, kad viņu brīdināju no atgriešanās Latvijā.

19. MŪSU ĀRPOLITIKAS ORIENTĀCIJA BEIDZAMAJOS NEATKARĪBAS GADOS

Diskusijas par manās piezīmēs pie rakstu sērijas „Kas bija Munters?” pārrunātiem jautājumiem, it īpaši par mūsu ārpolitikas orientāciju īsi pirms Baltijas valstu neatkarības norieta, nav beigušās vēl šobaltdien.

Trīs gadus pēc Munteram veltītās rakstu sērijas publicēšanas Vācijas „Latvijā” iznāca Dr. M. Valtera grāmata „Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru” (Vesterosā, Zviedrijā 1957. g.), kurā Dr. Valters sako-
pojīs savus ziņojumus uz Rīgu tieši laikā pirms mūsu pat-
stāvības zaudēšanas.

Veselos astoņos, gari stieptos ziņojumos un sevišķi to kopsavilkumā Dr. Valters mēģina pierādīt, ka mūsu ārpolitikas orientācija kopš tā laika, kad ārlietu resora priekšgalā atradās Munters, bijusi galīgi nepareiza. Ar katru ziņojumu viņa kritika top asāka, tā „sasmailinās”, lietojot Dr. Valtera terminu, viņa pamācības kļūst neatlai-
dīgākas.

Muntera nepiedodamais grēks esot bijis tas, ka viņš sākumā „taisījis vāciski-polisku” ārpolitiku un vēlāk pilnīgi nosvēries uz Vācijas pusi, peldējies Berlīnes ūde-
ņos.

Par šiem apgalvojumiem vispirms jāsaka, ka autoritā-
ram režimam pastāvēt, ārpolitikas kursa galvenais notei-
cējs nebija vis Munters, bet gan Ulmanis, bez kura ziņas Munters nevienu svarīgāku soli nespēra. Tālāk — teze par „vāciski-polisko” politiku ir skaidra contradictio in adjec-
to, pretruna pati sevī. Šādas politikas nebija un nemaz nevarēja būt. Polija taču bija tā valsts, pret kuru Vācija 1939. gadā uzsāka kara gājienu. Konflikts abu valstu starpā pirms tam jau brieda gadiem ilgi, pie tam pilnīgi atklāti. Mūsu ārpolitika varēja gan orientēties vai nu uz Vāciju, vai arī uz Poliju, bet nekādi ne uz abām šīm vals-
tīm vienlaicīgi. Polijas tā laika ārlietu ministra Beka kri-
tiķi gan mēģina viņam piedēvēt germanofilu stāju, bet Vansittards, Foreign Office'a ilggadīgais lietpratējs vācu jautājumos, šādu Beka raksturojumu noteikti noraida

kā galīgi maldīgu (Sk. Martin Gilbert and Richard Gott „The Appeasers”).

Ja Munters tiešām būtu bijis Berlīnes iztapīgais aģents Baltijas valstīs, par kādu to grib padarīt Dr. Valters, tad, domājams, es pirmais būtu to manijis. Patiesībā Munteram varēja pārnest tieši pretējo tam, ko viņam piedēvē Valters. Muntera kļūda bija tā, ka viņš pret Vāciju izrādīja par daudz lielu atturību. Izkaulēt no viņa kaut kādu pretimnākšanu vācu — reizēm pilnīgi pamatotām — prasībām nemaz nebija iespējams. Pat no visnenozīmīgākā žesta, ko varētu iztulkot par piekāpību, viņš baidījās kā no uguns. Šai ziņā Munters savas vācu izcelsmes dēļ bija latviskāks par ikkuru latvieti. Šāda Muntera stāja lielā mērā apgrūtināja manu darbu Berlīnē. Šo jautājumu es vairākkārt pārrunāju ar departamenta direktoru Andreju Kampi, kas saimniecisku jautājumu kārtošānai 1938. un 1939. gados bieži ilgāku laiku uzturējās Berlīnē. Kampe piekrita man, ka mūsu interesēs būtu bijusi lielāka lokanība satiksmē ar vāciešiem.

Ka Munters nebija Vācijas draugs, to labi zināja arī Auswaertiges Amts un Valsts kanceleja. Par to liecina šo iestāžu slepenās dienesta atzīmes, kas publicētas ASV ārlietu ministrijas apgādā 1951. un 1953. gados izdotos „Documents on German Foreign Policy”. Pirmajā no šīm atzīmēm, kas datēta 1937. gada 8. oktobrī, teikts, ka Muntera orientācija ir noteikti pretvāciska un viņš uzskatāms par Tautu savienības, t. s. Francijas un Anglijas, un tās ideoloģijas atbalstītāju. Otrā, kas sastādīta 1939. gada 21. janvārī, sakarā ar to, ka valsts ministrs Dr. Lammers bija pieņēmis ielūgumu uz pusdienām sūtniecībā, kurās piedalījās arī Munters, uzsvērts, ka Munters ir noteikts latviešu nacionālists un viņa politika no Vācijas viedokļa uzskatāma par neapmierinošu¹). Ja Dr. Valters būtu pāpūlējies ieskatīties šais viegli pieejamos dokumentos, viņš nebūtu runājis par Latvijas „nepacietīgi straujo vilkšanu uz Vācijas pusi”. Bet fakti Dr. Valteram maz rūp. Arī politikā viņš ir dzejnieks, kas lido augstās sfairās, kam fantāzija stāv pirmā, realitāte beidzamā vietā. — Bīstamam stāvoklim tuvojoties, — tā Dr. Valters pamāca mūsu ārpolitikas vadību — mums vajadzējis noskaidrot, kādu palīdzību mēs varam sagaidīt no Parīzes un Londonas. Tiešām apbrīnojama vientiesība! Kāda tad bija tā palīdzī-

ba, ko rietumu lielvalstis briesmu brīdī sniedza Čehoslovākijai? Un Somijas piemērs! Tas bez visas noskaidrošanas rāda, kādu palīdzību mēs varējām sagaidīt no Francijas un Anglijas. Šie fakti vien jau rāda, cik pārdomātas ir Dr. Valtera pamācības!

Atzīmēsim vēl pāris faktiskas nepareizības, kas lieku reizi liecina par autora paviršību. Dr. Valters apgalvo, ka 1939. gada pavasarī visas Skandināvijas valstis noraidījušas Vācijas neuzbrukšanas līgumu. Viņš noklusē, ka šādu līgumu Dānija parakstīja jau pirms Igaunijas un Latvijas. Ja Dr. Valters Hitlera 1939. gada 28. aprīļa ierosinājuma nenoraidījumā varbūt saskata sevišķu pretimnākšanu Vācijai, tad viņš ļoti maldās: kā zināms, tad Čemberlēns Vācijas-Latvijas un Vācijas-Igaunijas neuzbrukšanas līgumu noslēgšanu atzina par vēlamu un atbilstošu Baltijas valstu interesēm.

Ar lielu dedzību Dr. Valters vērsas pret Muntera gluži pareizo atzinumu, ka Vācijai bija neapšaubāmas vitālas intereses Baltijas jūrā. Šādu Muntera konstatējumu Dr. Valters uzskata par nepiedodamu kļūdu un nāk ar pamācību, ka šīs intereses nekādi neesot atzīstamas. Dr. Valters tikai aizmirst pateikt, kā būtu bijusi īstenojama viņa platoniskā deklarācija, kādi līdzekļi būtu bijuši lietojami pret stāvokli, kādu Vācija faktiski ieņēma. Viņš varbūt būs domājis par mūsu „Roni” un „Spīdolu” un igaunu „Vambolu”... Un ko gan teikt par Dr. Valtera apgalvojumu, ka „Latvija bez saistībām ar Lietuvu un Igauniju būtu bijusi brīvāka savās kustībās?... Droši vien tas tā būtu bijis, bet ar to nekas nebūtu panākts, jo kustības brīvība iet roku rokā ar splendid isolation.—

Visus šos konfužos, nenobriedušos domu graudus, šos nereālos ieteikumus Dr. Valters pasniedz lasītājam kā politiskās gudrības kvintesenci. Viņš mēģina lasītāju pārliecināt, ka mūsu ārpolitika Muntera laikā gājusi nepareizus ceļus un Munters ir mūsu neatkarības kaprācis. Ja Ulmanis būtu uzklājis savu seno draugu Dr. Valteru un taisījis ārpolitiku pēc Valtera receptes, tad mūsu neatkarība nebūtu zaudēta...

Par šādu iedomību nav ko brīnīties, jo no visiem sūtniem Dr. Valters tikai sevi uzskata par kompetentu ārpolitiskos jautājumos. Viņš sevi uzskata par nemaldīgu, par vienīgo spējīgo, saprātīgo un darbīgo, visi pārējie ir

„nepakustīgi, dvēseliski nesvaigi” knišķi, par kuriem viņš aroganti ironizē, nosaukdams tos par ministrijas „pavēlnieka” t. i. Muntera padevīgiem un iztapīgiem kalpiem. No saviem kolēgām Valters vienīgi Krieviņu atzīst par cieņīgu, lai sauktu to vārdā, vairākkārt pat atzinīgi. Bet tad arī Krieviņš krīt nežēlastībā, un Valters viņu pamatīgi nostrostē kā Muntera „greizo” domu paudēju.

Lieta, lūk, šāda: Tūlīn pēc Ribentropa-Molotova pakta parakstīšanas es visos sīkumos vairākkārt biju ziņojis Munteram par slepeno protokolu, saskaņā ar kuru Hitlers mūs bija iztirgojis Maskavai. Es biju — aptuveni — arī minējis savas informācijas avotus — to starpā kā pašus nozīmīgākos Rozenberga Aussenpolitisches Amt'u un Vilhelma ielu. Munteram manis uzdotie avoti bija likušies tik droši, ka viņš Vācijas sūtnim kategoriski bija pieprasījis no Berlīnes saņemtās informācijas apstiprināšanu. Ziņas par Muntera noteikto uzstāšanos bija nonākušas atpakaļ Berlīnē un mans uzticības cienīgais informātors, kura draudzīgās attiecības ar mani nevienam nebija noslēpums, kļuva domīgs: vai tik viņu neturēšot aizdomās slepeno ziņu izpaušanā... Vai es satraukto prātu nomierināšanai un aizdomu izklaidēšanai nenāktu klajā ar rakstu, kurā slepenais protokols nebūtu minēts, bet gan būtu teikts, ka mēs ne no vienas puses nejutamies apdraudēti. Es uzskatīju par savu morālu pienākumu šo lūgumu ievērot un šādi — in usum Ribbentropi — kādā Karalauču laikrakstā radās intervija, kas likusi „sastingt” Dr. Valtera jūtīgai sirdij. Man jāapbēdina Dr. Valters un jāatzīstas, ka Munteram par šo rakstu nebija ne mazākās jausmas, tātad mans cienījamais kolēģa gaužām maldās, apgalvodams, ka raksts neesot no mana „paša nācis”, ka tas esot „paša ministra inspirēts”. Kā no teiktā redzams, tad Dr. Valtera indīgās dusmas vērsas pret Munteru arī tur, kur Munters ir gluži nevainīgs, kur viņš pirkstu nav pielicis. Un tomēr — vienā ziņā abu starpā pastāv aizkustinoša vienprātība, proti, ārkārtējo pilnvaru novērtējumā. Dr. Valtera izpratnē tās, kā zināms, nav vairāk vērts par nobrauktu tramvaja biļeti, un Munters padomju izdevumos tās nostāda apmēram tikpat augstu...

Rakstu serijas „Kas bija Munters?” anonīmie autori un Dr. Valters nav vienīgie beidzamo neatkarības gadu „negudrās” ārpolitikas kritiķi. Sparīgs sabiedrotais Dr.

Valteram radies sociāldemokrata Kārļa Dzelziša personā: ne velti frančiem ir sakāms vārds „Galējības saskaras — saprotas”. — „Jaunās Gaitas” 1963. gada 44. numurā publicētais Dzelziša diletantisko prātojumu savārstījums neko daudz neatšķiras no Dr. Valtera ziņojumos iespiestā Ulmaņa un Muntera grēku reģistra.

Dzelzītis apgalvo, ka nedz Ulmanis, nedz Igaunijas (!) vācietis Munters neesot spējuši orientēties pasaules politikā, Ulmaņa valdība 1939. gada vasarā esot noraidījusi Anglijas, Francijas un Padomju savienības kolektīvo Baltijas valstu neitralitātes un neatkarības līgumu, kā tādu, kas apdraudētu mūsu patstāvību, bet jau pēc pāris mēnešiem noslēgusi ar Padomju savienību t. s. bazu līgumu, kas iezīmējis mūsu patstāvības galu. Bazu jautājumā Baltijas valstīm vajadzējis iet kopā ar Somiju, kā to vēlējies Mannerheims. Ja Baltijas valstis būtu turējušās pretī Padomju savienībai, tās būtu saņēmušas tūlītēju rietumu lielvalstu palīdzību. Kādā runā Ulmanis esot apgalvojis, ka kara nebūšot u. t. t., u. t. t.

Ka Munters būtu Igaunijas vācietis, tā man pirmā dzirdēšana. Pierādījumus šim apgalvojumam Dzelzītis paliek parādā. Muntera ilggadīgais skolotājs Rīgas biržas komercskolā, vēlākais vācu izglītības daļas šefs un viens no šī gadsimta ievērojamākiem baltvācu kultūrpoliķiem Dr. W. Wachsmuth's²), kas daudz nodarbojies ar ģeoloģiju un visu laiku līdz repatriācijai uzturējis tuvus sakarus ar savu bijušo skolēnu Munteru, uz pamatīgu pētījumu pamata atzinis, ka Munters ir skaidras vācu izcelsmes. Wachsmuth'a grāmatā „Wege, Umwege, Weggenossen” Muntera personai un darbībai veltīts plašs apskats, bet norādījumu uz to, ka viņa senčiem būtu bijuši kaut kādi sakari ar Igauniju, tur nav.

Kā zināms, rietumu lielvalstīm 1939. gada vasarā bija ar Padomju savienību sarunas par savstarpējo palīdzības paktu un militāras konvencijas noslēgšanu. Saskaņā ar paktu un konvenciju Anglija, Francija un Padomju savienība garantētu Vidus un Austrumeiropas valstu neaizkaramību Vācijas uzbrukuma gadījumā. Sarunas nevirzījās uz priekšu un beidzot izjuka tāpēc, ka rietumnieki un lielnieki nekādi nevarēja vienoties par jēdziena „netieša agresija” definīciju. Franču, bet it īpaši angļu uztverē lielnieki interpretēja šo jēdzienu tik plašā nozīmē, ka

Padomju savienībai rastos attaisnojums militārai intervencijai Somijā, Polijā, Rumānijā un Baltijas valstīs pat tādā gadījumā, ja Vācija tās nopietni neapdraudētu. Bez tam lielinieki kategoriski pastāvēja uz to, ka savstarpējais palīdzības pakts un militārā konvencija jāslēdz vienlaicīgi. Angļi šo prasību noraidīja, un Molotovs paziņoja, ka šādā gadījumā neesot nozīmes sarunas turpināt. Tas bija 17. jūlijā. Kad rietumvalstis nolēma izrādīt zināmu piekāpību un angļu un franču militārās misijas jūras ceļā caur Leņingradu 11. augustā ieradās Padomju savienībā sarunu turpināšanai, Hitlers bija paguvjis aizsteigties rietumniekiem priekšā: sagatavošanas darbi Ribentropa-Molotova paktam bija jau gandrīz veikti.

Angļu un franču materiālos, kas man bija pieejami, uzsvērts, ka Padomju savienības robežvalstis bijušas nobažījušās no „palīdzības”, ko sarkanarmija tām sniegtu, ja tām draudētu nevien faktiskas, bet arī lielinieku konstruētas briesmas no Vācijas puses. Šais dokumentos arī teikts, ka Somija, Polija, Rumānija un Baltijas valstis neesot zinājušas, no kā tām lielākas bailes, no vācu uzbrukuma vai lielinieku „palīdzības”. Viss tas paralizējis angļu un franču sarunas ar lieliniekiem. Rumānija un Polija kategoriski izteikušās pret sarkanarmijas tranzitu caur savu teritoriju. Poļi savu lēmumu motivējuši vārdiem: „Ar vāciem mēs riskējam zaudēt brīvību, ar lieliniekiem — dvēseli”.

Nevienā no minētiem dokumentiem es neesmu atradis norādījumu uz to, ka tiešām kāds no Baltijas valstu diplomātiem būtu angļiem un frančiem oficiāli deklarējis Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valdību negatīvo stāju tiklab pret projektēto palīdzības paktu, kā militāro konvenciju, un tos noraidījis. Kamēr trūkst dokumentāru pierādījumu Dzelziša apgalvojuma pareizībai, ka Latvija 1939. gada vasarā austrumu palīdzības pakta jautājumā būtu konsultēta un piesolītās garantijas noraidījusi, tikmēr viss Dzelziša stāsts paliek ar jautājuma zīmi, ar ko nav teikts, ka aprādītos apstākļus vajadzēja pieņemt garantijas. Gluži neatkarīgi no augšējā, jākonstatē, ka pēc Ribentropa-Molotova pakta noslēgšanas Baltijas valstu situācija bija tik radikāli grozījusies, ka salīdzināt stāvokli 1939. gada vasarā un rudenī, kā to dara Dzelzītis, nemaz nav iespējams.

Žēl, ka Dzelzītis nesaka, no kādiem avotiem viņš smēlis informāciju par to, ka Mannerheims 1939. gada rudenī „gribējis” lai Baltijas valstis „turētos kopā ar Somiju”. Šāds apgalvojums ir kaut kas pilnīgi jauns. Līdz šim bija zināms, ka Somija vienmēr izvairījusies no saistībām ar it kā vairāk apdraudētām Baltijas valstīm un tāpēc noliece bijusi uz Skandināvijas valstu pusi. Arī tas, ka Somija būtu „sekmīgi” turējusies pretim Padomju savienībai, pieskaitāms Dzelziša atklājumiem. Kāda Baltijas valstīm bija iespēja turēties pretim Padomju savienībai un kādu „tūlītēju” palīdzību tās varēja sagaidīt no rietumu lielvalstīm, par to Dzelzītim derētu palasīties Čerčila memuāros, kurš, domājams, no šīm lietām tomēr šo to saprot. — Neiztirzājot sīkumus politisko un militāro konstelāciju Eiropā 1939.-40. gados, atgādināsim šeit vienīgi, ka par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas eventuālu pretošanos Padomju savienībai Čerčils savos memuāros burtiski raksta: „Baltijas valstīm nebija nekādas iespējas efektīvi aizstāvēties (pret sarkanarmijas uzbrukumu)”.

Dzelzītis Ulmanim piedēvē izteicienu: „Kara nebūs”. — Man nav zināms, kad, kur un kādos apstākļos Ulmanis to būtu teicis, bet es ļoti labi atceros, ka 1938. gada rudenī Ulmanis nodibināja valsts aizsardzības padomi, un viņa 1939. gada 10. februāra uzrunā vakarētājiem Šķības Ezerkleišās un klausītājiem visā valstī skaidri izskanēja aicinājums sagatavoties karam.

Nav nekāds brīnums, ka Dzelzītis apmaldījies ārpusē stāvošam grūti pārredzamos ārpolitikas džungļos, bet jābrīnas, ka viņš izrādās bezspēcīgs orientēties arī daudz vienkāršākos jautājumos: klasificējot dažādu diktatūru veidus, viņš gluži nepamatoti Hitlera režīmu pieskaita partijas diktatūrām. Partijas diktatūras pazīme ir tā, ka vadoņa varu lielā mērā ierobežo dažādi partijas orgāni. Tie faktiski uzskatāmi par totalitārās varas nesējiem, kas nevien kontrolē, bet arī kritizē vadoņa darbību. Integrālu savas varas daļu partija gan deleģē vadonim, bet pēc būtības tā pati paliek galīgā noteicēja visās lietās. Nekā tamlīdzīga mēs Hitlera laika Vācijā neredzam. Esmu piedzīvojis Vācijā tiklab Hitlera režīma sākumu, kā galu. Ar 1933. gada 23. marta likuma „Tautas un valsts glābšanai” pieņemšanu reichstags, izdarot pašnāvību, visas savas prerogatīvas, kā legislatīvās funkcijas, līgumu ratifikā-

ciju, budžeta kontroli un tiesības ierosināt satversmes grozījumus, nodeva valdībai, t. i. faktiski Hitleram (Sk. 1962. g. Brockhaus 216. lpp.), kura rokās šādi jau pusotrus gadus pirms Hindenburga nāves koncentrējās visa vara valstī (Sk. Alan Bullock, Hitler — A study in Tyranny, New York 1952, arī vācu tulkojumā Hitler — Eine Studie ueber Tyrannei, 1953 — 269. lpp.). Viņš bija kļuvis neierobežots patvaldnieks šī vārda pilnā nozīmē. Opozīcija bija apslāpēta, partija pilnīgi pakļauta viņam. Ar nodomu, lai saglabātu uz ārieni — sevišķi iepretīm ārzemēm — leģalitātes izkārti, Hitlers reichstagu neatlaida un atstāja pat spēkā Veimaras satversmi, Savos divpadsmi valdišanas gados Hitlers reichstagu gan sasauca reizes desmit, ne jau likumu projektu apspriešanai. Viņam vienīgi bija vajadzīga auditorija, kas bijīgi noklausītos viņa programtiskās runās, frenētiski aplaudētu un tad sajūsmā nodziedātu valsts un nacionālsociālistu himnas. Tautas mutē reichstags bija kļuvis par vislabāk atalgoto „dziedāšanas biedrību”. Nekādas kolektīvas valdības Hitlera laikā Vācijā nebija. Viņa režims ir spilgts personīgas diktatūras piemērs. Hitlers bija tiesīgs par sevi teikt: „Sic volo, sic jubeo”. Nevar būt runas par to, ka Hitlers būtu bijis spiests dalīties savā varā — pie tam vēl, kā Dzelzītis apgalvo, lielā mērā, — ar Gēringu, Gebelsu, Himleru u. c.! Salīdzinot ar Hitleru, viņi visi bija punduri, akli „fīrera” pavēļu izpildītāji, kas muti atvērt neuzdrošinājās aiz bailēm, ka tos varētu piemeklēt Rēma (Roehm) liktenis. Viscaur valdīja t. s. vadonības princips, un neretumis Hitlers rīkojās pat pret savu tuvāko padomdevēju ieteikumiem. Visai zīmīgi, ka beidzamajos septiņos Hitlera valdišanas gados arī ministru kabinets uz sēdēm nesanāca: ministri un valstsvaldības izpildorgani direktīvas saņēma tieši no „fīrera” ...!

Ļoti žēl, ka Dzelzītis visu šo jautājumu noskaidrošanai nav veltījis pienācīgo rūpību. Apstākļu nepazinējiem, pie kādiem pieder lielākā trimdā izaugušās jaunatnes daļa, kurai, kā Dzelzītis pats saka, domāts viņa raksts, rodas nepareizs priekšstats par visai nozīmīgu vēstures posmu un personām, kas tolaik valstu un tautu dzīvē spēlēja izšķirēju lomu.

Man vēl reiz jāpakavējas pie rakstu serijas „Kas bija Munters?” „Latvijas” 1953. gada 26. septembra n-rā

lasām: „1939. g. vasarā Vācija bija nākusi klajā ar piedāvājumu ievest mūsu zemē vācu karaspēku, kas nosargātu mūsu zemes robežas pret austrumiem. Taču mūsu ārlietu ministrija šo priekšlikumu vienkārši noraidījusi, šo faktu latviešu sabiedrībai noklusējot”. Uz šo apgalvojumu atsaucas pulkvedis Plensners. „Latvijas” 1953. g. 17. oktobra n-rā iespiesta viņa replika: „Kā tā laika Latvijas militārais pārstāvis Vācijā varu teikt, ka augšējam apgalvojumam nav ne mazākā nopietni ņemamā pamata. Līdzīgas baumas sāka izplatīt vācu okupācijas laikā, lai rādītu, laikam, cik labi ir bijuši vācieši, un cik slikta vai tuvredzīga Latvijas valdība. Vācija, resp. Vācijas valdība nekad ar tāda vai līdzīga satura piedāvājumu nav nākusi, un ārlietu ministrijai te nav bijis ko noraidīt, nemaz nerunājot par to, ka Latvijas neatkarības laikā nav bijis un nevarēja būt tādas valdības, kas to būtu varējusi akceptēt un tomēr pastāvēt savas tautas priekšā. Jeb vai tad 1939. g. vasarā, pirms otrā pasaules kara sākuma, būtu jau vairāk tādu latviešu, kas būtu ar mieru, ka vācu karaspēks okupē brīvu un neatkarīgu Latviju, lai „nosargātu mūsu robežas pret austrumiem?” Taču gan nē. Un Latvijas valdībai, sevišķi arī Munteram, tāds noraidījums nebūt nebūtu jānoklusē. Gluži otrādi, viņam liktos tanī brīdī izdevīgi tādu noraidījumu reklamēt kā iekšēji, tā ārēji. Bet ko Vācijas valdība piedāvāja, to Latvija arī pieņēma, un Munters ieradās pie Hitlera attiecīgo dokumentu parakstīt. Vairāk viņa nekā nav piedāvājusi. Un kāpēc tad lai viņa arī piedāvātos ievest karaspēku Latvijā un to aizstāvēt pret austrumiem? Kādas draudzības vai ideoloģiskas radniecības dēļ? Šī draudzība Muntera laikā nebūt nebija lielāka nekā pirms tam... Ja ir noticis mēģinājums likt kādam pavisam sīkam gariņam kādam ko ieminēties šinī virzienā, tad tas ir bijis tikai lielinieku paprovocēšanas dēļ, gatavojot lielo sadales līgumu ar lieliniekiem. Arī augsta vācu virsnieka komandēšanai uz Igauniju 1939. gada vasarā nebija, diemžēl, cita nolūka. Jeb vai kāds domā, ka Vācija būtu atteikusies no otrā pasaules kara uzsākšanas, resp. no tā saucamā Ribentropa pakta, kas bija šī kara uzsākšanas priekšnoteikums, — ja Latvijas valdība būtu ļāvusi vācu karaspēkam sargāt Latvijas robežas?

Bez tam Vācijai 1939. gadā nemaz nevajadzēja sar-

gāt Latvijas robežas uz Latvijas zemes. Pietiktu tad viņas „Nein!”, lai pad. Krievija netuvotos tām. Un, ja būtu Vācijas interesēs tās „sargāt”, viņa to darītu, vai Latvijas valdība piekrist vai nepiekrīt. Vācija taču aizsteidzās „sargāt” pat Norvēģiju!”

Arī man, tiklab toreiz, 1939. gada vasarā, kā arī vēlāk par šādu Vācijas piedāvājumu nekas nav nācis zināms. Nav noliedzams, ka pulkveža Plensnera argumentiem piemīt asa loģika. Un tomēr — tik kategoriskā formā, kā to dara Plensners, es nenoraidītu iespēju, ka kaut kas kaut kur ir runāts. Var taču būt, ka sarunas notika sūtniecībai nezinot. Nevīlus nāk prātā vecais izteiciens „Credo quia absurdum” — „Es tam ticu tāpēc, ka tas ir absurds”, un politikā pielaistie absurdi nav saskaitāmi...

Valodas par kaut kādu Vācijas priekšlikumu klīda jau agrāk, pirms 1953. gada. Ja atmiņa mani neviļ, esmu tās dzirdējis četrdesmito gadu beigās no sūtna Feldmaņa, viesojoties pie viņa Ženēvā. Kolēga Feldmans minēja man arī šo valodu — lai neteiktu tenku — avotu. Uz viņa jautājumu, kas man zināms par šo lietu, es varēju vienīgi atbildēt, ka esmu pilnīgā neziņā, un tā kā Feldmaņa minētais avots man šķita duļķains, es piebildu, ka valodām neticu. Tāpēc ar lielu interesi un nepacietību gaidu uz atklājumiem, kādus mums šinī jautājumā sola phil. cand. J. V. Zalcmanis. „Latvijas” 1963. gada 21. decembra n-rā viņš raksta: „Nav noslēpums, šķiet, ka Latvijas valdībai šai laikā bija iespēja sabiedroties ar Vāciju, t. i. pirkt Hitlera labvēlību ar tālejošām koncesijām iepretim vācu interesēm. Tā kā par šo jautājumu solījis izteikties aktīvs laikmeta liecinieks, nevēlos te pasteigties viņam priekšā.” Nogaidīsim.

Par Dr. Valtera prātojumiem viņa „Sarakstē ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru” mēs tanī pašā Zalcmaņa apcerējumā lasām: „Šai sarakstē V. Munters apzīmēts par Vācijas pakalpu un asa kritika veltīta valdības it kā rietumiem nedraudzīgai politikai. Īstenībā, un to gribētu sevišķi uzsvērt, Latvijas valdība pārredzēja situāciju ļoti labi... Neliekas, ka ir pamats tagad nokritizēt mazās nevarīgās Latvijas ārpolitiku. Tā nemaz nevarēja būt citāda viņas sarežģītajā situācijā”.

Šādu pašu viedokli ieņem arī Adolfs Klīve sūtna Feldmaņa pieminītai veltītā rakstu krājumā. Mēs tur 48. lpp.

atrodam sekojošu stāvokļa novērtējumu: „Ka trīsdesmito gadu beigu cēlienā, sabrūkot Versaļas politiskai sistēmai, ne Latvijas sēdeklis Tautu savienības padomē, ne Baltijas antante, ne Latvijas un Igaunijas savienība nevarēja glābt Baltijas valstis, to saprot un saprātis katrs atbildīgs politiķis”.

Beigās man atkal jāatgriežas pie mūsu interesēm tik ļoti kaitīgās rakstu serijas „Kas bija Munters?” — Tur kategoriski apgalvots, ka jau kopš 1934. gada Munters aiz godkāribas un materiālas dabas apsvērumiem par katru cenu vēlējies iekarot Latvijai un sev vietu Tautu savienības padomē. Sakarā ar to viņš neglīdzējis citus savus pienākumus.

Tikko minētā Feldmaņa piemiņai veltītā rakstā Klīve noteikti vēršas pret šo apgalvojumu. Viņš pārliecinoši pierāda, ka Latvijas ievēlēšana padomē bijusi galvenām kārtām Feldmaņa nopelns. Munters pat izturējies skeptiski, lai neteiktu noraidoši pret Feldmaņa centieniem nodrošināt Latvijas kandidatūru vakantam sēdeklim: viņam nebija ticības uz pozitīvu iznākumu.

Par Muntera darbību Tautu savienības padomē Klīve raksta: „Muntera līdzdarbība pasaules politikā ar savu lietišķību ieguva jaunus draugus tieši baltiešu politikai un daudziem valstsvīriem lika dziļāk izprast Baltijas valstu lielo nozīmi Eiropas miera uzturēšanai... Beidzot Muntera ievēlēšana par Tautu savienības padomes 101. sesijas prezidentu 1938. gadā bija izcils cieņas parādījums Baltijas valstīm un to politikai.”

Pats par sevi saprotams, ka zīmējoties uz Muntera rosīgo literāro „nodarbību Maskavas kalpībā” ar visu augšā teikto absolūti nekas nav prejudicēts. Vispirms jau tapēc vien ne, ka manas piezīmes nav rakstītas ad hominem, bet ad rem, nebūt ne Muntera personas, bet gan mūsu ārpolitikas pamatprincipu aizstāvēšanai pret to grāvējiem. Kas Munteru pazīst, tie labi zina, ka viņš pieder pie tiem, „kas neaizmirst”. Kad parādījās nelaimīgā rakstu serija „Latvijā” un Dr. Valtera famozā „sarakste”, Munters manuprāt sagaidīja drošu vīra vārdu no tās pušes, kurai bija uzticēts sargpostenis mūsu ārpolitikas vadlīniju kontinuitātes nodrošināšanai. Tādu vārdu Munters bija tiesīgs sagaidīt kaut jau tāpēc vien, ka tas, kam šo vārdu vajadzēja teikt, par visu, kas tas bija, varēja

pateikties Munteram. Uz atkārtotiem aizrādījumiem, ka mūsu politiskiem analfabētiem, ārpolitikas principu grāvējiem būtu skaidri un nepārprotami jāuzsauc „rokas nost!” sekoja atbilde, ka neesot vērts šos pret Munteru vērstos pārmetumus aiztikt, „tie visi esot bāli un nepārliecinoši”. Ne tā acīm redzot, domāja Munters. Velti izgaidījies autoritatīvo vārdu, viņš nāca klajā ar savu garo lasītāja vēstuli „padomju preses organos”. Pret „vēstules” vispārējo tendenci varēja celt iebildumus, bet nevarēja noliegt, ka Munters tanī vairākkārt norobežojies no oficiālā komunistu viedokļa un ka tā ieturēta civilās, parlamentārās formās. Par nožēlošanu to nevar teikt par mūsu oficioza repliku uz „lasītāja vēstuli”.

Mūsu oficiozs gāž Munteram virsū samazgas, spaini pēc spaiņa, gluži „Cīņas” stilā. Tikai uz šiem izaicinājumiem sekoja Muntera „Pārdomas” un „Savu tautu ienaidnieki”, kas satur daudz gluži nepamatotu, neattaisnojamu, ja pat zemisku uzbrukumu nevainojamām personām, to starpā tādiem goda vīriem, kādi bija Vilis Māsens.

Es nevaru piekrist tiem mūsu politiķiem, kas Munteru uzskata par „tragisku figūru”. Tiesa, Muntera „literārā” nodarbība izskaidrojas gan vispirms ar to, ka, runājot igauņu pulkveža Saarsena vārdiem, lielinieki katru, kas atrodas viņu varā, var piespiest rakstīt to, ko viņi vēlas. Bet tanī pašā laikā šeit saskatāma Muntera reakcija uz mūsu oficioza grūti kvalificējamo izturēšanos. Visas šīs bēdīgās aferas objektīvai novērtēšanai vienmēr jāpatur acu priekšā secība, kādā atsevišķie raksti parādījās atklātībā. Muntera neattaisnojamā vaina tomēr paliek tā, ka viņš ar saviem uzbrukumiem nav turējies pielaižamās robežās un kļūdījies adresē. No otras puses nav noliedzams, ka ar saprātīgu pieeju jautājumam visa šī maz iepriecinošā „izrakstīšanās” varbūt bija novēršama. Vajadzēja vispirms ievērot veco ieteikumu „Principiis obsta!”

1964. un 1965. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Pilnīgi nevietā ir teikums, ko šai atzīmei piespraudis tās sastādītājs, legācijas padomnieks Rēreke (Roehrecke): „Ärlietu ministrs šoreiz nepieņem Munteru un ministrija neieskata par ietei-

camu pašreizējā laikā viņu pieņemt arī kancieram" (domāts Hitlers. E. K.). Es varu kategoriski apgalvot, ka pēc šādām pieņemšanām Munters toreiz nemaz netīkoja! — Šo Rērekes kļūdu atkārtojis arī Igaunijas valsts padomes loceklis Vilhelms barons Vrangels savā rakstā „Die deutsche Politik und die Baltischen Staaten im Schicksalsjahr 1939", kas iespiests Baltische Hefte 1959. g. jūlija burtnīcā.

2) Album Frat. Balt. 315.

20. NEATLAIDĪGS MEKLĒTĀJS

Š. g. 22. maijā uz 75 mūža gadiem atskatās Edgars Švēde¹⁾. Mūsu inteliģences vecās paaudzes rindās viņam ierādāma visai cienījama vieta. Švēde ir dzimis un audzis Valmierā, tautas atmodas laikmeta darbinieka Vilipa Švēdes ģimenē. Vecāku mājās valdīja priekšzīmīga ģimenes dzīve un īsts latvisks gars, kas atstājis paliekamu ietekmi uz Švēdes rakstura veidošanos un dzīves izpratni.

Būdams tiesību zinātņu students Tērbatā, Švēde piedalās mūsu vecākās korporācijas Lettonias dzīvē. Ar pilnu krūti viņš iestājās par Lettonias tradīciju uzturēšanu un izkopšanu. Jau Tērbatā Švēde ir ļoti cītīgs lasītājs un liels grāmatu draugs.

Studijas Švēde turpina Maskavā. Tur toreiz, īsi pēc gadsimtu maiņas, strauji pulse vecās Krievijas intelektuālā un mākslinieciskā dzīve, kas viņam dod neskaitāmas paliekamas ierosmes. Pēc studiju beigšanas Švēde stājās praktiskā dzīvē un kļūst par kādas privātas lielbankas ierēdni. Kurska, Nikolajeva un Ventspils, kur viņš jau pieņem direktora posteni, ir Švēdes karjēras atsevišķie posmi. Darbība bankā viņam dod iespēju pamatīgi iepazīties ar visām plašās Krievijas saimniecības nozarēm. Šo pieredzēm bagāto aktivitāti pārtrauc pirmais pasaules karš: Švēdi iesauc karadienestā un turpat trīs gadus viņam nākas pavadīt frontē.

Divdesmito gadu sākumā Švēde, būdams pirmais Latvijas ģenerālkonsuls Vācijā, pierāda savas organizatora spējas un ievērojami sekmē mūsu saimniecisko attieksmju normalizēšanu ar Vāciju. Viņa veiklajai spalvai pieder virkne saimnieciska satura rakstu vācu un latvju presē, sevišķi Ekonomistā.

Izraudzīts par sūtni Vašingtonā, viņš tomēr izšķiras par Latvijas bankas galvenā direktora posteni. Šo vietu viņš ieņem gadus trīs, tad aiziet privātā dzīvē un kļūst tirgotājs. Sākās visai ražens posms Švēdes dzīvē: Arveda Berga Latvijā bieži parādās viņa ievadraksti par dažādiem saimnieciskiem un politiskiem jautājumiem. Ar savu lietišķību un domu spriegumu tie izpelnās plašu aprindu uzmanību. Šis īpašības jubilārs saglabājis līdz šai dienai.

Trimdas gaitas Švēdi un viņa dzīves biedri novedušas kādā vientuļā Dienvidbavārijas ciemā, Alpu kalnu nogāzē. Šo kluso vietu Švēde izraudzījis tāpēc, ka netālu no tās atrodās viņa jaunākā dēla kapa kopiņa — viss, kas viņam vēl palicis no četriem bērniem: tos laupījuši baigais gads, karš un pēckara jukas.

Ceļinieks, iegriezies klusajā Sēgā (Seeg), kur jubi-lārs asu skatu turpina vērot šīs zemes gaitas, atradīs viņā interesantu sarunu biedri, vīru ar sirdi īstā vietā, kurā personīgs šarms biedrojas ar plašām zināšanām li-terātūras, filozofijas un politikas laukā: Švēde nekad nav noslēdzies savā speciālitātē. Viņš visnotaļ ir bijis neatlai-dīgs meklētājs, kas šinī ziņā nepazīst peticības. Žēl, ka Švēde vēl nav nodevis atklātībai savu dzīves stāstu: Vecā vīra atmiņas un atziņas. No tām līdz šim publicēti vienīgi ļoti interesanti fragmenti. Šis stāsts ir daļa tautas vēstu-res, vispusīgi izglītota latvju vīra skatījumā.

1955. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Album Lett. 280.

SŪTNIS Dr. O. VOITS — DEVINDESMITGADNIEKS

Tikai ļoti nedaudziem likteņa izredzētiem ir lemts piedzīvot jubileju, kādu š. g. 18. aprīlī svin mūsu diplomātijas seniors Dr. O. Voits¹⁾, ieiedams sava mūža desmitajā gadu desmitā.

Ar uzviņu piepildījušies novēlējumi, kādus pirms 30 gadiem šai dienā sūtnim Dr. Voitam Berlīnes sūtniecības darbinieku vārdā nodeva viņa tā laika tuvākais līdzstrādnieks, šo rindiņu rakstītājs.

Sodien mūsu jubilārs ar dziļu gandarījumu var atskatīties uz nostaigāto mūžu, gaišā apziņā, ka tas nav dzīvots velti, ka ir veikts daudz ražena, sasniegumiem vainagota darba.

Jau kā students Tērbatā O. Voits izceļas ar neikdienišķām spējām un rakstura īpašībām, kas viņam nodrošina komilitoņu — ne vien latviešu, bet arī cittautiešu — cieņu un mīlestību. Lettonia viņam uztic augstākos goda amatus, kādus tā vispār var piešķirt. Viņš nobeidz divas fakultātes — dabas zinātņu un medicīnas, iegūdam Dr. med. gradu. Ar savām plašajām zināšanām un centību viņš pievērsis sev augstskolas mācības spēku uzmanību, un pazīstamais fiziķis, prof. Etingens (A. von Oettingen) aicina viņu ieņemt universitātes meteoroloģijas stacijas vadītāja vietu.

Seko medicīniskās prakses gadi Pēterpilī, kur Dr. Voits darbojas par valsts papīru spiestuves galveno ārstu, ieņemdam šādu pašu vietu pie ķeizarskiem teātriem. Tas viņam dod iespēju nevien iepazīties ar krievu skatuves mākslu, kas toreiz bija augstā līmenī, bet būt arī pastāvīgi tiešā saskarē ar Pēterpils sabiedrības augstākajiem slāņiem. Tanī pašā laikā viņš aktīvi piedalās Pēterpils latviešu sabiedriskajā dzīvē. Nepārredzams ir to tautiešu skaits, kas Pēterpilī baudījuši vienmēr atsaucīgā un izpalīdzīgā Dr. Voita viesmīlību.

1918. gadā Dr. Voits piedalās Latvijas valsts proklamēšanā. Nākamajos gados mēs viņu redzam atbildīgajā Rīgas pilsētas II slimnīcas direktora amatā, līdztekus veicam Latvijas universitātes organizācijas darbus. 1920. gada rudenī valdība viņu ieceļ par pirmo Latvijas sūtni

Berlinē. Šo posteni Dr. Voits ieņem līdz 1932. gadam. Šeit mūsu jubilāru sagaida vesela virkne visai nozīmīgu un delikātu pienākumu. Jārūpējas gan par kara gūstekņu repatriāciju, gan par norēķināšanos ar Vāciju sakarā ar mūsu agrārreformu, kas bija skārusi dažu vācu pilsoņu intereses. Bet galvenais — jāizgaissina baltikumiešu un Bermonta dēku atskaņas, jāiedzīvina 1920. gada 15. jūlijā ar Vāciju noslēgtais pagaidlīgums politiskā, saimnieciskā un kulturālā plāksnē. Vienmēr lietišķais, nosvērtais, dzīves rūdītais Dr. Voits godam veic šos uzdevumus: apklust daudzas mums nelabvēlīgas vācu preses balsis, mūsu attieksmes ar Vāciju paplašinās un padziļinās, nodibinās tuvi sakari ar vācu politiķiem un valstsvīriem — šeit izpaužas Pēterpils pieredze! Mūsu jubilārs drīz vien iegūst arī diplomātiskā korpusa locekļu simpatijas. Pat lielvalstu pārstāvji labprāt apspriežas ar savu latviešu kolēgu un uzmanīgi seko viņa domu gājienam. Īpaši minams tā laika pāvesta nuncijs Pačelli, tagadējais pāvests Pijš XII, ar kuru Dr. Voitam vēl līdz šai dienai pastāv patīkamas personīgas attieksmes.

Dr. Voita sekmīgā darbība, saprotams, nepaliek nepamanīta arī mūsu ārlietu resorā. Atzinība, ko tā iemanto, izpaužas Dr. Voita iecelšanā par sūtni Šveicē, Ungārijā un Holandē ar rezidenci Berlinē.

Vācu valdība bieži maina savus sūtņus Rīgā, bet Dr. Voits divpadsmit gadus no vietas godam veic savus uzdevumus, reizēm pat upurēdams savus personīgos uzskatus direktīvām no Rīgas...

Atgriezies 1932. gadā Rīgā, Dr. Voits dzīvi darbojas Latviešu biedrībā un Latvijas sabiedriskajā klubā, kā arī Latvijas Sarkanā krustā, būdams tā valdes un priekšniecības loceklis. Atpūtas brīžus sirmais jubilārs, kura saites ar dzimto zemi vienmēr bijušas ciešas, veltī savām lauku mājām — Krimuldas Sauleslejām.

Pakavējies īsumā pie Dr. Voita raženā darba diplomātijas un sabiedriskās dzīves laukā, es tagad gribu pievērsties tām tīri cilvēciskām īpašībām, kādas esmu viņā vērojis tais gandrīz 12 gados, kurus man bija lemts darboties viņa vadībā Berlinē. Toreiz — pirms 35 gadiem es biju jau nostaigājis vairāk kā 10 gadus audzinātāja gaitās, bet Dr. Voita skola mani tomēr ir dziļi un paliekami

ietekmējusi, un ne mani vien, bet ikkuru, kas ar viņu ir nācis tuvākā saskarē.

Es iepazinu Dr. Voitu kā vispusīgi izglītotu vīru ar plašām interesēm, kas sevī savienoja izsmalcinātu gara kultūru ar sirds izglītību, personību, kas izstaro īstu humanitāti. Dr. Voits ir ārsts ar dziļi reliģiozi-ētisku dzīves uztveri, dievbijīgs dabas zinātnieks, kas skaidri apzinās eksaktām zinātnēm atziņu laukā nospraustās robežas. To, kas manā Berlīnes šefā nebija ieaudzināts studiju laikā Tērbatā, viņš gadu tecējumā pats bija ieaudzinājis sevī. Dzīve viņu bija rūdījusi, un no savām atziņām un pieredzēm viņš bagātīgi deva tālāk saviem „jaunākiem” līdzstrādniekiem-konfilistriem: Edgaram Švēdem, Edžum Lindenbergam un man. Un nevien mums, bet arī sūtniecības darbā iesaistītiem Selonijas filistriem: Ludvigam Ēķim, Kārlim Kalniņam un manam senam draugam Arvēdam Smilgam, mūsu ilggadīgam preses atašejam. Cik reizes Ēķis, būdams jau finansu ministrs un vēlāk sūtnis Kauņā un Varšavā man nav rakstījis: „Bieži pateicībā atceros mūsu bijušo šefu. Es vienmēr esmu izjutis dziļu cieņu pret šo balto galvu...”

Dr. Voitam piemita drosme atklāti pateikt to, ko viņš domāja, bet tanī pašā laikā viņš bija apbalvots ar to teicamo īpašību, ka savas atziņas prata ietērt tādā formā, ka tās mūs neaizkāra. Un tomēr — nelūkojoties uz visu sirsniņu, zināma distance starp viņu un mums nekad nezuda. Un tas labi tā. Mūsu šefs vienmēr bija augstākā mērā korekts un sevī ieaudzinājis cietu gribu, tādu pašdisciplīnu, ka nekad neesmu redzējis viņu dusmojamies, kaut gan iemeslu viņam netrūka. Viņš bija savaldības un nosvērtības paraugs, tikpat stingrs pret sevi kā pret citiem. Man vienmēr paliks mīļā atmiņā mūsu sarunas pēc pabeigta darba uz sūtniecības balkona, puskrēslā pie glāzes laba Markgrēflera, Dienvidbādenes vīna. Daudz Dr. Voits šinīs sarunās man ir devis no savas dzīves izpratnes, pieejas darbam un pienākumiem. Viņš bija skeptiski noskaņots pret mūsu politiskām partijām un skuma tiklab par politiskās audzināšanas trūkumu, kā par mūsu preses zemo līmeni.

Lai cik aizņemts viņš būtu bijis, savus atbildīgos pienākumus pildot, viņš visiem bija pieejams, cilvēciski vienkāršs un atsaucīgs. Kad pie viņa ieradās kāds apmeklē-

tājs no Latvijas, viņa pirmais jautājums vienmēr bija: „Kur jūs esat apmeties?” — un viņš rūpīgi atzīmēja adresi. Tanī pašā dienā Dr. Voits atbildēja vizīti. Ja viņš bija aizkavēts svarīgiem darbiem, tad vienam no sekretāriem bija jānones sūtņa vizītkarte. Dr. Voits nekad nešķiroja ļaudis pēc sociālā stāvokļa, nedz partijas piederības. Sūtniecībai bija plaša sarakste ar Vācijā dzīvojošiem Latvijas pilsoņiem, pirmajā laikā sevišķi ar mūsu kara gūstekņiem. Mana šefa sirdij bija tuvs ikkurš no šiem nelaimē nonākušiem, no dzimtenes izrautiem un kara vētras pārcietušiem tēviņas sargiem. Ja vēstules bija adresētas personīgi sūtnim, tad viņš konsekventi tām personīgi arī atbildēja. „No mazotnes manī ir ieaudzināts,” tā viņš teica, „ka uz ikkuru vēstuli ir jāatbild, vēlākais divu nedēļu laikā. Un ja kāds griežas pie manis personīgi, tad tas tiesīgs saņemt arī personīgu atbildi, to prasa elementāra pieklājība, gluži vienalga, kas ir rakstītājs un vai es viņu pazīstu vai nē”. Kad Ēķis, vai es mēģinājām sūtnim atņemt šo darbu, viņš to nepieļāva, sacīdams: „Kad jūs būsit manā vietā, jūs rīkosities taisni tāpat”. Un viņam bija taisnība.

Sūtņa uzdevumā man vairākkārt nācās apmeklēt Altdamas nometni pie Stettines un novest likteņa piemeklētiem tautiešiem viņa labdienas. Šāda uzmanība, saprotams, atstāja dziļu ietekmi uz mūsu gūstekņiem. Bet vislielāko iespaidu sūtņa laipnā un korektā izturēšanās un ārejo formu strikta ievērošana atstāja uz ārzemniekiem un vāciem, tiklab vietējiem kā baltvāciem, kas divdesmitajos gados lielā skaitā apmeklēja sūtniecību. Ar taktu un nevainojamām formām, Dr. Voits bieži vien sasniedza vairāk nekā bijām iecerējuši. Būdams priekšzīmīgi audzināts un iejūtīgs psihologs, viņš pilnā mērā apzinājās ārejo formu nozīmi sadzīvē.

Daudz uzmanības Dr. Voits pievērsa mūsu Vācijā studējošai jaunatnei, vienmēr uzmanīgi uzklausiņams tās vajadzības un tēvišķi palīdzēdams cik un kur spēdams, gan izgādājot stipendijas, gan citādi. Arī šeit es ar dziļu labpatiku vēroju Dr. Voita sirsnību un suverēno stāju: viņš bija īsts seniors un oldermanis vienā personā.

Daudz laika un pacietības viņš ziedoja sevišķi diviem mazliet bikliem jauniešiem — K. Billeram un Ansim Buševicam, kreisā sociāldemokrāta dēlam. Dr. Voits acīm

redzot, uzskatīja Buševicu par savā ziņā nomaldījušos avi, kas glābjama. „Ansītis” bieži vien bija sūtņa viesis. Dažu labu reizi, iegriezies sūtniecībā, lai veiktu kādu nepabeigtu vai steidzamu darbu, es vēl vakaros sastapu tur „Ansīti”, bijīgi klausāmie sūtņa nostāstos. Nevienš, protams, kas kaut cik pazīst Dr. Voitu, neturēs viņu aizdomās, ka viņam varētu būt kādas apslēptas simpatijas kreisajiem sociālistiem. Šeit vienkārši runāja viņa sirds, izpaudās tolerance un dziļa cilvēcība.

Atceros vēl šādu raksturīgu gadījumu: no Rīgas bija iebraucis zvērināts advokāts, mans Maskavas studiju biedrs, arī kādas korporācijas loceklis un stāstīja, ka viņš esot ieradies Berlīnē kārtot sava konfilistra lietu. Viņa honorārs segšot visus ceļa u. c. izdevumus un būšot vēl prāvs atlikums. Kad mūsu apmeklētājs bija aizgājis, sūtnis pavērsās pret mani: „Sekretāra kungs, nonesiet, lūdzu, savam Maskavas draugam manu kartiņu un pateiciet viņam, bet saudzīgi, ka viņš ir slikts „buršs”. Kā var pieņemt honorāru no sava konfilistra par kādu sīku pakalpojumu? Kur tad paliek korporāciju audzināšanas princips — „viens par visiem, visi par vienu?” Mēs taču esam viena saime”. Berlīnes sūtniecībā mēs tiešām tāda arī bijām. Valdīja pilna saskaņa un darbs ritēja vienprātībā.

Domu par vienu saimi Dr. Voits uzsvēra nevien iepretīm mums lettoņiem, saviem līdzdarbiniekiem. Šinī saimē viņš ieslēdza arī sēļus, bez augšā minētiem arī stud. ing. Emilu Missi. Nevien 19. februārī un 14. maijā viņš ielūdza mūs pie sevis, bet arī Selonijas dibināšanas dienā — 24. novembrī. Un mēs ieradāmies, saprotams, krāsās.

Trimdas gaitas Dr. O. Voitu novedušas Freiburgā vecākās meitas ģimenē. Viņa apprecējusies ar vācu slave-no ķīmiķi. Nobeļa balvas laureātu prof. H. Staudingeru.

Turēsimies arī jaunajos apstākļos pie mūsu veciem sadzīves principiem, kurus tik augstu vērtēja mans Berlīnes šefs. Būdams viengabalains, viņš korporāciju ideoloģiju īstenoja arī dzīvē. Cienīsim arī svešumā vērtības, kas nav par dolāriem pārkamās! Atcerēsimies vienmēr mūsu karoga zvērestu un neaizmirsīsim, ka nēsāt krāsas ir priekšrocība, bet ka šai priekšrocībai tikai tad ir dziļāka nozīme, ja skaidri apzināmies, ka krāsas mums nedod nekādas tiesības, bet gan uzliek pienākumus — pašiem pret sevi un citiem.

Apsveikdami dziļā cieņā nopelniem bagāto jubilāru,
novēlēsim viņam vēl daudz gadu par godu mūsu tautai un
prieku viņa piederīgiem.

1956. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Album Lett. 170.

TEODORU ZVEJNIEKU PIEMINOT

Š. g. 4. jūlijā, Zviedrijā aizgāja mūžībā jurists Teodors Zvejnieks¹⁾, viens no lettoņu saimes vecās paaudzes cienījamākiem piederīgiem.

Kad iepriekšējā gada marta mēnesī Zvejnieka komiļoni, draugi un kolēģas kuplā skaitā bija pulcējušies Lundā, lai viņu godinātu septiņdesmitajā dzimšanas dienā, neviens nevarēja paredzēt, ka jau pēc gada toreiz možais jubilārs vairs nebūs mūsu vidū.

Zvejnieks nāca no Zemgales lauku sētas. Dzimis 1884. gada 24. martā Valles pagastā, Jaunjelgavas apriņķī, lauksaimnieka ģimenē, viņš apmeklēja vietējo pagastskolu un 1895. gadā iestājās Jelgavas ģimnazijā. Jau kā skolēns Zvejnieks izcēlās ar savām spējām un ģimnaziju beidza viens no pirmajiem, ar sudraba medaļu.

1903. gada rudenī viņš imatrikulējās Tērbatas universitātes tiesību zinātņu fakultātē un tad pat iestājas arī Lettoniā.

Ar savu noteikto nacionālo stāju un atklāto sirsnību viņš īsā laikā iegūst vispārējas simpatijas. Jau pēc pāris mēnešiem — 8. novembrī — viņu uzņem speciālā konventā. Viņš dzīvi piedalās tiklab konventa, kā literāro vakaru dzīvē. Tas viņu nebūt neattur centīgi strādāt augstskolā. Zvejnieka pienākuma apziņu raksturo kaut tas, ka viņš tikpat kārtīgi apmeklē obligātos, kā neobligātos kursus, Pie pēdējiem pieder arī Baltijas civiltiesības. Atceroties savus studiju gadus, Zvejnieks kādā vēstulē atzīmē, ka šīs lekcijas kārtīgi klausījušies tikai divi studenti — viens igauņis un viens latvietis. Kautrīgi Zvejnieks noklusē, ka šīs latvietis nebija neviens cits kā viņš pats, kas tā lika pamatus savai nākamai šaurākai speciālitātei. Atturība vispār ir viena no Zvejnieka rakstura pamatīpašībām. Konventā viņš tikai retumis, svarīgos jautājumos, ņem vārdu, vienīgi tad, kad viņam tiešām kas sakāms, un viņa vārds pārrunās parasti ir gala vārds, jo viņa spriedumi vienmēr ir apsvērti un nobrieduši. Viņš ir labs runātājs un atjautīgs debatētājs. Neaizmirsīsim, ka Zvejnieks nonāk

Tērbatā tieši 1905. gada priekšvakarā, kad neskaitāmas problēmas nodarbina jaunatnes prātus un vielas visāda veida diskusijām netrūkst. Galējības un kaislības viņam ir svešas. Nekad viņš neaizraujas jūtu uzplūdumos, kā viens otrs no viņa laika biedriem. Viņa asais skats vienmēr sniedzas tālāk par šodienu. Jau toreiz Zvejniekam piemīt visas tās rakstura īpašības, kas viņu vēlāk dzīvē kvalificē kā vienu no mūsu ievērojamākiem tiesu darbiniekiem. Lai mans aizgājušais draugs piedod man šo apzīmējumu: viņš to uz sevi nekad neattiecināja, bet sauca sevi vienkārši par juristu.

1905. gads ar saviem vērtību pārvērtējumiem un Letonijas atdalīšanos no Šaržeto konventa nostādīja konventu gluži jaunu, reizēm visai nozīmīgu un delikātu jautājumu priekšā. Konventa vadība 1906. gadā bija jāuztic šaržētiem, kas drošu roku, bez satricinājumiem, varētu interno un eksterno dzīvi ievadīt jaunajā gultnē. Sevišķi bija jābūt nomodā par tradīciju harmonisku saskaņošanu ar laika prasībām. Kas gan šiem uzdevumiem bija piemērotāks par vienmēr nosvērto Zvejnieku? Viņš prata izlidzināt pretrīnības un sevī apvienoja gaišu, kritisku prātu ar jūtīgu, atsaucīgu sirdi. Zvejnieks uzņēmās II šaržētā amatu. Toreizējos apstākļos šis amats ir daudz nozīmīgāks nekā iepriekšējos un nākamajos gados. Sakarā ar notikušām pārvērtībām II šaržētā pienākumos starp citu ietilpst uzdevums kārtot konventa attieksmes ar filistriem, kas ne vienmēr ir pieejami straujākās jaunatnes argumentiem. Tas prasa ne vien daudz nopietna darba, bet arī personīgas iniciatīvas. Zvejnieks šim darbam ir kā radīts, viņš to veic bez jebkādam grūtībām. Jo pēc Letonijas aiziešanas no Šaržeto konventa pirmie „neatkarības” gadi paiet gludi un bez jebkādiem traucējumiem, tad liela daļa nopelnu šeit pieder Zvejniekam.

Kad t. l. bibliotekārs Francis Balodis 1906. gada rudēni atstāj Tērbatu, Zvejniekam, kas ir liels lasītājs un grāmatu draugs, konvents uztic arī bibliotekāra amatu.

Pēc augstskolas beigšanas Zvejnieks nepievēršas ne tiesneša, nedz advokāta karjērai, bet atgriežas pie zemes, uzņemās dzimtās mājas apsaimniekošanu. Šis solis nav pārejošas noskaņas iedvests, tas ir apsvērts un pārdomāts, kā viss Zvejnieka dzīvē. Viņa saites ar zemi ir cie-

šas: veselus septiņus gadus viņš ir lauksaimnieks. Bet arī jurisprudences šie gadi nav zuduši. Brīvos brīžos viņš paplašina un padziļina augstskolā iegūtas zināšanas.

Seko pirmais pasaules karš un bēgļu gaitas, kas Zvejnieku noved Charkovā, kur viņš īsu laiku darbojas notariātā. Tad viņu iesauc kara dienestā. Krievu armijai sabrūkot, Zvejnieks atgriežas dzimtajā Vallē, kur uzņemas pagasttiesas priekšsēža pienākumus. Šis amats Zvejniekam nav infra dignitatem. Viņš arī nav vienīgi tiesnesis, bet vienmēr pieejams palīgs un padomdevējs saviem valniekiem visos kara izpostītās dzīves atjaunošanas jautājumos.

Tālāko Zvejnieka dzīves gaitu nevar apzīmēt citādi kā par vienreizēju. Četros gados Zvejnieks iziet visus etapus no pagasttiesas līdz tiesu palātai, kur viņš pēc tālākiem četriem gadiem kļūst civildepartamenta priekšsēdis.

Pazīdams Zvejnieka augstās morālās īpašības, viņa lietišķību un atbildības sajūtu, valsts prezidents Zemgals 1928. gadā viņu izrauga par savu pārstāvi Centrālā vēlēšanu komitejā, kaut gan Zemgalim un Zvejniekam politiskā ziņā ir dažādas nostājas. Kopš 1931. gada Zvejnieks ir Latvijas pārstāvis Baltijas valstu juristu birojā. Par nopelniem šinī darba laukā Lietuvas valdība Zvejnieku apbalvo ar Ģedimīna ordeni. Vācu okupācijas laikā nelaiķim divus lāgus jāuzņemas tieslietu resora vadība.

Zvejnieka autoritāti civiltiesību nozarē neapstrīdēja arī juristi-cittautieši. „Latvijas ievērojamākais civilists, bez šaubām, ir Teodors Zvejnieks”, par viņu atsaucās pirms pāris gadiem kāds izcils baltvācu jurists, Leipcigas universitātes tiesību zinātņu doktors, kas ar Zvejnieku četrus gadus sadarbojies mūsu jaunā 1937. gada civillikuma izstrādāšanai ieceltā komisijā.

Trimdā Zvejnieks rada patvērumu Zviedrijā. Izprazdams baznīcas lielo nozīmi — sevišķi trimdas apstākļos — aizgājējs bija Lundas latviešu draudzes priekšnieks un Latvijas ev. lut. baznīcas pārvaldes Zviedrijā konsultants, liels atbalsts prāvestam J. Teriņam visās baznīcas lietās Zviedrijā.

Mūsu trimdas dzīvē un presē ieviesies ne visai teicams paradums, novērtējot kāda atklātības darbinieka gaitas,

neskopoties ar superlatīviem. Pie tiem pieder apzīmējums „personība”. To bieži vien attiecina uz ļaudim, kam ar personību, šā vārda pareizā izpratnē, nav nekā kopēja. Ja kāds ir šī apzīmējuma cienīgs, tad Teodors Zvejnieks. Par viņu var teikt „Integer vitae scelerisque purus” (Hor. Od. I,22).

Visā savā daudzpusīgā darbībā Zvejnieks vienmēr ir ievērojis principus, kurus viņš studenta gados saņēmis dzīvei līdzī no Lettonias.

Šo rindiņu rakstītājam nelaikis bija tuvs un mīļš kopš pirmais Tērbatā kopēji pavadītās dienas. Atbildē, ko viņš saņēma uz apsveikumu aizgājēja septiņdesmitajā dzimšanas dienā, izskan klusa rezignācija, it kā nojausma, ka drīz būs pienācis dzīves riets un jāiet atpūtā. „Mūžs tagad ir nodzīvots,” raksta Zvejnieks. „Vai tas ir velti dzīvots, par to spriedīs citi...”

„Nē, mīlais draugs, tu neesi velti dzīvojis,” gribētos teikt aizsaulē aizgājušam komilitonim.

1955. g.

PIEZĪMES

¹⁾ Album Lett. 304.

**L. U. DOCENTS Dr. N. TRANZĒJS (von TRANSEHE)
SEPTINDESMITGADNIEKS**

Š. g. jūlijā pagāja 70 gadi, kopš Trikātas Jaunbrenguļos piedzima Nikolajs Tranzējs (von Transehe)¹⁾, izcilākais ornitologs brīvajā Latvijā.

Jubilāra tēva mājas atradās netālu no Abula ietekas Gaujā. Apkārtne bija bagāta mežiem, pļavām, purviem un tīreļiem, kur dienām ilgi varēja netraucēti klejot un vērot neskaitāmus dabas brīnumus. Jau no mazotnes jūtīgo zēnu sevišķi valdzina putnu dzīve.

Pirmās mācības tēva mājās viņam sniedz Kristaps Irbe, vēlākā bīskapa brāļa dēls. Seko skolas gaitas Rīgā, kur viņš 1906. gadā beidz pilsētas ģimnaziju. Tā paša gada rudenī viņš iestājas Tērbatas universitātē, izraudzīdams par savu speciālītāti zooloģiju. Jau kā students viņš piedalās zinātniskā ekspedīcijā uz Lenkoranas apriņķi Kaspijas jūras dienvidu piekrastē, kas ir īsta „putnu paradīze”. No turienes ekspedīcija dodas tālāk uz Turkmēnistanu un Bucharu. Arī tur nākamais zinātnieks saņem neskaitāmas ierosmes. 1909. gadā viņš imatrikulējas Leipziger universitātē un pēc četriem gadiem beidz kursu ar doktora gradu — magna cum laude.

Zinātnisko darbu pārtrauc pirmais pasaules karš, kas Tranzēju noved Kaukaza un vēlāk Besarabijas frontē. Krievu armijai sabrūkot, viņš atgriežas dzimtenē un piedalās brīvības cīņās. 1920. gadā viņš pieteicas par mācības spēku universitātē un uz dabas zinātņu fakultātes pieprasījumu viņu atbrīvo no armijas.

Ar aizrautību jaunais zooloģijas katedras asistents sāk darbu augstskolā. Plašas zināšanas nevien ornitoloģijā, bet arī radniecīgās nozarēs, kā mežu zooloģijā un medniecībā īsā laikā Tranzējam nodrošina studentu cieņu: ar savu atklāto, atsaucīgo dabu viņš iemanto audzēkņu sirdis. Līdztekus darbam universitātē Tranzējs enerģiski ķeras pie putnu gredzenošanas tīkla noorganizēšanas. Drīz vien tas pārklāj visu Latviju. Pats būdams īsts laucinieks, Tranzējs bez sevišķas piepūles atrod atsaucīgus talciniekus lauku inteligencē, mežkopjos, agronomos, sko-

lotājos un ārstos. Bet šo brīvprātīgo korespondentu darbība jāsakopo, viņu novērojumi jāizmanto zinātniski. Šinī nolūkā Tranzējs 1925. gadā nodibina Latvijas ornitoloģisko centrāli. Tā rosīgi sadarbojas ar attiecīgajām ārzemju iestādēm. Vairākas ornitologu biedrības Rietumeiropā ieceļ Tranzēju par korespondējošo locekli. Studentu mežkopju biedrība „Šalkone” ievēl iecienīto docentu par savu goda biedru. Vēl šodien viņš uztur sakarus ar daudziem zaļās saimes draugiem, kas izkaisīti visās pasaules malās. Būdam valdes loceklis Tranzējs, mūsu neatkarības laikā darbojās Rīgas dabaspētnieku biedrībā un Latvijas mednieku biedrību savienībā. Viņš ir viens no dedzīgākiem Zooloģiskā dārza biedrības idejas paudējiem un vēlāk ietilpst šīs biedrības vadībā.

Ar savu kapitālo darbu „Latvijas putni” jubilārs iegūst popularitāti visā Latvijā kā „Putnu Tranzējs”. Rūpīgi sastādītais, saturīgais un bagāti ilustrētais izdevums kļūst par nepieciešamu rokas grāmatu mežkopjiem un agronomiem, dabas zinātniekiem, skolotājiem un medniekiem.

Bet Tranzējs nebūt nenoslēdzas savā šaurā speciālitātē—ornitoloģijā. Par viņa interešu daudzpusību liecina Latvijas neatkarības laikā iespiestie raksti radniecīgu nozaru jautājumos. („Kā uzlabot mūsu medniecību”, „Domas par dabas aizsardzību Latvijā” u. c.)

Tiklīdz jubilāra ārejie dzīves apstākļi trimdā kļūst daudz maz ciešami, viņš stājas pie ilgos gados savākto zinātnisko materiālu kārtošanas un apstrādāšanas. Pirms dažiem mēnešiem viņš publicēja vācu valodā plašu apcerējumu par Latvijas faunu.

Novēlēsim nopelniem bagātam zinātniekam klusajā Lejassaksijas ciemā ilgu mūžu: kaut tiem 50 gadiem, kas šoruden paiet kopš viņa imatrikulēšanās Tērbatas universitātē, sekotu vēl kupla virkne raženu semestru.

Aizsteigušies astoņi gadi, kopš augšējās rindīņas 1956. gadā parādījās Universitātes slejās. No atmiņu stāstiem, kādus par manu bērnības draugu starplaikā publicējuši trimdas periodikā viņa bijušie klausītāji, atļaujos šeit minēt divus, kas manuprāt labi raksturo Dr. Tranzēju kā cilvēku un studējošās jaunatnes draugu.

„Laika” 1963. gada 28 septembra n-rā atstāstītas Dr. Ericha Buša²⁾ atmiņas par viņa piedzīvojumiem ar Dr. Tranzēju Latvijas universitātes pirmajos gados:

„Toreiz lekcijas lasīja arī tādi svešautieši, kas neprata latviešu valodu. Krievu valoda bija pazīstamāka no skolas vai bēgļu laikiem Krievijā, bet vācu valoda sagādāja grūtības. Viens no medicīnas fakultātes profesoriem atļāva ierasties uz pārbaudījumu pat ar tulku.

Studenti parasti izvēlējās asistentu Nikolaju Tranzēju, Jaunbrenguļu muižas īpašnieka dēlu, kas jau 1913. gadā bija ieguvis filozofijas doktora gradu Leipcīgas universitātē. Viņš bija labsirdīgas dabas un viņa studenta atbilžu tulkojums bija iespējami labvēlīgs studentiem.

Arī Dr. Bušs sarunājās Tranzēju par tulku. Taču tā sagadījies, ka students Bušs ieaicināts pie profesora ātrāk, nekā ieradies „tulks”. „Tai lielajā satraukumā,” atceras Dr. Bušs, „atmiņa darbojās lieliski un varēju pat vācu valodā izteikties saprotami”. Pārbaudītais no profesora dabūjis augstāko atzīmi.

„Kāpēc aicinājāt mani, kad tik labi pats protat vāciski”, pārmetis Tranzējs, kas parādījies gaitenā galā, kad Bušs iznācis no pārbaudījumu istabas un pastāstījis iznākumu.

Pārpratums netraucējis vēlāk nodibināt tik labas attiecības, ka Tranzējs ieaicinājis latviešu studentu savās viesībās.

Reiz viesību vidū, atceras Dr. Bušs, pie durvīm atskanējis zvans. Tur stāvēja kažokā satinies Latgales zemnieks, kam steidzīgi jārunā ar Tranzēju. Dzīvoklis bijis pilns viesu. Vienīgā brīvā telpa vannas istaba, kur arī negaidītais viesis ievests. Mājasstēvs ar apmeklētāju tur palicis kādu pusstundu un tad, sagērbies ziemas drēbēs, aizgājis līdz ar viņu.

Apmeklētājs, kā vēlāk noskaidrojies, bijis mežsargs, kas atvedis ziņu par neparastu putnu viņa apgaitā. Tranzējs, liels putnu mīlotājs un viņu dziesmu pazinējs, tūdaļ devies mežsargam līdz uz Latgali.”

Latviešu mežkopju laikraksta „Meža Vēstis” 1964. gada marta-jūnija n-rā (144) Liepajas virsmežzinis K. Ro-bežnieks raksta:

„Loti interesanta persona bija ornitoloģijas kursa pārniedzējs docents Nikolajs Tranzējs. Viņam piemita īsta sirsnība un vienkāršība. Viņa latviešu valodas pārzināšana bija apbrīnošanas cienīga. Viņa sirds un domas tiešām piederēja mežiem un to iemītniekiem-putniem un vispār dabai. Kad viņš par to runāja, tad ar lielu aizrautību. Kādā lekcijā viņš izteicās apmēram tā: „Vai jūs domājat, ka man patīk „vēkšēt” te ar jums telpās? Es daudz labāk staigātu ap Buļļiem un vērotu savus draugus viņu ikdienas dzīvē brīvā dabā”.

Bet pie visa tā, kā par brīnumu, viņam vēl nekad līdz tam nav bijusi izdevība atrast dabā tik pazīstama mežu iemītnieka — sīla ligzdu. Tamdēļ viņš lūdza mūs visus, ja kādam vēlāk tas izdotos — nekavējoši par to viņam ziņot. Viņš tūlīt braukšot to apskatīt kā lielāko retumu. Man tas neizdevās un neziņ, kā ar pārējiem, uz kuriem lūgums attiecās.

Ļoti interesanta bija ekskursija mežā ar mūsu ornitologu Tranzēju, viņš tur jutās tieši savā elementā: katru putnu viņš varēja noteikt pēc viņa dziesmas, pastāstīt par tā dzīves veidu un daudzus imitēt viņu dziedāšanā. Kādas žubītes dziedāšanas laikā viņš manā blokā ierakstīja tās latinisko nosaukumu — *Fringilla coelebs*, un šis vārds man ir dziļi iespieties atmiņā. Kamdēļ viņš to ierakstīja — neatminos, bet pielaižu varbūtību, ka viņš putniņa nosaukumu būs prasījis, bet es to nebiju zinājis.

N. Tranzējs savas atpūtas dienas pavada Vācijā un droši vien tur vēl šo baltu dienu priecājas par saviem meža draugiem”.

1956. un 1964. g.

PIEZĪMES

- 1) Album Liv. 1384. — 2) Dr. Bušs ir Frat. Lataviensis filīstrs.

MANI VĒROJUMI ZIEMEĻAFRIKĀ (1950-1955)**Referāts Sirakūzu latv. ev. lut. draudzes locekļu
sanāksmē 1956. gada rudenī.)**

Afrikas problemas bez šaubām vēl ilgi nodarbinās politiķu prātus. Varbūt pat Eiropas liktenis izšķirsies Melnajā kontinentā. Ja 11-12 gados, kas pagājuši kopš maniem vērojumiem Ziemeļafrikā, tur daudz kas grozījies uz labo pusi, tad vēsturiskā skatījumā — tā man šķiet — mans stāsts par redzēto savu nozīmi nav zaudējis vēl šobaltdien.

Ļoti labprāt es sekoju mūsu cienījamā mācītāja aicinājumam, pastāstīt jums šo to no saviem piedzīvojumiem un vērojumiem Ziemeļafrikā, kur es pavadīju vairāk kā piecus gadus, pirms doties caur Eiropu uz Savienotām valstīm.

Kad man mani vācu ārsti veselības atgūšanai ieteica doties uz Ziemeļafriku, es izšķiros par Tunīziju. Mani vilināja šī franču protektorāta iespaidīgā klasiskā pagātne — Kartāga, Hanibals, Scipio, romiešu, gotu un vandalu laiki, vilināja zeme, kuru nesenā pagātnē bija izstaigājusi vesela rinda manai sirdij tuvu rakstnieku un gleznotāju kā Flobērs (Gustave Flaubert — Salambo), Ziburgs (Friedrich Sieburg — Afrikanischer Fruehling), Klē (Paul Klee), Make (August Macke — Afrikanische Aquarelle) u. c. Viņi visi Tunīzijā smēlušies iedvesmi paliekamiem mākslas darbiem.

Ar Francijas augstā komisāra Fransuā Ponsē personīgu vēstuli ģenerālrezidentam Tunisā un bīskapa Rancāna ieteikšanas rakstu Kartāgas archibīskapam kabatā, es devos ceļā. Jau no lidmašīnas mani pārsteidza Tunīzijas tālais apvārksnis un īpatnās ainavas, plašie klajumi ar tanis iekaisītiem augļu dārziem, sudrabetu olīvu koku plantācijām un sālsezeriem, kailās kalnu grēdas, daba, kurai piemita baigs krāšņums, bet kurā nebija nekā maiga, mīlīga.

Es ierīkojos uz dzīvi La Marsā — mazā pilsētiņā, — kilometrus 15 no Tunisas, uz Vidusjūras krasta, no kurienes atklājās valdzinošs skats un ziemeļiem.

Drīz vien pēc manas ierašanās Tunīzijā es piedzīvoju patīkamu pārsteigumu. Kāda devīzu jautājuma kārtošana mani noveda finanču direkcijā pie šīs iestādes vadoša ierēdņa, vārdā Randežē (Randegger), šveiciešu izcelsmes francūža. Kad es viņam pateicu no kurienes nāku un mēģināju paskaidrot, kur atradies mans šūpulis (ģeografija, kā zināms, nav franču stiprā puse!) viņš, redzami iepriecināts, mani pārtrauca: „Nepūlaties, es pazīstu jūsu skaisto dzimteni. Esmu Latvijas skautu 3. lielās nometnes dalībnieks. Latvijā pavadītās jaukās dienas nekad neaizmirsīšu. Bez tam mans tuvākais līdzstrādnieks, Tulūzas universitātes absolvents, ekonomists Arvīds Kalniņš, kā jau viņa vārds to saka, ir jūsu tautietis.” — „Kur gan latvieši nav sastopami?” — es nodomāju sevī. Randežē ieaicināja kabinetā Kalniņu un tā es iepazīnos ar sirsnīgu tautieti, kas visu laiku, kamēr es uzturējos Tunīzijā aizkustinoši gādāja par mani, rūpējās, lai es svešos ļaudīs nejustos atstāts un vientuļš. Kalniņš nāca no Grundzāles, bija beidzis Gaujienas ģimnaziju, būdams tur mana brālēna, māc. Ata Jaunzema skolēns. Studijas viņš bija sācis Latvijas universitātē un piederējis korporācijai Fraternitas Academica. Dzīvodams Tunīzijā jau vairākus gadus, viņš bija paguvis iepazīties ar šīs zemes ļaudīm un tās īpatnībām. Praktiskos jautājumos viņš man bija neatsverams padomdevējs. Ar Kalniņa kundzi, kura bija atbildīgā vietā izglītības direkcijā, mūs tuvināja kopēja speciālitate — filoloģija. Viņa nāca no vecas hugenotu dzimtas, bija beigusi Tulūzas universitāti un uzņēmusi sevī franču gara dzīves nozīmīgākos strāvojumus. Franču literātūru viņa pārzināja visos sīkumos un ne vienu reizi vien es no viņas esmu saņēmis lietderīgus norādījumus uz jaunāku franču autoru darbiem.

Kalniņa ģimenē, kurā auga trīs braši zēni, valdīja silta, sirsnīga mājība. Mīļā atmiņā man palikuši tur pavadītie brīži, sevišķi Ziemsvētku vakari pie sveču gaismas zem egļītes.

Arvīda Kalniņa un viņa kundzes viesmīlību baudīju nevien es. Viņu viesis vairākkārt bija arī mani no Eiropas atbraukušie draugi — Šveices jurists Dr. Celvegērs (Zellweger) un bij. Latvijas pilsoņu biedrības Vācijā priekšsēdis barons Rops (v. d. Ropp).

Nereti — sevišķi pievakarēs pēc darba un svētdienu pēcpusdienās — Kalniņš ieradās pie manis La Marsā. Dzīvās sarunās mēs izstaigājām Kartāgas archibīskapa vīna dārzus, domās klejodami pa nenasniedzamām Gaujas un Abula ielejām...

Sevišķi patīkams pārsteigums man bija Kalniņa apciemojums viņa konfiliestra profesora Dr. Slaucītāja pavadībā. Mēs nevarējām noklausīties vien daudzpusīgi izglītotā profesora gleznainos nostāstos par viņa zinātnisko darbību un tāliem ceļojumiem. Dzīvais vārds, kā es pārliccinājos, profesoram klausīja tikpat labi, kā diriģenta zizlis un rakstnieka spalva.

Pēc režīma maiņas Tunīzijā Kalniņš vēl kādu laiku darbojās jaunās republikas finanču pārvaldē, tad viņu pārņēma finanču resors Parīzē. Beidzamās ziņas no sava Tunīzijas drauga esmu saņēmis no Bogotas Kolumbijā, kur Kalniņš uzturējās Francijas valdības uzdevumā kā eksperts finanču jautājumos. Sekodams profesora Slaucītāja piemēram arī viņš, acīm redzot, ir kļuvis pasaules ceļotājs¹).

Pateicoties divu Šveices draugu, advokāta Dr. Celvegera un katoļu garīdznieka Baijī (Bailly) laipnībai man radās iespēja iepazīties ar zemes iekšieni. Katoļu mācītājs Baijī vairākus gadus bija mans tiešais kaimiņš. Ar viņu mēs gandrīz ikdienas tikāmies gan šacha spēlei, gan domu izmaiņai par literāriem u. c. jautājumiem. Saistīgi bija viņa rūpīgi sagatavoti priekšlasījumi radiofonā par visdažādākiem tematiem. Viņš bija strādājis misionāra darbu, daudz ceļojis un vielu priekšlasījumiem smēla no savas bagātās pieredzes.

Dr. Celvegers bija ieradies Tunīzijā mani apraudzīt un nodzīvoja pie manis kādu nedēļu. Abi bija automašīnu īpašnieki. Ar Celvegeru mēs šķērsojām Tunīziju no austrumiem uz rietumiem, nākamo gadu ar Baijī — dienvidus virzienā. Šādi es iepazīnos ar Tunīzijas dabas krāšņumiem, romiešu svētnīcu un kolizeju drupām, rūpniecības uzņēmumiem, kā eļļu spiestuvēm, podniecībām u. c.

Dzīvodams Tunīzijā, es vēroju apstākļus un sekoju notikumiem nevien tuvākā apkaimē, bet arī kaimiņu zemēs — Lībijā, Alžīrijā un Marokā. Abas pēdēji minētās zemes kopā ar Tunīziju sastāda t. s. Magrebu. Visām trim ir

daudz kopēja, tiklab ģeografiski-topografiskā ziņā kā arī attiecībā uz iedzīvotāju izcelsmi un rakstura īpašībām un īpatnībām. Arī sociālā struktūra Tunīzijā, Alžīrijā un Marokā daudz neatšķiras. Tāpēc mani vērojumi Tunīzijā ar dažiem ierobežojumiem attiecināmi arī uz abām pārējām Magreba zemēm.

Savrūp daudzā ziņā stāv Lībija. Pēc platības (1,7 milj. kv. km.) Lībija ar savām trim provincēm — Sirenaiku, Tripolitāniju un Fesānu — ieņem otro vietu pēc Alžīrijas (2,2 milj. kv. km.) starp minētām četrām Ziemeļāfrikas zemēm, bet tanī pat laikā tā ir vismazāk apdzīvota: Lībijas iedzīvotāju skaits nepārsniegs 1,5 miljonus, pie kam to vairums pieder tuksneša nomadu ciltīm. Pirms otrā pasaules kara Lībija bija itāļu kolonija un par itāļu kolonizatoriskiem veikumiem vēl šodien liecina km. 40 plata kultivēta josla gar Vidusjūras piekrasti, ar iekoptiem laukiem, augļu koku un sakņu dārziem. Gadu tecējumā šī josla pamazām sašaurinās un pārvēršas tuksnesī: nav vairs apzinīgā saimnieka, kas par to rūpētos un to uzturētu kārtībā. Aiz šī iemesla arī itāļu administrācijas celtās ēkas piekrastes pilsētās sāk sabrukt. Pēc otrā pasaules kara itāļiem Lībija bija jāatstāj un tā kļuva nomināli patstāvīga karaļvalsts. Kā tāda tā eksistē vienīgi no Lielbritānijas un ASV žēlastības, kas aiz politiskiem un stratēģiskiem apsvērumiem piešķir tai finansiālu pabalstu budžeta chroniskā iztrūkuma segšanai. Zemē līdz šai dienai vēl pastāv vidus laiku feodālā iekārta. Karaļa Idrisa el Senusi ministri ir vai nu viņa ģimenes locekļi, vai arī tuvi radnieki. Galma intrigas un sāpencsības karaļa favoritu starpā dienas kārtībā: pirms pāris gadiem kāds tuvs karaļa radnieks personīgi nošāva karaļa iemīļoto padomdevēju un izgāja bez tiesas un soda. Dažos resoros, lai tos turētu daudz-maz kārtībā, darbojas ārzemnieki. Tā finanses pārzina francūzis, bij. valūtas kantora direktors Tunisā, karaļa kancleju — šveicietis, jurists, bij. Šveices sūtnis Jugoslāvijā. Citos resoros par lietpratējiem pieaicināti angļi. Šo ārzemnieku stāvoklis šai tuksneša dēļu zemē nav no vieglajiem, jo ik uz soļa viņi atduras uz labi domātu, lietderīgu padomu neizprašanu un sabotāžu. Tauta smok gara tumsībā, lasīt un rakstīt pratēju tikpat kā nav, nemaz nerunājot par inteliģenci, kuras pārstāvjus var sa-

skaitīt uz pirkstiem. Tie naidīgi noskaņoti pret eiropiešiem un viņu simpatijas nosveras uz t. s. arābu līgas un Eģiptes pusi²).

Rietumos Lībija robežo ar Tunīziju. Platības ziņā Tunīzija ir apmēram divreiz lielāka par Latviju (125.000 kv. km.) un iedzīvotāju skaits sniedzas pie 4 miljoniem. Ziemeļos un austrumos Tunīzijas robeža ir Vidusjūra, rietumos — Alžīrija. Dienvidos noteiktas robežas nav: turienes līdzenumi pāriet tuksnesī. Vienīgi ziemeļos, t. s. Krumērijā, sastopami līdz 1500 metru augsti kalnāji un skaisti meži, kas galvenām kārtām sastāv no koka ozoliem (*Quercus suber* L.). Šo kalnāju dienvidu nogāzes atrodas auglīgi, kolonistu iekopti lauki. Tad — dienvidus virzienā — sākas neregulāri viļņots līdzenums. Zemes vidiena un dienvidus daļa ir lēzni, kaili kļajumi, ar nabadzīgu veģetāciju, vienīgi austrumu piekrastē sastopamas plašas olīvu koku plantācijas. Dienvidos — oazēs — aug dateļu palmas.

Laukkopība un dārzkopība Tunīzijā pieder pie lauksaimniecības pamatnozarēm. No kultūrām nozīmīgākās ir kvieši, mieži un auzas laukkopībā, vīnogas, olīves un apelsīni — dārzkopībā.

Mežu trūkums noteic zemes klimatu. Vēl romiešu valdīšanas laikos (no 1. gadsimta pirms Kr. līdz 5. gadsimtam pēc Kr.) meži, šis klimatu regulētājs faktors, kā stāsta latīņu rakstnieki, klājuši pat daļu dienvidus teritorijas, zeme bijusi auglīga un ražas visai bagātas: ne velti romieši Tunīziju apzīmēja par savu maizes apcirkni. Arabiem 8. gadsimtā pēc. Kr. iebrūkot, iedzīvotāji nodedzināja mežus, lai atstātu iekarotājiem kailu tuksnesi.

Labības ražu apmērs ir pilnīgi atkarīgs no nokrišņu vairuma. Normālos gados tas ir pietiekams un ražas visumā apmierinošas. Bet sausie gadi ar neražām nav nekāds retums arī ziemeļos. Dienvidus apgabalus neražas piemeklē gandrīz regulāri ik gadus. Un tad sakustas turienes nomadu ciltis. Veselām karavānēm nomadi — vasaras sākumā — dodas ziemeļu virzienā, apmetas pilsētu apkaimē un pārtiek no ubagošanas.

Ja Tunīzijā lauksaimniecībai vispār jācīnās ar pārmērīgu tveici un sausumu, tad augļu un vīna dārzus nertumis piemeklē vēl īpaša kļūme, viena no Eģiptes mocībām

— spārnotu siseņu bari. Kā tumšs, draudošs mākonis tie parādās pie apvārksņa, un drīz vien uzklūp vīnogulājiem un augļu kokiem. Īsā laikā ir iznīcināts viss, kas zaļo.

Kā kuriozitāti šeit atzīmēsim, ka kartupeļus un ābolus Tunīzijā neaudzē. Tos importē no Francijas.

Par lietus periodu Tunīzijā parasti uzskata rudens un ziemas mēnešus, bet es esmu piedzīvojis lietus gāzes ar krusu arī jūlija sākumā. Kad 1881. gada 15. maijā franču armija ienākusi Tunīzijā — tā mēs lasām tā laika notikumu aprakstos — ceļi bijuši tā izmirkuši, ka pat vieglās karaspēka daļas iestigušas dubļos un tikai ar lielām pūlēm virzījušās uz priekšu. Ar šādu nestabilitāti Tunīzijas lauksaimniekiem gribot negribot jārēķinās arī vēl šodien.

Kopš 1955. gada Tunīzija ir neatkarīga valsts ar beju kā tās „valdītāju” priekšgalā. Šāds ir viņa oficiālais tituls, franciski „possesseur du royaume de Tunis”.

Par visu, ko Tunīzija sasniegusi civilizācijas un kultūras laukā, tā var pateikties vienīgi Francijai un frančiem. Kad franču kara spēks 1881. gadā okupēja zemi, centrālās varas tur faktiski nebija, nebija nedz tiesiskas iekārtas, nedz pārvaldes aparāta, nedz skolu. Valdīja pilnīgs chaoss: laupītāju bandas terorizēja iedzīvotājus visā zemē.

Septiņdesmit gados franču iestāžu vadībā nosusināti purvi, tikpat kā izskausta malārija, izskaustas arī citas lipīgas slimības, noorganizēta medicīniska palīdzība, ierīkotas priekšzīmīgas slimnīcas un ambulances. Rezultātā beidzamajos gadu desmitos zīdaiņu un bērnu mirstība ievērojami samazinājusies un iedzīvotāju skaits turpat divkāršojies. Rosīgi darbojas Pastēra institūts. Atvērtas nevien pamatskolas ar priekšmetu pasniegšanu franču un arabu valodās, bet arī vidusskolas, koledžas un liceji. Dažos no tiem visus priekšmetus māca arabu valodā. Tautas izglītības laukā nenoliedzami nopelni pieder katoļu mūku ordeņiem, sevišķi augustiniešiem un benediktīniešiem, kas Tunīzijā atvērusi vairākas vidusskolas. Šo mūku vidū esmu sastapis daudz vispusīgi izglītotu, apdāvinātu paidagogu. Tunisā jau gadiem ilgi pastāv augstskola — Institut des Hautes Etudes — ar medicīnas, tiesību un filoloģijas fakultātu divu pirmo kursu programmām. Priekšlasī-

jumus notur Francijas augstskolu profesori, zinātnieki ar vārdu. Instituta absolventi studijas var turpināt Francijas universitātēs. Tunisā ir teātris, kur uzstājas labākie franču skatuves spēki. Tiek rīkoti koncerti ar franču un arābu programmām, abu tautību mākslinieku izpildījumā. Plašā bibliotēka satur nevien grāmatas dažādās valodās, bet arī arābu rokrakstu un vecu tekstu krātuvi. Tunisas priekšpilsētā — Bordo — atrodas Afrikas senlietu mūzejs, — bagātākais visā Afrikā.

Izbūvētas vairākas dzelzceļu līnijas un visu zemi pārklāj tikls labu šosētu ceļu. Franču tehniķi ar franču akciju sabiedrību kapitālu uzcēlušī vairākus aizprostus, kas regulē vienīgo, daudz maz nozīmīgo Tunīzijas upi — Medžerdū — un apūdeņo plašus zemes gabalus. Franču iestādes iesākušas cīņu ar eroziju, kas apdraud plašus apgabalus, un enerģiski ķērušās pie kļajumu apmežosanas, mežu sēšanas un kociņu dēstīšanas. No manas darba istabas loga es varēju vērot, cik rūpīgi un lietpratīgi šo darbu, kas nāktu par labu tikai nākamām paaudzēm, veica franču mežu departamenta darbinieki. Kad es atstāju Tunīziju, vesels kalns bija apstādīts maziem kociņiem. Katrs bija novietots tā, lai tam nepieskartos bargās ziemeļu vētras un smilšu puteņi. Gribētos cerēt, ka tagad tie jau laiduši saknes un zaļo.

Kādi 10% — ne vairāk — no lauksaimniecībai un dārzkopībai noderīgās zemes atrodas kolonistu — franču un arī šveiciešu rokās. Šie lauki un dārzi ir priekšzīmīgi iekopti un racionāli apstrādāti. Kolonistiem izdevies izaudzēt dažas jaunas, vietējiem klimatiskiem apstākļiem piemērotas kviešu šķirnes. Franču kolonisti ievēd un arī paši audzē sugas lopus un zirgus (Sidi Tabet).

Frančiem bieži pārmet, ka viņi savos Afrikas protektorātos — Tunīzijā un Marokā — lietojuši koloniālisma metodei. Ja mēs ar apzīmējumu „koloniālisms” saprotam iedzimto izsūkšanu, ekspluatāciju, nerūpēšanos par viņu labklājību, tad šis pārmetums noteikti jānoraida. Frančiem drīzāk varētu pārmet to, ka viņi būdami iedzimto audzinātāji un skolotāji, apgājušies ar tiem par daudz humāni, saudzīgi, ka viņu roka ir bijusi par daudz maiga, ka viņi ir bijuši slikti psihologi un nav pietiekami rēķinājušies ar iedzimto rakstura īpašībām, kuras tie mantojuši

no kādreizējiem zemes iekarotājiem — arabiem. Šis mantojums ir caur un caur austrumniecisks: fatalisms — akla pašāvēība liktenim — fizisks laiskums, nevīžība un gara kūtrība.

Arabi, kā zināms, mums gan devuši skaitļu apzīmējumus un algebru, kā arī īpatnu stilu celtniecībā. Iespaidīgs skaits izcilu arābu zinātnieku, filozofu, astronomu un matemātiķu cita pie ķeizara Fridriha II (1215-1245) galma Palermā. Bet tas bija sen, ļoti sen. Kopš 14. gadsimta visā arābu pasaulē valda stagnācija zinātnē, mākslas un tehnikas laukā. Nav tur radusies neviena izcilāka personība, kas būtu guvusi kaut cik vērā liekamus panākumus kultūras laukā un cilvēcei devusi kaut ko paliekamu, vērtīgu.

Uzvelt franču neveiksmes Ziemeļāfrikā „koloniālismam”, kā to bieži dara Eiropā un arī šinī zemē, nozīmē ignorēt reālās dotības. Ja franči nebūtu sekojuši savam klasiskam „laissez faire” un nebūtu sākuši sevi vadīt no nepareizi izprasta liberālisma un demokrātisma idejām, daudz kas Ziemeļāfrikā šodien izskatītos citādi. Franciēm gan dibināti var pārvest, ka viņiem ģenerālrezidentu izvēlē ne vienmēr ir bijusi laimīga roka un ka iekšpolitiskās nestabilitātes dēļ pašā Francijā ģenerālrezidenti mainījušies pārāk bieži, pie kam katrs nācis ar savu pārvaldes aparātu. Piecos gados es piedzīvoju piecas šādas maiņas. Par kontinuitāti pielietotās pārvaldes metodēs šādos apstākļos, saprotams, nevarēja būt runa.

Tunīziešu un vispār Ziemeļāfrikas tautu īpatnību saknes labu tiesu meklējamas zemes vēsturē. Tā ir visai raiba un sniedzas līdz 10. gadsimtam pirms Kr. Ap 1000 gadu pirms Kr. Ziemeļāfrikas piekrastē parādas fenicieši — Kānaānas cilts — un nodibina tur savas pirmās kolonijas — Utiku, tagadējā Tunīzijā pie Medžerdas ietekas Vidusjūrā, — un Hippo Alžīrijā. Hippo ir iegājusi vēsturē kā vieta, kur darbojās un mira Sv. Augustīns. Kaut gan no Utikas pat drupas nav atlikušas, Kartāgas archibīskapa tuvākais līdzdarbinieks vēl šodien saucas par Utikas bīskaps. 814. gadā pirms Kr. fenicieši 15. km ziemeļos no tagadējās Tunisas pilsētas nodibināja savu ievērojamāko Ziemeļāfrikas koloniju — Kartāgu. Nākamajos gadsimtos Kartāga izvērtās par tik varenu valsti, ka apdraudēja pat

Romu. T. s. III pūniešu karš beidzas ar romiešu uzvaru un Kartāgas nopostīšanu līdz pašiem pamatiem 146. g. pirms Kr. Daļa tagadējās Tunīzijas un Alžīras kļūst Romas kolonija ar kopējo nosaukumu Afrika. Kādus 500 gadus Afrikā valda romieši, pārvērdzami to par auglīgu provinci. Romiešiem seko ģermāņu ciltis — vandāļi un goti. Viņu pēdas mēs vēl šodien atrodam nevien Tunīzijas ziemeļos, jūras piekrastē, kur kāda pussala saucas Cap Andalus t. i. vandāļu rags, bet arī zemes iekšienē, kur sastopami ģermāņu tipi, gaišmati zilām acīm. 8. gadsimtā pēc Kr. arabi iekaro visu Ziemeļafriku. Arabiem seko spānieši, spāniešiem turki, turkiem franči, kas pag. gadsimta 80-jos gados nodibina Tunīzijā savu protektorātu t. i. uzņemas atbildību par iekšējo drošību un zemes ārējo aizsardzību. Jau pirms franču protektorāta nodibināšanas Tunīzijā uz dzīvi bija apmeties liels skaits itaļu, kas to pakļāva savam kolonizatoriskam iespaidam. Vairākos vilņos ieplūst ebrēji. Pirmais ebrēju vilnis sasniedz Tunīziju tūlīt pēc Jeruzalēmes nopostīšanas 70. gadā pēc Kr. Šie ebrēji apmetās austrumu piekrastē, Džerbas salā, kur sirmā senatnē esot mituši teiksmainie lotofāgi, par kuriem mums savā Odisejā stāsta Homērs. Vēl pirms pāris gadiem šo pirmo ienācēju ebrēju pēcteči dzīvoja Džerbas salā pilnīgi noslēgušies no apkārtnes un saglabājuši senču tērpus un parašas. Sekoja ebrēju vilņi no Spānijas un Itālijas (Livornas). Manā laikā ebrēju rokās atradās gandrīz visa tirdzniecība un liela daļa rūpniecības uzņēmumu. Netrūka ebrēju arī brīvās profesijās, sevišķi advokatūrā. Tirdzniecībā ar ebrējiem sekmīgi sacentās maltieši, kas turējās savrup un savā starpā sarunājās īpašā maltiešu valodā. Tā, domājams, būs pieskaitāma semītu grupai, bet uzņēmusi sevī itaļu, grieķu, arābu, angļu, pat dažus franču vārdus. Beidzot jāmin vēl grieķi, kas austrumu piekrastē plašos apmēros nodarbojās ar sūkļu zveju. Tā Tunīzijas iedzīvotāji ir raibs dažādu tautību jūklis un arī tie tunīzieši, kas sevi apzīmē par arābiem, nav nekāda tīrasiņu tauta, bet gan jaukteņi, arabizēti berberi, kuru dzīslās pulsē neskaitāmu tautību asinis. Nearabizētās berberu ciltis, Ziemeļafrikas nenoskaidrotas izcelsmes pirmiedzīvotāju pēcteči, sastopamas nevien Tunīzijā, bet arī Marokā un Alžīrijā, kur tās daļēji saucas par kabīļiem.

Šie berberi resp. kabīli runā īpašu valodu, kurai ar arābu valodu nav nekā kopēja. Tunīzieši, tāpat kā alžīrieši un marokāņi, gan apgalvo, ka viņi runājot tīru arābu valodu, bet tunīzietis ar alžīrieti saprotas vienīgi ar grūtībām, jo viņu valodu atšķirības ir tik lielas, ka pat par kopēja celma dialektiem tās lāgā apzīmēt nevar. Arī sevišķas simpatijas viņi viens pret otru nesajūt. Viņus vieno tikai kopēja ticība — Islams — un vēl lielākā mērā kopējs naidis pret frančiem.

Tāpat kā tunīzieši bez jebkāda pamata uzskata sevi par arābiem, tā arī bejs, Tunisas karalistes „valdītājs” — Sidi Lamins Paša I apgalvo, ka viņa dinastija cēlusies no kādas vecas turku aristokrātu dzimts. Patiesībā dinastijas nodibinātājs, kā to pierādījuši ģeologi, bijis albānis, turku janičāru virsnieks. Šiem janičāriem turku valdīšanas laikā bija uzdota meslu piedzišana no iedzīvotājiem un tie savus pienākumus veikusi ar drakoniskiem līdzekļiem. Kāds no tagadējā beja senčiem bijis viens no bargākiem janičāru virsniekiem un pratis uzkundzēties par zemes valdnieku. — Beju tronis nepāriet no tēva uz dēlu, bet uz vecāko brālēnu ģimenē. Šādai kārtībai pastāvēt, beja godībā nāk tikai vīri, kas jau stipri gados. Tā kā dzimts saraksti Tunīzijā pasākti tikai nesen, tad viegli gadās, ka grūti pateikt, kas īsti ir beja vecākais brālēns — troņa mantinieks. Dažreiz rodas divi vai pat vairāki troņa tīkotāji. Ja nu kāds no šiem pretendentiem bejam vai tā ģimenei nav pa prātam, tad agrākos laikos pastāvējusi paraša pašķirt tam ceļu uz Mohameda paradīzi ar tasi kafijas, kurā bijusi attiecīgā piedeva. Jaunākos laikos valdītājs vai viņa ģimene ķeras pie vienkāršāka līdzekļa: pirms gadiem trijiem troņa mantinieka līķi ar vairākām revolvera lodēm atrada viņa pils pagalmā. Rezidējošam bejam viņš nebija pieņemams, jo simpatizējis frančiem un tikai retumis ieradies pie beja rokas skūpstīšanai. Policija sadzina slepkavas pēdas. Tās noveda līdz beja galmam, bet ar to arī izbeidzās. Tagadējam bejam ceļu uz troni pašķīrusi tikai nejauša politiska konstelācija: viņa priekšgājēju — Monseff beju, kas kara laikā bija sadarbojies ar vāciem un itāļiem, franči deportēja uz Franciju un 1943. vai 1944. gadā maršals Žuēns (Juin) tronī nosēdināja vēl samērā jauno Sidi Lamin'u, kura rinda normālā kārtībā

būtu pienākusi tikai pēc gadu desmitiem vai varbūt arī pavisam nē. Ap gadsimtu miju princis Lamins vēl bijis tik nabags, ka ar ģimeni mitinājies pāris istabiņās, skapji — kāju vietā — bijuši atbalstīti ar ķieģeļiem. Šādu Tunīzijas pašreizējo valditāju atcerējās mans draugs, bij. Francijas ministrs Reno (Raynaud), kas bija dzimis un audzis Tunīzijā. Neretumis viņš savam kaimiņam, princim Laminam, sūtījis pusdienas un vakariņas no sava galda.

Kad es pirms gada atstāju Tunīziju, bejam bija moderna vasaras rezidence Kartāgā un ziemas pils jūras līča pretējā piekrastē — Hamamlifā. Bez tam viņam piederēja grezna vasarnīca auglīgākā Tunisas apkaimē — Sukrā — labi iekoptā augļu dārzā. Līdzīga vasarnīca, turpat blakus, piederēja beja vecākam dēlam princim Šedlijam. Šie īpašumi bija pirkti par Francijas nodokļu maksātāju naudu. Apanāža, ko bejs saņēma no Francijas valdības, sniedzās desmitos miljonu franku gadā. „Algas” no Francijas valsts kases saņēma arī pārējie beja dinastijas prinči, kaut arī ne visai lielas, un saņēma tās ne par ko, nekādus amatus viņi neienēma. Šo prinču nebija mazums. La Marsā vien — pilsētiņā, kur es dzīvoju — to bija kādi 30! Visi viņi atradās ārpus vispārējās jurisdikcijas, nevien civilās, bet arī kriminālās lietās. Par pārkāpumiem un noziegumiem viņi bija atbildīgi vienīgi bejam, kas par tiem turēja savu tēvišķo, parasti žēlīgo roku. Dažas privilēģijas tiesiskā ziņā baudīja arī personas, kas sevi uzskatīja par tiešiem pravieša pēcnācējiem. Arī citādi tiesiskie jēdzieni Tunīzijā bija visai elastīgi: tā es, piem., pazinu kādu pavecū vācu kundzi no labas ģimenes, kas pirms gadiem trīsdesmit bija devusies laulībā ar pārtikušu tunīzeti — vairāku māju īpašnieku. Drīz vien, pēc pirmā un — paldies Dievam — vienīgā bērna piedzimšanas, sieva vīram vairs nelikusies pietiekami pievilcīga un viņas vietu ieņēmusi jaunāka tunīziete. Vācietei ar savu meitiņu bijusi jāatstāj ģimenes māja. Manā laikā viņa mitinājās mazā istabiņā blakus namā. Ēdienu viņai un meitai gan pienesa no jaunās ģimenes galda, bet par visu pārējo — sevišķi par meitas skološanu — viņai bija jārūpējas pašai. Nekādu tiesisku aizsardzību Tunīzijas likumi viņai nepiešķir. Sociālās apgādes Tunīzijā nav, un mana pažiņa pārtika no

grašiem, ko pelnīja, gadījuma darbus strādājot. Meitiņa manā laikā mācījās liceja beidzamajā klasē. Jau no mazotnes tā pārdzīvoja smagu dvēseles tragēdiju: viņa pati nezināja, vai tā ir eiropiete, vai tunīziete. Nedz vienā, nedz otrā sabiedrībā viņa neiederējās. Man zināmi vairāki šādi gadījumi.

Daudzi Tunīzijas nacionālistu vadoni — neodestūrieši (destour: arabiski satversme) to vidū arī pats premjers Habibs Burgiba, apprecējuši franču sievas. Pēc studiju beigšanas Francijā viņi tās pārveduši līdz mājās. Par to nav jābrīnas, jo reti kāda tunīziete izgājusi vidusskolu. Gribētos cerēt, ka ar šīm francūzietēm liktenis uz viņu vecuma dienām būs žēlīgāks nekā tas bijis ar vācietēm un polietēm — tunīziešu sievām.

Arī beja sieva — „bejiete” nebija baudījusi nekādu skolas izglītību un neprata nedz lasīt, nedz rakstīt. Man kaimiņos dzīvoja pensionēts kaidis, augsts Tunīzijas ierēdnis, kas bija apprecējis sīrieti. Tā savā dzimtenē bija beigusi franču liceju un savos ilgos laulības gados nebija varējusi pierast pie specifiskiem Tunīzijas apstākļiem. Viņa vienmēr bija gluži izmisusi, kad tai bija jāiet uz pieņemšanu pie bejietes. „Par ko lai es runāju ar savu „zemes māti”?” tā žēlojās, „mums taču nav nekā kopēja”.

Par beja izglītību un garīgām spējām dzirdēja pret-runīgas valodas. Vieni apgalvoja, ka arī viņš esot analfabēts, ar ko izskaidrotos, ka viņa runas nolasīja vai nu protokola šefs vai arī princis Šedlijs un ka uz dekrētiem un likumiem nekad nebija viņa paraksta, bet vienīgi zīmogs. Citi izteicās, ka gluži tik nespējīgs viņš neesot un ja arī franciski tekoši nerunājot, tad tomēr šo valodu saprotot. Politiskā ziņā bejs gāja pilnīgi sava vecākā dēla Šedlija pavadā. Tas zinādams, ka pastāvošajā kārtībā viņam uz troni nekādas izredzes nav, pieslējās neodestūriešiem, kas principā stāv par republikānisku iekārtu. Domājams, ka Sidi Lamins I ir arī pēdējais Tunīzijas bejs.

Uz savām vecuma dienām — viņam tagad būs tuvu pie astoņdesmit — bejs sev bija izdomājis īpašu izpriecu: savai automašīnai viņš licis piestiprināt spēcīgu tauri, kuru tas, sēdēdams izbraukumos blakus šoferim, manipulēja pašrocīgi. Kā bērns viņš priecājas, ja viņam izdodas sacelt pāniku ielas braucējos vai gājējos.

Viens no pirmajiem neatkarīgās Tunīzijas valdības soļiem pēc protektorāta likvidēšanas 1955. gadā bija uz-
aicinājums bejam nodot ministru kabineta rīcībā valsts
vajadzībām tos 5 miljonus franku, kurus bejs katram ga-
dījumam bija noguldījis kādā Šveices bankā. Nevaru pa-
teikt, ka bejs uzņēmis šo aicinājumu un vai viņš tam seko-
jis. Būtu bijis taisnīgi, ja viņš to būtu darījis, jo valsts
ierēdņi pašlaik saņem 15% mazāk algas nekā protektorāta
laikā un visi iedzīvotāji maksā par tikpat procentiem
augstāku ienākuma nodokli. Paaugstinātas arī muitas u. c.
nodevas. Valsts kase ir tukša. Līdzekļi no Francijas tur-
pina gan vēl ieplūst, bet ne vairs līdzšinējos apmēros. Pro-
tektorātam pastāvēt, Francija nekad neskopojās naudas
pārvedumiem Tunīzijas budžeta chroniskā iztrūkuma seg-
šanai. Līdzīgā stāvoklī kā valsts kase atrodās un — kā
man raksta draugi no Tunīzijas — vēl šobaltdien atrodas
arī pilsētu kases, jo komunālos nodokļus — vismaz pilsē-
tiņā, kur es dzīvoju — neviens tunīzietis — mājas īpaš-
nieks nemaksā. Visi gan zināja prasīt, lai ielas būtu as-
faltētas un apgaismotas, lai kanalizācija — kas gan pas-
tāvēja tikai daļēji — būtu kārtībā u. t. t. Nodokļus maksā-
ja vienīgi franči un ārzemnieki. Šis tas šinī ziņā tagad gan
būs mainījies uz labo pusi, jo kā dzirdu, tad daži no ma-
niem bijušiem kaimiņiem — tunīziešiem jau paguvuši iz-
teikt savu neapmierinātību ar jauno valdību, kas cenšas
izskaust ieviesušās nebūšanas un radīt kārtību pārvaldē
vispār un financēs speciāli. Jauno iekārtu šie kritiķi apzi-
mējot par Hitlera režimu...

Kad Baltijas valstis kļuva neatkarīgas, pie mums
bija visi priekšnoteikumi valsts pārvaldes aparāta normā-
lai darbībai. Kaut zeme arī bija izpostīta, mums bija
stādīga lauksaimnieku un amatnieku šķira, piedzīvojuši
rūpnieki un tirgotāji, brīvo profesiju pārstāvji visās noza-
rēs, tehniķi, inženieri un agronomi, savi zinātnieki, sava
literātūra un māksla.

Pretēju ainu es vēroju Afrikā. Vismaz 90% iedzīvo-
tāju bija lasīt un rakstīt nepratēji. Zemnieki savu zemes
gabaliņu — par laukiem nevarēja būt runa — vai nu ne-
apstrādāja nemaz („Gan jau Allā mums nepieciešamo pie-
šķirs!”), vai arī apstrādāja to gluži primitīviem rīkiem,
koka arklu vai kapli. Zemnieki mitinājās mālu būdās, t. i.

gurbī, kopā ar savu kazu vai gotiņu un pāris vistinām. Eiropiešu kolonistu piemērs — vienalga vai tie būtu bijuši franči, itaļi vai šveicieši, kas visi savus laukus apstrādāja racionāli — tunīzieti-zemnieku neietekmēja. Viņš vienkārši turpināja rušināt savu zemīti, kā to paaudžu paaudzēm bija rušinājuši viņa senči. Daži franču farmeri bija uzcēlušī saviem strādniekiem dzīvojamās ēkas ar piemērotiem ģimenes dzīvokļiem un viņus tur novietojuši. Pēc pāris dienām dzīvokļi atkal stāvēja tukši: strādnieki bija atgriezušies savās māla būdās. Franču valdības ierīkotās arodskolas bija domātas nākamo amatnieku — galdnieku, mūrnieku, dārznieku, atslēdznieku u. c. — apmācībai, bet jaunieši pēc skolu beigšanas plūda uz pilsētām, lai pieņemtu slikti atalgotas rakstvežu vietas, vai pelnītu iztiku kā pārdevēji vai izsūtāmie zēni veikalos. Aicināt amatnieku-tunīzieti, lai viņš izlabotu bojātu atslēgu vai ūdensvadu, nozīmēja zaudēt laiku un bojāt nervus. Viņš gan uzņēmās uzdevumu, bet nākamā dienā bija jāmeklē francūzis, itālietis vai žīds, kas darbu tiešām arī pabeigtu. Sevišķi izveicīgi un centīgi bija žīdi. Žīdu, maltiešu un itaļu rokās atradās gandrīz vai visa rūpniecība un tirdzniecība. Kāds mans paziņa — tunīzietis piedalījās ar savu kapitālu akciju sabiedrībā, kas bija ierīkojusi kaut ko Tunīzijā pilnīgi neredzētu — modernu veļas mazgātavu. Viņš arī uzņēmās sabiedrības vadību. Jau pēc mēnešiem trijiem uzņēmuma vienīgie īpašnieki un saimnieki bija žīdi un itaļi. Izrādījās, ka manam tunīzietim nebija bijis nekādas grāmatvedības un „kase” bija atradusies viņa kabatā.

Apbrīnojami nejutīga un elastīga ir tunīziešu sociālās taisnības izpratne. Esmu bijis daudzās pārtikušu tunīziešu mājās, vecās un jaunceltās, bet nevienā nebija telpas mājas apkalpotājiem. Tie naktis pavadīja gaitenī uz klona vai dārzā zem klajas debess.

Manā laikā Tunīzijā celtniecībā bija vērojama liela rosība. Būvuzņēmējs, itālietis vai francūzis, maksāja strādniekiem piemērotas, tarifiem atbilstošas algas un apdrošināja tos un to ģimenes locekļus pret slimības un nelaimes gadījumiem. Pie būvuzņēmēja-tunīzieša algas bija zemākas un par strādnieka apdrošināšanu neviens nedomāja. Tas sakāms arī par laukstrādniekiem. Eiropiešu farmās viņi saņēma atalgojumu, kas bija pie-

mērots dzīves iztikai, tunīzieši — zemes īpašnieki, kuru vidū bija bagātnieki, kas bieži nevarēja pateikt savu īpašumu platību, izdzenāja un izsūca savus ciltsbrāļus līdz beidzamam. Algādžu lopkopībā, rūpniecībā un būvniecībā nodarbināto strādnieku stāvoklis tiešām bija nožēlojams. Nabadzība bija neapraktāma. Tikdaudz skrandu, kā Afrikā, es vienkopus nekur neesmu redzējis, arī Krievijā pirmos lielinieku valdīšanas gados — nē. Bet tunīzieši arī nebūt necentās pēc augstāka dzīves standarta. Ja tunīzietis no vienas dienas algas varēja iztikēt visu nedēļu, tad sešas dienas viņš nestrādāja.

Drīz vien pēc manas ierašanās Tunīzijā man bija kaut kas kārtojams zemes iekšienē, stundas 4 ar vilcienu no Tunisas. Man jau bija teikts, ka otrā klase esot tik netīra, ka jābraucot pirmajā. To es arī darīju, bet biju pārsteigts par netīrību, kas valdīja arī tur. Kad es par to ieminējos kādam augstākam dzelzceļa ierēdnim-francūzim, ar kuru nejauši iepazinos, viņš man pateica: „Mēs esam visādi izmēģinājušies, bet mūsu pūles nebūšanu novēršanai ir bijušas veltīgas. Padzīvojiet kādu laiku šinī zemē un jūs sapratīsiet, kāpēc tas tā ir.” Tā tiešām arī bija: pie friziera es drīz vien sāku staigāt ar paša matu griežamo mašīnu, savu suku un skāti. Braucot ar dzelzceļu, es atsēdos uz līdzņemtā laikrakstu saiņa, ko noliku uz sola... Mūsu pastniekam bija paradums iznesāt vēstules un laikrakstus tikai tanīs dienās, kad spīdēja saulīte. Lietum listot, viņš savu somu ar visu saturu novietoja pie sevis mājās un nogaidīja, kamēr lietus pāries. Dažreiz mums abiem nācās gaidīt pāris dienas, viņam uz jauku laiku, man — uz korespondenci. Reiz pēc šādas gaidīšanas viņš man ar Šveices laikrakstu pārnesa mājās sen neredzētu dzīvnieku — blakti, kas, droši vien, nebija mērojusi tālo ceļu no Cīriches.

Lai noapaļotu ainu, man jāsaka, ka tunīzietis pēc savas dabas ir cietsirdīgs. Pret dzīvniekiem, sevišķi mājas kustoņiem, viņš izturas nežēlīgi, lai neteiktu necilvēcīgi.

Jaunās valsts vadība ir nostādīta visai sarežģītu uzdevumu priekšā. No visa augšā teiktā izriet, kādas dabas šie uzdevumi ir. Veikt tos pašas spēkiem tai nenāksies viegli, jo tunīziešu intelliģence rekrutējas vienīgi no divām profesijām — juristiem un ārstiem. Techniķu, inžē-

nieru, architektu, agronomu, ekonomistu u. c. speciālistu akadēmiski izglītoto tunīziešu vidū tikpat kā nav. Plāno intelligences slāni un bagātos zemes īpašniekus no vienas puses un amorfās tautas masas no otras šķir bezdibens. Atliek vienīgi cerēt, ka tunīziešu vadoņiem ar viņiem piemītošo ticību valsts nākotnei un jauneklīgo entuziasmu izdosies pārvarēt visas grūtības un atrisināt problēmas, ap kurām gadu desmitiem ilgi nopūlējušies franči.

Francijas liktenim Afrikā piemīt zināma tragika. Garīgos ieročus, kas beidzamajos gados šeit vērsušies pret frančiem, kaldinājuši viņi paši. Liberālās idejas par demokrātiju, tautu pašnoteikšanās tiesībām un brīvību Afrikas nacionālisti uzņēmuši sevī Francijas universitātēs, klausīdamies franču profesoru priekšlasījumus un iepazīdamies ar viņu vēsturnieku un filozofu darbiem. Klāt nāca agitācija no ārienes, no arābu līgas un Eģiptes puses. Ar organizētu asiņaina terrora palīdzību, kas prasīja daudz upuru no vienas un otras puses, nacionālisti Tunīzijā un Marokā panāca, ka Francija pēc neveiksmīgām sarunām kapitulēja.

Vai Alžīrijā būs citādi? Tur atkārtojas gluži tas pats, kas notika Tunīzijā un Marokā, vienīgi plašākos apmēros. Uz personīgas pieredzes pamata man gribētos izteikt šaubas, vai Francija spēs noturēties Alžīrijā.

Pašreizējās valdības Tunīzijā un Marokā ir relatīvi mērenas un stāv par sadarbību ar Franciju. Jānogaida, vai saujiņai juristu un ārstu izdosies veikt valsts uzbūves darbu. Tautas audzināšanas problēma Ziemeļafrikā aizēno visas citas. Par visām lietām tautai jāatgūst ticība darbam. Pretējā gadījumā viegli vien var izrādīties, ka Tunīzijas Burgiba ir tikai Kerenskis; Ļeņins — radikālais Sala ben Jusefs sēž pie Nasera un nevar sagaidīt, kad sitīs viņa stunda. — Dodams Francijas valdībai padomu, būt mērenai Suecas jautājumā, Burgiba skaidri apzinas, ka ilgstošs bruņots konflikts Eģiptē varētu izrādīties liktenīgs viņam pašam un ka viņa dienas tad būtu skaitītas. Atceroties skrandaino, viegli fanatizējamo pūli Tunisas ielās, kas bija gatavs uz visu, varu šādā gadījumā iedomāties nākamo etapu notikumu norisē. Nacionālisti gan apgalvo, ka Allā esot stiprāks par Ļeņinu, bet spēku samērs var izrādīties arī tieši pretējs. Zeme komūnisma sēklai ir labi

sagatavota un arī sējēju — tiklab vīriešu kā sieviešu kārtas — netrūkst. Ar dažiem no tiem man bija izdevība iepazīties. Viens bija francūzis, vēstures profesors kādā arābu kolledžā, otra — krieviete, bibliotekāre centrālā grāmatnīcā Tunisā. Tā nāca no Vrangeļa flotes, kas pēc lielinieku uzkundzēšanās Krievijā bija internēta Bizertas ostā Tunīzijā.

1956. g.

PIEZĪMES

1) Apsveikdams mani gadu mijā, Kalniņš man raksta jau no Asunsionas, ka viņš 1964. gada martā pārgājis Apvienoto nāciju dienestā un kā eksperts organizējot Paragvajā Centrālās bankas ekonomisko studiju departamentu. Ja mani interesējot viņa spāniski sarakstītā grāmata par Kolumbijas naudas politiku, viņš man to labprāt piesūtīšot. (1965. gada papildinājums). — 2) Nesen Lībijā at-
rasta augsta labuma nafta tik lielos apmēros, ka zemei negaldot ra-
dušās daudzsoļošas attīstības iespējas.

ARVEDS SCHWABE — HISTOIRE DU PEUPLE LETTON

Bureau d'Information de la Legation de Lettonie a
Londres

Līdz šai dienai man atmiņā palicis gadījums, ko es kādā 1924. g. pavasara vakarā piedzīvoju Parīzē, kur es toreiz biju sūtniecības atašējs. Ar manu Pakistasanas draugu Suravardiju¹), kuru es pieminu Maskavas gadiem vel-tītā nodaļā, mēs sēdējām vairāku franču studentu un mākslinieku sabiedrībā pazīstamā Rotondas kafejnīcā. Es savam draugam biju uzdāvējis kārbu Maikapara papiro-su, pie kuriem viņš bija pieradis savā Latvijas ceļojumā. Viņš ar tiem pacienāja arī mūsu galda biedrus, kuri tos nekad vēl nebija redzējuši. „Kas tad tās par savādām ci-garetēm?” iejautājās kāds, toreiz vēl jauns, vēlāk diezgan pazīstams franču tēlnieks. „Bet garšo gan lieliski”. — „Jā, tās nāk no Latvijas”, paskaidroja Suravardijs. „No Lat-vijas? Kas tad tā par zemi? Kur tāda atrodas? Vai jūsu dzimtenes tuvumā?” kā vienā balsī taujāja visi klātesošie. Suravardijs sāka mūsu franču draugiem gari un plaši stāstīt par Latviju un saviem neseniem piedzīvojumiem Rīgā. „Tā ir zeme ar augstu kultūru un atrodas pie Balti-jas jūras, viņpus Vācijas,” nobeidza savu stāstu Suravar-dijs. Es no savas puses nepiebildu ne vārda un pacietīgi gaidīju, ka šī interesantā saruna beigsies. „Ak jā, tagad es labi atceros! — Kā tad — Baltijas jūra, Rīga, Latvija. Man viss ir pilnīgi skaidrs!” atsaucās mūsu tēlnieks. Mazu brītiņu padomājis, viņš atkal uzsāka: „Kā jūs teicāt? Viņpus Vācijas? Mais dites la Pologne! — Sakiet taču Polija!” — Suravardijs un es saskatījāmies: mūsu franču draugam, acīmredzot, līdzēt nevarēja. Ceļā uz mājām Suravardijs bija gluži nobēdājies, ka visi viņa pūliņi bijuši veltīgi. Es viņu mierināju, atstāstīdams kādu vēl netica-māku gadījumu, ko savos memuāros piemin vai nu pulkve-dis Diparkē (Du Parquet) jeb ģenerālis Nisels (Nies-sel), skaidri vairs neatceros, kurš no abiem: Budžetu — pirmai, 1918. vai 1919. gadā Latvijai nozīmētai franču militārai misijai kara ministrija Parīzē bijusi sastādījusi

Japānas jēnās. Kad misijas šefs vērsis ministrijas saimniecības nodaļas vadītāja uzmanību uz šo kļūdu, tas izbrīnējies pateicis: „Es neredzu, kur tā kļūda, Latvija taču ir viena no Japānas salām, — c'est une île japonaise!”

Ar maniem Tunīzijas paziņām un draugiem, tiklab frančiem kā ieziemiešiem man neveicās labāk par Suravardiju un tikko minēto franču virsnieku. Nezināšana par Latviju bija absolūta. Vienīgais izņēmums bija iepriekšējā nodaļā minētais finansu direkcijas ierēdnis Randežē. Lai ienestu kaut gaismas stariņu šai tumsībā, es pasūtīnāju Parīzē Švābes „Latvju tautas vēsturi” — „Histoire du peuple letton” — Londonas sūtniecības izdevumā — tūlīņ veselos piecos eksemplāros.

Sekodams arī šoreiz savam paradumam, nedāvāt nevienu grāmatu pirms iepazīšanās ar tās saturu, es sāku studēt Švābes vēsturi. Sākot ar pirmo lappusi es konstatēju, ka grūti iedomāties lielākus pretstatus kā grāmatas nevainojamo saturu un tulkojuma pilnīgi neiespējamo franču valodu.

Autors savu darbu apzināti nosaucis par Latvijas tautas un Latvijas vēsturi, šādi vēlēdamies izvairīties no iespējamām diskusijām ar tiem ārzemju zinātniekiem, kas, šķiet, nepamatoti aizstāv tezi, ka par Latvijas vēsturi varot runāt tikai kopš 1918. gada, kad Latvija radusies kā politiska un ģeografiska vienība.

Švābes vēsture sarakstīta saistīgi: tā lasās viegli un ar interesi. Tas sakāms pat par tām nodaļām, kas satur vienīgi skaitļus un visādus statistiskus datus — vielu, ko caurmēra lasītājs mēdz uzskatīt par sausu. Plašais materiāls, ko autors apstrādājis, sakopots koncentrēti un pārskatāmi. Darbu raksturo viens otrs īss, kodolīgs formulējums. Pievilcīgas ir autora izceltās vēsturiskās paralēles: mūsdienu notikumos viņš ne retumis saskata pagātnes notikumu atkārtojumus. Ar sevišķu rūpību autors pievēršies nodaļām, kas veltītas agrārjautājumam. Jāatzīmē arī objektivitāte, ar kādu Švābe šeit pacēlies pāri mūsu politisko partiju programmatikai un strīdiem.

Tās pāris piezīmes, kādas rodas pie grāmatas satura, attiecas uz sīkumiem un nestāv tiešā sakarā ar pašu tematu. Jānis Briesmīgais nebija Romanovu cilts nodibinātājs (113. lpp.). Par Trešo Romu krievi sāka Maskavu

apzīmēt jau kādus simts gadus pirms Jāņa Briesmīgā, proti — drīz vien pēc Konstantinopoles krišanas un Jāņa III laulībām ar Sofiju no Paleologu cilts. Bet, kā jau teicu, šie ir sīkumi, kas grāmatas kodolu neskar.

Par nožēlošanu labais iespaids izgaist, tiklīdz pievērsām uzmanību grāmatas tulkojuma franču valodai. No pirmās līdz beidzamaj lappusei franču teksts mudž no neveikliem, franču valodas garam neatbilstošiem izteicieniem, grūti saprotamiem vārdu kopojumiem, jā — pat visvienkāršāko franču gramatikas likumu pārkāpumiem. Sevišķi sāpīgi šos grēkus sajutīs ikkurš, kas zina, cik augstas prasības inteligents franču lasītājs uzstāda zinātniskai prozai. Viņa izpratnē forma ir tikpat svarīga kā saturs. Valodai jābūt loģiski skaidrai un niansētai, katram teikumam kā noslīpētam.

Nav iespējams šeit uzskaitīt valodas un stila „grūtības”, ar kādām nācies cīnīties tulkotājam. Viņš nav zinājis, kā izteikt franciski „uzbrukt no aizmugures” (16. lpp.), „no jūras līdz jūrai” (119. lpp.), „kad karalis sasniegza pilngadību” (128. lpp.), „samaksāt parādus” (140. lpp.) u. t. t. Katrs franču liceja pirmziemnieks zina, ka nevar franciski teikt Daugava, Gauja, Lielupe u. t. t. (7., 8., 9., 37. lpp.). Tāpat jāsaka la Zemgale un ne vienkārši Zemgale (58. lpp.). Neviens francūzis turpretim neteiks la Liepāja, bet gan vienīgi Liepāja bez kārtas apzīmējuma (181. lpp.). Turpat tulkotājam notikusi vēl otra nelaime: Liepāju viņš novietojis uz Ventas krasta! Elementārā franču gramatika māca, ka daudzskaitlis no le general nav vis les generals (137. lpp.), bet gan vienīgi les generaux, ka likums franču valodā ir sieviešu kārtas — la loi (126. lpp.) u. t. t. Bet pietiek. Par šādām lietām var vienīgi skumt. Tās franču lasītāja acīs diskreditē švābes darbu.

Kādu gan iespaidu no tā gūs mūsu franču draugi? Vai tiešām nebija iespējams ar kaut cik ciešamu tulkojumu nodrošināt švābes darbam pienācīgu vietu tanīs zemēs, kur skan franču valoda? Piemērotā tulkojumā švābes Latvju tautas vēsture būtu bijusi noderīgs informācijas materiāls. Kāda tā šodien ir, tā šādu uzdevumu pildīt nevar, jo — mūsu lietas labā — tā franču sabiedrībā rādīties nedrīkst.

Bez sevišķas piepūles laipnais lasītājs atradīs atbildi uz jautājumu, kas notika ar maniem pieciem Švābes grāmatas eksemplāriem...

1954. g.

PIEZĪMES

1) Suravardija brālis piecdesmitajos gados bija Pakistanas ministru prezidents.

**SVEICIENS PROF. A. SPEKKEM SEPTIŅDESMITAJĀ
DZIMŠANAS DIENĀ
(1957. g. 14. jūnijā)**

Mīlais draugs! Tavas nesen izdotās grāmatas, publikācijas par jaunākiem notikumiem politikas laukā un sanāksmēs teiktās runas pauž tādu jauneklīgu domu sprai-gumu, ka negribētos ticēt, ka arī Tu jau esi seniors. Bet laikam taisnība vien būs enciklopēdijām un biografiskām vārdnīcām, kas — kā labi zināms — nekad nekļūdās, ka arī Tu drīzumā taisies pārkāpt mūža astotā desmita sliegsni.

Atļauj man lūdzu Tavā goda dienā pakavēties pie dažiem Tavas dzīves posmiem, kurus man ir bijis lemts nostaigāt ar Tevi, gan kā tiešam līdzgaitniekam, gan kā Tavu ceļu vērotājam.

Ar sevišķu patiku es atmiņās vienmēr atgriežos pie mūsu studiju gadiem Maskavā.

Kad es 1910. gada rudens semestrī biju noklausījies vienu no manām pirmajām lekcijām pie mūsu filozofijas profesora Čelpanova, mans Rīgas paziņa Pauls Dāle vērsa manu uzmanību uz vidēja auguma plecīgu jaunekli, veselīgu sārtumu vaigos, teikdams, ka ar šo komilitoni man katrā ziņā derētu iepazīties. Tas esot mūsu tautietis, nākot no Zemgales un jau otru gadu klausoties lekcijas manā speciālitātē, romāņu-ģermāņu filoloģijā, tātad esot mans tiešs studiju biedrs. Tas, droši vien, man kā iesācējam varēšot dot vienu otru noderīgu norādījumu, kas man atvieglāšot orientēšanos plašajā studiju plānā, tiklab zīmējoties uz lekciju un docentu izvēli, kā arī uz studijām paredzētā laika lietderīgu iedalījumu.

Es piegāju šim tik silti ieteiktam zemgālietim un pateicu savu vārdu. „Spekke”, tas atbildēja un apsveica mani ar īstu latvisku sirsnību. Tādu pauda nevien viņa vārdi, bet arī atklātais smaids un melodiskā, paklusā balss. Svešatnē šī sirsnība mani sevišķi iepriecināja. Šāda bija mana iepazīšanās ar Tevi.

Dāle man nebija par daudz stāstījis. Jau pirmā mūsu sarunā noskaidrojās, ka mums abiem, kā vienas nodaļas

studentiem, daudz priekšmeti un gandrīz visi profesori ir kopēji. Tu gan savu speciālitāti biji izraudzījis romāņu filoloģiju, es — germāņu. Bet šis sazarojums sākās trešajā, pa daļai vēl tikai ceturtajā studiju gadā. Tu man labprāt nāci talkā ar savu pieredzi. zināji pateikt, kādiem priekšmetiem piegriežama nopietnāka vērība, kādi ņemami vieglāk, aizrādīji uz izcilākiem profesoriem un viņu īpatnībām, kā arī uz dažiem speciāliem, kaut arī tikai fakultatīviem priekšmetiem, kas Tavā izpratnē bija nozīmīgāki par dažu labu obligātorisku kursu. Es tūlīņ vēroju, ka Tu studijām biji piegājis ar lielu nopietnību un apzinību. Tavi padomi izrādījās lietderīgi un spriedumi pārdomāti. Uz kopēju zinātnisku interešu pamata pamazām izauga draudzīgas personīgas attiecsmes.

Tu biji gadus trīs jaunāks par mani, bet paguvis jau piesavināties patstāvīgu uztveri par lietām, dzīves parādībām un cilvēkiem. Jelgavas reālskolu Tu biji beidzis jau pirms četriem gadiem un iestājies Rīgas politehniskā institūta mechanikas fakultātē. Lai varētu studēt filoloģiju Tev vajadzēja sagatavoties pārbaudījumiem vecās valodās ģimnazijas kursa apmēros. Tikai izturējies šos pārbaudījumus, Tu varēji imatrikulēties mūsu fakultātē. Apsvēris šos īpatnos apstākļus, es sapratu Tavu nopietno pieeju studijām. Mēs, pārejie studenti — ģimnaziju absolventi, bijām mācījušies latīņu un grieķu valodas kā divus no daudziem vidusskolas kursa obligātiem priekšmetiem veselus astoņus resp. sešus gadus, zēni būdami, savas zināšanas piesavinājušies pamazām, pa daļai pat gluži mehāniski, nemaz neiedziļinoties valodu parādībās. Tu, turpretīm, pie latīņu un grieķu valodas studijām biji ķēries aiz iekšējas dziņas, jauneklā gados, pēc zināma gara brieduma sasniegšanas. Valodu parādībām Tu tāpēc biji piegājis apzinīgāk nekā bijušie ģimnazisti. Veco romiešu un grieķu autori gluži dabīgā kārtā Tev bija devuši nesamērīgi vairāk nekā mums, ģimnaziju abiturienti. Zināšanas vecās valodās, kas topošam lingvistam ir visai svarīgas, Tevī bija vēl svaigas, ko nebūt nevarēja apgalvot par ikkuru no pārējiem studentiem.

Gan mūsu sarunās, gan debatēs ar studiju biedriem lekciju starpbrīžos un semināros es vienmēr ar patīku vēroju Tavu domu precizitāti un stingro loģisko secību.

Atļauj man, lūdzu, šo teicamo īpašību, kaut zināmā mērā, uzskatīt par Tavu Rīgas semestru mantojumu, ko Tu gadu tecējumā esi pratis rūpīgi izkopt un pavairot. Pašam varbūt nemaz neapzinoties, Tu, studēdams inženieru zinātnes, biji ieguvis eksaktu matemātisku domāšanas veidu, neviļus pārnēsis to uz savu pieeju lingvistiskām un literārām problēmām un no sākta gala tiklab savās studijās, kā arī vēlākos pētījumos norobežojies no visa nenoteiktā un izplūdušā, izvairīdamies šādi no kļūdām, kādas tik bieži nodara humanitāro zinātņu pārstāvji, piedēvēdami fikcijām un saviem fantaziju tēliem neesošu reālītāti un uzskatīdami apšaubāmas teorijas par neapgāžamām dogmām. Pieradinājies šādai disciplīnai domāšanā, Tu savos slēdzienos vienmēr pamatojies vienīgi uz faktiem. Taviem secinājumiem vienmēr piemīt skaidras, noteiktas kontūras. Un tāpēc — šie trīs gadi starp Jelgavas reālskolu un Maskavas universitāti, kas Tev dažreiz varbūt likušies zuduši, patiesībā izrādījās par visai svētīgiem Tavās tālākajās gaitās. Tie Tev devuši vērtīgus, neatņemamus priekšnoteikumus, kas, blakus Tavām neikdieniškām spējām un darba priekam, pašķīruši ceļu vēlākiem sasniegumiem un veikumiem.

Maskava toreiz, mūsu jaunības dienās... Piektā gada viesuļi bija jau rimušies un sakarsētie prāti nomierinājušies. Inteliģenci bija pārņēmusi it kā pagiru sajūta. Īsā laikā bija notikusi garīgo vērtību pārvērtība, visa paliekamā šķirošana no pārejošā, laikmetīgā. Ar to es nebūt negribu teikt, ka krievu izglītotie slāņi būtu novērsušies no aktuālo politisko un sociālo jautājumu iztirzāšanas, bet šīs problēmas apsprieda bez kaislības un tās nebūt nestāvēja visu interešu degpunktā. Par visām lietām izglītotie slāņi, arī studējošā jaunatne, bija sākusi ieņemt kritisku nostāju iepretim revolūcionārām mācībām. Marksismam vairs nepiemita tas apžilbinotājs aureols, kas ap gadsimta miju bija valdzinājis jaunatnes prātus. Ne bez smeldzes pats „lielais Staļins” par šiem gadiem atsaucas kā par revolūcijas atplūdu laiku.

Gara dzīvē bija vērojams spējš uzplaukums. Opera un teātri iepriecināja klausītājus un skatītājus ar neaizmirstamām izrādēm. Labi atceros, ka nākamā dienā pēc Fuente Ovejuna pirmizrādes Dailes teātrī, Tu, lekciju

starpbrīdī mums, Taviem tuvākiem studiju biedriem, snie-
dzi tik interesantu priekšnesumu par spāņu skatuves
mākslu un drāmatikāiem (Kalderonu, Lope de Vegu u. c.),
ka mēs auditorijā iegājām tikai tad, kad tur bija jau
ieradies profesors. Tavs interešu loks bija apbrīnojami
plašs un Tava autoritāte atzīta.

Visa sabiedrība toreiz dzīvi interesējās par rakstnie-
cības, dzejas, teātra, glezniecības u. c. jautājumiem. Par
tiem dedzīgi diskutēja vairākos literāros pulciņos. Liberā-
lie dienas laikraksti Ruskoje Slovo un Ruskija Vedomosti
bija labi informēti un rediģēti, tāpat arī biezie mēnešraks-
ti un bagāti ilustrētie mākslas žurnāli. Droši vien Tev
vēl labi atmiņā Batjuškova Vakareiropas literātūras vēs-
ture, kas iznāca atsevišķu burtnīcu veidā. Kā lai neatcerē-
tos šinī sakarībā klizmu, kas kādam no mūsu studiju bie-
driem gadījās ar Šelliju. Vienā no minētām Batjuškova
burtnīcām viņš bija publicējis Šellijam veltītu apcerējumu
un aprakstījis, kā Bairons u. c. sava noslikušā drauga
Šellija liķi sadedzinājuši uz sārta Leghorna jūrmalā. Kas
tā par Leghornu? neizprašanā jautāja lasītāji, kas zināja,
ka aprakstītā aina norisinājusies Livorno, Vidusjūras pie-
krastē Itālijā. Autors gluži bez pamata bija lietojis šīs
pilsētas nosaukumu angļu valodā. Bija skaidrs, ka viņš
bija lasījis tikai kādu angļu avotu, ko, saprotams, uzskatī-
ja par neattaisnojamu paviršību un vieglprātību. Atceros,
ka Tu visādi mierināji nelaimīgo „grēcinieku”.

Un mūsu filoloģiskā fakultāte? Izšķērdīgā bagātībā
šīs garīgās rosmes pilnais laikmets bija apveltījis to mā-
cības spēkiem, kuru vadībai mēs droši varējām uzticēties.

Mūsu speciālitātē — lingvistikā un Vakareiropas li-
terātūru vēsturē — dzīvas bija t. s. „Maskavas skolas”
tradīcijas. Šo „skolu” pag. gadsimtā otrajā pusē valodnie-
cībā bija „nodibinājis” prof. Fortunatovs, Vakareiropas
literātūru vēsturē — prof. Storoženko, — abi zinātnieki
ar eiropisku vārdu.

Fortunatova zinātnisko mantojumu mūsu laikā pār-
valdīja prof. V. K. Poržezinskis, kas bija publicējis vairā-
kus pētījumus arī baltu filoloģijas laukā. Viņš lasīja ievadu
valodniecībā, gotu valodu un vairākus speciālus kursus.
No viņa mēs smēlāmies atziņas vispārējās valodniecības
problēmās, viņš mūs iepazīstināja ar šīs zinātnes pamat-

principiem. Studenti prof. Poržezinsku uzskatīja par ļoti stingru eksāminātoru un tāds viņš arī bija. Daudzi pie viņa vienā un tai pašā priekšmetā „izkrita” vairākas reizes. Nešaubos, ka Tavās atmiņās šis cienījamais zinātnieks ieņem goda vietu.

Esmu arī dziļi pārliecināts, ka no Maskavā pavadīto gadu atmiņām Tev vismīlākās tomēr ir tās, kas saistas ar mūsu kopējā skolotāja, Vakareiropas literātūru vēstures katedras vadītāja prof. M. N. Rozanova gaišo personību. Daudz pateicības mēs viņam esam parādā!

Visus šos ilgos gadus Tu bieži vien domās būsi kavējies arī pie sava izcilā Maskavas skolotāja G. Brauna, kas Tev atklājis itaļu, provansāļu un spāņu — varbūt arī portugāļu — valodu noslēpumus un latīņu tautu gara pasauli dzīlumus.

Tu nebūsi aizmīrsis arī citus mūsu docentus, kas visi suverēni pārvaldīja savus priekšmetus un mums devuši daudz solidu zināšanu. Pirmā vietā es šeit domāju mūsu vēstures profesorus. Viņos dzīvs bija vēl vecā Kļučevska gars, viņi bija zinātnieki šī vārda patiesā nozīmē. Objektivitāti un dziņu pēc zinātnieciskās patiesības viņi savās lekcijās un pētniecībā stādīja augstāk par visu — pazīmes, kas piemīt Tavam vēstures rakstīšanas veidam.

Pieminot Tavu vēstures rakstīšanas veidu, kurā es saskatu „Maskavas skolas” ietekmi, man jāpieskaras mūsu filoloģijas fakultātes semināriem. Mūsu profesori šiem semināriem akadēmiskā darbā apzināti ierādīja nozīmīgāku vietu nekā lekcijām.

Es domāju, Tu man piekritīsi, ka priekšlasījumos un no grāmatām iegūtās zināšanas ar laiku izgaist. Tās ir kā kapitāls, kas nenes augļus. Turpretim patstāvīgā darbā semināros iegūta metode paliek kā neatsverams personīgs īpašums.

Vēl otrs apsvērumš attaisno prioritātes ierādīšanu metodei. Visas mūsu zināšanas ir pārejošas un grozīgas, jo zinātne nestāv uz vietas, bet padota nemitīgam attīstības procesam. Tā jāsaprot kā pastāvīgi mainīgu atziņu kopoījums. Ja mūsu jaunībā kāds abiturients būtu apgalvojis, ka atoms padodas šķelšanai, viņš pārbaudījumu fizikā izturējis nebūtu...

Semināros Tu piedalījies debatēs tikai tad, ja Tev tiešām bija kas sakāms. Tavas piezīmes bija pārdomātas līdz galam, tur nebija neko pielikt, nedz ko atņemt. Kā oponents Tu biji iecietīgs un saudzīgs. Tie Tavi referāti, kurus es noklausījos, bija precizitātes paraugi. Nekad Tu negribēji spīdēt vai izcelties ar savām zināšanām. Un kāpēc arī? Darbs pats ceļ darītāju.

Tavi veikumi vēstures laukā ir vislabākais pierādījums tam, cik liela ir reiz iegūtās metodes nozīme pētniecībā. Līdzīgi Tev, cik maz zināms, no mūsu nelielā romānistu, ģermānistu un lingvistu pulciņa „pārsedloja” arī vēlākie profesori kņ. Trubeckojs, Arsenjevs un Lednickis. Viņi gan palika uzticīgi zinātnei, bet ne tanī nozarē, ko tie bija studējuši universitātē.

No mūsu kopējo gaitu kurioziem piedzīvojumiem man palicis atmiņā gadījums ar kādu no mūsu studiju biedriem. Mūsu vidū bija ļoti apdāvināts tikko kursu beidzis un zinātniskas darbības turpināšanai pie universitātes atstāts jauneklis. Divas fejas, labā un ļaunā, bija stāvējušas pie mūsu drauga šūpuļa: viena viņu bija apveltījusi lielām materiālām bagātībām, otra — tik lielu laiskumu, ka abas dāvanas līdzsvarojās. Šī laiskuma dēļ mēs bijām nopietni nobažījušies par mūsu Kreza akadēmisko nākotni. Lai viņu glābtu no drošas bojā ejas, Tu atradi radikālu līdzekli: mēs sameklējām savam draugam kādā ģimnazijā sešas nedēļas stundas, ik dienas pa vienai, no 9 — 10 no rīta. Mūsu nolūkiem tas pietika, Mūsu draugs tiešām pierada celties ik rītus septiņos un sāka uzcītīgi gatavoties maģistra eksameniem...

Aizsteidzās semestri un gadi. Studiju plāns bija veikts un kursu eksameni izturēti. Bija pabūts visās mūsu fakultātes auditorijās, lekciju starpbrīžos neskaitāmas reizes izstaigāti visi „jaunās” universitātes ēkas garie gaiteni, gan divatā, gan mūsu klasiķa Kārļa Strauberga sabiedrībā. Kad gadijās būt trijātā, es ar patiku vēroju Tavu veselīgo humoru, kas nekad neaizkāra. Ja Straubergs, piem., bija nokavējis kādu lekciju, kas ar viņa centību notika gan tikai retumis, vai kā citādi „nogrēkojies”, Tu mēdzi mūsu draugu labsirdīgi pazobot. Varot redzēt, ka māte Kārliti esot pārlietu lutinājusi.

1915. gada agrā pavasarī Tu mums paziņoji, ka esot sācis gatavoties valsts eksameniem. Nākošos mēnešus Tu tikai retumis biji sastopams universitātē. Maija beigās kļuva zināms tas, ko Tavi draugi jau sen paredzēja: pārbaudījumu rezultāts bija spīdošs un prof. Rozanovs atstāja Tevi pie savas katedras zinātniskas darbības turpināšanai. Laicīgām mantām Tu svētīts nebiji un Tev bija jāstājas maizes darbā par veco valodu skolotāju vairākās Maskavas ģimnazijās. Saites mūsu starpā arī tagad nepārrūka. Mēs pa laikam redzējamies universitātes grāmatnīcā, kur Tu parasti biji nogrimis vecos foliantos vai apkārvies grāmatu kaudzēm.

Lai mēs tiktos arī turpmāk, par to pēc gada parūpējās tas pats mūsu neaizmirstamais labvēlis prof. Rozanovs, atašēdams arī mani pie savas katedras ģermāņu filoloģijā. Svētdienu pēcpusdienas mēs bieži tikāmies pie prof. Rozanova.

Oktobra revolūcija pārtrauca Tavu zinātnisko un pedagogisko darbību Maskavā. Pie pirmās iespējas Tu devies uz Latviju. Es šo izdevību nokavēju un atgriezos dzimtenē tikai 1920. gada pavasarī, kad Tu jau biji LU docents. Bet jau tā paša gada rudenī es aizbraucu uz Berlīni diplomātiskā darbā. Taviem veikumiem Rīgas gados es varēju sekot tikai no tālienes. Bet ikreiz, kad es no Berlīnes ieradās Rīgā, viens no maniem pirmiem ceļiem veda pie Tevis. Iegāju Tevi apraudzīt stundu starpbrīdī 1. valsts klasiskā ģimnazijā. Atceros, ar kādu mieru un suverenitāti Tu, būdams direktors, valdīji par saviem audzēkņiem. Skatīens, viegls mājiens ar roku un trokšņainais bars aplusa. Kādu citu reizi es nogāju pie Tevis mājās. Tur tikos arī ar Tavu svaini Virzu un jūsu kundzēm, kas katra kalpoja savai mūzai. Bija prieks vērot šo saskaņoto vienību.

Dvidesmito gadu beigās, sakarā ar kāda Maskavas profesora piedalīšanos vēsturnieku kongresā, mani Berlīnē sasniedza mūsu profesora Rozanova sveiciens. Viņš aptaujājās arī par Tevi. Ne bez zināma lepnuma es varēju pateikt, ka Tu sekmīgi turpini dzīt vagu zinātnes laukā un ieņem pat augsto prorektora amatu. Par sevi man ar kaunu bija jāatzīstas, ka esmu atlaidis roku no arkla.

Braukdams komandējumos uz Italiju vai atceļā no

turienes, Tu neaizmirsi iegriezties pie manis Berlīnē un devi man iespēju ieskatīties Tavos zinātniskos plānos.

Ar Tavu iecelšanu par sūtni Romā, mums atkal bija viena un tā pati speciālitate — diktatori! Tev Musolini, man Hitlers! Es lasīju Tavus ziņojumus ārlietu ministrijai un vienmēr tos lasīju ar lielu interesi. Ministrijā pastāvēja kārtība svarīgākos ziņojumus norakstos piesūtīt pārējiem sūtņiem, vismaz kaimiņu valstīs. Tavi politiskie pārskati bija domu un faktu bagāti, izteiksmē skaidri kā zinātniski traktāti. Lasīju tos arī manā atbūtnes laikā no Berlīnes, kad vairs nebiju Tavš kaimiņš, bet sūtnis Igaunijā. Priekšniecība jau vienmēr labi zin, ko tā dara un Tavu ziņojumu norakstus es atradu ārlietu ministrijas diplomātiskā sainī arī Tallinā.

Trīsdesmito gadu beigās es atgriezos Berlīnē un ne vienu vien reizi vien dzirdēju no bij. Vācijas vēstnieka Itālijā Ulr. fon Hasela (von Hassel) cildinātājas atsaukmes par viņa Latvijas kolēgu Romā.

Labi vēl atceros, ka 1940. gada agrā pavasarī Tu atceļā no Rīgas iegriezies Berlīnes sūtniecībā. Tās bija nopietnas sarunas, kas toreiz ritēja mūsu starpā. Eiropa stāvēja jau liesmās. Drūmās nojautās par nākotni mēs devāmies uz Tempelhofas lidlauku, no kurienes es Tevi izvadīju uz Romu.

Manas saites ar Tavu iemīloto Klio ir tik vaļīgas, ka es nekā nozīmīga par Tavām grāmatām pateikt nevaru. Ja es tomēr atļaujos dažas piezīmes pie Tavas „History of Latvia”, tad daru to vienīgi, lai Tu redzētu, ar kādu uzmanību esmu to lasījis — nē, studējis.

Alfr. Bīlmanis savu Latvijas vēsturi sāk ar vācu ienākšanu mūsu zemē 12. gadsimta beigās. Viņš tikpat kā nepieskaras mūsu aizvēsturei. Tevi tas neapmierina. Kādu ceturto daļu no savas grāmatas Tu velti krēslainam laikmetam pirms 12. gadsimta. Lai ienestu gaismu mūsu tautas aizvēsturiskā pagātnē, rastu jaunas atziņas par mūsu senču pirmdzimteni un migrācijas ceļiem, norādījumus uz viņu attieksmēm ar kaimiņu tautām, Tu pievērsies veciem vēstures, ģeografijas, folkloras, mitoloģijas, lingvistikas u. c. avotiem, konsultē nevien romiešu, grieķu un bicanīniešu, bet arī arābu un persiešu rakstus, skandināviešu sāgas un krievu chronistus. Šo rakstu analīzei veltītas no-

daļas liecina par Tavu apbrīnojamo erudīciju un var nodrīt par paraugu tam, kā būs pētīt avotus. Tu tos, man šķiet, būsi izsmēlis līdz beidzamaj pilītei un nekā neatstājis nākošai paaudzei. Tas dara godu „Maskavas skolai”.

Tu pats savu darbu nosauc par an outline — skicējumu, bet jau zinātniskais aparāts, impozantā bibliografija vien norāda, kas tas par varenu un neparastu skicējumu. Bibliografija aizņem veselas 8 sīka iespieduma lpp. Tanī uzņemti pat baski, īri un gruzīņi. Esmu visai rūpīgi iepazinies ar izlietotās literatūras sarakstu. Pilnīgāka es līdz šim nekur atradis neesmu. Par šo sakopojumu Tev pienākas silts paldies. Esmu vienīgi ievērojis, ka Tu sarakstā neesi uzņēmis Du Parquet darbu „L'aventure allemande en Lettonie”. Rīgas humanistu Dāvidu Hilchenu Tu piemini vairākas reizes (199., 214. un 215. lpp.). Literatūrai par Hilchenu Tu mini vienīgi R. Vippera darbu Filologu biedrības rakstos VIII. Trīsdesmito gadu beigās par Tavu veco paziņu Hilchenu Vācijā iznāca atsevišķas grāmatas veidā rīdzinieces von Ramm-Helmsingas pētījums, kurā autore plaši izlietojusi poļu avotus. 32. un 107. lpp. Tu citē Soboļevsku un Vasmeru, bet ne literatūras sarakstā, kas attiecas uz atsevišķām nodaļām, t. s. „referencēs”, nedz vispārējā bibliografijā nav norādījumu uz to, kādos tieši šo zinātnieku darbos izteiktas atreferētās domas.

Mūsu tūkstošgadīgās vēstures gaismā nevarēs piekrist Tavam konstatējumam, ka Baltijas telpas ģeografiskā pozīcija palīdzējusi latviešiem nodrošināt sev turpat paliekamu dzīves vietu (to secure... a permanent home, 51. lpp.).

Ja mēs nekā cita nevaram pārņemt saviem senčiem, tad to gan, ka viņi nav pratuši izmeklēt drošu paliekamu dzīves vietu, bet apmetušies lielceļa malā, vai, pareizāki sakot, uz paša lielceļa.

Tie ir sīkumi. Pieminu tos vienīgi, lai Tu nevarētu attiecināt uz mani Lessinga vārdus: „Wer wird nicht einen Klopstock loben, Doch wird ihn jeder lesen? — Nein! Wir wollen weniger erhoben, Doch fleissiger gelesen sein!”

Kā redzi, tad Tavu grāmatu es tiešām esmu „fleissig gelesen”.

Es ļoti priecājos, ka Tu polemikā esi saudzīgs un mē-

rens. Tavas kontroverses ar vācu vēsturniekiem viscaur ieturētas civilās formās.

Savā grāmatā „Latvia and the Baltic problem” Tev ar zinātnieka integritāti ir drosme pateikt, ka boļševiku ultimāta priekšā Baltijas valstīm nebija citas izvēles, kā tikai „padoties vai mirt”. Ar to Tu esi teicis savu kompetento vārdu jautājumā, par ko nesen vēl tik daudz spriests, spriedelēts un zīlēts.

Sevišķi man patīk Tavas runas. Tanīs visnotaļ izpaužas akadēmisks miers, mērenība un apdomība. Gadu te cējumā Tu esi rūpīgi izkopis sevi tās latīņu rases īpašības, kuras franči raksturo vienkāršiem vārdiem „le bon sens et le sens de la mesure”. Zinātniska godīguma pareizā izpratnē un atbildības sajūtā pret sevi un citiem Tu patiesību stādi augstāk par visu un nepadodies tam, ko sauc par wishful thinking.

Latviešu ev.-lut. mācītāju konferencē Čikagā š. g. 30. martā Tu mūsu pašreizējo stāvokli no starptautisko tiesību viedokļa raksturo šādi: „Kas zīmējas uz neatkarīgās Latvijas institūcijām, tad no tām brīvajā pasaulē iespējamas saglabāties vispārīgi redzamā veidā tikai divas, un stipri reducētā veidā. Šīs institūcijas ir: nedaudzās pilnu vai gandrīz pilnu tiesību sūtniecības (Vašingtonā, Londonā un Rio de Žaneiro) un publiski tiesiski institūti, no kuriem redzamākā vieta pieder Latvijas ev.-luteriskai baznīcai.”

Tie ir zelta vārdi un izklausās mazliet citādi nekā ar aplombu pasludinātais apgalvojums, ko nesen lasīju: „Neviena brīvās pasaules valsts nav atzinusi Latvijas varmācīgo iekļaušanu padomju Krievijā!” — Kas no mums gan nevēlētos, ka tas tiešām tā arī būtu.

Pieņem, lūdzu, līdz ar maniem vislabākiem novēlējumiem Tavā goda dienā, šīs atmiņu lapas kā manas draudzības un patiesās cieņas apliecinājumu.

1957. g.

1957. g. 28. septembrī Sirakūzu korporāciju kopa atzīmēja L.U. gada svētkus. Sekodams seniora aicinājumam, es kopas sanāksmē nolasīju īsu referātu. Atsaucība, ar kādu manu stāstu toreiz uzpēma, pamudināja mani referātu papildināt un pārstrādāt.

Amicus Plato,
amicus Socrates,
sed praeconcordia veritas.

Mans šī vakara stāsts būs veltīts diviem izciliem Letonijas filistriem, L.U. profesoriem, mūsu pirmam rektoram Ernestam Felsbergam un pirmajam filoloģijas fakultātes dekānam Jānim Endzelīnam.

Jau manos studiju gados Tērbatā, tūlī pēc gadsimtu mijas, Endzelīna un Felsberga vārdus sāka saistīt vienu ar otru. Tā tas turpinājās L.U. pastāvēšanas laikā un līdz šai dienai nav mainījies: abus šos neikdienišķa brieduma zinātniekus sabiedrībā mēdz nostādīt vienu otram blakus. Ja min viena vārdu, tad — dažkārt pat gluži neapzināti — atceras arī otru. Tikai zināmā mērā tas ir pamatots, jo lai gan abu zinātnieku gara pasaulei bija vienāds sakņojums, viņu raksturiem piemita vairāk atšķirīga nekā kopēja.

Felsbergs vienmēr bija izmeklēti laipns pret visiem, smaidīgs, smalkjūtīgs, pretimnācīgs, izpalīdzīgs. Viņam piemita šarms, patīkamas sadzīves formas, viņš bija gara aristokrāts, tas, ko mēdz saukt par stila cilvēku.

Endzelīns turpretim bija noslēgts sevī, sarunās īss, bieži pat strups, autoritārs savos spriedumos un savās atziņās, reizēm neiecietīgs. Kompromisus viņš neatzina un savās prasībās bija tikpat nesaudzīgs pret sevi, kā pret savu apkārtni. Šādu mēs atceramies Endzelīnu no viņa Rīgas gadiem. Tur par Endzelīna skarbumu cirkulēja neskaitāmi anekdoti. Ne gluži tāds viņš man palicis atmiņā no kopējiem Tērbatas laikiem.

Endzelīnu uzskatīja vairāk par prāta cilvēku, Felsbergā turpretim, viņa laika biedru izpratnē, dominēja jūtas. Populāri viņi bija abi, bet sabiedrības simpatijas nosvērās vairāk uz Felsberga nekā Endzelīna pusi, kas izpaudās jau tanī faktā, ka fakultātes dekāna amats bija augstākais, ko ieņēma Endzelīns, Felsbergam nevien uzticēja rektora pienākumus, viņu arī ievēlēja saeimā un aicināja kā par izglītības ministru tā par pieminēkļu valdes priekšsēdi. Varbūt Endzelīna zinātniskā bagāža bija pamatīgāka nekā Felsberga. Toties Felsbergam tā bija daudzpusīgāka. Endzelīns bija radošs gars, Felsbergs vairāk reproduktīvs. Endzelīnu es apzīmētu par mācītu, Felsbergu par izglītotu vīru. Endzelīnu cienīja, Felsbergu mīlēja. Felsbergs bija maigas dabas un izstaroja lielu sirsnību. Endzelīns bija nemitīgs cīnītājs par savām pārliecībām un atziņām. Arī viņš varēja būt sirsnīgs, bet savu sirsnību viņš slēpa aiz rupjas čaulas. Lai saskatītu abos nevien šos atšķirīgos, bet arī dažus kopējus vaibstus, vajadzēja viņus — sevišķi Endzelīnu — tuvāk pazīt. Par sevi es to varu droši teikt, jo ar viņiem abiem es nācu tuvā saskarē jau manos studiju gados Tērbatā, pirms turpat 60 gadiem. Vēlāk es uzmanīgi sekoju viņu zinātniskai darbībai un akadēmiskai karjerai. Lai gan tad, kad es immatrikulējos universitātē un iestājos Lettoniā, abi savas studijas jau bija beiguši, atmiņas par viņiem konventā vecāko komilitoņu starpā vēl bija dzīvas un arī viņi paši, jau filistri būdami, zēnu vakaros un svētkos apmeklēja konventa dzīvokli, Felsbergs gan diezgan reti, Endzelīns biežāk. Manos Tērbatas studiju gados Endzelīns mācīja latīņu valodu manam jaunākam brālim Tērbatas ģimnazijā, Felsbergs — vācu valodu manai jaunākai māsai sieviešu ģimnazijas augstākajās klasēs. Vecās valodas Endzelīns pārvaldīja suverēni. Felsbergs runāja nevainojamu — lai neteiktu elegantu — vācu valodu un vācu literātūru pārzināja visos sīkumos. Šādi, pateicoties brāļa un māsas skolas gaitām Tērbatā, man tiklab ar Endzelīnu kā ar Felsbergu nācās tikties arī privāti. Ar Endzelīnu mani tuvināja arī tas, ka mēs abi bijām no vienas puses. Kauguriešu Mičkēnu atstatums no mana tēva mājām bija kilometrus 8-9, ne vairāk. Es vēl apmeklēju skolu Pērnāvā un vasaras brīvdienas pavadīju pie vecākiem uz

laukiem, kad pirmo reiz redzēju Endzelīnu. Viņš tad jau studēja Tērbatā, izlokšņu pētišanas nolūkā apstaigāja brenguliešus un iegriezās arī manu vecāku mājās. Pāris reizes viņš pie mums pat pārnakšņoja. Ar dzīves rūdīto, nosvērto Felsbergu manas attieksmes bija tik draudzīgi tuvas, ka izšķirīgos brīžos es ne vienu vien reizi vien griezpos pie viņa tīri personīgās lietās pēc padoma. Felsbergs man to nekad nav liedzis, vienmēr tas ir bijis pārdomāts un man visai noderīgs, par ko es vēl šodien esmu dziļi pateicīgs nelaikim konfilistram.

Kā jau minēju, tad Felsbergs un Endzelīns bija viena celma atvases tanī ziņā, ka viņi abi piederēja pie t. s. nopietnā nogrupējuma konventā, kas turpināja tādu izcilu vīru tradīcijas, kādi bija Kārlis Muelenbachs, Vilis Olavs-Plute, Pavasaru Jānis, Francis Kārkluvāls, Andrievs Niedra, G. Reinharde, Jēkabs Gūbe u. c. Viņiem visiem nepiemita nekā no beidzamajā laikā veltī un gluži nevietā daudzīnātā „buršu lieliskuma”, šī tukšā saukļa. Toties viņi turēja augstu principus, uz kuriem dibinājās Lettonia — honoritāti, vīrišķību, darba prieku un pienākumu apziņu pret tautu un tēvzemi.

Felsbergs studiju gados sevišķi aktīvi konventa dzīvē piedalījies nebija, kas ir pilnīgi saprotams, jo iestājoties universitātē, viņš bija jau pārkāpis mūža ceturto gadu desmita sliekšni un izgājis bargu dzīves skolu, strādādamas vairākus gadus lauku darbus un ilgāku laiku par pagasta skolotāju. Bez tam viņa veselība bija vārga. Endzelīns turpretim bija imatrikulējies divdesmit gadus vecs būdams, ieņēmis visus augstākos konventa amatus, gadiem ilgi bijis goda tiesnesis un šaržētais, vairākkārt seniors un šaržēto konventa priekšsēdis, pie tam priekšzīmīgs priekšsēdis, asprātīgs un attapīgs debatēs. Nacionālā jautājumā Endzelīnam nepiemita tā iecietība, kas raksturoja Felsbergu. Felsbergs, kā man stāstījuši vecāki komilitoni, studiju gados uzturējies tuvas, draudzīgas attieksmes ar kādu Livonia's muižnieku kārtas krāsnesi fon H. Par šo draudzību viņam no mazāk toleranto noskaņotu komilitonu puses nācies dzirdēt asus pārmetumus, kas novedis līdz nopietnam konfliktam, jo viņš šos pārmetumus noteikti noraidījis.

Ne vienmēr Endzelīns bija tāds, kādu mēs viņu atceramies kā L.U. profesoru. Manos pirmos studiju gados Tērbatā es viņu pazinu kā daudz pieejamāku un sabiedriskāku, reizēm pat jautru un runīgu. Ne citādi man Endzelīnu ir raksturojuši arī viņa vecākie Tērbatas laika biedri Dr. Voits un Dr. Reinhards, kas viņu labi pazina. Dažas Endzelīna rakstura īpašības, kas bija vērojamas viņa Rīgas gados, radās kāda nelaimīga gadījuma rezultātā, kura lieciniekam man bija lemts būt. Šis gadījums, kuru es nevaru citādi nosaukt kā par nelaimīgu, izsauca Endzelīnā lielu sarūgtinājumu un iezīmēja strauju pagriezienu visā viņa dzīves uztverē.

Kad es 1903. g. rudenī nonācu Tērbatā, Endzelīns bija nevien beidzis divas vēstures un filoloģijas fakultātes nodaļas — klasisko un slavu — bet arī jau nolīcis maģistra pārbaudījumus salīdzināmā valodniecībā un ar atklātā fakultātes sēdē aizstāvēto rakstu „Pētījumi kašūbu valodas laukā” habilitējies par privātdocentu salīdzināmā un slavu filoloģijā.

Felsbergs, kas gadu pēc Endzelīna bija beidzis klasiskās filoloģijas nodaļu, iegūdamas par kādu zinātnisku darbu zelta medaļu, 1903. g. rudenī tikai uz īsu laiku bija iegriezies Tērbatā pēc ārzemju ceļojuma, kurā viņš bija pavadījis savus audzēkņus, gr. Stenbok-Fermora dēlus. Viņš cītīgi gatavojās maģistra pārbaudījumiem un 1903.-04. g. ziemas semestrim posās ceļā uz Berlīni, kur bija nodomājis papildināties savā speciālitātē.

Reizē ar mani 1903. g. rudenī Lettoniā iestājās veseli 14 jauni biedri, kāds pieaugums beidzamajos desmit gados nebija piedzīvots. Uz pirmo latviešu valodas lektora Lautenbacha lekciju mūsu oldermanis Eduards Veispāls, pats vēstures un filoloģijas fakultātes students, norīkoja visus savus zēnus. Gandrīz pilnā skaitā — iztrūka varbūt divi-trīs — mēs iepriekš pulcējāmies konventa namā, kur Veispāls, kas labi pārzināja latviešu literātūru, mums noturēja veselu Lautenbacham veltītu priekšlasījumu: „Jūs šodien iepazīstaties ar mūsu filistru Lautenbachu-Jūsmiņu, salīdzināmās valodniecības maģistru un latviešu valodas lektoru. Viņam ir lieli nopelni latviešu valodas, mitoloģijas un folkloras pētišanas laukā. Bet es no jums neslēpsu, ka viņa lekcijas jūs valdzināt nespēs.

Pamatoti tās jums liksies sausas un garlaicīgas. Klausītāju viņam tikpat kā nav. Un tieši tāpēc — aiz nacionāliem apsvērumiem — jums viņa lekcijas jāapmeklē un proti, rotācijas kārtībā ikreiz diviem zēniem. Tā tas pie mums tagad jau kopš gadiem ir ievests.

Pēc visas savas garīgās būtības Lautenbachs pieder pagātnei. Viņa priekšlasījumi gadu no gada atkārtojas, ir vieni un tie paši mudž no trafaretiem. Par Ausekli un Veidenbaumu jūs, piemēram, droši vien, no Lautenbacha dzirdēsiet to pašu, ko pērn dzirdēju es, proti, ka „bālās nāves nokniebti, tie atdusas tēvijas dzestrajās smiltīs”. Lautenbacha paša dzejdarbi, kā „Niedrīšu Vidvuds” un „Zalkša ligava” ieturēti salkanas romantikas un maldu mitoloģijas garā. Dzejisko pasauli, kurā apgrozās Lautenbachs, var raksturot ar šādu vārsmu: „Tur zaļo mieti un tapas, un pūcei aste zied, tur cirvja kātam plaukst lapas un Jūsminš atkal dzied”.

Veispāla diezgan garais stāsts aizņēma vairāk laika nekā viņš bija paredzējis. Kad mūsu divpadsmit vīru lielā „falanga” ieradās universitātē, akadēmiskais ceturksnis bija jau mazliet pārkāpts, mēs bijām par dažām minūtēm nokavējušies. Pie tukšās auditorijas ieejas jau stāvēja Lautenbachs, bet kā par laimi ne viens. Viņš dzīvi sarunājās ar man labi pazīstamo Endzelīnu. Trešais viņu sarunu biedrs bija vidēja auguma, kalsnēju seju un nopietna, bet simpātiska izskata vīrs, varbūt tuvu četrdesmit gadiem. Tas esot mūsu filistrs Felsbergs, arī topošs zinātnieks, mums pusbalsī paskaidroja Veispals. Mēs iegājām, vai labāk sakot iesojām, auditorijā par lielu prieku Lautenbacham, kas šādu klausītāju invāziju laikam nekad nebija piedzīvojis. Endzelīns un Felsbergs palika gaitenī draudzīgi turpinādami savu sarunu. Tikpat draudzīgi tērzējam es viņus abus redzēju pēc gada, 1904. g. rudenī, pie tam visai interesantā sabiedrībā. No Pēterpils Tērbatā bija ieradies tautas izglītības ministrs Glazovs un sešām Tērbatas studentu korporācijām atvedis atļauju atklāti nēsāt krāsas. Lai atzīmētu šo priecīgo notikumu, konventa dzīvoklī bija pulcējušies Lettonia's Tērbatas filistri un tautieši. Tā laika oldermanis Alberts Brambats, vēlākais

ārsts-generālis un Kara sanitārās pārvaldes priekšnieks, ekonomam Francim Balodim, vēlākam L.U. profesoram asistējot, bija sarīkojis speciālu alus vakaru. Pie gara galda konventa zālē bija novietojušies mūsu Tērbatas prominence: profesors Jēkabs Osis, Veterinārinstitūta direktors, profesors Ludvigs Kundziņš, privātdocents mag. Jānis Endzelīns un cand. phil. Ernests Felsbergs. Viņu sarunas risinājās ap akadēmiskās dzīves jautājumiem. Galda otrā galā sēdēja literārā vakara filistri Indriķis Zīle, 1., 2. un 3. vispārējo dziesmu svētku virsdiriģents un Jānis Dīriķis, hofrāta Bernharda Dīriķa tuvs radnieks, abi Kronvalda Ata līdzgaitnieki. Tie sarunājās ar vienu no mūsu vecākiem un iemīļotākiem Tērbatas filistriem — Dr. Eduardu Kengsepu, kas gandrīz vai katrā zēnu vakarā ieradās konventa dzīvoklī. Felsbergs tikai nesen bija atgriezies no ārzemēm un ar aizrautību stāstīja par tur redzēto un dzirdēto, sevišķi jūsmodams par Berlīni, tās universitāti un mākslas mūzeju neizsmejamām bagātībām. Labu laiku es klausījos Felsberga interesantā stāstā, tad pārsēdos pie literārā vakara filistriem un Dr. Kengsepa, kur saruna dzīvi ritēja vācu valodā, jo Dr. Kengseps nerunāja ne vārda latviski. Viņš bija dzimis tērbatnieks, ģermanizēts igaunis un visai iecienīts ārsts ar plašu praksi Tērbatas vācu pilsoņu aprindās. Viņš mani jau sen interesēja. Man nebija izprotams, kādējādi viņš bija nokļuvis Lettoniā. Kas gan viņu bija pamudinājis uz šo soli? Jānis Dīriķis sarunas mēdza novirzīt uz veciem laikiem un tāpēc es cerēju no Dr. Kengsepa mutes dzirdēt mani nodarbinošās mīklas atrisinājumu. Es nebiju vīlies. Dīriķa skubināts, Dr. Kengseps uzsāka stāstu par konventa dzīvi pirms 20 gadiem, kad viņš kā zēns iestājies Lettoniā. Sākumā gan viņam radušās bažas, vai viņš varēšot iedzīvoties tautiskā jautājuma dēļ. Bet drīz vien tās izgaisušas. Ieaudzināt un izkopt savos biedros pienākumu apziņu, cieņu pret vecākiem, goda prātu, disciplīnu, vīrišķības jēdziena pareizu izpratni, nevainojamas sadzīves formas un cenšanos īstenot labo, cēlo un patieso — tādi esot idejiskie pamati, uz kuriem balstoties lettoņu kopdzīve. Un tie taču esot pieņemami ikkuram akadēmiskam pilsonim bez tautības izšķirības. Kas gan apšaubīšot, ka viņa cienījamie laika biedri, prof. Mārtiņš Zīle, Dr. Voits, Dr. Reinhards, Fricis Muelenbachs, Vilis Olavs-

Plute u. c. jau kā studenti bijuši dedzīgi patrioti, bet šovinismu viņiem pārnest nevarot. Viņiem piemītusi iecietība un apbrīnojama smalkjūtība. Tāpēc viņš konventā un satiksmē ar lettoņiem nekad neesot juties kā outsiders. Konventa dzīvi astoņdesmitajos gados Dr. Kengseps tēloja tik dzīvi, izteiksmīgi un temperamentīgi, ka valodas otrā galda galā bija apklusušas un arī mūsu profesori uzmanīgi klausījās filistra Kengsepa nostāstā. Man personīgi šis nozīmīgais un pamācošais stāsts ir daudz devis tālākai dzīvei.

Atsaukdamies uz priekšā stāvošiem maģistra pārbaudījumiem Felsbergs drīz vien atvadījās. Viņam piedroījās Endzelīns.

Nolicis vēl tā paša 1904. gada rudenī maģistra eksāmenus, Felsbergs pēc gada fakultātes publiskā sēdē ar rakstu „Pētījumi Heraklejas tabulu laukā” aizstāvēja savu pro venia legendi privātdocenta tiesību iegūšanai. Šo tabulu resp. plāksņu teksts attiecas uz tiesiskās dabas jautājumiem Dienviditalijas pilsētas Herakleias dibināšanas laikā 5. gadsimtā pirms Kristus.

Tīri ārēji Felsberga darba nosaukums „Pētījumi Heraklejas tabulu laukā” stipri atgādina Endzelīna divus gadus pirms tam aizstāvētā raksta „Pētījumi kašubu valodas laukā” nosaukumu. Šeit saskatāma zināma antoloģija. Abiem apzīmējumiem kopējs ir tas, ka tie ir nenoteikti, mazliet izplūduši, ka tiem trūkst precizitātes. Abu rakstu apzīmējumi ir tik līdzīgi, ka paceļas jautājums vai tik Felsbergs un Endzelīns nav apspriedušies un savā starpā saskaņojuši savu pirmo zinātnisko darbu nosaukumus. Studiju biedru un draugu starpā tas nebūtu bijis nekas ārkārtējs.

Oficiālo oponentu spriedums par Felsberga darbu bija atzinīgs. Viņi to raksturoja kā visai nozīmīgu patstāvīgu pētījumu sarežģītā un vēl maz apstrādātā jautājumā. Te pilnīgi negaidot, no beidzamā sola atskanēja balss: „Lūdzu vārdu!” Pie vārda pieteicās Endzelīns: „Tādas un tādas lappuses (kādas tieši, neatceros. E. K.) otrā rindkopā tu izvirzi jaunu teoriju, uzstādamies pret atzītu zinātnieku slēdzieniem. Savus uzskatus tu neesi pietiekami pamatojis. Zinātniskā darbā tas nav pieļaujams. Lūdzu tuvākus paskaidrojumus!” Felsbergs un viņa oficiālie

oponentu, mākslas vēsturnieks, profesors Malmbergs, un latīnists, profesors Krašņinņikovs, saskatījās. Viņi likās mazliet pārsteigti, it īpaši no agresīvā toņa, kādā Endzelīns uzrunāja Felsbergu. Pārsteigti bija arī pārējie klausītāji, to starpā es. Savus paskaidrojumus Felsbergs deva mierīgā balsī un lietišķi, Tie bija izsmeloši. Arī Endzelīns tos atzina par pietiekamiem. Starpgadījums likās likvidēts. Nenoskaidroti tomēr palika motīvi, kas Endzelīnu bija pamudinājuši šādai pilnīgi liekai demonstrācijai. Kā gan citādi nosaukt Endzelīna savādo uzstāšanos?

Mēnesis vēl nebija pagājis, kad Endzelīns publiskā fakultātes sēdē aizstāvēja savu maģistra disertāciju „Latviešu prepozīcijas”. Fakultātes mācības spēki un klausītāji pulcējās tanī pašā auditorijā, kurā Felsbergs nesen bija aizstāvējis savu pro venia legendi. Aina bija apmēram tā pati kā toreiz. Abi oficiālie oponenti — kāds krievu valodas profesors un Lautenbachs — izteicās par darbu visai atzinīgi. Lautenbachs savā gleznainā valodā pasniedza auditorijai parastās klišejas, kā piem. par „līdz šim neapstrādātu druvu, kurā tagad dzīta pirmā vāga”, vai „jauniem apvāršņiem, kas ar šo darbu pavērušies pētniecībai” un tml. Viss šķita jau laimīgi beidzies, te tikpat negaidot kā nesen Felsbergam arī Endzelīnam radās privāts oponents un proti Felsberga patrona, profesora Krašņinņikova personā. Vispirms viņam esot ceļami nopietni iebildumi pret temata apstrādāšanas veidu no metodoloģiskā viedokļa. Maģistrands savu uzdevumu esot vienkāršojis, savārstot prepozīcijas alfabētiskā kārtībā. Viņam vajadzējis tās sakārtot pēc būtiskām, tām piemītošām pazīmēm, nevis ārēji, tīri mehaniski. Galvenais disertācijas trūkums esot paviršība, ar kādu maģistrands piegājis saviem uzdevumiem. No dainām, tautas dziesmām un citiem latviešu tekstiem ņemtie piemēri esot nepareizi tulkti. Oriģinālu diminutīvus autors tulkojumā patvarīgi esot atvietojis pilniem substantīviem, lietu vārdiem. Šādi rīkodamies, viņš esot noziedzies pret savas mātes valodas garu, tās krāšņākām īpatnībām, skaistām lauku puķēm viņš esot laupījis smaržu, kas tās padarot vienreizīgas. „Atņemiet latvju dainām, pasakām, tautas dziesmām diminutīvus, tās tūdaļ pazaudēs savu dzejisko plīvuru, kļūs sausa proza”. Šķiet, ka šo piezīmju būtu pilnīgi pieticis,

lai raksturotu Endzelīna darba vājās puses, bet Krašēņņikovs nenorīda. Viņš paziņoja dekanam, kas vadīja sēdi, ka viņam vēl daudz kas esot jautājams un sakāms. Vēla laika dēļ viņš pieprasīja jaunu publisku fakultātes sēdi, šādi vilkdams procedūru garumā. Endzelīna „klūdu” uzskaiti Krašēņņikovs turpināja vēl kādas divas fakultātes sēdes. Lai gan Krašēņņikovs nekā jauna nepateica, viņš prata jautājumu nostādīt tā, it ka Endzelīns būtu pielaidis nepiedodamus grēkus pret zinātni. Citēdams lap-puses un rindkopas, viņš izgāja cauri visu Endzelīna grāmatu, nemitīgi, līdz apnikumam atkārtodams pēc būtības vienu un to pašu jautājumu: „Vai latviešu tekstā ir „laiva”, „saule”, „ozols”, „kalns”, „lācis”, „mute”, „putns” u. t. t. Endzelīns bija bezspēcīgs. Katru reizi viņam bija jāatzīstas, ka viņš nepareizi tulkojis. Endzelīns bija tik stipri apmulsis, ka pat nemēģināja aizstāvēties. Viņš neapķērās un neaizrādīja, ka daži latviešu diminutīvi, kā piem. jūriņa, rudentiņš, avotiņš, cīrulītis, krauklītis u. c. tulkošanai vienkārši nepadodas. Krašēņņikova uzstāšanās bija neiecietīga, viņa balsī izskanēja ironija. Bija skaidrs, ka viņš „pieķēries”, ka viņa kritika vēršas nevis ad rem, bet ad hominem.

Maģistra gradu fakultāte Endzelīnam gan piešķīra, bet profesors Krašēņņikovs palika pie „atsevišķa atzi-numa” („osoboje mnenije”). Endzelīna disertācijai veltīto kritiku viņš publicēja Pēterpilī, vairs nevaru pateikt, vai Zinātņu akadēmijas rakstu krājumā vai arī Izglītības ministrijas žurnālā. Šo kritiku lasījis neesmu, tāpēc arī neņemos spriest, vai tā atbilst maniem augšā atstāstītiem novērojumiem par 1905. g. otrā semestra filoloģijas fakultātes publisko sēžu norisi. Kopš tā laika pagājuši turpat 60 gadi. Tāpēc ļoti varbūt, ka es kaut kādā sīkumā esmu kļūdījies, bet lielos vilcienos notikumi man palikuši labi atmiņā. Profesora Krašēņņikova negatīvās atsauksmes dēļ, Endzelīnam uz kārtējo profesūru bija jāgaida vēl veseli septiņi gadi, nelūkojoties uz to, ka viņa speciālitātē — salīdzināmā valodniecībā — vairākās universitātēs bija vakances. Līdz 1909. g. viņš turpināja savu darbību Terbatā kā privātdocents, blakus strādādam maizes darbu kā veco valodu skolotājs, jo privātdocenta atalgojums bija niecīgs. 1909. g. viņš pārgāja uz Charkovu, pagaidām arī

tikai par privātdocentu. Tikai 1912. g., aizstāvējis Pēterpilī savu doktora disertāciju „Slavu-baltu etīdes”, viņš kļuvis kārtējs profesors Charkovā.

Nepilnu gadu pēc Endzelīna nepatīkamās „izrunāšanās” ar prof. Krašēņņikovu, mūsu ceļi šķīrās. Lai gan mēs pa laikam apmainījāmies vēstulēm, mums gadiem ilgi nebija izdevības tikties personīgi. Starplaikā valodniecība — tikai citā nozarē — bija kļuvusi arī mana speciālitāte un es uzmanīgi lasīju visas Endzelīna publikācijas. Man radās noteikts iespaids, ka pētniecības laukā mans augsti godātais „seniors” bija kļuvis apzinīgāks, rūpīgāks, precīzāks. Es to izskaidroju ar Krašēņņikova 1905. g. nesaudzīgo kritiku. 1913. g. man radās izdevība vērot, ka līdztekus ar augsti vērtējamām zinātnieka kvalitātēm Endzelīns bija ieguvis dažas mazāk teicamas rakstura īpašības, acīm redzot, arī tā paša 1905. g. nelaimīgā notikuma ietekmē. Pēc vairāku vēstļu apmaiņas Endzelīna un mana ģimene 1913. g. vēlā pavasarī apmetās Saulkrastos, kur pavadīja trīs vasaras mēnešus gandrīz vai zem viena jumta. Es biju pārsteigts, cik lielā mērā Endzelīns šīnīs astoņos gados bija pārvērties. Sarūgtinājums par neveiksmi ar maģistra disertāciju, kurā viņš vainoja Felsbergu, bija dziļi viņā iesakņojies, viņš bija kļuvis pesimists, sīkumains, lai neteiktu pedants, savādu aizdomu pilns pret visiem un visu.

Nākamajos septiņos gados mēs tikai retumis apmainījāmies vēstulēm. Kad Endzelīns atceļā no Charkovas uz dzimteni 1920. g. pavasarī uzturējās dažas dienas pie manis Maskavā un mēs kopēji devāmies ceļā uz Rīgu, es konstatēju, ka manis Saulkrastos vērotās Endzelīna rakstura īpašības un īpatnības tagad izpaudās kāpinātā potenciā. Vēl aizvien viņš 1905. g. incidentu nebija aizmirsis, viņa aizdomas, ka Felsbergs būtu inspirējis Krašēņņikovu, kas latviski neprata, nebija izgaissušas.

Man, kas tikpat labi kā Endzelīnu, pazinu arī Felsbergu un viņa labsirdību, šķiet, ka šīs aizdomas nebija pamatotas. Drīzāk domājams, ka Krašēņņikovs palīgu būs atradis kādā studenta — garīga semināra absolventa personā, kādu tolaik Tērbatā netrūka. Manā izpratnē nelaimīgais 1905. g. starpgadījums, kura ēnā visus nāka-

mos gadus noritēja Endzelīna zinātniskā karjera, bija radies no neželojama pārpratuma. Endzelīna kļūda bija tā, ka viņš demonstratīvi uzstādamies fakultātes sēdē, Felsbergam savu pro venia legendi aizstāvēt, nebija ievērojis veco patiesību: „Quid quid agis, prudenter agas et respice finem”. — „Visu, ko tu dari, dari ar saprātu un apsver iznākumu”. Iznākumu Endzelīns nebija apsvēris un viņa pilnīgi nevajadzīgam solim radās liktenīgas sekas. Uz paviršību, kādu Endzelīna izpratnē bija pielaidis savā darbā Felsbergs, viņš savam studiju biedram varēja aizrādīt privātā sarunā. Ļoti var būt, ka gluži bez vainas nebija arī Felsbergs. Šāds vismaz bija Endzelīna draugu — dažu Tērbatas filistru un komilitoņu — uzskats. Felsbergs taču labi esot pazinis savu studiju biedru Endzelīnu. Viņam vajadzējis zināt, ka Endzelīns savu jautājumu publiskā fakultātes sēdē nebija uzstādījis ļaunā nolūkā un ka tas tāpēc arī nebija traģiski ņemams. Par Krašēņņikova nodomu uzbrukt Endzelīnam Felsbergs katrā ziņā bijis informēts. Felsbergam vajadzējis atrunāt savu patronu no šī soļa, vajadzējis viņu pārliecināt, ka Endzelīna „grēki” ir tīrie sīkumi. Šādi argumentējot, atklāts tomēr paliek jautājums, vai Felsbergam maz bija pa spēkam ietekmēt Krašēņņikovu, kurš, acīm redzot, jutās personīgi aizkārts no Endzelīna pašapzinīgās uzstāšanās. Zinātniekiem bieži vien piemīt pārlieta godkāriba un no šādas godkāribas, pēc manām domām, lika vadīties Krašēņņikovs. Man šķiet, ka viņš nevarēja Endzelīnam piedot, ka tas, jauns maģistrands būdams, Felsberga darbā bija uzgājis kļūdu, ko viņš, rūdīts zinātnieks un speciālists, pamanījis nebija. Kas attiecas uz Endzelīna aizstāvju apgalvojumu, ka viņa disertācijā konstatētās kļūdas esot tikai nenoziņīgi sīkumi, tad jāsaka, ka zinātne šādus „sīkumus” nepazīst.

Plaisa, ko 1905. gada gadījums bija radījis abu studiju biedru starpā, neizzuda arī laika straumes tecējumā. Rīgas gados tā vēl padziļinājās.

Cik man zināms, tad par šiem seniem notikumiem līdz šim nekas vēl nav publicēts. Felsbergs un Endzelīns abi jau aizsaukti mūžībā. Tāpat savas šīs zemes gaitas noslēguši visi mani Tērbatas laika biedri, šo notikumu tiešie liecinieki. Tāpēc es uzskatu par savu pienākumu no-

dot šīs manas atmiņas atklātībai. Tās ir rakstītas sine irā et studio: abi, Felsbergs un Endzelīns, man stāvēja vienādi tuvu. Raksturojot viņu savstarpējās attiecības, es mēģināju būt taisnīgs, kā pret vienu tā pret otru. Vienīgi tad mēs patiesi godinām mūsu aizgājējus, ja mēs tos neideālizējam, bet bez glaimiem un viltus tēlojam tādus, kādi tie īstenībā ir bijuši, ar savām pozitīvām un negatīvām īpašībām. Manām atmiņām varbūt ir piešķirama zināma kultūrvēsturiska nozīme un mūsu jaunā akadēmiskā saime no tām var smelties vienu-otru noderīgu norādījumu.

1957. g.

ATBILDE IGAUŅU VALODNIEKAM MAG. PHIL. RAJAMĀ KUNGAM

„Baltische Hefte” 1958. gada janvāra burtnīcā bija ievietots igauņu valodnieka mag. phil. H. Rajamā (Rajamaa) apcerējums ar virsrakstu „Visu Baltijas tautu sadarbība kā nākotnes uzdevums”. Šai rakstā autors nāk ar prasību, ka jau tagad būtu radāms kopējs forums visu to problēmu apspriešanai, kas kļūs aktuālas tad, kad Baltijas valstis būs atguvušas neatkarību. Par visām lietām autors aizstāv domu, ka Baltijas tautām savstarpējā satiksmē nākotnē nebūtu lietojama angļu valoda, bet gan vācu. Žurnāla redakcija griežas pie manis ar lūgumu izteikt savu nostāju rakstā paceltajos jautājumos. Mana „Baltische Hefte” 1958. gada jūlija burtnīcā ievietotā atbilde Rajamā kungam tulkojumā bija šāda:

Ar lielu interesi izlasīju savu igauņu kolēgas mag. phil. H. Rajamā liela ideālisma apgaroto domu izklāstu. Kā valodnieks varu tikai apsveikt, ka Rajamā kungs savās nākotnes vīzijās valodas jautājumam ierādījis tik izšķirīgu lomu. Runātā un rakstītā vārda nozīmi saprašanās līdzekli starp vienas kopības piederīgajiem nevar pietiekami augstu novērtēt. Kā ģermanists es sevišķi priecājos par to ka autors vācu valodai kā atbrīvoto Baltijas tautu nākotnes kopības idiomam dod priekšroku pret citām — it sevišķi pret krievu — un reizē ar to noteikti pieslejas Rietumiem. Arī tai ziņā starp Rajamā kungu un mani pastāv pilnīga vienprātība, ka pievienošanās vācu gara dzīvei nākotnes Baltijas federācijas tautām nozīmētu noteiktu ieguvumu.

Ar ierosinājumu, ka vācu valodai vajadzētu kļūt par savstarpējās satiksmes valodu atbrīvotajā Baltijas telpā, Rajamā kungs atgriežas pie tradīcijām, kādas pastāvēja Baltijas valstu neatkarības laikā. Tā, piemēram, Baltijas valstu juristi savās apspriedēs un sanāksmēs lietoja vācu valodu, kaut gan bija beiguši krievu universitātes un krievu valodu pārvaldīja labāk nekā vācu. Baltijas universitāšu studentu tikšanās reizēs vācu valodas lietošana bija pašsaprotamība, jo viņiem pievienojās somi, kas krieviski

nerunāja. Arī baltiešu archailogu un senvēsturnieku kongresos dominēja vācu valoda. Šī pati parādība bija vērojama regulārajās trīs Baltijas valstu ministru konferencēs. Kā sūtnis Tallinā es laikā no 1935. — 1938. gadam šajās konferencēs piedalījos. Tajās sanāca ne tikai ārlietu ministri, bet arī viņu tuvākie līdzdarbinieki un piekritīgie sūtni — ik pa divi no katras valsts. Tāpat Berlīnē, kur Baltijas valstu sūtni katru nedēļu sanāca kopā informācijas izmaiņai un darbības saskaņošanai, sarunas manā laikā (no 1932. — 1935. un no 1938. — 1940. gadam) notika vācu valodā.

Tātad, nebūtu nekāds jauninājums, ja vācu valoda Baltijas valstu savstarpējā satiksmē nākotnē atkal iegūtu to lomu un vietu, kādā tā atradās divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.

Rajamā kunga domas centrējas divās prasībās: pirmkārt, valodas jautājums būtu „jau tagad pārrunājams kopējā forumā brīvajā pasaulē”, otrkārt, Baltijas valstīs pēc brīvības atgūšanas „būtu jāprasa, ka savstarpējās saprašanās labā noteikti jāpārvalda vācu valoda mutiski un rakstiski”, pie kam Rajamā kungs domā par sanāksmēm, kurās, pēc Skandināvijas valstu parauga, no visām trim Baltijas valstīm ierastos tūkstošiem dalībnieku.

Rajamā kungs diskusijas par valodas jautājumu uzskata par tik nozīmīgām, ka varētu pieņemt, Baltijas valstu atbrīvošana atrodas jau durvju priekšā. Par nožēlošanu, tik tālu vēl nav. Nedrīkst atstāt bez ievēribas faktu, ka reizē ar pretišķību saasināšanos starp austrumiem un rietumiem arī izredzes uz mūsu dzimtenes atbrīvošanu aizvirzās tālā nākotnē, kādēļ ar laiku samazinās arī priekšnosacījumi Rajamā kunga aizstāvētajai nepieciešamībai paplašināt vācu valodas nozīmi Baltijas telpā. Ja ievērojam baltiešu emigrācijas reālītātes, tad mums jāatzīst, ka tālākās attīstības ceļu nosaka pati dzīve, un šis ceļš nekādā ziņā neved Rajamā kunga iecerētajā virzienā. Kā ziņāms, lielākais bēgļu vairums no Lietuvas un Latvijas izceļojis uz aizjūru — ASV, Kanadu un Austrāliju, kamēr igauņu emigrācijas lielākā daļa atradusi patvērumu Zviedrijā. Gandrīz pusotra gada ilga uzturēšanās Savienotajās valstīs, no kurām tikai nesen atgriezies, man devusi skaidru ieskatu turienes emigrantu dzīvē. Mana saskarsme ar

emigrantiem ASV nebūt neaprobežojās ar latviešiem. At-
rados dzīvā domu izmaiņā arī ar igauņiem un lietuviešiem.
Mana uzmanība bija sevišķi pievērsta augošai jaunatnei
kā mūsu nākotnes nesējai, kurai, iespējams, reiz piekritīs
uzdevums celt kopējo Baltijas ēku.

Vecākajā un vidējā paaudzē visnotaļ varēja konsta-
tēt dziļas ideālisma saites ar veco dzimteni, kuras izpaudās
sirsnīgā līdzpaņemto tradīciju kopšanā dažāda veida kul-
turālos pasākumos — koncertos, priekšlasījumos, dzej-
nieku vakaros, mākslas izstādēs u. t. t. Biedrību dzīvē
vērojama iepriecinoša rosība. Arī baznīca lielā mērā veici-
na un stiprina nacionālās kopības sajūtu. Vairāki apgādi
izdod lieliskas grāmatas, kurām lasītāju netrūkst. Atse-
višķo akadēmisko profesiju pārstāvji grupējušies apvienī-
bās un publicē savu pētījumu rezultātus pašu speciāl-
orgānos.

Patiešām apbrīnojami ir centieni svešā vidē augošās
jaunatnes nacionālās apziņas izkopšanai. Visur iekārtotas
svētdienu skolas, kurās māca mātes valodu un dzimtenes
vēsturi un ģeografiju. Par piemērotu skolas un lasām-
grāmatu izdošanu rūpējas piekritīgi iestādījumi. Pie
nacionālām organizācijām pastāv sevišķas jaunatnes sek-
cijas. No dzimtenes līdzatvestā skautisma kustība laidusi
saknes arī svešumā. Vērojami centieni jaunatnes brīvo
laiku ievadīt lietderīguma sliedēs, lai tā kalpotu tautiskām
idejām. Priekšzīmīgas ir pēdējā laikā radītās vasaras no-
metnes. Upuru gatavība, kādu jaunatnes labā viscaur iz-
rāda vecākā paaudzē, kas bieži vien strādā smagu fizisku
darbu, pelnī vislielāko atzinību.

Par spīti šiem centieniem emigrantu dēli un meitas,
kas 2 - 3 gadu vecumā atstājuši dzimteni vai dzimuši
trimdā, tikai ar lielām grūtībām iekļaujas vecās nacionā-
lās dzīves formās un tradīcijās. Jaunajiem trūkst tiešo
saišu ar svarīgāko pamataugsni — dzimto zemi. Jaunatne
pamazām amerikānizējas un staigā pati savus ceļus, „ame-
rican way of life” ietekme ir par stipru. Uz šī tumšā fona
kā gaiša parādība izceļas korporāciju un studentu biedrību
rosība jaunatnes tautiskās apziņas saglabāšanai un iz-
kopšanai. Bet šīs organizācijas apvieno tikai daļu studē-
jošās jaunatnes.

Jaunatnes dziņa pēc izglītības ir nenoliedzami atzīstama un slavējama, taču tā ir vienpusīga. Nodarbībām ar gara dzīves jautājumiem Amerikas apstākļi nevīlina. Matēmatika, fizika, ķīmija un tehnika pilnībā pārvalda jaunatnes intereses. Gara zinības nestāv augstā kursā. Par nopietnām grāmatām šiem jaunekļiem un jaunajām meitenēm visumā maz intereses, nemaz jau nerunājot par tik „nevajadzīgām” lietām kā svešvalodas. Par to nav sevišķi jābrīnās: pirmajos sešos skolas gados ASV-is svešvalodas nemāca, un t. s. „junior high school” tās ir tikai brīvas izvēles priekšmets. Tādēļ skolēnu piedalīšanās svešvalodu mācībā ir niecīga. Biju ne mazums pārsteigts par to, ka svešvalodu pasniedzējiem bieži vien trūka nepieciešamās sagatavošanās izglītības. Stāvoklim atbilstoši tādēļ ir mācību rezultāti — par pārmērīgiem tos apzīmēt nevar.

Austrālijā un Kanadā, spriežot pēc laikrakstu ziņām, apstākļi ir līdzīgi.

Pašreizējā situācijā baltiešu tautām rūp svarīgāki jautājumi nekā kopēja savstarpējās satiksmes valoda nākotnē. Daudz nozīmīgāk ir saglabāt nacionālo substanci un nodrošināt tautisko ieguvumu tālāku pastāvēšanu. Dzimtenē šīs vērtības ir apdraudētas okupantu nesaudzīgo pārkrievošanas centienu rezultātā, trimdā tās apdraud asimilācijas process, kuram jaunā paaudze dabiskā kārtā pakļauta. Lai cik svarīgs ir savstarpējās satiksmes valodas jautājums, pašreizējos apstākļos tam tomēr piekrīt tikai sekundārā nozīme.

Tālāk, — apstākļi, ka mūsu emigranti izkaisīti pa trim kontinentiem, rada lielas grūtības gara kopības uzturēšanā ne vien visā baltiešu emigrantu sabiedrībā globāli, bet pat atsevišķajās tautībās. Bez ģeografiskajiem attālumiem, kuri savstarpējā satiksmē jāparvar, nacionālās kopības saglabāšanu apgrūtina vēl citi iemesli. Atšķirības, kādas vērojām zviedru, amerikāņu vai austrāliešu mentalitātē, jau tagad sāk atspoguļoties arī emigrantos un nākotnē tās būs vēl krasāk manāmas, jaunatnē, kas aug katras atsevišķas patvēruma zemes atšķirīgajos apstākļos. Ja laikus neatradīsim pretsoļus, tad emigranti atsevišķos kontinentos pamazām būs „aizdzīvojušies prom”, viens no otra atsvešinājušies. Tas pirmām kārtām attiecas uz visvairāk izklienē dzīvojošiem latviešu emigran-

tiem, bet arī igauņos nevar apstrīdēt absolūtas un ciešas kopības trūkumu. Būtu aplami atstāt bez ievēribas atziņu, ka šo negatīvo parādību novēršana ir daudz svarīgāks uzdevums par nākotnes savstarpējās satiksmes valodas jautājuma apspriešanu un izšķiršanu.

Ja šodien pastāvētu atgriešanās iespēja dzimtenē, vecākā un vidējā paaudze bez apdomāšanās to izmantotu. Bet pamatoti jāapšaubā, vai tāda visumā būtu arī jaunās paaudzes nostāja. Daudzi svešumā būs tikuši pie labklājības un nodibinājuši paši savas ģimenes. Viņi būs nostiprinājuši radniecības saites ar vecajiem patvēruma zemes iedzīvotājiem, būs pieraduši pie plaša vērīena dzīves stila. Vecās dzimtenes šaurība, ar kuru viņus nevieno ne mazākas atmiņas, nevilinās. Tādēļ no daudziem trimdā uzauģušajiem emigrantiem būtu sagaidāma atbilde „bez manis”! Un lielais vairums to, kas atgrieztos savā starpā nesarunātos vis vāciski, bet gan angļiski. Vismaz sākumā. Kā būtu vēlāk, tas pagaidām vēl zvaigznēs rakstīts.

Kad Lietuva 1918. gadā kļuva neatkarīga valsts, lietuviešu emigrantu skaits ASV vien bija vairāk par pusmiljonu. To, kas atgriezās, procentuāli bija ļoti maz, un es nevarētu minēt nevienu Lietuvas neatkarības laika vadītāju valstsvīru, kas būtu atgriezies no Amerikas trimdas.

Izklāstot savas ieceres, Rajamā kungs nešaubas par to, ka emigrantiem, kas no trimdas atgriezīsies dzimtenē, tur būs izšķirējs vārds dzīves jaunbūvē.

Šeit mans cienījamais kollēga gaužam maldās. Viņš nododas tam, ko mēdz apzīmēt par wishful thinking, ilūzijām bez reāla pamata. Viņš aizmirst, ka dzimtenē jau šodien ir izaugusi jauna paaudze, kas uz dzīvi skatās pavisam citādi nekā trimdinieki. Vecie jau visi nobīdīti pie malas.

Rajamā kunga viedokļa izklāsts par valodas jautājumu Skandināvijas telpā mūs netuvina šīs problēmas nākotnējam atrisinājumam Baltijas valstīs. Apstākļi, ka skandināvu zemēs katrs lielākas masu sanāksmes dalībnieks var lietot savu mātes valodu un būs drošs, ka pārējie bez grūtībām viņu sapratīs, sevi noteikti satur kaut ko valdzinošu un pacilājošu, neapšaubāmi arī veicina kopības sajūtas stiprināšanu. Te sava nozīme piekrīt arī imponderābilijām, ar prātu neaptveramam jūtu izstrāvojumam.

Bet ir pavisam citādi, ja jāizlīdzas ar kādu svešvalodu kā savstarpējās saprašanās surrogātu. Šī svešvaloda nesaturēs un arī neradīs tos psiholoģiskos impulsus, kādi strāvo Skandināvijas tautu gadījumā. Ja Rajamā kungs katēgoriskā veidā uzstāda prasību, ka „savstarpējās saprašanās labā visām tautām Baltijas telpā vācu valoda jāpārvalda mutiski un rakstiski”, tad viņš, acīm redzot, vadās no šādam atrisinājumam labvēlīgajiem apstākļiem Zviedrijā, kur vidus skolās vācu valodai piegriež nesalīdzināmi lielāku vērību nekā angļu-sakšu zemēs. Faktu, ka baltiešu emigrantu lielākais vairums patvērumu atradis tieši angļu-sakšu zemēs, Rajamā kungs atstāj neievērotu.

Esmu sīkumos norādījis uz grūtībām un kavēkļiem, kādi, ievērojot reālās dotības, nepieļaus Rajamā kunga priekšlikuma īstenošanu. Tādēļ domāju, ka Rajamā kunga man visnotaļ simpatiskie ierosinājumi paliks „pium desiderium”, izņemot gadījumu, ja mūsu patvēruma zemju izglītības sistēmā notiktu krasas pārgrozības, ar kādām tomēr tikpat kā nevar rēķināties.

Lūdzu Rajamā kungu neļauņoties par šo manu konstatējumu un būt pārliecinātam, ka izsaku to pilnīgi „liitlaste vahekord” (sabiedroto draudzīgu attieksmju) garā. Man personīgi šīs manas šaubas sevišķi smeldz, jo runa šeit ir par jautājumiem, kuriem es kā ģermanists esmu ziedojis savas dzīves labākos gadus.

Rajamā kungs iestājas par masu sanāksmēm ar tūkstošiem dalībnieku. Laikmetā, kad visu cenšas pārvērst masā, manuprāt nevajadzētu aizstāvēt šādu milzu apmēru sanāksmju lietderīgumu. Tam iepretim man gribas izcelt un uzsvērt garīgās izlases, vidusmēru pārsniegušā atsevišķā individa nozīmi. Tās nav masas, kas cilvēcei devušas gara vērtības, bet gan atsevišķie izcilie individi. Tie rada vispārējus pamatus kultūrai un paver tautām jaunus ceļus.

1958. g.

29.
MACITAJŠ DR. AUGUSTS BILENŠTEINS
(DR. AUGUST BIELENSTEIN)
(1826 — 1907)

Īsi pirms archibīskapa Dr. T. Grīnberga¹⁾ aiziešanas mūžībā, es saņēmu no viņa šādu vēstuli:

„Mīlo konfilistri,

Rozītis man teica, ka Tu esot ar mieru rakstīt kalendāram par veco Bilenšteinu. Tas būtu labi, jo konversācijas leksikonā viņa vārdu neatrodu. Bilenšteins latviešu valodas izkopšanā ir ļoti daudz darījis, tautas dziesmas un pasakas krājis. Viņš kopā ar Brīvzemnieku izdeva, latviešu mīklu krājumu toreiz, kad runāja, ka latviešu valodā vajagot ievest krievu burtus. Šīs mīklas izdeva ar krievu burtiem. Es pats šo izdevumu esmu lasījis. Bez tam viņš ir sarakstījis arī lielu rakstu par koka laikmetu pie latviešiem. Tāpēc, ka es vairs nevaru lasīt, es to nevaru izmantot. Bilenšteina meita man atrakstīja, ka divi sējumi no šī raksta atrodoties Tībingas universitātē. Es gribēju arī vispārīgi īsu atzinumu rakstīt. Es pazinu viņu personīgi, un viņš bija liela personība un vairāk darījis latviešu valodas un vēstures izkopšanā nekā kaut kāds no latviešu mācītājiem.

1905. gadā vienu dēlu nošāva un vecā Bilenšteina mēbeles un manuskriptus sededzināja. Viens dēls dzīvo Vācijā, bet viņš pats vairs rakstīt nevar. Viņa vietā man raksta viņa meita.

Sirsnīgi sveicinu. Tavs konfilistrs T. Grīnbergs.”

Papildinot savu vēstuli, archibīskapa tēvs atzīmē, ka viņš priecātos arī tad, ja mans raksts par Bilenšteinu parādītos kādā periodiskā izdevumā. Nododams šo savu rakstiņu atklātībai, es tā tad sekoju dārgā nelaiķa aicinājumam.

Gluži pamatoti archibīskapa tēvam smeldza, ka mēs šim daudzpusīgajam pētniekam, kura darbiem ir paliekama vērtība, līdz šim esam piešķīruši tik maz vērības. Tas mums tiešām godu nedara.

Dr. Augusts Bilenšteins pieder tiem vācu tautības zinātniekiem, kuru vārdi neizdzēšamiem burtiem ierakstīti latviešu tautas gara mantu pētniecības vēsturē. Viņš bija izcils valodnieks, etnografs, arhaiologs un ģeografs vienā personā. Viņa erudīcija visās minētās disciplīnās ir tiešām apbrīnojama. Viss viņa mūžs bija veltīts latviešu tautas gara dzīves vērtību pētišanai, izkopšanai un saglabāšanai, visiem viņa pienākumiem vijas cauri mīlestība un latviešu tautu un tās kultūru.

Ar Bilenšteina nozīmīgākiem darbiem es iepazinos jau jaunībā, students būdams Tērbatā. Tie glabājās Lettonias bibliotēkā, ja nemaldos kopš tā laika, kad grāmatu jauniegādē noteicējs vārds piederēja mūsu bibliotēkām Endzelinam. Sevišķi dziļu iespaidu uz mani atstāja Bilenšteina kapitāldarbs, Pēterpilī, Keizarkās zinātņu akadēmijas apgādā 1892. gadā izdotā grāmata „Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert”. Kopš tā laika pagājuši turpat 60 gadi, bet vēl šodien es labi atceros, ka tā bija īpatnā zinātniskā metode, ar kādu Bilenšteins bija piegājis savam uzdevumam, kas man šķita visai pamācoša un sevišķas ievēribas cienīga. — Tikai nesen man radās izdevība iedziļināties Bilenšteina 1904. gada Rīgā iznākušajā autobiografijā „Ein glueckliches Leben” (Laimīgs mūžs). Šis valdzinoši uzrakstītais atmiņu stāsts dod mums iespēju izsekot visos sīkumos Bilenšteina mūža atsevišķiem posmiem un vērot šo lielo personību dzīvē un darbā. Bērnība, skolas gaitas tēva mājās Jaunaucē un svešumā — Vācijā, studiju gadi Tērbatā, baznīcas darbs Jaunaucē un Dobelē, kalpošana zinātnei, pelēkā ikdiena, pārtraukta no garākiem, ierosmes bagātiem ārzemju ceļojumiem — šādi ir atsevišķi etapi, pa kuriem lasītājs pavada autoru. Mēs šeit iepazīstamies ar patiesu latviešu tautas draugu, tādu, kāds viņš visu savu mūžu ir bijis visās savās izdarībās: iecietīgs, nosvērts un smalkjūtīgs, noteikts, apzinīgs un taisnīgs.

Nebūdams speciālists tanīs zinātnes nozarēs, kurās noritēja Bilenšteina mūža lielais un svētīgais darbs, es nejūtos legitimēts iztirzāt profesionāli Bilenšteina zinātniskā mantojuma bagātību. Šis uzdevums man jāatstāj kompetentiem speciālistiem. Šai īsā rakstā es aprobežošos

ar Bīlenšteina zinātniskās darbības vispārēju skicējumu, piegriezdams galveno vērību viņa gaišai personībai, raksturodams viņu kā cilvēku.

Godināt Bīlenšteina piemiņu tieši mūsu dienās pienākas jau tāpēc vien, ka kopš viņa pirmā nozīmīgākā darba publicēšanas šogad paiet 100 gadi. 1863.-64. gadā Berlīnē iznāca viņa grāmata „Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen, vergleichend dargestellt I-II”. Tas bija šinī nozarē ievērojamākais darbs pirms Endzelīna. Ar to bija likts pamats latviešu valodas zinātniskai pētniecībai. Saisinātā veidā šis Bīlenšteina darbs iznāca arī Jelgavā („Lettische Grammatik”, 1863, un „Elemente der lettischen Sprache” 1866.) Nevien teorētiskā latviešu valodas pētniecībā ar šīm publikācijām bija sperts pirmais solis. Tā kā dzīvā, ikdienā viņa dzimtajā novadā runājamā valoda bija Bīlenšteina pētījumu galvenais priekšmets, tad ne mazāk nozīmīgs un bagāts bija viņa ieguldījums latviešu valodas praktiskās kopšanas laukā.

Valoda Bīlenšteinam ir viss. Tā viņam, pirmām kārtām, ir sevi noslēgts, patstāvīgs pētniecības objekts, bet tanī pašā laikā arī pētniecības ierocis, līdzeklis, ar kura palīdzību viņš pieiet etniskām problēmām, latviešu tautas senatnei, vēsturei, ģeografijai, folklorai.

Bīlenšteina bagātā publikāciju klāstā vēl būtu minami šādi darbi: „Latviešu tautas dziesmas”, 2 burtnīcas (1874.-75.), „1000 lettische Raetsel, uebersetzt und erklart” (1881.), „Die lettischen Burgberge”, „Die Holzzeit der Letten” (1896. gada Viskrievijas arhaioloģiskā kongresa protokolos), „Das Johannisfest der Letten” — (Baltische Montsschrift, 1874.) Bez tam daudz rakstu Latviešu literāriskās biedrības (Draugu biedrības) magazinās u. c. izdevumos. Ja mēs ņemam vērā, ka Bīlenšteins bez tam piedalījies tiklab Bībeles emendācijas darbā, kā arī bīskapa Ulmaņa latviešu-vācu vārdnīcas sastādīšanā (1872) un latviešu pareizrakstības laukā nācis klajā ar ierosinājumiem, kas pa daļai izmantoti, oficiālo pareizrakstību ievēdot, tad atliek vienīgi brīnīties, cik plašs ir bijis loks, kurā noritējusi viņa zinātniskā darbība. Bet zinātne nestāv uz vietas. Tāpēc ir pilnīgi dabīgi, ka viena otra no Bīlenšteina teorijām un atziņām laika plūdumā novecojusies un jaunāko pētījumu gaismā neiztur kritikas,

bet Bīlenšteina nopelns vienmēr paliks tas, ka viņš visās minētās nozarēs ir bijis celmlauzis, ierosinātājs un ceļa rādītājs. Ar kādiem ierobežojumiem tomēr uzņemams mans norādījums, ka daži Bīlenšteina slēdzieni un pētījumu rezultāti novecojušies, par to, piem. liecina tas, ka miera sarunās ar Padomju savienību 1920. gadā robežu noteikšanai bieži nācās konsultēt Bīlenšteina „Die Grenzen des lettisches Volksstammes.” Cita darba, uz kuru varētu paļauties etnisko robežu noteikšanā, vienkārši nebija.

Bīlenšteina mūža darbu ir turpinājuši vesela rinda latviešu zinātnieku. Viņi visi teikuši savu nozīmīgo vārdu augšā minētās disciplīnas, vispirms jau valodniecībā un tās sazarojumos: leksikas laukā — K. Muehlenbachs, patapināto vārdu nozarē — J. Zēvers, vārdu etimoloģijas, skaņu un formu jautājumos — J. Endzelīns. Folkloras druvā sekmīgi darbojies K. Straubergs, arhaioloģijā, sevišķi pilskalnu pētniecībā — Francis Balodis, ģeografijā — Rutkis. Savos darbos minētie zinātnieki gan atsaucas uz Bīlenšteinu, bet mēs tomēr nevaram teikt, ka šie nopelniem bagātie latviešu pētnieki būtu visumā izsmēluši Bīlenšteina zinātniskā mantojuma bagātības un jaunu atziņu gaismā pārbaudījuši visu viņa slēdzienu pareizību. Tā, piem., latviešu uzvārdu pētniecībā mēs, nelūkojoties uz J. Plāķa un E. Bleses ļoti vērtīgiem sniegumiem, nekur daudz tālāk kopš Bīlenšteina laikiem tikuši neesam. Daudzi viņa uzvārdu izskaidrojumi, kas ir asprātīgi un pārlicinoši, vēl līdz šim laikam spēkā.

Par neatsveramu zaudējumu jāuzskata Bīlenšteina latviešu baramiem un sodību vārdiem veltītā darba bojā eja: rokraksts sadega līdz ar Bīlenšteina laicīgo mantību 1905. gada revolūcijas chaosā.

Augšā minētais, dzīvi un tēlaini uzrakstītais atmiņu stāsts „Laimīgs mūžs” aptver pagājušā gadsimta dinamisko pārvērtību laikmetu, sākot ar autora bērnību, cauri tautiskai atmodai līdz gadsimtu mijai. Tas lasās kā romāns un dod ieskatu tā laika sabiedriskajā, reliģiskajā un kultūras dzīvē. Mēs tanī iepazīstamies ar asu dzīves vērotāju, kas tanī pat laikā izstaro retu sirsnību un cilvēcisku siltumu. Tikami autora sabiedrībā izstaigāt dzimtenes ceļus un senos laikus. Dzīvi grāmatā zīmēti cilvēki, ar ku-

riem krustojušies Bīlenšteina ceļi, un pievilcīgi tēlotas dzimtenes dabas ainavas. Bīlenšteins tajā kavējas pie tādiem ievēriības cienīgiem laika biedriem, kādi ir Lerchis-Puškaitis, Brīvzemnieks, Krišjānis Barons, Lautenbachs u. c. Baltvācu un latviešu attieksmes tautas atmodas laikmetā viņš tēlo sine ira et studio — lietišķi. Neizbēgamos konfliktos viņš mēģina ieņemt izlīdzinātāju stāju.

Bīlenšteins dzimis 1826. gada 4. martā Jelgavā, no Vācijas ienākuša mācītāja ģimenē. Viņa tēvs drīz vien pāriet par mācītāju uz Jaunauci, kur Bīlenšteins pavada arī bērnību dziļi reliģiozā un garīgi reti spraigā vecāku ģimenē. Pirmās mācības viņš bauda mājās un klasiski izglītotā tēva vadībā jau agri piesavinas pamatīgas zināšanas latīņu un grieķu valodās. Viņš pavada tēvu amata braucienos, kad tas apmeklē savus draudzes locekļus un šādi jau agros bērnības gados iepazīstas ar latviešu zemnieku dzīvi, viņu valodu un paražām.

Cetrpadsmit gadus veco zēnu vecāki nodod skolā Vācijā, toreiz un arī vēlāk plaši pazīstamā Schulpfortā pie Naumburgas. Šī 12. g. s. atvērtā mācības iestāde atbilda klasiskās ģimnazijas augstākām klasēm. Tās programma bija sevišķi plaša humanitāros priekšmetos. Tanī lika svaru tiklab uz iespējami daudzpusīgu zināšanu piesavināšanos, kā arī rakstura veidošanu. Schulpfortā Bīlenšteins paliek sešus gadus, no 1840. līdz 1846. gadam. Gadus divdesmit pēc Bīlenšteina šī mācības iestādē iestājās Fridrihs Nīče (Nietzsche). Šķiet, ka būtu lieki ilgāk kavēties pie šīs skolas pāragīgā līmeņa.

Visai iespaidīga ir to latīņu un grieķu autoru uzskate, ar kuriem Bīlenšteins iepazīstas Schulpfortā piedzīvojušu pāragu vadībā ārpus oficiālās skolas programmas. Šīs intensīvās klasisko rakstnieku studijas ir visai nozīmīgas tai ziņā, ka tās jau šīnīs skolas gados modina Bīlenšteinā tieksmi nodoties salīdzināmai valodniecībai.

Sekmīgi beidzis vidusskolu, Bīlenšteins 1846. gadā iestājas Tērbatas universitātes teoloģijas fakultātē. Viņš to beidz ar izcilām sekmēm, minimāli iespējamā laikā — četros gados. Par kādu zinātnisku darbu fakultāte viņam piešķir zelta medaļu.

No 1852. — 1867. gadam, tāpat piecpadsmit gadus,

viņš darbojas par mācītāju Jaunaucē, staigādams sava tēva pēdās. Un viņš ir priekšzīmīgs mācītājs. Draudzes garīgo aprūpi viņš uzskata par svarīgu un augstu uzdevumu. Viņš tam nododas ar sirdi un dvēseli. Būdam dzīļi ētiska personība, viņš ir gatavs atdot sevi visu viņam no Dieva uzticētiem pienākumiem. Vārdi un darbi viņam ir viens. Tāpēc viņš cenšas īstenot dzīvē priekšstatu par dvēseļu ganu, kādu viņš to sev ir veidojis savā dziļā pienākumu apziņā. Viņš vēlas dalīties ar saviem draudzes locekļiem — latviešu zemniekiem — to priekos un bēdās. Tikai tad tas ir iespējams, ja viņš tos saprot, saprot bez jebkādiem ierobežojumiem un runā ar tiem vienu, kopēju valodu. Šī cēlā mērķa sasniegšana prasa pamatīgu iedziļināšanos latviešu valodas garā, tās īpatnībās, smalkākās niansēs. Bilenšteins šim darbam nododas ar apbrīnojamu iejūtību, — viņš tanī ir atradis savu īsto aicinājumu.

Šādi Bilenšteins no jaunības dienām piemītošā tieksme pētīt valodu, saņem jaunu spēcīgu ierosmi ar viņa mācītāja pienākumu ideālo izpratni. Padziļināto un paplašināto latviešu valodas studiju rezultātā rodas augšā minētās publikācijas — „Die lettische Sprache I un II”, „Lettische Grammatik” un „Elemente der lettischen Sprache”.

1867. gadā Bilenšteins pāriet no Jaunauces uz Dobeli par turienes vācu draudzes mācītāju. Par šo pārmaiņu viņš raksta savā autobiografijā: „Šeit varētu saskatīt likteņa ironiju. Gadiem ilgi es biju pētījis latviešu valodu. Man bija padomā daudzi latviešu draudzēm un latviešu tautai veltīti darbi. Un tagad es kļuva par mācītāju vācu draudzē! Un tomēr — tieši šeit Dobeļē es atradu brīvu laiku, lai turpinātu un paplašinātu savu nodarbību zinātnes un rakstniecības laukā. Citos apstākļos man tas šādos apmēros nebūtu bijis iespējams.” Tā tad Bilenšteins par savu patieso sūtību uzskata kalpošanu latviešu tautai un tās kultūrai. Dobeles vācu draudzes garīgā aprūpe viņam ir vairāk maizes darbs, bet nodarbība latviešu valodas un vispār gara mantu druvā — sirdslieta. Ar to nebūt nav teikts, ka Bilenšteins savus pienākumus pret Dobeles vācu draudzi nebūtu pildījis pēc labākās ziņas un apziņas. Pie viņa milzīgām darba spējām viņam nenācās grūti saskaņot abus uzdevumus.

Jau 1854. gadā Bilenšteins iestājas Latviešu Draugu

biedrībā (Lettisch-Literarische Gesellschaft). Vācu mācītāju dibināta, šī biedrība bija sev spraudusi par mērķi tiklab latviešu valodas un folkloras pētīšanu, kā arī latviešu literatūras veicināšanu. Bīlenšteins vairāk kā 30 gadus (1864.-1895.) ieņēma biedrības prezidenta, pēc tam tās goda priekšsēža amatu. Viņš bija tās dvēsele, turēja biedru sanāksmēs neskaitāmus, visai nozīmīgus referātus, gan vāciski, gan latviski un publicēja lielu skaitu zinātnisku darbu biedrības izdevumos. Bīlenšteina vadībā Draugu biedrība sasniedza augstāko uzplaukumu un modināja dzīvu interesi par latviešu tautu arī ārzemēs, sevišķi Vācijā.

Sākotnēji vienīgi vācieši bija biedrības locekļi. Vēlāk tanī iestājās arī vairāki latvieši, tautas atmodas laikmeta darbinieki. Drīz vien abu nogrupējumu starpā radās vēsturiskā skatījumā viegli izskaidrojamas nesaskaņas, kas noveda līdz nopietnam konfliktam. Sevišķi Bīlenšteina, kā biedrības priekšsēdim no latviešu puses nācās dzirdēt asus pārmetumus par biedrības darbību, kas kritiķu izpratnē neveicināja pietiekamos apmēros latviešu nacionālos centienus. Bīlenšteins gan mēģināja ieņemt izlīdzinātāju stāju, bet būdams stingri ortodoksa luterisma pārstāvis, ieaudzis un ieskaņojies Kurzemes mācītāju patriarhalās tradīcijās — viņa sieva bez tam bija Kurzemes muižnieku kārtas — viņš nespēja sekot straujai atmodas idejas attīstības gaitai un dot to, ko no viņa prasīja biedrības kritiķi. Plaisa starp Bīlenšteinu un latviešu inteligenci padziļinājās, kad 1881. gadā no Draugu biedrības izslēdza vairākus tās locekļus, latviešus. — Kas gan šodien, pēc turpat simts gadiem, nemsies spriest, kurā pusē bija taisnība, kurā vaina. Kaislībām katrā ziņā bija dota vaļa! Šķiet, vaina būs bijusi kā pie vieniem, tā pie otriem, kā tas šādos gadījumos parasti mēdz būt.

Arī attieksmes ar Rīgas latviešu biedrību, kas Bīlenšteina laikā sākotnēji bija draudzīgas, paasinājās septiņdesmitājo gadu beigās. Bīlenšteins piedzīvoja gandarijumu, ka laika tecējumā šīs nesaskaņas atkal izzuda un Rīgas latviešu biedrības vadošās personas pilnā mērā atzina viņa lielos nopelnus.

Zīmējoties uz Baltijas telpas stāvokļa novērtējumu lielās Krievijas ietvaros, Bīlenšteins bija tālredzīgāks par daudziem saviem laika biedriem-latviešiem, tautiskās at-

modas pārstāvjiem. Kā liecina viņa atmiņu stāsts (430. lpp.), tad viņš skaidri saskatīja briesmas, kas jau astoņdesmitajos gados, kad baltvāci vieni cīnījās pret pārkrievošanu, apdraudēja mūsu kultūru no austrumiem. Bīlenšteins noprata, ka krievu administrācija veikli izmanto latviešu tautiskās kustības vadoņus kā ieročus krievu imperiālisma mērķu īstenošanai. Lietuviešu un igauņu iece-rētās tiesības krievi gan izņēma no muižnieku rokām, bet paturēja tās savās rokās un latvieši un igauņi nonāca krievu pārvaldes žņaugos.

Plaša nodaļa Bīlenšteina autobiografijā veltīta viņa ārzemju ceļojumiem. Tie vienmēr ir priekšzīmīgi sagatavoti un galvenām kārtām domāti sakaru nodibināšanai ar vācu autoritātēm Bīlenšteinu interesējošās zinātņu nozarēs. Pat tad, kad Bīlenšteins dodās uz ārzemēm veseļošanās nolūkā, vai lai konsultētu kādu speciālistu-ārstu, viņš izlieto gadījumu, lai sastaptos ar kādu vadošu vācu pētnieku. Viņš uzņem personīgu kontaktu ar salīdzināmās valodniecības tēvu Boppu un tā darbības turpinātāju Schleicheru, kas interesējās arī par leišu valodu. Tāpat viņš stājās sakarā ar ģermāņu filoloģijas vecmeistaru, vācu zinātniskās vārdnīcas izdevēju, teiku un pasaku krājēju Jakobu Grimmu. Visai nozīmīgas un auglīgas ir attieksmes, kas Bīlenšteinam nodibinas ar mitoloģijas un folkloras pētnieku Mannhardt, bet it īpaši ar leišu valodas speciālistu Bezzenbergeru. Bīlenšteinam laimējās abus iesaistīt Draugu biedrības darbā. Kopā ar Bezzenbergeru Bīlenšteins 1882. gadā izlokšņu apzināšanas nolūkā apceļo Latviju. Šī pasākuma rezultāts ir Bezzenbergera raksts „Lettische Dialektstudien” (1885.). Muelenbacha un Endzelīna dialektoloģiskās ekskursijas seko tikai gadus piecpadsmit vēlāk. Tā tad arī šai ziņā Bīlenšteins uzskatāms par celmlauzi.

Bīlenšteina domu apmaiņu ar vadošiem vācu zinātniekiem nevar pietiekami augsti novērtēt. Pirmkārt tā viņu pasargāja no noslidēšanas diletantismā. Šādas briesmas pastāvēja, jo neaizmirsīsim, ka pēc savas zinātniskās formācijas Bīlenšteins vispirms bija teologs un tad tikai, pēc tam, otrā vietā valodnieks. Otrkārt šī dzīvā domu apmaiņa deva viņam iespēju tieši un tekoši pārbaudīt savā pētniecības darbā pielietotos paņēmienus ar ārzemju zinātnieku metodēm un saskaņot gūtās atziņas ar

slēdzienu, pie kādiem attiecīgās zinātnes pamatjautājumos bija nākušas ārzemju autoritātes. Šādi Bīlenšteina devai pētniecības laukā nepiemīt provinciālisma nokrāsa un tā paceļas līdz tā laika starptautiskajam līmenim! Es pasvītēju „tā laika starptautiskajam līmenim”, jo ar šādu kvalifikāciju zinātniskai nodarbībai ir izteikta maksimumā iespējamā atziņa. Pētniecība nestāv uz vietas, tā pastāvīgi progresē. Zinātnē nekas nav absolūts, noslēgts un galīgs, viss tikai relatīvs un pārejošs, laikmetīgi noteikts un ierobežots. Kas šodien ir atzīta „patiesība”, tas rīt var izrādīties par archīvā nododamiem maldiem un otrādi. Pētniecībai sveši ir jēdzieni „gala vārds” un „noslēgums”, tā nepazīst to, ka kādu problēmu varētu uzskatīt par „galīgi atrisinātu”.

Bīlenšteina zinātnisko darbību savā ziņā vainagoja Viskrievijas Archaioloģiskais Kongress, ko 1896. gadā noturēja Rīgā daudzpusīgi izglītotās grāfienes Uvarovas vadībā. Par kongresa teicamo izdošanos atzinība pienākas Bīlenšteinam, kas ziedoja daudz enerģijas rūpīgam un lietpratīgam kongresa sagatavošanas darbam. Kongresa protokolos iespiests arī īss Bīlenšteina apcerējums par koka laikmetu pie latviešiem. Šis apcerējums ir tā plašā darba konspektīvs priekštecis, par kuru raksta archibīskapa tēvs savā vēstulē.

Apzinība un iejūtība, ar kādu Bīlenšteins veica savu darbu pētniecības laukā, raksturo arī viņa nodarbību baznīcas jautājumu kārtošana. Viņš piegriež nopietnu vērību mūžībā aizgājušo atdusas vietām. Viņam rūp kapu svētku nozīmes pacelšana. Rosīgi viņš piedalās Bībeles, dziesmu grāmatas un katechisma emendācijas darbā, kas viņu ved tuvā saskarē ar Dikļu Neikenu un Valmieras Neulandu. Bet ar visu to Bīlenšteina aktivitāte nebūt vēl nav izsmelta. Viņš ir arī pirmo Kurzemes dziesmu svētku iedvesmotājs. Tos noturēja 1870. gadā Dobelē. Šie dziesmu svētki radija lielu sajūsmu tautā un modināja domu par šādu svētku sarīkošanu visas Latvijas apjomā. Kā zināms, tādi arī notika jau trīs gadus vēlāk, — 1873. gadā Rīgā. Dzīvi viņš interesējies arī par tīri laicīgām lietām, kā par Dobeles lauksaimniecības biedrības darbību.

1902. gadā bija pagājuši 50 gadi kopš Bīlenšteina ordinācijas. Viņa amata jubilejā bija lielā skaitā ieradu-

šies dažādu biedrību pārstāvji, lai godinātu jubilāru kā garīdznieku un zinātnieku, atzīmējot viņa lielos nopelnus un sasniegumus tiklab vienā, kā otrā laukā. Jubilejas apraksts noslēdz Bilenšteina atmiņu stāstu.

No Bilenšteina dēliem viens mira mocekļa nāvē 1918. gadā Kurzemē, apliecinādams ar savām asinīm uzticību kristīgai ticībai un savai latviešu draudzei. Otrs — arī mācītājs, — ko archibīskapa tēvs piemin savā vēstulē, nesen slēdza acis uz mūžu Vācijā, kādā veco ļaužu mītnē Reutlingenā.

1963. g.

PIEZĪMES

1) Archibīskaps Dr. T. Grīnbergs bija Lettonias filiāls. Album Lett. 234.

30.

DR. PHIL. EDGARA KRIEVIŅA PUBLIKĀCIJAS

1) „Viktors Eglītis — dekadences reprezentants latviešu literātūrā”, „Vērotāja” 1903. g. dec. burtn.

2) „Estētiskas audzināšanas principu pielietošana praksē”, Krievu žurn. Vestnik vospitanija, 1910. g. sept. burtn.

3) „Modernpaedagogische Stroemungen in Deutschland”, žurnālā Mitteilungen des Moskauer Vereins zur Foerderung des neusprachlichen Unterrichts — 1912. g.

4) „Tolstojs un Russo”, krievu žurnālā „Pedagogičeskij Listok”, 1912. g.

5) „Modenā paidagoģija un franču renesanse”, krievu žurnālā „Pedagogičeskij Listok”, 1914. g. 1. burtn., 22 lpp.

6) St. Rozanova vācu chrestomatijas kritika, krievu žurn. „Vestnik vospitanija”, 1916. g. 3. burtnīcā.

7) „Ž. Ž. Russo un — jaunākie strāvojumi vācu paidagoģijā”, krievu žurn. „Pedagogičeskij Sbornik”, 1915. g. 9., 11. un 12. burtnīcās, 92 lpp.

8) „Zur Agrarreform in Lettland”, vācu žurn. „Deutscher Wirtschaftsdienst”, 1923. g.

9) „Lettlands Wirtschaft und Deutschland”, vācu žurn. „Die deutsche Wirtschaft”, 1925. g.

10) „Lettlaendisch-deutsche Handelsbeziehungen”, „Berliner Tageblatt Wochenausgabe”, 1925. g. 23. jūlija n-rā.

11) „Die Wirtschaftslage Lettlands”, vācu žurn. „Die Ostwirtschaft, 1926. g. jūlija burtnīcā.

12) „Lettland und Deutschland”, vācu žurn. „Die Woche in Bild”, 1926. g. 7. burtnīcā.

13) „Aus dem lettischen Geistesleben”, vācu žurn. „Deutsches Magazin”, 1926. g. 10. dec. burtn.

14) „Lettlands Wirtschaft und Deutschland”, vācu žurn. „Das Voelkermagazin”, 1927. g. marta burtn.

15) „Lettland”, „Industrie und Handelszeitung”, 1926. g. 3. jūnija n-rā.

16) „Die Zukunft des deutsch-lettischen Handels”, „General Anzeiger”, Stettin, 1927. g. 2. aprīļa n-rā.

17) „Lettland und Deutschland”, „Handelsblatt der Nuernberger Zeitung”, 1931. g. 16. oktobra n-rā.

18) „Lettisch-deutsche Wirtschaftsbeziehungen”, „Berliner Tageblatt”, 1932. g. 5. maija n-rā.

19) „Das erneuerte Lettland”, „Handelsblatt der Nuernberger Zeitung”, 1934. g. 16. novembra n-rā.

20) „Kapitalisms krustceļos”, „Ekonomista”, 1928. g. n-rā.

21) „Konjunktūras pētīšana”, „Ekonomista”, 1929. g. n-rā.

22) „Dažas piezīmes pie Vācijas finanču politikas”, „Ekonomista” 1930. g. 2. n-rā.

23) „Jauni virzieni Vācijas tirdzniecības politikā”, „Ekonomista” 1931. g. 7. n-rā.

24) „Lauksaimniecības aizsardzība Vācijā”, „Ekonomista” 1931. g. 24. n-rā.

Bez tam vairāki raksti par saimnieciskiem jautājumiem iespiesti „Latvijas Tirgotājā”. Sākot ar 1920. g. latviešu presē („Latvī” un „Brīvā zeme”) iespiestas vēstules no Berlīnes, Londonas un Parīzes par dažādiem politiskiem, saimnieciskiem un kultūrāliem dienas jautājumiem.

Trimdā publicēti vairāki darbi Vācijas un Kanadas „Latvijā”, „Austrālijas Latvietī”, „Universitas” un „Baznīcas kalendārā”, bez tam baltvācu žurnālā „Baltische Hefte” 1958. g. 2. burtnīcā „Das Pernausche Gymnasium um die Jahrhundertwende” un 1958. g. 4. burtnīcā „Zum Aufsatz von Mag. phil. Rajamaa — Zusammenarbeit aller baltischen Voelker als Aufgabe der Zukunft”. Vācu žurnāla „Hochland” 1964. g. februāra burtnīcā „Aus meiner Moskauer Universitaetszeit (1910-1918)”.

E. Krieviņa VIŅĀS DIENĀS pamanīto iespaidumklūdu labojumi:

19. lpp. 7. rindā no lejas lasīt: Abulu. — 26. lpp. 12. r no augšas un 43. lpp. 2. r. no lejas Sveču dienā vietā lasīt: Zvaigznes dienā. — 47. lpp. 9. r. no augšas II vietā lasīt: XII — 57. lpp. 15. r no augšas lasīt: Zēvers. — 87. lpp. 10. r. no augšas lasīt: 1905—1906. — 93. lpp. 14. r. no augšas lasīt: filoloģijas. — 93. lpp. 20. r. no augšas lasīt: filologs. — 95. lpp. 5. r. no lejas lasīt: Jaunāko laiku filozofijas vēsturi. — 108. lpp. 5. r. no lejas valdības vietā lasīt: labības. — 131. lpp 14. r. no augšas izlaista un jālasa: musi no ārzemēm īstermiņa ne-konsolidētu aizdevumu. — 152. lpp. 2. r. no lejas izmirušo vietā lasīt: izvirtušo. — 158. lpp. 1-3. r. lasīt: Spandavas kurpniekam un vēlāk arī dažos citos izņēmuma gadījumos man izdevās saviem līdzpilsoņiem izgādāt nelielu atlīdzību par zaudējumiem. — 165. lpp. 8. r. no lejas lasīt: Roehm. — 181. lpp. 18. r. no augšas lasīt: elastīgāks. — 186., 187. un 188. lpp. Dr. Rankas vietā lasīt: Dr. Raukas. — 192. lpp. 19. r. no lejas gaitu vietā lasīt: klāju. 209. lpp. 9. r. no augšas lasīt: apklust. — 227. lpp. 12. r. no lejas lasīt: sīkumus. — 279. lpp 8. r. no augšas lasīt: Bardo. — 306. lpp. 15. r. no augšas lasīt: Fricis Kārkluvāls. — 310. lpp. 17—18. r. no lejas lasīt: analogija. — 329. lpp. 7. r. no augšas lietuviešu vietā lasīt: latviešu. — 331. lpp. 14. r. no lejas lasīt: modernā.

1. The first of these is the "The first of these is the" 1891
2. The second of these is the "The second of these is the" 1892
3. The third of these is the "The third of these is the" 1893
4. The fourth of these is the "The fourth of these is the" 1894
5. The fifth of these is the "The fifth of these is the" 1895
6. The sixth of these is the "The sixth of these is the" 1896
7. The seventh of these is the "The seventh of these is the" 1897
8. The eighth of these is the "The eighth of these is the" 1898
9. The ninth of these is the "The ninth of these is the" 1899
10. The tenth of these is the "The tenth of these is the" 1900
11. The eleventh of these is the "The eleventh of these is the" 1901
12. The twelfth of these is the "The twelfth of these is the" 1902
13. The thirteenth of these is the "The thirteenth of these is the" 1903
14. The fourteenth of these is the "The fourteenth of these is the" 1904
15. The fifteenth of these is the "The fifteenth of these is the" 1905
16. The sixteenth of these is the "The sixteenth of these is the" 1906
17. The seventeenth of these is the "The seventeenth of these is the" 1907
18. The eighteenth of these is the "The eighteenth of these is the" 1908
19. The nineteenth of these is the "The nineteenth of these is the" 1909
20. The twentieth of these is the "The twentieth of these is the" 1910

66.✓

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305021372

